

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

EXPUNEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU „60 DE ANI DE SLUJIRE DEVOTATĂ A POPORULUI, DE LUPTĂ PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI LIBERTATE NAȚIONALĂ, PENTRU CONSTRUIREA SOCIALISMULUI ȘI RIDICAREA BUNĂSTĂRII MASelor, PENTRU INDEPENDENȚA PATRIEI, COLABORARE INTERNATIONALĂ ȘI PACE“

45 DE ANI DE LA PROCESUL MILITANTILOR COMUNIȘTI ȘI ANTI-FASCIȘTI DE LA BRASOV

OIMPIU MATICHESCU

CONDITIILE PENETRAȚIEI CAPITALULUI STRĂIN ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMUL DEGENIU DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918

VASILE BOZGA

PROCESUL FORMĂRII ȘCOLILOR ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE ROMÂNEȘTI

L. M. ȘTEFAN

REALITĂȚI POLITICE LA DUNĂREA DE JOS: ROMANI, BIZANTINI, BULGARI, PECENEGI

PETRE DIACONU

INFORMATII DIN ARHIVELE ROMÂNEȘTI DESPRE MUSTAFA KEMAL ATÂTURK

NICOLAE CIACHIR

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE

RECENZII

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

REVISTA REVISTELOR
INSEMNAȚII

6

TOMUL 34

1981

IUNIE

EDITURA ACADEMIEI

REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACTIE

ION APOSTOL (*redactor responsabil adjuncții*); **NICHITA ADĂNILOAIE**;
LUDOVIC DÉMENY; **GHEORGHE I. IOANIȚĂ**; **VASILE LIVRANU**; **AUREL LOGHIN**;
DAMASCHIN MIOC; **ȘTEFAN OLTRANU**; **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU**; **POMPILIU TEODOR** (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI,
Calea Victoriei nr. 123, sector 1. — 79717.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la H'EXIM
Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136 137. Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3. — 70 116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”.

Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — București, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 34, NR. 6

iunie 1981

SUMAR

Exponerea tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU „60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială și libertate națională, pentru construirea socialismului și ridicarea bunăstării maselor, pentru independența patriei, colaborare internațională și pace”	1023
★	
OLIMPIU MATICHESCU, 45 de ani de la procesul de la Brașov al militanților comuniști și antifasciști	1049
VASILE BOZGA, Condițiile penetrației capitalului străin în România în primul deceniu după Marea Unire din 1918	1065
★	
I. M. ȘTEFAN, Procesul formării școlilor științifice și tehnice românești	1079
PAUL CERNOVODEANU, Importanța rapoartelor consulare engleze pentru istoria Principatelor române în perioada regulamentară (1835—1848)	1097
★	
PETRE DIACONU, Realități politice la Dunărea de Jos: români, bizantini, bulgari, pecenegi	1111
★	
NICOLAE CIACHIIR, Informații din arhivele românești despre Mustafa Kemal Ataturk	1135
ZORIN ZAMFIR, O formulă de restabilire a păcii în Extremul Orient. Comisia Lytton	1149
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)	
Climatul mental al barocului. Pe marginea unor cărți recente (<i>Alexandru Duțu</i>)	1169
Cîteva precizări privind istoria românilor reflectată în publicații de peste hotare (<i>Ligia Bârzu</i>)	1176
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Sesiunea științifică de la Timișoara consacrată aniversării a „60 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român” (<i>Gelku Maksutovici</i>); Aniversarea creării Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași (<i>Gheorghe Buzatu</i>); Al doilea congres internațional de istorie economică și socială a Turciei (<i>Maria M. Alexan-</i>	

- drescu Dersca-Bulgari); Colocviul „Economie și societate în Imperiul Otoman” (Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgari); Călătorie de documentare în Cehoslovacia (Ioan Chiper); Cîteva precizări pe marginea unei recenziî (Tahsin Gemil); Cronica 1183

RECENZII

- FAZEKAS JANOS, *Partidul Comunist Român luptător consecvent pentru frăție și prietenie, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*, Edit. politică, București, 1980, 238 p. (Radu Florian) 1199
- NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364 - 1377)*, Edit. militară, București, 1979, 164 p. + 13 il. (Sergiu Iosipescu) 1202
- JACQUES RIDÉ, *L'image du german dans la pensée et la littérature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI ème siècle* (Contribution à l'étude de la genèse d'un mythe), Université de Paris, IV, 1977, 3 vol., 698 p. (Vlad Protopopescu) 1210
- ULUĞ İĞDEMİR, *Atatürk'un Yaşamı* (Viața lui Atatürk) vol. 1, cilt. 1881 - 1918, Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1980, XI, 197 p. + 1 portret + XXVIII fig. pl. facs. 8 (Mihail Guboglu) 1214

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Romanoslavica”, XIX, București, 1980, 580 p. (Vitalie Stănică) 1221

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI.** GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România și Tripla Alianță 1878 - 1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 441 p. (Ema Nastovici); MIȘU DAVIDESCU, *Drobeta în secolele I - VII e.n.* Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1980, 247 p. (Ana Oancea); ISTORIA UNIVERSALĂ: * * * *Vanşnata politika na Bălgaria. Documenti i materiali*, Tom parvi 1879 - 1886, Ministerstvo na Vanşnite Rabot, Ed. Nauka i ikustvo, Sofia, 1978, 857 p. (Constantin N. Velichi); * * * *La recherche historique en France depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 p. (Adrian Stănescu) 1223

REVISTA DE ISTORIE

TOME 34, № 6

juin 1981

SOMMAIRE

Exposé du camarade Nicolae Ceaușescu „60 années d'activité dévouée mise au service du peuple, de lutte pour la justice sociale et la liberté nationale, pour la construction du socialisme et le mieux-être des masses, pour l'indépendance de la patrie, la collaboration internationale et la paix”	1023
★	
OLIMPIU MATICHIESCU, 45-e anniversaire du procès des militants communistes et antifascistes de Brașov	1049
VASILE BOZGA, Les conditions de la pénétration du capital étranger en Roumanie pendant la première décennie qui a suivi la Grande Union de 1918	1065
★	
I. M. ȘTEFAN, Le processus de formation des écoles scientifiques et techniques roumaines	1079
PAUL CERNOVODEANU, L'importance des rapports consulaires britanniques pour l'histoire des Principautés roumaines durant la période du Règlement Organique (1835-1848)	1097
★	
PETRE DIACONU, Realités politiques au Bas Danube : roumains-byzantins, bulgares, pechenègues	1111
★	
NICOLAE CIACIIIR, Informations tirée des archives roumaines concernant Mustapha Kemal Atatürk	1135
ZORIN ZAMFIR, Une formule de rétablissement de la paix en Extrême Orient. La commission Lytton	1149
★	
PROBLÉMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)	
Le climat mental du baroque. En marge de livres récemment parus (<i>Alexandru Duțu</i>)	1169
Quelques précisions touchant l'histoire des Roumains reflétée dans les publications de l'étranger (<i>Ligia Bârzu</i>)	1176
LA VIE SCIENTIFIQUE	
La session scientifique de Timișoara consacrée au „60e anniversaire de la création du Parti Communiste Roumain” (<i>Gelu Măksutovici</i>); L'anniversaire de la fondation de l'Institut d'histoire et archéologie „A. D. Xenopol” de Jassy (<i>Gheorghe</i>	

- Buzatu); Le II-e Congrès international d'histoire économique et sociale de la Turquie (Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru); Le colloque „Economie et société dans l'Empire Ottoman” (Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru); Voyage de documentation en Tchécoslovaquie (Ioan Chipar); Quelques précisions en marge d'un compte rendu (Tahsin Gemil); Chronique 1183

COMPTES RENDUS

- FAZEKAS JÁNOS, *Partidul Comunist Român, luptător consecvent pentru frăție și prietenie, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei* (Le Parti Communiste Roumain, combattant conséquent pour la fraternité et l'amitié, pour l'égalité sociale et nationale des fils de la patrie), Editions politiques, Bucarest, 1980, 238 p. (Radu Florian) 1199
- NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364 - 1377)*, Editions militaires, Bucarest, 1979, 164 p. + 13 il. (Sergiu Iosipescu) 1202
- JACQUES RIDÉ, *L'image du german dans la pensée et la littérature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI-ème siècle* (contribution à l'étude de la genèse d'un mythe), Université de Paris, IV, 1977, 3 vol. 698 p. (Vlad Popescu) 1210
- ULUĞ İĞDEMİR, *Atatürk'un Yaşamı* (La vie d'Atatürk) vol. 1, cilt. 1881-1918, Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1980, XI, 197 p.+ 1 portrait + XXVIII figures, planches, fac-similés 8 (Mihail Guboglu) 1214

REVUE DES REVUES

- * * * „Romanoslavica”, XIX, Bucarest, 1980, 580 p. (Vitalie Stănică) 1221

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE. — GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România și Tripla Alianță 1878 - 1914* (La Roumanie et la Triple Alliance 1878 - 1914), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 441 p. (Ema Nastorici); MIȘU DAVIDESCU, *Drobeta în secolele I - VII e.n.* (Drobeta au cours des I-er — VII-e siècles de notre ère), Editions „Scrișul românesc”, Craiova, 1980, 247 p. (Ana Oancea); HISTOIRE UNIVERSELLE * * * *Vansnata politika na Bălgaria Documenti i materiali*, Tom parvi 1879 - 1886, Ministerstva na Vansnite Rabot, Ed. Nauka i iskustvo, Sofia, 1978, 857 p. (Constantin N. Veliki); * * * *La recherche historique en France depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 p. (Adrian Stănescu) 1223

**EXPUNEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU
„60 DE ANI DE SLUJIRE DEVOTATĂ A POPORULUI,
DE LUPTĂ PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI LIBERTATE
NAȚIONALĂ, PENTRU CONSTRUIREA SOCIALISMULUI
ȘI RIDICAREA BUNĂSTĂRII MASelor,
PENTRU INDEPENDENȚA PATRIEI, COLABORARE
INTERNATIONALĂ ȘI PACE”**

Stimați tovarăși,

Sărbătorim 60 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român – eveniment de însemnatate epocală în mișcarea revoluționară muncitorească din România, în luptele revoluționare de clasă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru victoria revoluției socialiste și edificarea noii orînduiri sociale în patria noastră.

Cu acest prilej solemn doresc, în numele Comitetului Central al partidului, precum și al meu personal, să adresez tuturor participanților la această adunare solemnă, întregului partid și întregului nostru popor, un călduros salut comunist și cele mai bune urări.

Făurirea Partidului Comunist Român, la 8 mai 1921, a avut loc în condițiile puternicului avint revoluționar din România creat în anii de după primul război mondial, ale creșterii rolului clasei muncitoare în viața social-politică națională din diferite țări, ca și pe plan mondial, precum și în împrejurările internaționale ale victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a deschis era revoluției proletare și a exercitat o puternică influență asupra intensificării luptelor revoluționare de pretutindeni.

Privind retrospectiv drumul parcurs de Partidul Comunist Român, rolul său în viața politică din România, precum și activitatea sa de întărrire a solidarității internaționale cu forțele revoluționare și progresiste de pretutindeni, putem afirma cu îndreptățită mindrie că partidul nostru și-a indeplinit întotdeauna cu cinste misiunea istorică ce și-a asumat-o, că a servit neabătut interesele clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului nostru popor.

În anii grei ai luptei de clasă împotriva regimului burghezo-mosieresc, partidul nostru a militat neabătut pentru apărarea intereselor fundamentale ale celor ce muncesc, a drepturilor și libertăților lor democratice, a organizat și condus lupta maselor populare împotriva fascismului și războiului. În împrejurările deosebit de grele ale războiului, Partidul Comunist Român a organizat și condus lupta pentru ieșirea

României din războiul dus alături de Germania fascistă împotriva Uniunii Sovietice, înfăptuind revoluția antiimperialistă și antifascistă, de eliberare națională și socială. El a condus apoi întregul proces de transformare democratică, revoluționară, a societății, de înfăptuire a revoluției socialiste și făurire cu succes a socialismului în România. Se poate afirma că Partidul Comunist Român s-a identificat întru totul cu interesele vitale ale clasei muncitoare, ale întregului popor, că în istoria zbuciumată a poporului român nu a existat niciodată un partid politic care să fi servit cu atită abnegație interesele întregii națiuni, ale bunăstării și fericirii ei, ale întăririi independenței și suveranității României. Tot mai de aceea Partidul Comunist Român și-a cîștigat încrederea și respectul întregului popor, care vede în el, în politica sa internă și externă, garanția dezvoltării continue a țării, a ridicării gradului de civilizație și bunăstare materială și spirituală ale maselor, a făuririi societății sociale multilateral dezvoltate și a comunismului în România.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN – MOȘTENITORUL ȘI CONTINUATORUL CELOR MAI ÎNALTE TRADIȚII DE LUPTĂ ALE PÖPORULUI ROMÂN

Stimați tovarăși,

Partidul Comunist Român este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru formarea poporului român, pentru dezvoltarea limbii și culturii proprii, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar – România. Ne mîndrim și-i cinstim pe toți aceia care au luptat și și-au dat viața pentru afirmarea și libertatea poporului nostru. În acest spirit am sărbătorit anul trecut împlinirea a 2050 de ani de la formarea primului stat centralizat al dacilor, despre care istoricii din acea vreme spuneau „că sunt cei mai viteji și cei mai drepti dintre traci”. Lung și greu a fost drumul străbătut de urmășii lui Burebista și ai lui Decebal, apoi și ai lui Traian. În luptele grele și în conviețuirea comună, timp de secole, a dacilor și a românilor s-a plămădit un popor nou, care a păstrat și dezvoltat însușirile și virtuțile cele mai bune ale înaintașilor săi.

În perioada mariilor migrații ale popoarelor, pe meleagurile patriei noastre au venit și au poposit, pentru un timp mai scurt sau mai lung, diferite popoare. Urmășii dacilor și românilor au trebuit să ducă lupte grele pentru a-și păstra ființa proprie, iar cu unele dintre popoarele ce s-au așezat în vecinătate, în diferite perioade, au conlucrat activ, ceea ce a avut o importanță deosebită atât pentru dezvoltarea poporului nostru, cât și pentru popoarele respective.

Unii istorici străini încearcă în fel și chip să falsifice istoria, să pună sub semnul întrebării continuitatea urmășilor dacilor și românilor, a poporului nostru pe aceste meleaguri.

Ce se poate răspunde oare istoricilor care neagă existența unui popor cu un asemenea trecut glorios de luptă, cum este poporul nostru, crezind sau dorind prin aceasta, să pună în evidență propriile popoare?

Cel mai bun răspuns este realitatea, faptul că din toate popoarele migratoare, nici unul nu a putut înlocui poporul plămădit pe aceste meleaguri, că urmașii dacilor și romanilor, noul popor care își afiră propria-i entitate s-a dezvoltat continuu și a rămas adevăratul și singurul stăpin al vechii Dacii.

Tuturor celor care vor să înțeleagă cum s-a născut și s-a dezvoltat poporul nostru le spunem : Priviți rezultatele cercetărilor și săpăturilor arheologice, citiți scrierile marilor invătați ai timpurilor și veți înțelege mai bine cum s-a născut poporul român, cum s-au format cultura și limba sa ; studiați luptele Basarabilor și Mușatinilor, ale lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și ale altor eroi ai istoriei naționale și veți înțelege forța și vitalitatea poporului nostru precum și setea sa de libertate și independentă și hotărîrea de a le apăra în orice împrejurări. Poate pentru unii istorici din unele țări vecine ar fi mai bine dacă ar pune în evidență tot ce a contribuit la dezvoltarea prieteniei dintre popoarele noastre vecine ; și aceasta este, fără îndoială, valabil în aceeași măsură și pentru istoricii noștri. Să-i reliefăm pe înaintașii comuni, cum sunt Petru, Asan, Ioniță, cum sunt Ioan de Hunedoara și Matei Corvin — pentru a înțelege cum s-au dezvoltat, de-a lungul timpurilor, relațiile între popoarele noastre în lupta pentru apărarea ființei naționale a fiecăruia, pentru libertate și progres.

Cinstim rolul determinant în istorie al popoarelor, al maselor populare, al țărănimii — care timp de secole a dus greul luptei pentru eliberare națională și dreptate socială —, cinstim pe conducătorii și participanții la marile răscoale țărănești, care au demonstrat cu putere forța țărănimii, hotărîrea ei de a lupta împotriva asupririi feudale, pentru lichidarea acestei orînduirii și făurirea unei noi orînduirii sociale.

Iată de ce doresc și cu acest prilej să aduc un fierbinte omagiu țărănimii — clasa care, secole de-a rîndul, a dus greul luptei împotriva asupririi străine, pentru dezvoltarea independentă a țării,

Cinstim revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția din 1848 în care Nicolae Bălcescu a avut un rol hotărîtor. Cinstim pe făuritorii Unirii din 1859, care au pus bazele statului național român — eveniment istoric determinant pentru poporul nostru.

Cinstim eroismul ostașilor români din războiul de independentă din 1877, care, la Plevna și Smîrdan, au făcut totul pentru a înfringe armatele Imperiului Otoman, pentru afirmarea în lume a României independente.

Partidul Comunist Român își trage seva și vitalitatea din glorioasa istorie de milenii a poporului nostru, din toate evenimentele și luptele desfășurate de-a lungul vremurilor ; el își afiră hotărîrea de a asigura în noile condiții istorice, dezvoltarea continuă, pe o nouă treaptă, a civilizației și vieții întregului nostru popor, de a-i făuri un viitor demn și liber, viitorul comunist.

Dragi tovarăși,

Apariția clasei muncitoare pe arena istoriei patriei noastre a marcat o nouă eră în dezvoltarea luptelor revoluționare de eliberare națională și socială. Se poate spune că începând din cea două parte a secolului al

XIX-lea, nu a existat eveniment politic-social în care clasa muncitoare să nu fi fost prezentă, să nu-și fi afirmat poziția sa.

Cu mîndrie putem afirma că, de la primele începuturi, ideile socialismului științific au avut un rol de mare însemnatate în formarea conștiinței revoluționare a clasei noastre muncitoare.

Prezența revoluționarilor români în revoluția franceză din 1848 și pe baricadele Comunei din Paris, participarea lor la activitatea organizațiilor internaționale, a primei Internaționale comuniste, a Internaționalei Socialiste și a altor organizații, constituie o expresie puternică a spiritului revoluționar și, totodată, de solidaritate internațională ce a caracterizat întotdeauna forțele înaintate, revoluționare din România, clasa noastră muncitoare.

Numeroasele cercuri socialiste, presa și literatura socialistă din ultimele decenii ale secolului trecut au răspîndit în rîndul maselor populare idealurile nobile ale dreptății și libertății și au pregătit condițiile pentru formarea primului partid al clasei muncitoare din țara noastră.

Crearea partidului social democrat al muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

La sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului XX, partidul clasei muncitoare și-a afirmat cu putere poziția față de problemele dezvoltării României, pronunțîndu-se activ pentru progresul economico-social independent al țării. Socialiștii și alte forțe progresiste au acționat pentru lichidarea relațiilor feudale din agricultură, pentru reforma agrară, s-au pronunțat pentru industrializarea țării ca factor decisiv al progresului social, al întăririi independenței patriei.

Mișcarea socialistă, clasa muncitoare au acționat pentru întărirea relațiilor dintre muncitori și țărani, au sprijinit activ răscoalele revoluționare din 1907. Se cuvine, totodată, să menționăm că, încă de la formarea primelor cercuri sociale, militanții socialisti, revoluționari și progresiști au acționat pentru o cultură nouă, revoluționară, pătrunsă de un profund umanism, pusă în slujba poporului. În procesul revoluționar din această perioadă s-au ridicat numeroși militanți socialisti ca Stefan Gheorghiu, Dobrogeanu-Gherea, I.C. Frimu, Mihail Gheorghiu Bujor și alții.

Mișcarea revoluționară din România a participat activ la mișcarea internațională împotriva războiului, iar în 1914 – odată cu izbucnirea acestuia – s-a ridicat împotriva participării României la primul război mondial imperialist.

Intrarea în 1916 a României în război, alături de Rusia, Franța și alte state aliate, trebuie văzută în contextul luptei împotriva dominației imperialismului german și austro-ungar și pentru realizarea unității naționale. Sfîrșitul războiului a determinat profunde schimbări în Europa și un puternic avînt al luptelor revoluționare. Un rol important, de însemnatate istorică mondială, a avut victoria Marii Revoluții din Octombrie, care a dus la prăbușirea imperiului tarist denumit de Lenin „închisoarea popoarelor”, la formarea primului stat al muncitorilor și țărănilor din

lume, deschizind o eră nouă, era construcției noii orînduirii sociale fără clase și fără asupritori, era socialistă și comunistă.

În acea perioadă s-au prăbușit și alte imperii, între care imperiul austro-ungar, care ținea sub asuprare un număr însemnat de popoare din Europa Centrală, inclusiv o parte a poporului român. Pe ruinele acestui imperiu s-au format noi state naționale. În aceste condiții istorice s-a realizat Unirea Transilvaniei cu România și formarea statului național unitar. Mișcarea muncitorească, revoluționarii și socialistii români au acționat cu toate forțele și au contribuit activ la realizarea statului național unitar, demonstrând astfel că tocmai clasa muncitoare, forțele socialiste, progresiste, revoluționare sănt apărătoarele cele mai fidele ale intereselor întregii națiuni.

Perioada ce a urmat a fost o perioadă de consolidare și dezvoltare a statului național unitar, a forțelor de producție și, totodată, o perioadă de puternic avînt revoluționar pentru dezvoltarea democratică a țării, pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, ale maselor populare, a libertăților democratice. Merită reamintită, în acest sens, greva generală din 1920, care a constituit o puternică afirmare a forței și rolului tot mai important al clasei muncitoare în întreaga viață socială și politică a României.

În aceste împrejurări s-a pus problema reorganizării și transformării partidului socialist într-un partid nou, care să asigure conducerea luptei revoluționare în noua etapă ce se deschidea în fața clasei muncitoare, a poporului nostru.

Trebuie subliniat că în pregătirea acestui eveniment au avut loc numeroase întîlniri și tratative cu conducătorii Cominternului, cu Lenin, pentru a stabili principiile și relațiile viitoare dintre partidul revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră și Internaționala comunistă. Printre problemele pe care delegația revoluționarilor români le-a susținut erau și cele legate de autonomia și independența partidului, de dreptul său de a-și elabora de sine stătător linia politică, corespunzător condițiunilor istorice din România, participarea la Internaționala comunistă fiind considerată ca o expresie a solidarității internaționale și nu ca un drept al acesteia de a se amesteca în viața partidului nostru.

În aceste împrejurări, la 8 mai 1921 s-a întrunit Congresul partidului socialist, care a hotărît, cu marea majoritate a voturilor, transformarea sa în Partidul Comunist din România.

* Formarea Partidului Comunist din România a reprezentat victoria concepției revoluționare, a socialismului științific, a marxism-leninismului revoluționar, constituind un moment istoric de importanță deosebită în mișcarea revoluționară din țara noastră, în organizarea luptei viitoare a proletariatului, a maselor asuprute din România.

La numai 3 ani de la formarea sa, în 1924, Partidul Comunist a fost însă interzis, fiind obligat să activeze în ilegalitate. Timp de 20 de ani comuniștii au trebuit să-și desfășoare activitatea revoluționară în slujba clasei muncitoare, a maselor, pentru apărarea intereselor vitale ale întregii națiuni în condițiile terorii sălbaticice burghezo-moșierești. Dar nici închisorile, nici schinguiurile, nici gloanțele, nici moartea nu au putut opri dezvoltarea mișcării revoluționare, creșterea și întărirea Partidului

Comunist din România, care s-a afirmat continuu ca o forță tot mai puternică în viața politică a țării.

Este necesar să reamintim că trecerea în ilegalitate a Partidului Comunist Român a avut loc în condițiile luptei pentru cristalizarea liniei politice generale, ale existenței unor deosebiri de păreri și contradicții în partid. Aceasta a făcut ca într-un șir de probleme, mai cu seamă în ce privește problema națională, să se adopte unele teze greșite, iar în 1928—1929 să se ajungă la spargerea unității partidului.

Cu toate acestea, forțele sănătoase ale partidului, alte forțe revoluționare progresiste, îndeosebi din cadrul sindicatelor și tineretului, au acționat cu hotărîre pentru organizarea luptei maselor populare, organizând greva minierilor din 1929, precum și o serie de alte acțiuni ale maselor populare pentru apărarea intereselor lor.

Criza economică din 1929—1933, care a dus pe scară mondială la agravarea exploatarii și asupririi, dar și la intensificarea luptelor revoluționare, a determinat și în țara noastră o ascuțire a luptei de clasă. Totodată, în această perioadă asistăm la o intensificare a activității organizațiilor fasciste, iar în țara noastră a Gărzii de fier, la începerea pregătirilor de război.

Toate acestea au determinat și au făcut necesar ca partidul, odată cu organizarea luptelor pentru apărarea intereselor clasei muncitoare și maselor populare, să pună un accent puternic pe lupta împotriva fascismului și a pregătirilor de război, pentru apărarea libertăților democratice, pronunțându-se cu întreagă forță pentru alianța cu Uniunea Sovietică.

Un rol important a avut, în această privință, Congresul al V-lea al Partidului, care a dus la elaborarea unei linii politice mai clare, a pus cu hotărîre la ordinea de zi problema Frontului Unic Muncitorească, a colaborării cu toate forțele democratice, antifasciste, precum și necesitatea elaborării poziției juste în problema națională, pronunțându-se cu hotărîre pentru apărarea integrității teritoriale a României.

Pe această bază s-a întărit conlucrarea dintre comuniști, socialisti și social-democrați, s-a întărit unitatea în rîndul sindicatelor, colaborarea cu alte forțe democratice, a avut loc o largire puternică a legăturilor partidului cu masele populare.

Puternicele mișcări revoluționare din 1932—1933, care au cuprins cele mai importante centre muncitorești din România, au culminat cu puternicele greve din Ploiești, cu ocuparea pentru o perioadă scurtă a Ploieștiului de către clasa muncitoare, iar apoi cu grevele desfășurate în februarie 1933 în diferite centre feroviare și îndeosebi în București, la Grivița. În organizarea și conducerea acestor greve s-au afirmat noi militanți revoluționari, ieșiți din rîndurile clasei muncitoare, ca Gheorghe Dej, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Vasile Bigu, Gheorghe Vasilichi, Ilie Pintilie și alții.

Deși reprimate în mod singeros, sute și sute de militanți revoluționari fiind arestați, grevele din 1932—1933 au constituit un moment nou în dezvoltarea mișcării revoluționare, în afirmarea forței și capacitatei Partidului Comunist de organizator și conducător al luptei clasei muncitoare, a poporului, împotriva asupririi, pentru apărarea intereselor și libertăților democratice, a intereselor întregii națiuni.

În 1933 s-au format noi organizații antifasciste și de apărare a libertăților democratice, s-a amplificat lupta contra fascismului și a pregătirilor de război. Formarea Comitetului Național Antifascist, a Asociației de prietenie cu Uniunea Sovietică, stabilirea și activizarea legăturilor între Partidul Comunist și Frontul Plugarilor, realizarea de contacte cu forțele progresiste din Partidul Național Tărănesc și din alte partide au avut un rol important în crearea Frontului Popular din țara noastră, în victoria în alegerile din 1936 a acestuia în județele Mehedinți și Hunedoara, demonstrând cu putere hotărirea maselor populare de a băra calea fascismului și a politiciei de război. Întreaga perioadă pînă la 1940 a fost o perioadă de întărire a partidului, de creștere a capacitatei sale organizațorice, de largire a legăturilor cu masele populare.

În același timp asistăm la intensificarea activității organizațiilor fasciste din țară, la politica partidelor burgheze de trădare a intereselor naționale, politică ce a culminat cu pactul dintre Garda de fier și aripa de dreapta a Partidului Național Tărănesc. Lipsa de unitate, politica de duplicitate și de trădare a burgheziei reaționare au deschis calea instaurării dictaturii regale, și apoi a dictaturii militaro-fasciste în România.

Trebui să subliniem că tocmai în aceste împrejurări, sub dictatura regală, partidul nostru și-a intensificat activitatea împotriva fascismului și războiului, împotriva alianței cu Germania hitleristă. Un rol deosebit au avut în această privință sindicatele, breslele de atunci, folosirea formelor legale de activitate — care au făcut ca anii 1938—1939 să fie ani de puternice greve și mișcări ale oamenilor muncii, culminînd cu marea demonstrație de la 1 mai 1939 împotriva fascismului și războiului, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și integrității țării.

Agravarea situației internaționale, politica agresivă a Germaniei hitleriste, ocuparea Austriei și a Cehoslovaciei, declanșarea războiului și ocuparea unui sir de țări occidentale, inclusiv a Franței, cît și politica claselor conduceătoare, a burgheziei reaționare au făcut ca România să fie tot mai mult împinsă alături de Germania hitleristă, să se găsească izolată pe plan internațional. În aceste împrejurări a avut loc instaurarea dictaturii militaro-fasciste, a fost impus dictatul de la Viena, prin care statului român i-a fost smulsă o parte a teritoriului național și predat Ungariei horthyste.

Trebue să menționăm că, în aceste grele împrejurări, i-a revenit Partidului Comunist Român misiunea istorică de cinste de a se ridica cu hotărîre împotriva dictatului fascist de desmembrare a țării. Organizațiile revoluționare, inclusiv organizația revoluționară a maghiarilor, MADOSZ-ul, s-au ridicat de asemenea cu hotărîre împotriva acestui dictat, pentru apărarea integrității României.

Odată cu instaurarea dictaturii militaro-fasciste s-a dezlănțuit o puternică prigoană împotriva forțelor democratice antifasciste; au avut loc asasinate în masă ale militanților revoluționari, democrați, ale personalităților politice. În teritoriile ocupate de horthysti s-a dezlănțuit o cumplită prigoană, numeroși militanți revoluționari români și maghiari, sute și mii de cetățeni au fost asasinați, fiind pustiite sate întregi, au fost deportați sute de mii de români, evrei, maghiari în lagările de concentrare hitleriste.

Este marele merit al Partidului Comunist Român că s-a aflat în aceste grele imprejurări în fruntea luptei pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, a integrității naționale, împotriva războiului — deși nu s-a putut impiedica aservirea și ocuparea țării de către Germania hitleristă și aruncarea României în război împotriva Uniunii Sovietice. Poziția fermă a Partidului Comunist Român, organizarea luptei active împotriva războiului, a activității de sabotare a mașinii militare fasciste, hitleriste, organizarea luptei de partizani au făcut ca Partidul Comunist Român să cștige poziții importante în viața politică, să fie respectat și să poată realiza, împreună cu cele mai diverse forțe politice, patriotice, naționale, un puternic front împotriva războiului, a hitlerismului.

Sunt bine cunoscute hotărîrile partidului din anii 1941, 1942, 1943 cu privire la organizarea luptei împotriva războiului dus alături de Germania hitleristă, împotriva Uniunii Sovietice, pentru ieșirea din război, organizarea Frontului Patriotic și a altor acțiuni de colaborare cu diferite forțe — care au avut un rol de mare însemnatate în viața întregului nostru popor. Toate acestea au culminat prin formarea, la 1 mai 1944, a Frontului Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat, iar, în iunie 1944 a Frontului Democratic Național, care cuprindea Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Partidul Național Tânăresc și Partidul Liberal. Partidul a stabilit legături cu armata, inclusiv cu ofițeri din Comandamentul Suprem, cu alte forțe democratice, a stabilit contacte cu regele și a acționat pentru organizarea răsturnării dictaturii fasciste și ieșirea din războiul dus alături de Germania hitleristă. Realizarea Frontului Unic Muncitoresc, a Frontului Democratic, cit și contactele cu armata și Comandamentul Suprem, precum și cu alte forțe naționale au creat condițiile necesare trecerii la infăptuirea insurecției armate, la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antiimperialistă și antifascistă.

Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 a fost favorizată și de imprejurările internaționale, de marile victorii ale Armatei Sovietice asupra Germaniei hitleriste, de victoriile obținute de aliați în Vest, de intensificarea luptelor de partizani și de eliberare națională în diferite țări, printre care și Iugoslavia.

ÎNFĂPTUIREA VICTORIOASĂ A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ – ÎNCEPUTUL UNEI ERE NOI ÎN ISTORIA PATRIEI NOASTRE, AL DEZVOLTĂRII ROMÂNIEI PE CALEA NOUĂ, SOCIALISTĂ

Înfăptuirea victorioasă a revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă a deschis o nouă eră în procesul luptelor revoluționare în istoria patriei noastre. În aceste imprejurări, partidul a acționat cu toate forțele pentru participarea activă a României la războiul împotriva Germaniei hitleriste, alături de Uniunea Sovietică și de celelalte forțe aliate, mobilizând întregul popor în lupta pentru eliberarea deplină a patriei de sub ocupația trupelor hitleriste și a horthyștilor și asigurând participarea ostașilor români, alături de cei ai Armatei Sovietice, la luptele pentru eliberarea Ungariei, a Cehoslovaciei, precum și la luptele din Austria, pînă la zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste.

Se poate spune că în aceste împrejurări poporul nostru a demonstrat cu toată forța să că nu a avut nimic comun cu războiul impus de dictatura militară fascistă și de Germania hitleristă. În noile împrejurări, în lupta comună s-au reluat și s-au dezvoltat pe o treaptă superioară prietenia și colaborarea dintre România și Uniunea Sovietică, dintre partidele noastre.

În același timp s-a desfășurat o intensă activitate pentru reorganizarea, în noile condiții, a partidului, precum și pentru reorganizarea organizațiilor de masă, pornindu-se de la necesitatea asigurării unității politice a clasei muncitoare.

Sunt cunoscute marile bătălii de clasă din această perioadă, luptele pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, pentru infăptuirea, în iarna anului 1945, a reformei agrare și trecerea la o nouă etapă de dezvoltare, prin formarea, la 6 martie 1945, a guvernului revoluționar muncitoresc-țărănesc de largă concentrare democratică.

O mare însemnatate a avut Conferința Națională a Partidului din octombrie 1945, care a dus la elaborarea unei orientări politice clare cu privire la obiectivele partidului în noua etapă de dezvoltare, a întărit unitatea partidului, a asigurat creșterea influenței și a rolului său, trăsind sarcina intensificării luptei pentru unitatea clasei muncitoare, pentru unirea tuturor forțelor democratice.

Anii care au urmat au fost ani de lupte și de victorii importante, de constituire a comitetelor revoluționare din întreprinderi, de organizare a satelor, de consolidare a unității dintre comuniști și socialisti, a colaborării cu alte partide și forțe democratice. Aceasta a asigurat victoria în primele alegeri democratice din 1946, trecerea la o serie de reforme sociale, la înlăturarea monarhiei și instaurarea, la 30 Decembrie 1947, a Republicii Populare Române.

În intregul proces revoluționar ce a urmat, un rol important au avut realizarea Partidului Unic Muncitoresc, în 1948, și trecerea la o nouă etapă istorică de dezvoltare — realizarea revoluției socialești în România. Naționalizarea mijloacelor de producție, în iunie 1948, trecerea la cooperativizarea agriculturii în 1949 au constituit momente de mare însemnatate în lupta pentru transformări revoluționare în patria noastră.

Am străbătut un drum lung pînă la realizarea relațiilor socialiste în sectoarele hotărîtoare ale economiei naționale, am desfășurat o intensă activitate pentru dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor noi. Am încheiat cu succes etapa făuririi relațiilor socialiste unitare care, în linii generale, se poate aprecia că a durat pînă în anii 1963—1965.

Am trecut apoi la o nouă etapă — aceea a consolidării cuceririlor și a creării condițiilor pentru trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România. Drumul acesta nu a fost ușor ! Am avut de invins multe greutăți, a trebuit să înfringem înapoierea de la care am pornit ! Clasa muncitoare și partidul ei au trebuit să treacă printr-o înaltă școală a conducerii societății. Putem afirma cu îndreptățită mindrie că, în ansamblu, partidul nostru, clasa muncitoare, țărăniminea și celelalte categorii sociale, care au urmat politica partidului, s-au achităt cu cinste de misiunea pe care și-au asumat-o !

S-au comis, desigur, multe greșeli. Ceea ce este mai grav este faptul că s-au comis și o serie de încălcări ale legalității socialiste, inclusiv reprezentiuni împotriva unor vechi activiști de partid, acte străine concepției noastre revoluționare, eticiei și echității socialiste. Toate aceste ilegalități și represiuni au fost analizate de Comitetul Central, de partid, s-au luat măsuri pentru restabilirea adevărului și a legalității, pentru lichidarea urmărilor acestor stări de lucruri negative. În același timp s-au stabilit măsuri de întărire a legalității socialiste, care să garanteze că asemenea încălcări nu se vor mai repeta în România.

Consider necesar acum, la a 60-a aniversare a Partidului, să aducem un omagiu tuturor acestor revoluționari care, în întreaga această perioadă, au acționat și au îndeplinit cu cinste însărcinările date de partid, asigurând dezvoltarea României pe calea socialismului, ridicarea bunăstării poporului nostru, întărirea independenței sale.

Criticind lipsurile și greșelile, luând poziție împotriva actelor de încalcare a legalității socialiste, nu putem să nu recunoaștem și meritele și rolul important pe care l-au avut, într-o perioadă mai lungă sau mai scurtă, numeroși militanți, printre care Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Lucrețiu Pătrășcanu, Lothar Rădăcăeanu, C. I. Parhon, Miron Constantinescu, Alexandru Moghioroș, Emil Bodnaraș și atâtia alții care, într-o măsură sau alta, împreună cu întregul activ, întregul partid au contribuit la obținerea măreșelor succese în luptele revoluționare, la victoria socialismului în România.

ISTORICELE REALIZĂRI OBȚINUTE DE POPORUL NOSTRU, CONDUS DE PARTID, ÎN ANII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE, PE CALEA PROGRESULUI ECONOMIC ȘI SOCIAL, A FĂURIRII UNEI VIEȚI LIBERE ȘI DEMNE

Dragi tovarăși,

Încheierea etapei de făurire a relațiilor socialiste de producție în toate sectoarele economiei naționale a dus la lichidarea pentru totdeauna a proprietății capitaliste, a exploatarii omului de către om. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, relațiile de producție și sociale noi, repartiția produsului social și național pe baza principiilor sociale au devenit temelia dezvoltării economico-sociale a României.

A urmat etapa consolidării acestor relații și principii, a dezvoltării forțelor de producție, a creării unei baze puternice materiale, științifice și culturale a orînduirii socialiste. În această etapă s-au obținut succese de seamă în toate sectoarele economiei naționale, precum și în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al poporului.

În conformitate cu Programul partidului, elaborat de Congresul al XI-lea, am trecut la etapa de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate care a marcat un puternic avînt al întregii dezvoltări economico-sociale, ridicarea gradului de civilizație și a bunăstării generale a poporului.

Mă voi referi, comparativ, la cîteva date, pentru a înțelege mai bine cum se prezintă astăzi România socialistă.

Față de 1950 — anul începerii primului cincinal — în 1965, la încheierea etapei de făurire a relațiilor sociale unitare, industria a cunoscut o creștere de 6,5 ori iar în 1980 de 33 de ori.

	1965 1950	1980 1950
— Industria de combustibili și energie	4,8 ori	13 ori
— Industria metalurgică	6,6 ori	29 ori
— Industria construcțiilor de mașini	13 ori	111 ori
Industria chimică	21 ori	178 ori
— Industria ușoară	4 ori	20 ori
— Industria alimentară	3,6 ori	9,4 ori

Producția agricolă a crescut, față de 1950, în 1965, de 1,9 ori iar în 1980, de 3,5 ori.

Pe baza dezvoltării în ritm înalt a industriei și a ridicării continue a producției agricole a avut loc o sporire puternică a venitului național, care a crescut în 1980 de 3,5 ori față de 1965 și de 14 ori față de 1950. Aceasta a asigurat atât mijloacele necesare dezvoltării economico-sociale a țării, cît și fondurile pentru creșterea veniturilor populației, ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a oamenilor muncii, a întregului popor.

Astfel, retribuția medie netă a crescut de la 337 lei în 1950 la 1028 lei în 1965 și la 2238 în 1980, iar veniturile bănești ale populației, din sectorul socialist, au crescut de la circa 15 miliarde lei în 1950 la 78,2 miliarde lei în 1965 și la 279,7 miliarde lei în 1980.

Creșterea nivelului de trai al populației se reflectă direct în creșterea consumului de produse alimentare și industriale pe locuitor care a sporit, față de 1950, astfel :

	1950	1965	1980	1980 1950
Carne și produse din carne — kg.	16,7	26,6	62,0	3,7 ori
Lapte și produse din lapte (exclusiv unt) 1.	107,6	105,0	180	1,7 ori
Ouă — buc.	59	115	270	4,5 ori
Zahăr și produse din zahăr — kg.	6,9	15,0	28,2	4,1 ori
Legume și produse din legume — kg.	65,6	75,3	140	2,1 ori
Tesături (inclusiv confeții) m.p.	13,2	16,3	28,7	2,2 ori
Încăltăminte — per.	0,62	1,97	3,50	5,7 ori

S-a desfășurat o amplă activitate de construcții de locuințe și de așezăminte social-culturale. În perioada 1950—1965 s-au construit, din fondurile statului, 370 mii apartamente, iar în perioada 1966—1980 un număr de peste 1,6 milioane apartamente. Se poate spune că orașele și

satele patriei noastre au cunoscut o înnoire radicală, asigurind condiții tot mai bune de viață constructorilor societății socialiste.

Putem afirma că s-a realizat o adevărată revoluție în domeniul învățământului, științei, culturii, al ridicării nivelului de pregătire profesională, tehnică și culturală a maselor populare, a întregului nostru popor.

În 30 de ani de construcție socialistă România a parcurs un drum lung, mai multe etape istorice, de la o țară cu economie slab dezvoltată, denumită eminamente agricolă, la o țară industrială agrară în plină inflație. Vorbind la figurat, putem spune că România este astăzi, din punct de vedere industrial, de 33 de ori mai puternică, mai bogată decât în 1950. Toate aceste mărețe realizări demonstrează cu putere succesul politiciei Partidului Comunist Român care și-a asumat și-și îndeplinește cu cinste misiunea istorică de a conduce poporul nostru pe calea socialismului și comunismului, de a-i asigura o viață demnă, liberă și fericită. Faptele, realitățile ilustrează cu putere justetea politiciei partidului nostru, care, călăuzindu-se de principiile socialismului științific, de concepția revoluționară materialist dialectică și istorică despre lume, aplică în mod creator adevărurile generale îmbinându-le în mod armonios cu realitățile și condițiile sociale istorice concrete din România.

Minunatele înfăptuiri obținute în construcția socialismului sunt rezultatul muncii eroicei noastre clase muncitoare — clasa conducătoare a societății, care-și îndeplinește cu abnegație rolul de a conduce întreaga națiune pe calea luminoasă a noii orînduirii sociale; ele sunt rodul muncii țărănimii, a intelectualității, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, al activității neobositice desfășurate de întregul nostru popor, care, în deplină unitate, în cadrul Frontului Democratiei și Unității Socialiste, sub conducerea politică a partidului nostru comunist asigură înfăptuirea Programului de făurire a societății sociale multi-lateral dezvoltate și de înaintare spre comunism.

Acum, la a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român de la această înaltă tribună a adunării jubiliare doresc să aduc un fierbinte omagiu și să adresez cele mai calde felicitări clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, tuturor categoriilor sociale, întregului nostru popor — adevăratul stăpîn a tot ceea ce se realizează în România, făuritorul conștient al propriului său viitor, liber și independent !

MARILE OBIECTIVE ȘI SARCINI ALE CELUI DE-AL VII-LEA PLAN CINCINAL DE DEZVOLTARE ECONOMICO-SOCIALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1981–1985

Dragi tovarăși,

Sărbătorim a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român la începutul celui de-al VII-lea plan cincinal de dezvoltare economico-socială a țării elaborat de Congresul al XII-lea al Partidului. Noul cincinal marchează o nouă etapă de dezvoltare care trebuie să asigure trecerea României de la stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare la un stadiu superior, de țară socialistă mediu dezvoltată. Congresul al XII-lea al partidului — trasind obiectivele fundamentale ale dezvoltării economico-

sociale a României în cincinalul 1981—1985 — a stabilit trecerea la o nouă calitate în toate domeniile de activitate, realizarea unei noi calități în munca și viața poporului nostru. Pe primul plan stă sarcina dezvoltării puternice a bazei de materii prime și materiale, a surselor de energie, precum și a agriculturii — factori determinanți pentru întreaga dezvoltare economico-socială a țării.

Pe baza Directivelor Congresului al XII-lea al partidului, în cadrul noului plan cincinal punem un accent deosebit pe ridicarea nivelului calitativ și tehnic al întregii activități situând pe primul plan dezvoltarea științei, ca factor determinant al realizării noii calități, al progresului economico-social. Este necesar să acționăm cu toată hotărîrea pentru perfecționarea continuă a organizării producției și muncii, pentru mecanizarea și automatizarea proceselor de producție pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, realizând o creștere puternică a productivității muncii. Nu trebuie să uităm nici un moment că socialismul trebuie să-și afirme superioritatea față de orînduirea capitalistă tocmai în domeniul științei și tehnicii, al realizării unei productivități a muncii mai înalte și creșterii rentabilității și eficienței economice. Ca proprietari, producători și beneficiari, clasa muncitoare, oamenii muncii sănătății să asigure un nivel superior al activității în toate domeniile, demonstrând forță și capacitatea creatoare a oamenilor eliberați de asuprîre, stăpini pe bogăția națională, pe destinele lor.

În realizarea obiectivelor noii etape de dezvoltare trebuie să asigurăm creșterea tot mai puternică a produsului social, a venitului național, să aplicăm în mod consecvent principiile noului mecanism economic, autoconducerea muncitorăescă și autogestiunea — și, pe această bază, să asigurăm dezvoltarea în continuare a forțelor de producție, perfecționarea relațiilor sociale, creșterea tot mai puternică a bogăției naționale și ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor.

Este necesar să dezvoltăm larg colaborarea internațională cu țările socialiste din C.A.E.R. și cu celelalte state socialiste, cu statele în curs de dezvoltare, precum și cu statele capitaliste dezvoltate în spiritul principiilor coexistenței pașnice, al avantajului reciproc. Trebuie să acționăm cu toată fermitatea pentru largirea cooperării în producție, pentru participarea activă la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori materiale și spirituale.

În întreaga noastră activitate de cooperare și colaborare economică trebuie să urmărim realizarea unei balanțe comerciale și de plăți echilibrate, să asigurăm condițiile pentru relații economice, bazate pe deplină egalitate în drepturi și avantaj reciproc.

Dispunem de tot ce este necesar pentru a privi cu încredere în viitor, pentru a infăptui în cele mai bune condiții Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare fermă spre comunism, de ridicare a patriei noastre pe noi trepte de civilizație, bunăstare și progres.

ROLUL PARTIDULUI ÎN CONDUCEREA DEMOCRATICĂ A SOCIETĂȚII, A TUTUROR DOMENIILOR CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE DIN PATRIA NOASTRĂ

Dragi tovarăși,

Îndeplinirea neabătută a Programului partidului, a actualului plan cincinal impune perfecționarea continuă a activității de conducere și planificare, dezvoltarea democrației socialiste, asigurarea participării largi a clasei muncitoare, a tuturor categoriilor sociale, a întregului popor la conducerea diferitelor sectoare de activitate, a întregii societăți.

Este necesar să fim pe deplin conștienți că noua etapă de dezvoltare presupune o îmbunătățire a organizării și activității statului nostru socialist, o democratizare a formelor organizatorice, pentru a permite tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului popor să participe direct la elaborarea întregii politici interne și externe a statului, la infăptuirea ei.

Consiliile oamenilor muncii din toate unitățile economico-sociale, consiliile de conducere ale ministerelor și altor organe centrale, congresele și consiliile naționale completează în mod minunat activitatea organelor de stat, realizând un sistem de conducere democratică unic în felul său. În toate aceste organisme, clasa muncitoare, alți oameni ai muncii ce lucrează nemijlocit în producție reprezintă cel puțin 30 la sută. Trebuie să acționăm în continuare pentru ca organele de conducere colectivă din toate sectoarele să-și indeplinească în cele mai bune condiții rolul și atribuțiile pe care le au în societatea noastră. Să nu uităm nici un moment că etapa pe care o străbatem impune, ca o legitate obiectivă, perfecționarea și creșterea rolului organelor colective, democratice, de conducere.

În același timp este necesar să fie întărite ordinea, disciplina, spiritul de răspundere, să se asigure întărirea controlului clasei muncitoare, al maselor asupra tuturor domeniilor de activitate.

Avem obligația să facem totul pentru îmbunătățirea activității organelor de stat chemate să asigure ordinea, apărarea proprietății obștești, a orînduirii socialiste, munca și viața pașnică a constructorilor socialismului.

Organele Ministerului de Interne trebuie să se sprijine tot mai larg, în activitatea lor, pe colectivele de oameni ai muncii, ele trebuie să asigure dezbaterea cu masele de oameni ai muncii, a tuturor încălcărilor legilor și normelor de conviețuire, deoarece numai cu sprijinul lor își vor putea îndeplini misiunea pe care o au, de a asigura reducerea într-o măsură tot mai mare și lichidarea actelor antisociale.

Nu trebuie să uităm nici un moment că, în actualele condiții internaționale, și în țara noastră pot pătrunde din afară sau pot să se reactiveze unele elemente dușmanoase sau chiar contrarevoluționare, față de care trebuie să acționăm cu toată fermitatea, asigurind astfel apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței și suveranității țării.

Este necesar să perfecționăm activitatea organelor de justiție, să asigurăm o participare mai largă a maselor populare la judecarea diferitelor infracțiuni sau încălcări ale legalității și normelor socialiste de conviețuire socială.

În actualele imprejurări internaționale se cere să acordăm o atenție deosebită intăririi continue a capacitați de apărare a țării, ridicării nivelului pregătirii de luptă și politice a militarilor, să întărim activitatea gărzilor patriotic, a unităților de pregătire militară a tineretului. Să avem permanent în vedere că apărarea patriei, a cuceririlor revoluționare este datoria sfintă a întregului popor, că orice agresiune din afara, orice acte împotriva cuceririlor revoluționare trebuie să fie respinse cu participarea activă a întregului nostru popor.

Trebuie să întărim continuu relațiile de colaborare cu armatele statelor participante la Tratatul de la Varșovia pentru a fi gata în orice moment să respingem orice agresiune imperialistă împotriva țărilor noastre, așa cum este necesar să dezvoltăm relațiile cu armatele celorlalte țări socialiste, ale altor state prietene, în lupta împotriva politicii imperialiste și coloniale, a politicii de forță și amenințare cu forța, pentru o politică de colaborare, de respect al independenței naționale și de pace.

Dragi tovarăși,

Așa cum se subliniază în Programul Partidului — carta fundamentală ideologică și politică a partidului nostru — în întreaga perioadă de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism au loc o dezvoltare și o omogenizare a națiunii sociale, ca factor hotărîtor al făuririi societății comuniste. Însăși națiunea capătă noi caracteristici, superioare, odată cu lichidarea claselor exploatațoare cu ștergerea treptată a deosebirilor de clasă, a deosebirilor dintre sat și oraș, cu apropierea condițiilor de muncă și de viață de la oraș și sat, cu dispariția treptată a deosebirilor între munca manuală și cea intelectuală. Această apropiere are loc pe baza creșterii continue a nivelului profesional, tehnic și cultural al clasei muncitoare, țărănimii și celorlalte categorii sociale.

În acest cadru, o importanță deosebită au aplicarea consecventă a politicii naționale marxist-leniniste a partidului nostru, asigurarea deplinei egalități în drepturi pentru toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate — condiție indispensabilă pentru întărirea unității întregului nostru popor în cadrul Frontului Democrației și Unității Sociale, sub conducerea politică a Partidului Comunist Român.

Trebuie să avem permanent în vedere că, odată cu dezvoltarea forțelor de producție și repartizarea lor justă pe teritoriul țării, cu ridicarea gradului de dezvoltare economico-socială a tuturor județelor și localităților patriei noastre, se asigură adevărata bază materială și spirituală pentru manifestarea deplinei egalități în drepturi, pentru participarea activă a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la conducerea tuturor sectoarelor de activitate, la făurirea destinului comun, liber și independent, a viitorului comunist.

Nu trebuie să uităm nici un moment că mai pot apărea însă unele manifestări naționaliste, șoviniste, că mai pot pătrunde diferite influențe străine din afara. De aceea, în activitatea noastră trebuie să combatem cu toată fermitatea manifestările străine concepției noastre revoluționare, să facem totul pentru ca oamenii muncii din patria noastră, fără deose-

bire de naționalitate, întregul nostru popor să-și unească și mai strâns forțele pentru a-și făuri viitorul în mod conștient, în deplină libertate și independență.

CLASA MUNCITOARE, CLASĂ CONDUCĂTOARE ÎN STAT, DEZVOLTAREA FORMELOR DEMOCRATICE DE CONDUCERE A SOCIETĂȚII

Dragi tovarăși,

Noua etapă de dezvoltare a societății noastre socialiste, cît și situația internațională, caracterizată prin profunde transformări revoluționare, sociale și naționale și printr-o complexitate deosebită impun creșterea continuă a rolului partidului în toate domeniile de activitate. Așa cum am menționat nu odată, înțelegem prin aceasta identificarea deplină a partidului cu năzuințele clasei muncitoare, ale întregului popor, îndeplinind rolul de centru vital al națiunii noastre socialiste, fiind însăși conștiința sa.

Tocmai de aceea partidul nostru revoluționar, comunist, se consideră continuatorul celor mai glorioase tradiții de luptă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru progres, pentru libertate și independență. Tocmai de aceea partidul nostru consideră că datoria sa este de a fi exponentul fidel al năzuințelor clasei muncitoare, ale întregului nostru popor.

Trebuie să înțelegem că transformările ce s-au produs în România, rolul pe care-l are partidul în societatea noastră socialistă sunt determinate de dezvoltarea formelor democratice de conducere a întregii noastre societăți. Așa cum am mai spus recent, partidul conduce nu în numele, ci împreună cu clasa muncitoare, cu toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, cu întregul popor.

De la partidul de acum 60 de ani la partidul din 1981 este o deosebire fundamentală. Trebuie să înțelegem bine că partidul se schimbă, se innoiește, se transformă odată cu transformările sociale ce au loc în societate. Partidul nostru și-a cîștigat increderea poporului prin activitatea pe care a desfășurat-o în slujba intereselor sale fundamentale. El își va menține și întări increderea poporului numai în măsura în care va răspunde năzuințelor clasei muncitoare, ale întregii națiuni, în măsura în care va acționa ca un organism democratic unitar în crearea cadrului larg, democratic, de participare a maselor la conducerea societății. Comuniștii trebuie să se afle permanent în primele rînduri pentru înfiptuirea programului de dezvoltare economico-socială a țării, pentru ridicarea bunăstării materiale și spirituale a poporului. Ei nu au și nu pot avea drepturi speciale sau privilegii. Ei trebuie să fie cei mai activi militanți pentru respectarea legilor, a principiilor de etică și echitate socialistă, să acționeze pentru unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii, pentru ridicarea conștiinței lor socialiste, patriotice.

Intrînd în rîndurile partidului nostru, comuniștii și-au asumat și își asumă în mod liber și conștient răspunderea de a face totul pentru victoria socialismului și comunismului, pentru înălțarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație, pentru asigurarea independenței, libertății și suveranității României.

Viața, întreaga dezvoltare socială demonstrează că și în perioada de construcție socialistă continuă să se mențină unele contradicții sau pot apărea în continuare contradicții care, dacă nu sunt înțelese și nu se acționează pentru lichidarea lor, pot căpăta forme grave, pot duce la puternice perturbări sociale. Atât timp cit există clase și categorii sociale cu interese proprii, chiar dacă nu sunt antagoniste, se mențin și contradicții, mai mari sau mai mici, care, dacă sunt neglijate, se pot complica.

Nu trebuie să uităm nici un moment că și în socialism — și probabil și în comunism — lupta între vechi și nou constituie și va constitui în continuare o legitate dialectică a dezvoltării. Sintem revoluționari nu dacă negăm sau decretăm că în socialism nu sunt contradicții, ci dacă recunoaștem existența lor, ținem seama de ele și acționăm în mod conștient pentru soluționarea lor justă. În aceasta constă, de altfel, și rolul politic conducător al partidului.

Pornind de la această realitate, rolul Partidului Comunist este să studieze permanent — pe baza concepției revoluționare materialist-dialectice — fenomenele economico-sociale, să elaboreze strategia și tactica luptei revoluționare, a făuririi socialismului și comunismului. Trebuie să facem acest lucru pornind totdeauna de la studierea atentă a contradicțiilor, a ceea ce este vechi și trebuie înălțat și a ceea ce este nou și trebuie stimulat, de la analiza profundă a fenomenelor și realităților economico-sociale, istorice — atât naționale, cit și internaționale — trăgind concluziile corespunzătoare pentru fiecare etapă de dezvoltare.

Îndeplinirea rolului partidului în noua etapă de dezvoltare impune perfecționarea continuă a activității sale, a stilului și metodelor lui de muncă, dezvoltarea democrației de partid, dezbaterea largă a tuturor problemelor în partid, cu clasa muncitoare și cu toți oamenii muncii, presupune întărirea spiritului critic și autocritic, care să ducă la descoștere lipsurilor și greselilor, a contradicțiilor, la stabilirea măsurilor pentru lichidarea lor și promovarea activă a ceea ce este pozitiv, a noului în toate domeniile.

Partidului nostru comunist îi revine înalța misiune de a asigura exercitarea de către clasa muncitoare a rolului conducător în societate. Între rolul politic conducător al partidului și rolul de clasă conducătoare al muncitorimii nu există nici o contradicție, ci o deplină unitate dialectică, ele condiționându-se reciproc. Nu se poate vorbi de rolul politic conducător al partidului fără a asigura condescerea de către clasa muncitoare a tuturor domeniilor. În același timp, nu se poate asigura rolul conducător al clasei muncitoare fără recunoașterea și exercitarea rolului politic al partidului revoluționar, al Partidului Comunist. Trebuie să fie bine înțeles că realizarea rolului conducător al clasei muncitoare și a rolului politic conducător al partidului se poate înfăptui numai pe baza unei largi democrații revoluționare, muncitorești, socialiste.

Este necesar, în același timp, să se acționeze continuu pentru ridicarea nivelului politico-ideologic, întărirea unității, a disciplinei și a spiritului de răspundere al activiștilor, al fiecărui comunist. Se impune să desfășurăm permanent o activitate susținută împotriva a tot ceea ce este vechi și perimat, să înălțăm cu curaj formele și metodele depășite, stările negative de lucruri, să promovăm permanent și cu fermitate nou în toate domeniile de activitate. Aceasta constituie, de fapt, dialectica dez-

voltării economico-sociale. Orice atitudine de autoliniștire, de împăcare cu lipsurile, cu stările vechi de lucruri nu poate decât să dăuneze mersului înainte al construcției socialiste. Trebuie să fim pe deplin conștienți că fiecare etapă de dezvoltare presupune noi forme și noi metode de muncă, presupune o abordare îndrăzneață, realistă a problemelor, lipsită de dogmatism, de conservatorism, de închisare și sectarism. Nu există forme organizatorice, metode de muncă valabile odată pentru totdeauna. Atât formele organizatorice, cât și metodele de muncă, precum și diferitele măsuri impuse de progresul economico-social, corespund etapei în care a ajuns la un moment dat dezvoltarea societății. Așa trebuie înțeleasă concepția revoluționară materialist-dialectică despre lume și viață !

Întemeietorii socialismului științific au fost ginditori revoluționari, nu profeti care să prezică un viitor imaginar și să stabilească precepte imuabile, valabile pentru orice etapă de dezvoltare. Ei au elaborat o concepție revoluționară unitară despre lume, despre comunism, bazându-se pe analiza materialist-dialectică a dezvoltării economice și sociale. Nu, odată ei au subliniat că această concepție revoluționară nu este încheiată, ci, dimpotrivă, constituie numai o bază de pornire care trebuie continuu dezvoltată și perfecționată, pe baza noilor realități economico-sociale, a noilor cuceriri ale științei și cunoașterii umane.

Este cu totul evident că uriașele descoperirile ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane dau noi dimensiuni și permit noi înțelegeri atât ale legilor naturii, cât și ale legilor sociale. Nu trebuie să ne fie teamă că o lege sau alta, că o teză sau alta despre dezvoltarea economico-socială, despre partid, trebuie schimbată. Aceasta este o legitate a însăși dialecticii sociale. Nu trebuie să căutăm în operele clasnicilor dacă au spus sau nu ceva despre fenomenele de astăzi. A gîndi așa înseamnă a acționa dogmatic, înseamnă a nu fi revoluționar, ci conservator, a rămîne în urma dezvoltării sociale. A fi revoluționar înseamnă să privești înainte, să acționezi în spiritul noilor cuceriri ale cunoașterii umane din toate domeniile, să înțelegi noile cerințe sociale, năzuințele maselor muncitoare, ale întregului popor, să acționezi în mod conștient, în fruntea maselor, organizînd și conducînd munca și lupta lor, înseamnă să găsești căile pentru a asigura dezvoltarea, mersul înainte al societății spre comunism !

Va trebui să ne gîndim foarte serios la relațiile și la locul pe care trebuie să-l aibă în statul nostru noul cadru democratic, noile organisme, care, fără îndoială, trebuie să devină o parte integrantă și să contribuie la transformarea continuă a statului, la creșterea rolului clasei muncitoare, al poporului în conducerea societății. Va trebui să ne gîndim la relațiile dintre partid și noile organisme democratice de conducere ale societății, la faptul că aceste forme noi democratice duc tocmai la creșterea răspunderii comuniștilor, care trebuie să acționeze în cadrul acestor organisme pentru a uni eforturile întregului popor în infăptuirea politicii noastre interne și externe. Rolul politic conducător al partidului presupune nu de a ordona, ci de a convinge și a asigura buna funcționare a organismelor democratice !

Sărbătorind a 60-a aniversare, trebuie să ne propunem să acționăm astfel încit, și în viitor, partidul nostru să-și poată îndeplini în cele mai

bune condiții misiunea de a asigura cadrul corespunzător în care clasa muncitoare, toți oamenii muncii, întregul popor să fie făuritorul conștient al propriului său destin, al bunăstării și fericirii sale, al comunismului.

Noua etapă de dezvoltare impune intensificarea activității politico-educative de ridicare a nivelului pregăririi profesionale, științifice și culturale a maselor largi populare, a întregului popor. Să punem la baza întregii activități politico-educative, de formare a conștiinței socialiste a omului nou, concepția revoluționară despre lume și viață, materialismul dialectic și istoric, principiile socialismului științific, tot ce este nou în domeniul științei, al cunoașterii umane! Este necesar să desfășurăm o muncă susținută împotriva misticismului, superstițiilor, concepțiilor retrograde, să combatem orice manifestări de naționalism, șovinism, racism, antisemitism, orice manifestări care degradează și înjosesc omul. Trebuie să acționăm cu toată fermitatea pentru dezvoltarea spiritului de prietenie și frăție între toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, a spiritului de muncă și de răspundere față de colectivul în care fiecare își desfășoară activitatea, față de interesele generale ale patriei. Să dezvoltăm puternic spiritul umanismului revoluționar, sentimentul dreptății, echității și eticii socialiste!

Sarcini de mare răspundere revin în această privință Radioteleviziunii, presei, organelor de stat și organizațiilor de masă, organelor și organizațiilor de partid, care trebuie să-și unească forțele în dezvoltarea unei puternice activități de formare a omului nou.

Este necesar, de asemenea, ca activitatea de creație de toate genurile să redea, în formele specifice, noile realități, munca făuritorilor celei mai drepte și mai umane societăți din lume, să combată și să biciuască lipsurile și moravurile înapoiate, dar, în același timp, să propage cu putere ceea ce este nou, înaintat, ceea ce este demn să fie urmat de toți cetățenii patriei.

Nu trebuie să se uite nici un moment că arta, literatura, creația din orice domeniu trebuie să se inspire din realitățile și din viața poporului, din izvorul nesecat al spiritului de omenie al națiunii noastre, din minunatele tradiții de luptă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru socialism și comunism.

Este necesar să avem permanent în vedere că societatea socialistă și comunistă o construim cu oameni și pentru oameni. De aceea trebuie să punem în centru întregii activități a partidului și statului nostru omul, ridicarea continuă a nivelului său de pregătire profesională, științifică și culturală, a conștiinței sale revoluționare și patriotice.

La a 60-a aniversare a partidului, adresez tuturor comuniștilor cheamarea de a acționa cu toată fermitatea pentru întărirea continuă a partidului, a unității sale ideologice, politice și organizatorice. Să ne consultăm în toate problemele cu partidul, cu clasa muncitoare, cu poporul, să muncim și să trăim împreună cu poporul în spiritul principiilor etice și echității comuniste.

De la această înaltă tribună adresez tinerilor comuniști, tineretului patriei noastre în general, apelul fierbinte :

Dragi tovarăși și prieteni tineri !

Învățați și muncitori, pregătiți-vă temeinic pentru a putea sluji în orice împrejurare poporul, bunăstarea și fericirea sa, libertatea și independența patriei.

Ridicați-vă necontenit nivelul pregătirii profesionale și tehnice, însușiți-vă minunatele cuceriri ale științei, ale cunoașterii umane în general, concepția revoluționară despre lume — materialismul dialectic și istoric.

Epoca istorică în care v-ați născut și trăiți pune în fața voastră idealuri înălțătoare. Urați tot mai sus măretele trepte ale cunoașterii, descifrați tot mai profund tainele naturii și legitățile dezvoltării societății pentru a asigura accelerarea progresului și civilizației, punind totul în slujba omului, a demnității, libertății și fericirii sale. Niciodată în fața tineretului nu s-au deschis asemenea perspective grandioase de afirmare, de implementare a visurilor și aspirațiilor sale, ca în condițiile actuale ! Angajați-vă, dragi tovarăși și prietenii tineri, cu toate forțele și elanul tineresc în lupta pentru transformarea revoluționară a lumii, pentru făurirea celei mai drepte orînduirii sociale, a comunismului.

**POLITICA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN – O POLITICĂ DE PRIETENIE, SOLIDARITATE
ȘI COLABORARE CU TOATE PARTIDELE COMUNISTE ȘI MUNCITOREȘTI,
CU FORȚELE ÎNAINTATE, PROGRESISTE DE PRETUTINDENI, ÎN LUPTA
PENTRU SOCIALISM, PROGRES SOCIAL ȘI PACE, O LUME MAI BUNĂ ȘI MAI DREAPTA**

Stimați tovarăși,

Încă de la apariția, în țara noastră, a primelor cercuri muncitorești, a primilor militanți revoluționari progresiști s-au stabilit relații de colaborare și solidaritate internațională cu cercurile și personalitățile revoluționare și progresiste din alte țări. Revoluționarii, progresiștii, socialistii români au întreținut relații active cu făuritorii socialismului științific, Marx, Engels, cu alții revoluționari, au participat activ la Internaționala comunistă, apoi la Internaționala socialistă, la diferite organisme și congrese internaționale. Mai tîrziu ele au avut legături cu Lenin, cu alții revoluționari ruși și din țările vecine, au participat activ la diferite manifestări internaționale împotriva primului război imperialist mondial. Revoluționarii români au organizat detașamente speciale și au luptat pentru victoria Revoluției din Octombrie, au fost prezenți în războiul împotriva fascismului din Spania, în mișcările de partizani din Franța și din alte state în timpul celui de-al doilea război mondial. În perioada de după cel de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român a acordat și continuă să acorde un sprijin activ mișcărilor revoluționare, de eliberare națională, luptei popoarelor pentru independență.

Încă de la înființarea sa, partidul nostru a militat întotdeauna pentru relații bazate pe egalitate, pe respectul independenței și dreptului fiecărui partid de a-și elabora linia proprie, corespunzător condițiilor

în care și desfășoară activitatea. Viața a demonstrat că, atunci cînd s-au încălcat aceste principii, s-au adus mari daune atît partidelor respective, cît și principiilor solidarității și colaborării internaționale.

În spiritul tradițiilor sale revoluționare, partidul nostru acționează larg pentru dezvoltarea relațiilor internaționale cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu toate partidele socialiste și social-democrate, cu mișcările de eliberare națională, cu toate forțele democratice, antiimperialiste. Punem neabătut la baza acestor relații principiile egalității, respectul reciproc, ale schimbului de experiență și într-ajutorării, spiritul solidarității internaționale.

Viața — judecătorul suprem — a demonstrat că numai și numai pe această bază se poate asigura întărirea solidarității internaționale, se poate realiza o nouă unitate în lupta pentru progres social, pentru independență și pace.

Trăim o epocă de mari transformări revoluționare, sociale și naționale. Se poate afirma că în linii generale colonialismul a fost lichidat pentru totdeauna. Forțele progresiste, antiimperialiste, zeci și zeci de popoare desfășoară o uriașă luptă împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru asigurarea propășirii independente a fiecărei națiuni.

Întreaga dezvoltare a vieții mondiale atestă, fără tăgadă, faptul că formarea și dezvoltarea statelor naționale constituie, în actuala epocă, un factor de importanță deosebită pentru progresul social, pentru lichidarea subdezvoltării, pentru lupta împotriva imperialismului și colonialismului, pentru realizarea unei lumi mai drepte și mai bune.

Tocmai în actualele împrejurări se impune mai mult ca orice întărirea independenței naționale a tuturor popoarelor — aceasta constituind una din sarcinile fundamentale ale revoluționarilor, ale comuniștilor, ale tuturor celor ce se pronunță pentru progres, pentru colaborare și pace.

Criza economică și accentuarea crizei politice sociale-mondiale determină o puternică ascuțire a contradicțiilor sociale și de clasă, intensificarea activității de reîmpărțire a lumii, a sferelor de influență, perpetuarea politiciei de dominație și amestec în treburile altor state. Asistăm la o intensificare a activității diferitelor cercuri fasciste sau neofasciste, la acțiuni împotriva libertăților și drepturilor democratice, a cuceririlor clasei muncitoare și altor categorii de oameni ai muncii, la amplificarea propagandei rasiste, șoviniste, naționaliste, antisemite — toate acestea fiind folosite de cercurile cele mai reacționare pentru dezbinarea maselor de oameni ai muncii, pentru învățăjirea lor, în scopul întăririi dominației, asupriri, al continuării politicii de exploatare socială și națională.

În același timp are loc o creștere a propagandei anticomuniste și împotriva forțelor progresiste în general. Nu trebuie să se uite nici un moment învățămîntele istoriei, care ne arată că atacurile împotriva socialismului și comunismului au constituit întotdeauna o diversiune, o parte a politicii de lichidare a libertăților democratice, a drepturilor popoarelor, a politicii de agresiune și război.

În aceste împrejurări se impune, mai mult caoricind, întărirea unității și colaborării clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, a oamenilor muncii de pretutindeni, a tuturor popoarelor dornice de pace și libertate, pentru a respinge toate acțiunile cercurilor reacționare, mani-

festările neofasciste, sub orice formă s-ar manifesta acestea, pentru apărarea libertăților democratice și asigurarea progresului social, a independenței fiecărei națiuni.

Dragi tovarăși,

Dezvoltarea vieții mondiale pune tot mai mult problema trecerii a noi popoare pe calea socialistă. Socialismul a devenit o puternică forță mondială. Cu toate lipsurile și greutățile care s-au manifestat într-o țară sau alta, prestigiul socialismului, ca singura orinduire socială care asigură eliberarea omenirii de exploatare și asuprire, care deschide calea spre o societate mai bună și mai dreaptă, se afirmă cu tot mai multă putere.

Fără îndoială că trecerea a noi state pe calea socialismului va avea loc — aşa cum s-a întîmplat și în România și în alte țări — într-o diversitate de forme. Este și normal să se întâmple aşa, ținând seama de deosebirile mari în ce privește dezvoltarea economică, socială și națională, trecutul istoric, instituțiile care există într-o țară sau alta. Dar tocmai diversitatea căilor de realizare a socialismului evidențiază cu și mai multă putere superioritatea sa, asigură trecerea, în perspectiva istorică, a întregii omeniri la orinduirea fără clase, la comunism !

În spiritul socialismului științific, al teoriei și practicii revoluționare, trebuie înțeles că revoluția socială și de eliberare națională nu este rezultatul exportului de revoluție, ea nu poate fi importată sau copiată, ci este rezultatul acțiunii legilor obiective, al luptei forțelor revoluționare și progresiste din fiecare țară. În același timp, se impune să se respingă cu hotărîre, orice intervenție din afară în sprijinul forțelor reacțiunii din fiecare țară, să se respingă exportul de contrarevoluție sub orice formă s-ar manifesta. Orice popor are dreptul la dezvoltare economico-socială liberă, la realizarea orinduirii sociale pe care o dorește, fără nici un amestec din afară. Și viața a demonstrat că nu există și nu vor exista în lume forțe în stare să oprească popoarele în marșul lor triumfal spre socialism, spre comunism.

**BOGATA ACTIVITATE INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE,
CONTRIBUȚIA EI ACTIVĂ LA SOLUȚIONAREA CONSTRUCȚIVĂ
A MARILOR PROBLEME ALE EPOCHI NOASTRE,
LA CAUZA DESTINDERII, SECURITĂȚII ȘI PĂCHI POPOARELOR**

Stimați tovarăși,

În activitatea sa internațională, România socialistă pune pe primul plan întărirea relațiilor de colaborare cu toate țările socialiste, și în primul rînd cu vecinii săi. Acționăm pentru depășirea divergențelor și întărirea unității și solidarității țărilor socialiste — condiție esențială pentru dezvoltarea cu succes a socialismului în fiecare țară, pentru afirmarea prestigiului său și a ideilor socialiste în lume, pentru politica de destindere, de independență și pace.

Acordăm o atenție deosebită relațiilor cu țările în curs de dezvoltare, ca o parte a politiciei de colaborare în lupta împotriva imperialismului și colonialismului. Dezvoltăm relațiile cu țările nealiate, cu toate statele

mici și mijlocii. În același timp, România, acționind în spiritul principiilor coexistenței pașnice, dezvoltă activ relații și cu țările capitaliste dezvoltate, cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Așezăm ferm la baza tuturor relațiilor internaționale ale lumii principiile deplinei egalități în drepturi, respectului independentei și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale renunțării la forță și la amenințarea cu forța. Ne pronunțăm ferm pentru respectarea neabătută a dreptului fiecărui popor la dezvoltare liberă, independentă, așa cum o dorește, fără nici un amestec din afară.

România participă activ la reuniunea ce se desfășoară la Madrid, consacrată cooperării și securității europene. Considerăm că trebuie făcut totul pentru infăptuirea unitară a documentelor semnate la Helsinki, pentru a da un nou imbold dezvoltării colaborării între toate statele continentului nostru. Ne pronunțăm ferm pentru convocarea unei conferințe consacrate încriderii și dezarmării în Europa, pentru asigurarea continuității reuniunilor consacrate securității și realizarea de noi pași în direcția dezvoltării colaborării economice, științifice și culturale pe continent.

Este necesar să se facă totul pentru oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare în Europa. În acest sens, considerăm propunerile prezentate la Congresul al XXVI-lea de Secretarul general al C.C. al P.C.U.S., tovarășul Brejnev, ca foarte importante pentru organizarea conferinței de dezarmare și trecerea la tratative privind oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete. Desigur, organizarea conferinței pentru dezarmare și a tratativelor trebuie să aigure participarea cu drepturi depline a tuturor statelor, realizarea unor angajamente ferme, obligatorii pentru toți, care să ducă la incetarea înarmărilor, la oprirea amplasării și la eliminarea rachetelor existente, să deschidă calea pentru măsuri reale de dezarmare și de incredere pe continentul nostru.

România, ca și toate țările sociale participante la Tratatul de la Varșovia, se pronunță pentru începerea cit mai grabnică a tratativelor în vederea soluționării tuturor problemelor care preocupă omenirea.

Respingerea sau amiuarea începerii tratativelor nu poate fi justificată cu afirmarea că propunerile făcute în acest sens reprezintă numai propagandă. Opinia publică de pretutindeni așteaptă de la țările N.A.T.O., de la Statele Unite ale Americii să prezinte propunerile constructive și să accepte începerea negocierilor. În același timp, este necesar ca și alte state sau grupări de state, cum sunt țările în curs de dezvoltare, țările nealiniate, țările mici și mijlocii în general, să acționeze și să prezinte propunerile în vederea soluționării problemelor complexe ale lumii contemporane. Toate statele poartă răspunderea pentru infăptuirea destinderii și păcii, pentru apărarea libertății și independenței popoarelor, pentru promovarea unei politici noi de egalitate și colaborare între națiuni.

În loc de propagandă pentru înarmare și război să facem propagandă pentru pace ! Să se înceapă negocierile și să se prezinte deschis în fața opiniei publice propunerile și acțiunile pentru dezarmare și destindere ale fiecărei părți. Numai atunci se va putea vedea cine face doar propagandă și cine acționează în mod real pentru pace.

Este necesar, în general, să acționăm cu toate forțele pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru trecerea la dezarmare, și în primul rând la dezarmarea nucleară generală.

Să spunem un NU ferm armei atomo-nucleare, cursei înarmărilor. Să făurim cea mai puternică armă din lume în stare să se opună războiului : arma unității popoarelor în luptă pentru pace, pentru dreptul suprem al oamenilor la viață și libertate ! Trebuie făcut totul pentru trecerea la reducerea cheltuielilor militare, care au depășit 500 miliarde dolari anual, constituind o grea povară pentru toate popoarele ! Merită de semnalat faptul că tot mai mult, în toate statele, de pe toate continentele, opinia publică, oameni politici, cercuri guvernamentale iau poziție tot mai fermă împotriva chemării la sporirea cheltuielilor militare, se pronunță pentru oprirea lor. Aceasta demonstrează că popoarele pot impune și trebuie să determine oprirea cursei înarmărilor. Să facem totul pentru a pune mijloacele materiale și umane, minunatele cuceriri ale științei și cunoașterii în slujba oamenilor, a popoarelor, a bunăstării și libertății lor !

Dragi tovarăși,

Actuala situație economică și politică internațională impune mai mult ca oricând să se facă totul pentru înfăptuirea noii ordini economice internaționale, care să asigure dezvoltarea mai rapidă a țărilor rămase în urmă și, totodată, să deschidă perspectiva progresului întregii economii mondiale, realizării unor relații de echitate și egalitate între toate statele lumii.

Sîntem profund îngrijorați de încordarea și conflictele care continuă să existe în diferite părți ale lumii. Din totdeauna, România s-a pronunțat și se pronunță pentru acțiuni concrete în vederea opririi agravării situației internaționale, pentru trecerea la soluționarea tuturor problemelor actuale pe calea tratativelor. O deosebită îngrijorare ne provoacă situația din Liban, și în primul rînd acțiunile militare ale Israelului în această țară. Considerăm că se impun încetarea oricarei acțiuni militare și respectarea strictă a integrității și suveranității Libanului. Sperăm că toate forțele libaneze care doresc libertatea și independența țării, indiferent de convingerile lor politice sau religioase, vor înțelege că a sosit timpul să pună capăt luptelor grele, să se unească pentru a asigura existența Libanului și a independenței sale, viața liberă a poporului libanez. De asemenea, este necesar să se treacă la soluționarea problemelor din Oriental Mijlociu, pe calea negocierilor, cu participarea tuturor părților interesate, inclusiv a O.E.P. În acest sens considerăm că este necesară organizarea unei conferințe internaționale în cadrul O.N.U. pentru realizarea unei păci globale, care să ducă la retragerea Israelului din teritoriile ocupate în 1967 și la soluționarea problemelor poporului palestinian, prin crearea unui stat palestinian independent, precum și la asigurarea integrității și independenței tuturor statelor din regiune. După părere noastră, nu există conflict – în nici o parte a lumii – care să justifice recurgerea la arme. Toate acestea pot și trebuie să fie soluționate numai și numai prin tratative, pe cai pașnice. Este în interesul atit al popoarelor respective, cit și al întregii politici de destindere de independență națională și de pace să se facă totul pentru soluționarea rapidă a conflictelor existente și a oricăror probleme dintre state numai și numai pe calea tratativelor.

Ne pronunțăm ferm pentru participarea activă la soluționarea problemelor a tuturor statelor, indiferent de mărime sau orinduire socială. În mod deosebit, considerăm că țările mici și mijlocii, țările nealinate trebuie să aibă un rol tot mai activ în dezbaterea și soluționarea tuturor problemelor internaționale.

Este necesar să crească rolul Organizației Națiunilor Unite, al organismelor sale și al altor foruri internaționale în soluționarea democratică a problemelor complexe ale vieții internaționale.

În lumea de astăzi se dezvoltă două tendințe diametral opuse : tendința politicii de forță, de amestec în treburile interne și de război, și tendința politicii de destindere, de independentă și pace. Între aceste două tendințe nu există nici o cale de mijloc ! Sint în pericol viața omenirii, civilizația realizată timp de milenii. De aceea se impune ca toate forțele progresiste, popoarele de pretutindeni să-și ridice glasul și să spună un NU hotărît politicii de încordare, de forță, de război. Trebuie să facem totul pentru apărarea dreptului suprem al fiecărui popor, al tuturor oamenilor — dreptul la viață, la libertate ! Trebuie să facem totul pentru a asigura prezentul și viitorul omenirii !

Stă în puterea popoarelor, a forțelor progresiste, realiste de pretutindeni ca, acționând conștiente și unite, să bareze calea războiului, să asigure destinderea, pacea și colaborarea internațională. Parafrazând pe Eminescu, putem spune că în noi, în popoare, e și forță și putere și, dacă vrem, putem să transformăm lumea, să asigurăm pacea. Si trebuie s-o asigurăm ! În acest spirit, Partidul Comunist Român, România socialistă vor continua că acționeze, ca și pînă acum, în modul cel mai ferm și consecvent, pentru a-și aduce contribuția la cauza păcii, independenței și colaborării internaționale, la realizarea unei lumi a dreptății sociale și egalității naționale, în care fiecare națiune, fiecare popor să se poată dezvolta liber, a unei lumi a păcii !

Stimați tovarăși,

Sărbătorim a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român la începutul noului cincinal, care deschide o perspectivă luminoasă în viața întregului nostru popor. Întregul popor a întimpinat această glorioasă aniversare cu realizări mărețe în infăptuirea planului pe 1981, primul an al cincinalului. Este necesar să facem totul pentru realizarea cu succes a acestui plan, pentru a crea o bază trainică în vederea infăptuirii întregului cincinal și ridicării țării pe o nouă treaptă de dezvoltare economico-socială, pentru bunăstarea materială și spirituală a poporului nostru.

Sint convins că intregul nostru partid va acționa într-o deplină unitate pentru unirea eforturilor clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului popor în această uriașă activitate consacrată înfloririi patriei, victoriei socialismului și comunismului în România.

Sint convins că minunata noastră clasă muncitoare, toți oamenii muncii, intregul nostru popor, strins unit sub conducerea partidului, în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste, va acționa cu toată hotărîrea pentru infăptuirea Programului de făurire a societății sociale

multilateral dezvoltate și de înaintare cu hotărîre spre visul de aur, spre comunism.

Vă rog, dragi tovarăși, să-mi permiteți ca, de la această tribună, să exprim cele mai vii mulțumiri tuturor comuniștilor, clasei muncitoare, tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului popor pentru manifestările de incredere pe care le-au exprimat cu prijejurul acestei aniversări, față de mine, față de partidul nostru comunist.

Consider că aceste manifestări sunt o expresie și o dovedă a faptului că partidul, întregul nostru popor apreciază politica conducerii de partid și de stat și exprimă hotărîrea de a nu preașteptă nici un efort pentru a asigura realizarea în viață a acestei politici interne și internaționale.

Doresc să asigur partidul, poporul, cu prilejul acestei aniversări glorioase a partidului, că și în viitor — ca și pînă acum — voi face totul pentru a mi îndeplini îndatoririle incredințate de partid și popor, pentru a răspunde increderii, pentru unirea eforturilor întregului partid și popor. Pentru că numai și numai cu întregul partid, cu întregul popor vom asigura victoria comunismului, independența și suveranitatea României !

De la această înaltă tribună adresez încă o dată chemarea partidului, întregului nostru popor : să facem totul, dragi tovarăși și prieteni, pentru înfăptuirea Programului Partidului, pentru ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație ! Bunăstarea, fericirea poporului, întărirea independenței și suveranității, socialismul și comunismul stau în mîinile sigure ale clasei muncitoare, ale poporului, sub conducerea comuniștilor ! Să întărim continuu unitatea de nezdruncinat a partidului cu poporul !

Trăiască Partidul Comunist Român, forța conducătoare a națiunii noastre, garanția realizării aspirațiilor spre comunism ale poporului nostru !

Trăiască clasa noastră muncitoare, clasa conducătoare a întregii națiuni pe drumul socialismului și comunismului !

Trăiască gloriosul nostru popor, făuritor al vieții noi, socialiste și comuniste !

Trăiască colaborarea între toate țările sociale, între toate partidele comuniste și muncitorești, între toate forțele progresiste și antiimperialești ! Trăiască solidaritatea internațională !

45 DE ANI DE LA PROCESUL DE LA BRAŞOV AL MILITANTILOR COMUNIȘTI ȘI ANTIFASCIȘTI

DE

OLIMPIU MATICHIESCU

„Azi dimineață a început, în fața Consiliului de război al Corpului 5 Armată, judecarea procesului celor 25 persoane acuzate că au participat la acțiuni extremiste în județele Prahova și Dâmbovița” — consemnat telegrafic corespondentul din Brașov al unui ziar al vremii¹. Începea un nou proces anticomunist, din seria celor cunoscute în acei ani sub denumirea semnificativă de *Procese împotriva mișcării antifasciste*.

De ce împotriva mișcării antifasciste? se poate pune întrebarea. Având în vedere că veșnicul pretext al „crimei contra siguranței statului”, pe care îl vom găsi invocat și de data aceasta ca principal „argument” al actului de acuzare, nu spunea nimic în această privință. Și, totuși, aceasta era realitatea, deoarece mare parte din tinerii care se întreptau în acea dimineață spre cazarma completului militar, escortați de baionetele jandarmilor, erau uteciști sau membri ai partidului comunist. Ori, a spune communist, înseamna, în acești ani, a recunoaște, în primul rînd, pe militantul antifascist.

Privind retrospectiv, din perspectiva celor 45 de ani care ne despart de aceste evenimente — în contextul cărora vom găsi din nou personalitatea politică, deja bine cunoscută în epocă, a conducerii de azi al Partidului Comunist Român și al României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu —, explicația o vom afla în realitățile social-economice și politice ale acelor vremi, și în funcție de ele, în obiectivele strategice și tactice ale partidului comunist: lupta împotriva pericolului fascist și de război, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a României.

Avîntul mișcării muncitorești revoluționare din anii crizei economice (1929—1933), marile acțiuni greviste și revendicative ale maselor populare, al căror apogeu l-au constituit luptele de clasă din ianuarie-februarie 1933, au adus în viața social-politică a țării o serie de elemente noi. Concluziile pe care le-au desprins clasele dominante, în urma acestor mișcări sociale în privința potențialului revoluționar al maselor, capacitatea organizatorice și politice a organizațiilor muncitorești, în primul rînd a partidului comunist, au generat măsuri de restrîngere a drepturilor și libertăților democratice, cetățenești. Se remarcă caracterul reacționar, antimuncitoresc al

¹ „Dimineața” din 29 mai 1936.

Legii pentru „apărarea ordinii în stat”, promulgată în aprilie 1934. Interpretată abuziv, această lege a generat numeroase dizolvări de organizații democratice, arestări de militanți ai mișcării muncitorești, înscenări de procese.

Pe de altă parte, asupra ansamblului evenimentelor sociale și politice din această perioadă și-a pus amprenta într-o măsură tot mai mare primejdia generată pe plan internațional de politica agresivă și de revizuire a frontierelor promovată de statele fasciste, recrudescența organizațiilor fasciste din interior, acțiunile lor reacționare și teroriste, străine de interese fundamentale ale poporului. Devinea tot mai evident, pe măsura consolidării dictaturii hitleriste în Germania, că fascismul reprezenta primejdia principală pentru destinele poporului român și că era de datoria tuturor partidelor și personalităților democratice, a tuturor patrioților de a se opune cu fermitate ascensiunii sale în viața politică internă a țării și de a-l combate cu aceeași fermitate și hotărire pe planul raporturilor politice internaționale. Toți acești factori, care împrimau epocii un conținut deosebit au ridicat în fața clasei muncitore, a partidului comunist și a organizațiilor muncitorești și democratice o serie de obiective și cerințe noi. Pornind de la analiza particularităților social-politice și economice ale momentului, a sarcinilor care stăteau în fața să în calitate de forță de avant-gardă a mișcării muncitorești, Partidul Comunist Român și-a orientat în primul rînd activitatea în direcția găsirii celor forme și mijloace de luptă capabile să permită conlucrarea tuturor forțelor sociale democratice, progresiste, patriotice ale națiunii, unirea lor într-un front larg de luptă, menit să bareze calea fascismului în România, să salveze independența, suveranitatea națională și integritatea sa teritorială.

În lumina acestor obiective patriotice de interes național, a formării Frontului popular antifascist, au luat ființă și au activat în acești ani, sub conducerea și îndrumarea partidului comunist, numeroase organizații de masă cu profil antifascist. Comuniști, muncitori socialisti, social-democrați, intelectuali progresiști, prin atitudinea ostilă fascismului s-au situat pe poziția de luptă a partidului comunist și, ca urmare, în numeroase cazuri au avut de suferit rigorile măsurilor represive ale claselor dominante. Pentru activitatea revoluționară, antifascistă au fost persecuati și judecați în anii 1935 – 1940 numerosi activiști de frunte ai partidului comunist și militanți antifasciști: Nicolae Ceaușescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Ilie Pintilie, Ion Popescu-Puțuri, Petre Constantinescu-Iași, Grigore Preoteasa, Petre Lupu, Miron Constantinescu, Constantin David, Alexandru Moghioroș, Alexandru Iliescu, Leonte Răutu, Ștefan Voicu, Tudor Bugnariu, Nicolae Cioroiu, Constanța Crăciun, Nicolae Goldberger, Nicolae Petrea, Vasile Tudose, Constantin Agiu, Vasile Vilcu, Alexandru Steflea, Gheorghe Velcescu și numerosi alții.

Precizind cadrul organizatoric și mijloacele tactice pe care partidul trebuie să le așeze la baza activității sale de realizare a Frontului popular antifascist, organism politic care trebuia să îmbrățișeze toate formele luptei economice și politice ale păturilor sociale de la orașe și de la sate, pe baza infăptuirii prealabile a unității proletare, Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, mai apoi Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1936, vor preciza și atitudinea patriotică a Partidului Comunist Român

față de problema apărării independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a României. Aceste documente și momente organizatorice ale partidului comunist vor impulsiona și lărgi cadrul de manifestare a acțiunilor de masă, antifasciste și antirăzboinice, care au avut loc în întreaga țară.

Un rol însemnat în precizarea politiciei de cadre a partidului comunist în această epocă l-a avut Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935. Plenara a subliniat, ca o sarcină de primă însemnatate a P.C.R., necesitatea reparțizării cît mai judicioase a cadrelor sale cu experiență în domeniul muncii antifasciste în sectoarele de bază ale economiei, care grupau contingente însemnante de muncitori². În acest context, P.C.R. a acordat o atenție însemnată muncitorimii petroliste din Valea Prahovei, care, aşa cum dovediseră evenimentele revoluționare din ianuarie-februarie 1933 reprezentau unul din detașamentele de frunte ale proletariatului român.

Sarcina de răspundere politică pe care conduceerea P.C.R. a îndreptat-o, în toamna anului 1935, tinerului muncitor comunist Nicolae Ceaușescu, aceea de secretar al Comitetului Regional Prahova al Uniunii Tineretului Comunist, avea deci în vedere ambele aspecte ale problemei la care ne refeream: necesitatea lărgirii și întăririi activității antifasciste în rândurile oamenilor muncii din această regiune (muncitori, țărani, intelectuali) și, pe de altă parte, meritele sale deosebite, pe care le evidențiaște în numeroase imprejurări, în acțiunile revoluționare de luptă ale partidului comunist — dirzenie, spirit revoluționar, orientare și capacitate de discernămînt politic — calități proprii luptătorului comunist care îl situaseră în rândurile cadrelor de bază ale P.C.R.

Experiența bogată cu care venea în domeniul muncii antifasciste a partidului comunist, ca unul dintre cei mai activi membri ai Comitetului Național Antifascist din România, s-a reflectat în scurt timp în toate compartimentele care tineau de activitatea organizației regionale a U.T.C. Neobosit și activ, urmărit în permanentă de agenții aparatului represiv, de multe ori flămind și dormind pe unde apuca — aşa cum consemnează documentele vremii —, tinerul militant al partidului comunist va căuta să așeze pe baze solide în special munca de agitație și propagandă a organizației pe care o conducea, având în vedere sarcina popularizării în mase a liniei politice, antifasciste și patriotice a P.C.R. La capătul unei asemenea acțiuni, care avea drept scop și înființarea de noi organizații locale ale U.T.C. și ale Blocului pentru apărarea libertăților democratice, este arestat în comuna Ulmi, județul Dâmbovița, în ziua de 15 ianuarie 1936, împreună cu alți uteciști și militanți antifasciști.

Pentru a ne face o imagine în privința obiectivelor de luptă politică urmărite de tinerul militant al partidului comunist în conducerea organizației regionale a Uniunii Tineretului Comunist, relatăm din manifestul intitulat *Către muncitorii și țărani prahoveni din partidele Social-Democrat și Unitar, Tânăresc, organizați și neorganizați! Către toți meseriași, mici negustori, funcționari, intelectuali, femei, tineri și soldați*, conceput și semnat în comun, în noiembrie 1935, de Comitetul regional Prahova

² Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare Arh. I.S.I.S.P.), cota Ab. XIX-2.

al P.C.R. și cel al Uniunii Tineretului Comunist : „Comitetul regional din Prahova al P.C.R. și U.T.C. din România cheamă toată muncitorimea și țărăniminea prahoveană să lupte prin întruniri, proteste, greve și demonstrații de stradă împotriva scumpetei, taxelor de consumație pe obiectele de primă necesitate, împotriva execuțiilor silite, împotriva stării de asediu și cenzurii, pentru libertatea de organizare, întrunire și presă, pentru eliberarea tuturor antifasciștilor închiși, pentru regim politic în închisori”.

Trebuie să recunoaștem că nu găsim în cele relatate nici cel mai mic indemn la „război civil” și nici cea mai mică aluzie la „înarmarea cetățenilor unii contra altora”, „crime” care se puneau în sarcina comunistului Nicolae Ceaușescu, care în virtutea funcției pe care o avea participase, desigur, la redactarea acestui document.

Adresindu-se apoi fiecărei categorii sociale în parte, documentul citat continua : „*Tovarăși muncitori și muncitoare, răspundeți la chemarea partidului comunist și luptați în front unic pentru ridicarea salariului la nivel cu scumpetea, pentru oprirea concedierilor și reprimirea celor concediați...*”.

„*Tovarăși țărani, formați în fiecare sat comitete țărănești care să vă conduce lupta contra impozitelor și anularea datoriilor cămătărești, pentru izlazuri gratuite, pentru împărțirea la țărani săraci a pământurilor moșierești și ale regelui cu tot inventarul lor*”.

„*Tovarăși tineri, luptați pentru salariu egal la muncă egală, împotriva limitării numărului ucenicilor în fabrici, împotriva amenzilor, bătailor și înjurăturilor, pentru școală gratuită, pentru drept de organizare sub 18 ani, contra regimului cazon din fabrici și cămine, pentru desființarea organizațiilor fasciste*”³.

Necesitatea lichidării organizațiilor fasciste era motivată de grija pe care comuniștii români o purtau intereselor fundamentale ale patriei, confruntată pe plan internațional, la fel ca și alte popoare, de politica agresivă, războinică și revizionistă promovată de statele fasciste. „Fascismul — se arată în această privință în manifest — neaducind rezultatele aşteptate de burghezie pentru a ieși din criză pe spinarea maselor muncitoare și pentru oprirea valului revoluționar, burghezia recurge la ultimul mijloc — războiul — distrugător al civilizației și culturii, aducător de mizerie și milioane de victime omenești”⁴. Exemplificând în această privință pregătirile de război ale Germaniei hitleriste, agresiunea Japoniei imperialiste în China, cea a Italiei fasciste în Abisinia, comitetele regionale Prahova al P.C.R. și Uniunii Tineretului Comunist adresau, în finalul documentului la care ne referim, următoarea chemare : „*Tovarăși muncitori și țărani, tineri, femei, și toate categoriile exploatației și asuprite din Valea Prahovei, demonstrați voința voastră de luptă revoluționară luptând contra ofensivei capitalismului, a fascismului și războiului, prin încheierea unui LARG FRONT POPULAR ANTIFASCIST*”⁵.

Acestea erau țelurile activității politice, revoluționare de interes național și patriotic desfășurate de comunistul Nicolae Ceaușescu în calitate de secretar al Comitetului Regional Prahova al Uniunii Tineretului Co-

³ Arh. I.S.I.S.P., cota A. XIX—57.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

unist. În același timp, însă, toate acestea constituiau și motivele prigo-nirii la care era supus, el și numeroși alți comuniști, militanți antifasciști, din partea guvernantilor liberali reacționari, incapabili să se debaraseze de fobia anticomunistă.

Ca și alte procese muncitorești și anticomuniste judecate în acei ani, procesul de la Brașov a fost organizat — sub raportul apărării juridice a militantilor revoluționari implicați — de Biroul juridic al partidului co-munist (care funcționa organizatoric pendinte de Ajutorul Roșu din România), prin intermediul lui Radu Olteanu, Paul Moscovici, Marcu Vitzman și cu colaborarea altor avocați antifasciști⁶.

Grupul de tineri comuniști și antifasciști implicați în proces au fost declarati culpabili de încălcarea unor articole din legile pentru „apărarea liniștei publice” și „securității de stat”, „Apartenența la organizații politice comuniste interzise prin lege”, „crearea unor filiale locale ale acestor organizații” în diverse localități din Prahova și Dâmbovița*, „definerea și difuzarea materialelor conspirative”, „arborarea de steaguri roșii”, „participarea la întruniri ilegale” și rostirea unor „discursuri potrivnice regimului” erau principalele „capete de acuzare” reținute în rechizitoriu procurorului regal⁷. Marea majoritate a acestor aşa-zise „delicte politice” îl vizau (așa după cum rezultă și din lectura ordonanței definitive) în pri-mul rînd pe comunistul Nicolae Ceaușescu, în calitate de inițiator și condu-cător al acțiunilor revoluționare amintite⁸. Astfel se și explică înversu-narea manifestată de anchetatorii și de completul militar de judecată împotriva sa, faptul că la finele procesului avea să primească sancțiunea cea mai grea. Iată ce citim în această privință în actul de acuzare: „19/ — Acuzatul Ceaușescu Nicolae, din București, strada Vasile Lascăr nr. 3, este culpabil de faptul de infracțiune la Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice, prin aceea că în ziua de 15 ianuarie 1936, cu bună știință și intențione frauduloasă a păstrat asupra lui broșuri clandestine incendiare, broșuri găsite cu ocazia percheziției ce i-a făcut în comuna Ulmi, județul Dâmbovița și pe care le păstra în vederea răspândirii în public, avînd bună știință că aceste broșuri, prin continutul lor, îndeamnă cetățenii de a provoca război civil, ridicînd pe locuitori de a se înarma unii contra altora, fapt calificat crimă, conform articolului 81 codul penal...”.

23/ — Acuzatul susnumit, este culpabil de faptul de participare la asociații secrete, prin aceea că făcînd parte din partidul (organizația — n.n. — O.M.) « Uniunea Tineretului Comunist », partid dizolvat, cu intențione culpabilă și bună știință, în scop de a eluda dispozițiunile legii, a participat la consfătuiri clandestine ce s-au ținut în casa lui Dumitrache Gheorghe, în cursul lunii ianuarie 1936, cu care ocazie s-au recrutat noi aderenți în scopul de a înființa noi nuclee comuniste, fapt prevăzut și

⁶ Vezi dezbatările procesului, în „Dimineața”, „Universul”, „Zorile”, „Curentul”, din 29 mai — 7 iunie 1936.

⁷ Erau specificate Uniunea Tineretului Comunist și Blocul pentru apărarea libertăților democratice.

⁸ Arh. I.S.I.S.P., fond 7, dosar 1801, f. 12—14; Vezi și „Universul” din 6 iunie 1936.

⁸ Ibidem.

penat de articolele 13, 14 aliniatul a. b. și 17 din Legea Apărării Ordinei în Stat”⁹.

Nu am citat punctele 20, 21, 22, 24 și 25, întrucât reprezentau întrebări chestionar în privința faptului dacă „infrațiunile” menționate au fost săvîrsite sau nu pe un teritoriu aflat sub incidență stării de asediul, dacă inculpatul Nicolae Ceaușescu avea sau nu vîrstă majoratului și, în sfîrșit, dacă i se puteau acorda ori nu circumstanțe atenuante pentru faptele ce-i erau incriminate¹⁰.

Întrebările nu aveau nici un sens practic, întrucât însăși judecarea procesului de Consiliul de război presupunea existența stării de asediul. De altfel, autoritățile nici nu s-au ostenit să completeze răspunsurile ce se impuneau, subliniind și prin aceasta că nu-și puneau probleme de clemență sau de acordarea „circumstanțelor atenuante”.

Procesul a început în ziua de 27 mai 1936, după o anchetă prealabilă de aproape 5 luni de zile, făcută în scopul procurării „delictelor” incriminatorii, în spiritul epocii și cu mijloacele adecvate aparatului represiv: sănătaj, sudalmă, bătaie și intimidare.

În memoriu de protest colectiv, prezentat în instanță de avocații apărării, în numele întregului grup de inculpați, se arăta că pentru a smulge declarațiile pe care le voiau organele represive de anchetă au făcut și presiuni asupra familiilor și rudelor militanților revoluționari¹¹.

Din aceleași documente rezultă maltratările la care fusese supus militantul comunist Nicolae Ceaușescu în timpul „cercetării” de către jandarmi, cînd fusese obligat să declare greva foamei, drept protest împotriva schinguiurilor la care a fost supus: „Cel mai mult a avut de suferit tovarășul Nicolae Ceaușescu — scrie militantul comunist Ion Stănescu arestat și judecat în procesul de la Brașov, — datorită dirzeniei de care a dat dovadă. Organele de anchetă nu au reușit să-i afle nici măcar numele, fiind nevoie să ceară sprijin agenților de la București ai Siguranței statului, pentru a-i stabili identitatea¹².

Prin același calvar a trecut tînărul militant comunist în timpul „instrucțiiei” judiciare de la Consiliul de război¹³.

— „Ce-ați mîncat voi bătaie de la jandarmi, dar ce-o să mîncăți aici”!, s-au infatuat anchetatorii militari în fața tinerilor militanți comuniști și antifasciști arestați, și trebuie să recunoaștem că s-au ținut de cuvînt. Felul cum s-au comportat la Brașov „domnii” manierați în haină militară este o bună dovadă în această privință. De altfel, procesul militanților comuniști și antifasciști judecați la Brașov trebuia să aibă și un epilog, dacă avem în vedere acțiunea judiciară intentată de comunistul Nicolae Ceaușescu împotriva unui „manierat” colonel al completului de judecată, ca urmare tocmai a maltratărilor la care fusese supus. Era greu însă de susținut un proces în situația de încarcerat în celulele Doftanei. Pe de

⁹ Arh. I.S.I.S.P., fond VII, dosar 1801, mapa 1, f. 12–14.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Arh. I.S.I.S.P. fond. VII, dosar 1 801, f. 30–32.

¹² Ion D. Stănescu, *Întîlnirea de la Ulmi, în „Jubileu”*. Foia volantă editată de Comitetul U.T.C., Dimbovița, 1972, Apud Emil Poenaru, *O lecție de curaj, demnitate, patriotism și solidaritate revoluționară*, în „Astra”, nr. 1/1981.

¹³ Arh. I.S.I.S.P., fond VII, dosar 1 801, f. 30–32.

altă parte, autoritățile au făcut totul pentru ca „afacerea” să fie mușamalizată.

Cunoscuți militanți antifasciști, avocații apărători s-au străduit să demonstreze lipsa de temei juridic pe care o aveau acuzațiile în ansamblul lor¹⁴, faptul că a califica drept „crimă împotriva liniștei publice” și „atentat la siguranța statului” o activitate politică patriotică, care se opunea în modul cel mai hotărît ascendenței fascismului în viața internă a țării, mai mult, a priva de libertate pe cei care, din spirit civic și conștiință patriotică, își asumau această responsabilitate, promovând în mase atare activitate politică realistă, reprezentând nu numai o gravă eroare juridică, dar și un act cu consecințe negative, periculoase pentru interesele naționale ale poporului român. Ziariștii prezenți în sala dezbatelor au sesizat că atitudinea antifascistă a fost comună tuturor avocaților apărători – exceptând, desigur pe cel desemnat din oficiu de forurile Tribunalului militar¹⁵. Însăși corespondentul ziarului „Universul”, era nevoie să menționeze următoarele: „Socot că acești acuzați sunt (prin natura convingerilor politice – n.n. – O.M.) partizanii unor partide legale” și că procesul constituie un bun prilej pentru „apologia Frontului popular”¹⁶.

Pe lingă elementele politice ale procesului, referitoare la necesitatea luptei contra pericolului fascist, avocații apărării s-au străduit să demonstreze că tinerii militanți comuniști aflați pe banca acuzării erau „reprezentanți autentici ai doleanțelor economice și sociale ale maselor muncitoare exploatație și asuprite în fabrici și întreprinderi, la sate și că, și din acest punct de vedere, activitatea lor se înscria în contextul deplinei legalități. A fost necesară această strădanie din partea apărării deoarece procurorul regal, căpitanul Butoiu a adus cu prilejul procesului de la Brașov o inovație uimitoare în materie de legislație muncitorească, susținând în Ordonanța sa de dare în judecată că de vreme ce existau „legi de protecție a muncii”, revendicările muncitorești nu-și mai aveau rostul, cei care le agitau fiind, ca urmare, neapărat „atentatori” la siguranța statului”¹⁷.

¹⁴ În desfășurarea procesului, avocații apărării au ridicat numeroase probleme de fond în privința felului fraudulos și tendențios în care s-au completat procesele verbale cu prilejul anchetei făcute de jandarmi, a schinguișirilor la care au fost supuși cei arăstați pentru a recunoaște faptele incriminate. Totodată, apărătorii au demonstrat că nu erau respectate o seamă de norme procedurale, în privința calificării numitelor „infracțiuni”, a dezinteresului manifestat de magistrații militari față de citarea martorilor, împiedicarea accesului la dosare s.a.m.d. Toate acestea așa-zise „incidente” au fost însă respinse de judecătorii militari „împărțialii” din Brașov (Vezi dezbatările procesului în ziarele „Dimineața”, „Universul”, „Zorile”, „Arena” etc. din 29 mai – 7 iunie 1936).

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ „Universul” din 6 iunie 1936.

¹⁷ Iată, redat sumar, un asemenea dialog între comisarul regal și unul dintre apărători, purtat în ultima zi a procesului! „După ce s-a făcut apelul și legitimarea acuzaților se dă cuvântul în replică d-lui comisar regal Butoiu. D-sa se declară în dezacord cu apărarea în ceea ce privește materialul subversiv aflat în proces. Subliniază apoi existența legiuirilor de protecție a muncii. În opoziție cu domnul avocat Moscovici, comisarul regal citește pasagii din unele broșuri, care după d-sa constituie infracțiuni calificate. Ultimul cuvânt al apărării îl are domnul avocat Moscovici care subliniază dreptatea organizatorilor muncitorești și arată că legile muncitorești existente n-au făcut să dispară revendicările acestei clase. D-sa se ocupă apoi de diverse scripte examinează de comisarul regal și arată că ele sint lipsite de coninut delictuos și susține că nerecunășterea în instanță de către acuzați a învinuirilor ce li se aduc reprezintă expresia adevărului” („Zorile” din 7 iunie 1936).

Procesul militanților comuniști și antifasciști judecat la Brașov în primăvara anului 1936 se înscrie și ca o acțiune tactică reușită a partidului comunist, care a urmărit întotdeauna în această epocă să transforme procesele anticomuniste în mijloace active de luptă, de demascare a primejdiei pe care o generaau organizațiile fasciste, agenturi puse în slujba imperialismului hitlerist, și de afirmare a necesității realizării unității naționale de acțiune a clasei muncitoare și pe această bază, a Frontului popular antifascist, singur în măsura să salveze viitorul democratic și independent al poporului român. Eforturile Biroului juridic al partidului comunist (condus în acel timp de avocatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu) de a imprima dezbatelor procesului o atare manieră au fost înțelese și sprijinite efectiv de atitudinea revoluționară adoptată în fața instanțelor reacționare de judecată de către cei mai mulți militanți comuniști și antifasciști implicați în proces, numeroși martori audiați de apărare. „*Martorul Vasile Ilina, spune că îl cunoaște pe Nicolae Ceaușescu ca antifascist și că acesta i-a vorbit despre Frontul popular, Comitetul contra scumpetei și Blocul democratic*”, relata, de pildă, ziarul „Universul”¹⁸. O asemenea declaratie, redată foarte sumar în ziarul citat, semnifică o recunoaștere implicită, încă în epoca respectivă a pasiunii revoluționare cu care tînărul luptător comunist își desfășura activitatea politică încredințată de partid, efectuind, pe lîngă munca organizatorică și de conducere efectivă a organizației regionale Prahova a Uniunii Tineretului Comunist, activitate susținută de agitație și propagandă de partid în mijlocul maselor muncitoare. Pornind de la aceste considerente, partidul i-a încredințat rolul principal în orientarea politică a procesului, în sensul demascării și combatării pericolului fascist. Acest lucru va fi curind sesizat și de completul justiției militare. Astfel se și explică de ce anchetatorii Tribunalului militar au cerut forurilor superioare ale aparatului represiv precizări în legătură cu activitatea politică din anii precedenți desfășurată de tînărul militant al partidului comunist. Prefectura Poliției Capitalei a furnizat aceste date în termenii următori : „*Nicolae Ceaușescu, fiul lui Andruța și Alexandra Ceaușescu, plugari din comuna Scornicești-Olt, figurează în cazierul Direcției Generale a Poliției ca unul ce militează în mișcarea comunistă încă de la vîrstă de 14 ani, fiind arestat și judecat în mai multe rînduri după cum urmează :*

— În anul 1933, cu adresa nr. 109592 a fost înaintat Parchetului Tribunalului Ilfov, pentru acte de sabotaj și îndemn la grevă, făcute printre lucrători...

— În cursul lunii iunie 1934 a fost arestat împreună cu tinerii Gabor Vasile, Pogăceanu Vasile, și Brad Ion de către Consiliul de război al Corpului I Armată Craiova, avînd asupra sa un număr de 22 de liste de subscripție și proteste semnate de membrii organizațiilor comuniste din Capitală, el fiind trimis ca delegat al organizațiilor comuniste din București, la Craiova, pentru a face declarații favorabile ceferiștilor implicați în rebeliunea de la Atelierele Grivița și fiind înaintat cu acte de anchetă Parchetului Tribunalului Dolj...

¹⁸ „Universul” din 4 iunie 1936.

— În anul 1934 a fost arestat de Prefectura Poliției Municipiului București și înaintat Cosiliului de Război al Corpului II de Armată pentru răspindire de manifește revoluționare, comuniste...”¹⁹.

O viață de zbucium ! O viață de luptă pentru o idee ! Pentru ideile revoluționare ale partidului comunist, pentru transformarea societății românești pe căi de libertate și progres social, aceasta a fost tinerețea conducătorului de azi al partidului și statului nostru.

Ceea ce raportau organele de siguranță Tribunalului militar din Brașov, reprezenta cea mai grăitoare dovadă a unui militantism revoluționar și patriotic permanent, desfășurat la parametrii înaltei conștiințe partinice a membrilor partidului comunist, care puneau mai presus de orice interes personal datoria sfintă față de interesele supreme ale maselor populare, ale poporului român.

Luând în considerare această caracterizare, convingîndu-se, pe de altă parte de atitudinea demnă și curajoasă manifestată de militantul comunist Nicolae Ceaușescu în timpul preliminărilor procesului și în primele zile ale desfășurării sale, jurații Tribunalului militar au căutat motive pentru a-l îndepărta de la dezbatere. Astfel se face că în cea de a patra ședință a procesului, în ziua de 30 mai 1936, pretextând atitudinea de solidaritate cu unul dintre coincuipăți sancționat cu 15 zile de închisoare pentru o imaginată „jignire” a Tribunalului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost judecat pe loc, condamnat la 6 luni de închisoare și exclus de la dezbatările ulterioare ale procesului²⁰.

Ziar cu vederi de dreapta, „Curentul” relatează în felul următor despre incidentul în cauză. „Primul care dă relații asupra acuzațiilor e plutonierul Mailath. Acuzatul Tornovischi, punind întrebări pe un ton ridicat și având în același timp și atitudine necuvântoasă față de consiliu, la cererea comisarului regal, a fost condamnat pe loc la 15 zile închisoare și trimis la închisoarea centrală. Pe cînd condamnatul era scos din sală, acuzatul Ceaușescu a instigat în plină ședință pe ceilalți acuzați, care s-au ridicat în picioare și au început să protesteze contra condamnării tovarășului lor. Cum acuzatul Ceaușescu și-a mai permis și alte aprecieri ofensatoare la adresa consiliului, s-a procedat la judecarea acestuia, condamnîndu-l pentru ultraj la 6 luni închisoare, fiind și el depus la închisoarea centrală”²¹.

Celelalte „aprecieri ofensatoare la adresa consiliului”, citate de corespondentul „Curentului”, vor fi invocate însă de „apărătorul din oficiu în timpul „soluționării” așa zisului „incident”. „Domnul locotenent Dobrovici, apărător din oficiu — scria „Dimineața”, apreciind, desigur, între ghilimele sensul de „apărător” —, semnalează Consiliul că Nicolae Ceaușescu s-ar mai fi exprimat : « La acest Consiliu se judecă sub regim fascist și cu ușile închise »”²².

O atare intervenție reacționară, cînd un apărător se făcea interpretul acuzației, era unică în felul său. „Inovația” brevetată la Brașov de

¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 85, dosar 1, f. 40.

²⁰ „Universul”, „Dimineața” din 1 iunie 1936, „Zorile” din 5 iunie 1936.

²¹ „Curentul” din 1 iunie 1936.

²² „Dimineața” din 1 iunie 1934.

juriștii militari ai Corpului V de Armată trebuie apreciată însă în sensul conducei generale, de samavolnicie și arbitrarie imprimată proceselor antimuncitoreschi și anticomuniste. „Dacă se mai adaugă faptul că însuși apărătorul din oficiu al acuzațiilor uită să se menție în cadrul mandatului conferit prin lege — scris corespondentul ziarului „Zorile” — și își confundă rolul de apărător cu cel al comisarului regal, se poate ușor închipui atmosfera în care se judecă procesul celor 21 de muncitori de la Brașov”²³.

Trebuie precizat că avocații apărării au făcut numeroase demersuri pentru a-l reduce pe comunista Nicolae Ceaușescu în sala de dezbateri, având în vedere tocmai rolul important pe care i-l încredințase partidul în desfășurarea procesului în ansamblul său. Protestele și cererile lor repetate au fost respinse însă din oficiu²⁴. Evicțiunea samavolnică a amplificat ecoul procesului în rîndul maselor de oameni ai muncii, în opinia publică democrată „*Inimă tînără și generoasă: să ne mirăm că i s-au dat 6 luni de închisoare*”, scris corespondentul ziarului „Cuvîntul liber” plin de admiratie față de minunatul exemplu de comportare comunistă pe care îl probase în proces militantul revoluționar Nicolae Ceaușescu²⁵. Trebuie să precizăm însă că pe lîngă curajul și generozitatea de care vorbea presa, trăsături și ele caracteristice militantului revoluționar al partidului comunista, poziția adoptată de comunista Nicolae Ceaușescu în proces nu reprezenta nicidcum o manifestare spontană a sentimentelor sale de revoltă. Dimpotrivă, era o atitudine deliberată și conștientă, menită să spargă atmosfera de teamă și samavolnicie pe care magistrații militari reacționari se străduiau să o imprime procesului, amenințind și sanctiionind fără discernămînt pentru a da astfel cîmp liber de manifestare injuriilor și minciunilor debitate de martorii acuzării, plutonierii de jandarm și subordonății lor.

Gestul de solidaritate din ziua de 30 mai derivă, ca urmare, din calitatea de conducător al întregului grup de militanți revoluționari judecați — pe care o avea comunista Nicolae Ceaușescu și prin însăși funcția politică, de partid pe care o îndeplinea de secretar al organizației regionale Prahova a Uniunii Tineretului Comunist. În timpul judecării așa-zisului „proces de ultraj”, comunista Nicolae Ceaușescu avea să fie deosebit de explicit în această privință, condamnînd cu hotărîre nu numai calomniile irresponsabile debitate de plutonierii ciomagași de pe Valea Prahovei dar și măsura samavolnică (și aceasta o inovație juridică) adoptată de Tribunalul militar prin care inculpații erau obligați să pună întrebări martorilor acuzării numai prin intermediul procurorului regal. „*Acuzatul Ceaușescu — reda „Universul” foarte sumar declarația la care ne referim — declară că a avut acea atitudine fiind nemulțumit de felul cum răspundeau martorul acuzării și spre a determina consiliul să le dea voie să pună cît mai multe întrebări martorilor acuzării*”²⁶.

²³ „Zorile” 5 iunie 1936. (Facem cu acest prilej precizarea că la început în proces au fost judecați 25 de inculpați. Pe parcurs însă 6 au fost puși în libertate la început 4 și apoi alți 2. Această situație explică de ce într-o serie de relatari se vorbește de 25, de 21 și de 19 persoane judecate).

²⁴ „Dimineața” și „Universul” din 2–5 iunie 1936.

²⁵ „Cuvîntul liber” din 6 iunie 1936.

²⁶ „Universul” din 1 iunie 1936.

Pe adresa Tribunalului militar din Brașov au fost expediate telegrame de protest împotriva molestării militanților inculpați, a persecuțiilor și presiunilor morale la care au fost supuși în permanență, a metodelor samavolnice sub semnul cărora s-a desfășurat procesul. Muncitorii comuniști, socialiști și social-democrați, intelectuali și personalități politice cu vederi democratice și-au manifestat, prin protestul lor, adeziunea la ideile de luptă antifascistă patriotică promovată de Partidul Comunist Român, de militanții săi. Sub titlul : *Jos justiția răzbunării de clasă burgheze ! Jos masca de justiție imparțială !*, un manifest editat de C.C. al P.C.R. în luna iulie 1936 dădea o înaltă apreciere atitudinii dirze și intransigenței revoluționare manifestate de militanții comuniști și antifasciști în fața instanțelor reacționare de judecată, referindu-se, în acest context, și la procesul de la Brașov. „*La Brașov — arăta manifestul —, muncitorii petroliști din Valea Prahovei și județul Dîmbovița au fost condamnați pentru că au luptat pentru pîine și libertate*”²⁷.

Referindu-se la caruselul proceselor antimuncitorești și antidemocratice, la semnificația pe care o aveau acestea pentru definirea atitudinii reacționare și antipopulare a claselor dominante, în contrast cu poziția hotărâtă și unanim antifascistă a poporului român ziarul democrat „Arena” scria următoarele: „Nici muncitorii petroliști din Prahova și Dîmbovița nu sint mai puțin prigojni și oropsiți. Nici lupta lor pentru o pîne mai puțin amară, mai puțin udă de lacrimi și singe pentru libertăți cetățenești și pentru a scăpa de stările excepționale, cu care guvernul îi gratifică cu o dilecție particulară, nu scăpa de urgia guvernului. Nici acești muncitori n-au lipsit de la lupta împotriva guvernului Tătărăscu — asigurînd victoria Frontului popular în alegerile comunale din Ploiești și pentru toate acestea răsplata n-a întîrziat. În fața Consiliului de război din Brașov se află 19 petroliști în frunte cu Ceaușescu, Ionescu și Antonescu. Numărul, proporția și împrăștierea proceselor antifasciste în toate colțurile țării, dovedesc cît de unpopular este fascismul în păturile populare românești, cît e de vie și de neinfricată dorință de luptă împotriva tendințelor hitlero-fasciste. Sintem deci în asentimentul marii mulțimi cînd cerem stingerea proceselor antifasciste și amnistie pentru antifasciști”²⁸.

În același sens „Scînteia” ilegală făcea o paralelă între toleranța manifestată de guvernanții liberali față de agitațiile grupărilor fasciste, și pe de altă parte, reprimarea drastică și samavolinică a mișcării muncitorești revoluționare, antifasciste. Toată această condamnabilă atitudine fiind pusă la adăpostul așa-zisei justiții imparțiale”. Cînd noi spunem că justiția nu poate avea alt caracter decît de clasă — scria „Scînteia” — burghezia ne răspunde : « justiția nu cunoaște clase », iar afirmația noastră este taxată drept o calomnie la adresa justiției. Ceea ce se petrece de cîteva săptămîni în România în legătură cu imparțialitatea justiției este pentru orice om cînd destul de convingător că dreptatea este de partea noastră.

La Tîrgu Mureș a avut loc un congres al Gărzii de fier *. Acolo s-a hotărît asasinarea unei serii de oameni politici din partidele burgheze, in-

²⁷ Arh. I.S.I.S.P., cota A XX — 15.

²⁸ „Arena” din 31 mai 1936.

* Vezi detalii la Florea Dragne, C-tin Petculescu, *Frontul studențesc democrat*, București, Edit. politică, 1977, p. 123—148.

clusiv liberal. Siguranța, parchetele militare și civile, care sunt extrem de operative cind e vorba de muncitorimea și țărăniminea revoluționară sau antifascistă, nici pînă acum n-au putut descoperi pe organizatorii acestui congres de organizare de asasinate, deși de numele autorilor vorbește chiar o parte din presa de dreapta.

« Imparțiala justiție » a achitat pe autorul asasinării lui Duca și al unor rebeliuni, pe Zelea Codreanu, în timp ce la Brașov se desfășoară un proces care constituie cea mai mare bătăie de joc, adresată poporului muncitor. (sub ns.O.M.) În același timp la Craiova, Iași, București, sunt condamnați muncitori și muncitoare pentru că au luptat contra ofensivei patronale, pentru un trai omenesc, contra fascismului și războiului»²⁹.

Dar nu numai gazeta „Scînteia” avea să remарce din nou optica diferențiată cu care priveau liberalii din conducerea statului organizațiile fasciste, de dreapta și reversul acestora : mișcarea muncitorească revoluționară și antifascistă, organizată și condusă de partidul comunist. Ziarde mare tiraj din capitală și din provincie, avînd orientare burghezo-democratică, vor condamna hotărît toleranța manifestată de regim față de fascism, și în contrast, persecutarea militantilor revoluționari și patrioți ai mișcării muncitorești și antifasciste din România, luînd în considerare însăși atitudinea diferențiată manifestată în această privință de juriștii Tribunalului militar din Brașov. Într-adevăr, puși în situația de a aplica legea împotriva huliganilor fasciști, care în drum spre Congresul lor de la Tg. Mureș profanaseră placa comemorativă pusă în memoria lui I. G. Duca în gara Sinaia, făcînd totodată o zgomoatoasă manifestație de simpatie față de asasinii fostului premier, cit și față de conducătorii Gărzii de fier, jurații Tribunalului militar al Corpului V de Armată din Brașov au pronunțat o sentință simbolică : o lună de închisoare³⁰. Si aceasta în timp ce, în numeroasele procese antimuncitorești care se judecau zilnic în toate colțurile țării, cei care luptau pentru o viață mai bună, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva pericolului fascist ce plana asupra țării erau învinuîți de „crimă contra siguranței statului” și condamnați la ani grei de închisoare.

O lună de închisoare pentru profanatorii memoriei fostului premier liberal (după ce tot ei l-au ucis), pentru cei care la Tg. Mureș în prezență reprezentantului personal trimis de Adolf Hitler juraseră credință cultului morții și asasinatului politic, și sase luni de închisoare pentru communistul Nicolae Ceaușescu, cel care, două săptămîni mai tîrziu, avea să-i „jignească” pe aceiași magistrați militari „imparțiali” din Brașov prin gestul său de solidaritate firească, ca să nu mai vorbim de anii de temniță pronunțați ulterior împotriva sa și a grupului de tovarăși care îl secondau. Iată într-adevăr, o justiție „imparțială”, pe măsura unui regim burghez la fel de „drept” și imparțială”.

Deplasat la Brașov pentru a se informa în privința desfășurării procesului și a „motivelor” invocate de autoritățile militare pentru condamnarea și înlăturarea de la dezbatere a luptătorului comunist Nicolae Ceaușescu, scriitorul Eugen Jebeleanu îl va găsi întemnițat la închisoarea

²⁹ „Scînteia” din mai 1936.

³⁰ „Dimineata” din 14 mai 1936.

centrală din localitate. Obținută nu fără greutate, și ca urmare a intervenției avocaților apărători, întrevederea îi va inspira publicistului anti-fascist un profund și vibrant reportaj, intitulat *Impresii de la un proces. „Ceausescu e un copil — scrisă el în „Cuvîntul liber”.* Dar un copil cu o inteligență de o maturitate surprinzătoare ... Are 19 ani *, dar a văzut și a pătimit ca pentru 90' ³¹.

În aceeași zi a memorabilului proces politic, procurorul regal Butoiu va invoca din nou „crimele și culpele” politice cuprinse în Ordinul de dare în judecată nr. 336 din 19 mai 1936 al Consiliului de război din Brașov, insistind, în mod particular asupra faptului că Nicolae Ceaușescu era „membru activ și bun propagandist comunist și antifascist, cunoscut de mult timp ca atare de către organele Siguranței și ale Justiției” ³².

Era cuprinsă în această caracterizare cel mai corespunzător și veridic certificat de maturitate și abnegație revoluționară ce se putea atribui unui activist al partidului comunist.

Dezbaterile procesului de la Brașov s-au încheiat în ziua de 5 iunie 1936. Au fost condamnați 14 militanți comuniști și antifasciști la pedepse care totalizau : 14 ani de închisoare, 280 000 de lei amendă și 45 de ani de interdicție politică. Comunistul Nicolae Ceaușescu a primit una dintre cele mai grele condamnări : 2 ani închisoare, 2 000 de lei amendă și 1 an domiciliu obligatoriu (interdicție de a părăsi satul natal după expirarea sentinței) ³³. Se adăugau, de asemenea, cele șase luni de închisoare la care fusese condamnat pentru așa-zisul „ultraj”. Recursul i-a fost respins³⁴. Judecătorii reacționari nu au dat curs cererii de a-i se scădea din condamnare perioada de prevenție ³⁵.

De-a lungul deceniilor de luptă revoluționară s-au format cadrele de nădejde ale partidului comunist, conducători căliți, educați în spiritul înaltei ținute morale și patriotice specifice luptătorilor comuniști, hotărîți să nu precupezească nimic pentru realizarea înaltului ideal al eliberării sociale și naționale a poporului, al făuririi României noi, socialiste. Încă din timpul procesului de la Brașov, în împrejurările neînchipuit de grele ale înfruntării cu organele represive ale regimului burghez, s-au vădit înaltele trăsături politico-morale — principialitatea comunistă, patriotismul înflăcărat, devotamentul în slujirea intereselor vitale ale clasei muncitoare, ale poporului și țării, abnegația, dărzenia și neînfricarea în lupta revoluționară — ale celui care astăzi se află în fruntea partidului și statului și care, prin contribuția sa esențială la elaborarea și aplicarea politicii partidului, prin tot ceea ce a făcut și face pentru înăltarea României sociale, pentru demnitatea și fericirea poporului, și-a cîștigat dragostea și încrederea permărginită a întregii națiuni.

* Tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a născut la 26 ianuarie 1918.

³¹ „Cuvîntul liber” din 6 iunie 1936.

³² Apud Emil Poenaru, *Op. cit.*

³³ „Dimineața”, „Universul” din 7 iunie 1936; „Gazeta Transilvaniei” din 11 iunie 1936, s.a.

³⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 5524, f. 397.

³⁵ Adăugind la cei doi ani de închisoare cele 5 luni de prevenție și cele 6 luni primite pentru așa-zisul ultraj, rezultă că tovarășul Nicolae Ceaușescu fusese condamnat, în fapt, la 3 ani de închisoare.

Procesele politice, antimuncitorești și antifasciste care au avut loc în deceniul al patrulea, în rîndul cărora se înscrie procesul de la Brașov, au reprezentat mai mult decît confruntări pe tărîmul luptei de clasă — dintre abnegația, patriotismul și spiritul de sacrificiu proprii luptătorilor comuniști și aparatul reațional de stat. Ele au constituit forme concrete și specifice de luptă ale partidului comunist în epoca respectivă, prilej de evidențiere și de popularizare a politicii sale în mase, de combatere ideologică și practică a organizațiilor fasciste — a căror activitate teroristă, în conivență cu acțiunile distructive promovate de statele fasciste pe plan internațional, aducea grave prejudicii intereselor naționale ale poporului român. Experiența dobîndită în acești ani în domeniul luptei împotriva pericolului fascist își va găsi expresia în activitatea ulterioară a partidului comunist, în marile manifestații revoluționare și patriotice de la 1 Mai 1939, în contextul cărora se va manifesta din nou, plenar, capacitatea organizatorică, intransigența și maturitatea politică a luptătorului comunist Nicolae Ceaușescu, eliberat din închisoare în decembrie 1938.

Marile valori practice ale acestei experiențe de luptă dobîndită de partidul comunist se vor manifesta, de asemenea, în anii grei ai dictaturii militare-fasciste, în mișcarea de rezistență antihitleristă a poporului român, care se va finaliza, sub conducerea partidului comunist, în victoria revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944, eveniment ce a deschis o nouă epocă în istoria patriei.

45 ANS DEPUIS LE PROCÈS DE BRAȘOV DES MILITANTS COMMUNISTES ET ANTIFASCISTES

RÉSUMÉ

Parmi les événements notables qui ont défini l'état d'esprit antifasciste et antibellique de la classe ouvrière de Roumanie pendant la quatrième décennie, la ferme résolution du peuple roumain de s'opposer au fascisme, de défendre par tous les moyens l'indépendance, la souveraineté nationale et l'intégrité territoriale de la patrie se situe le procès des militants communistes et antifascistes jugé à Brașov au printemps 1936.

Le procès a commencé le 27 mai 1936 devant le Tribunal militaire du V-e Corps d'armée de Brașov. Les inculpés étaient plus de 21 communistes et membres de l'Union de la Jeunesse Communiste, arrêtés dans la commune d'Ulmi et dans d'autres localités des départements de Prahova et Dîmbovitza. Toute l'activité révolutionnaire qui faisait l'objet du procès — et qui avait en vue l'organisation de nouveaux noyaux de l'Union de la Jeunesse Communiste et du Bloc pour la défense des libertés démocratiques, la diffusion parmi les masses de matériel à caractère antifasciste édité par le parti communiste ainsi que d'autres actions révolutionnaires — était directement liée à l'activité multilatérale déployée par le militant communiste Nicolae Ceaușescu en qualité de secrétaire du Comité de l'Union de la Jeunesse Communiste de la région de Prahova.

La fermeté, l'intransigeance et la fidélité aux principes manifestées au cours de l'enquête, pendant les premiers jours du procès ainsi que les informations reçues par le Tribunal militaire de la part de la Direction Générale de la Police et de la Sûreté de l'Etat concernant son activité révolutionnaire antérieure, ont convaincu l'instance militaire du rôle décisif que le parti communiste lui avait confié au cours du procès, le fait qu'il était le dirigeant de tout le groupe de communistes et antifascistes inculpés pour une activité qui renfermait, dans les circonstances historiques de danger fasciste, les valeurs de la conscience révolutionnaire et patriotique de la classe ouvrière, du parti communiste, du peuple roumain. Ainsi s'explique, par ailleurs, l'acharnement manifesté par les enquêteurs et l'instance envers lui, le fait qu'on lui a infligé la plus sévère peine, soit une condamnation au cachot de deux ans et demi.

Au cours du procès de Brașov, dans les conditions particulièrement dures de la lutte contre les organes de répression du régime bourgeois, se sont révélés les hautes qualités politiques et morales, l'ardent patriottisme, la fidélité aux intérêts vitaux du pays, l'abnégation dans la lutte révolutionnaire de celui qui, de nos jours, se trouve à la tête du parti et de l'Etat et qui, par son apport essentiel à l'élaboration et à l'application de la politique du parti, par toute sa contribution au progrès de la Roumanie socialiste, au bonheur du peuple, s'est acquis l'affection et la confiance de toute la nation roumaine.

www.dacoromanica.ro

CONDIȚIILE PENETRAȚIEI CAPITALULUI STRĂIN ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918

DE

VASILE BOZGA

În lunga și frămintata istorie a raporturilor dintre țara noastră și capitalul străin cei zece ani care au urmat după Marea Unire din 1918 au inaugurat o epocă distinctă și deosebit de complexă. Sub o seamă de aspecte avem de a face cu continuări ale unor stări de lucruri din perioada antebelică, dar sub altele, mult mai numeroase, cu evoluții complet deosebite, generate atât de schimbările importante produse pe plan internațional, cit și de mutațiile petrecute în realitatea românească. Aspectele vechi — având adesea o mare forță inertială — se impleteșc strîns cu cele noi, ce se afirmă impetuos, elementele de cadru internațional se intercondiționează strîns cu cele interne, formînd la un loc un mozaic de probleme, condiții, cauze și configurații economice și social-politice de o complicație fără precedent, exteriorizate în forme și modalități dintre cele mai contradictorii.

1. Analiza problemei capitalului străin în România postbelică își găsește un prim suport explicativ în *cadrul internațional*, iar acest cadru este dominat de izbucnirea, desfășurarea și urmările primului război mondial. „Izbucnirea războiului mondial în 1914 a constituit un moment de răscruce în dezvoltarea socială și politică a statelor europene”¹, a întregii lumi în general. Caracterul „de răscruce” al primului război mondial se vădește, înainte de toate, în faptul că în condițiile lui s-a declanșat criza generală a capitalismului. Două dintre componentele acestei crize generale au avut o importanță majoră : (1) victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie „care a deschis o nouă epocă în dezvoltarea societății omenești — epoca trecerii de la capitalism la socialism”²; sfera de dominație a capitalismului mondial s-a redus iar rivalitățile și contradicțiile lui s-au ascunsit, competiția pentru dominație și influență pe terenul „rămas” s-a intensificat; (2) s-a declanșat criza sistemului colonial al imperialismului — sistem ce cuprindea, în 1919, sub formă de colonii și semicolonii, 72% din teritoriul lumii și două treimi din populația ei —, a crescut nestăvilit

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției sociale*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 712.

² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1972, p. 38.

lupta de eliberare a popoarelor din colonii, ridicînd obstacole mult mai mari decît în trecut în calea exploatarii lor de către țările-metropole și monopolurile din aceste țări.

Amploarea fără precedent a primului război mondial și-a pus, de asemenea, amprenta pe problematica postbelică a lumii capitaliste, inclusiv pe caracterul, dimensiunile și formele competiției dintre capitaluri. Astfel, o „contabilitate” a reperelor esențiale ale războiului arată că în cele 52 de luni că a durat au fost atrase în viitoarea lui 28 de state, cu o populație de aproximativ 1,5 miliarde de locuitori³. Cele 16 țări beligerante care au luat parte efectiv la război au înregistrat 10 000 000 de soldați morți, 13 000 000 de civili morți, 20 000 000 de răniți, 3 000 000 de soldați dispăruti⁴, fără a mai socoti marea număr de orfani și văduve de război. Marea conflagrație, legind într-un singur tot frontul și spatele frontului, a provocat, de asemenea, cheltuieli și distrugeri de proporții uriașe. Cheltuielile militare directe ale beligeranților s-au ridicat la 331,6 miliarde dolari, iar pagubele provocate de război au fost evaluate la 36,9 miliardi dolari⁵. Ansamblul datoriilor tuturor beligeranților (fără Rusia) se ridică în 1920 la 225 miliarde de dolari, în timp ce în ajunul războiului aceleași țări n-aveau decât o datorie de 26 miliarde⁶. Si este de notat că din totalul menționat numai 45 de miliarde au provenit din impozite, restul de 180 de miliarde de dolari fiind obținut prin împrumuturi⁷. La cheltuielile de război și la distrugerile propriu-zise mai trebuie adăugate epuizarea stocurilor de rezervă, uzura materialului, micșorarea producției utile (cu destinație civilă) etc.⁸. Cea mai mare parte din toate aceste pierderi de tot felul a căzut în sarcina Europei. Ca urmare, în timpul războiului Anglia și Franța au pierdut aproape o treime din avuția lor națională, Germania și Italia mai mult de un sfert⁹.

Aceste stări de lucruri, schițate mai sus în liniile lor esențiale, vor lăsa moștenire perioadei postbelice necesitatea unei vaste munci de refacere, care va solicita mari resurse materiale și mari capitaluri, precum și aceea a reparațiilor pe care cei învinși vor fi obligați să le plătească învingătorilor*.

Aceasta avea să se producă însă după încheierea războiului. Înă atunci nevoile imense ale purtării ostilităților trebuiau acoperite și, așa

³ Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914–1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 467. La alți autori cifrele diferă. Vezi, de ex. Frédéric Mauro, *Histoire de l'économie mondiale*, Editions Sirey, Paris, 1971, p. 245.

⁴ Cf. Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 468; F. Mauro, *op. cit.*, p. 252–253. O amplă analiză asupra ansamblului consecințelor demografice vezi la Pierre Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, Tome 5: *Guerres et crises. 1914–1947*, Armand Colin, Paris, 1977, p. 59–72.

⁵ Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 470. F. Mauro, în *op. cit.*, p. 252 evaluează cheltuielile beligeranților (în miliarde dolari dinainte de 1932) la 272,97 din care 199,37 de partea Antantei și 73,6 de partea Puterilor Centrale.

⁶ J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *Histoire économique. XIX-e et XX-e siècles*, tome 2, Armand Colin, Paris, 1963, p. 421.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Cf. C. Ambrosi, M. Tacel, *Histoire économique des grandes puissances à l'époque contemporaine, 1850–1964*, ed. II-a, Delagrave, Paris, 1963, p. 477.

⁹ C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 477–478.

* Pentru acceptiunea specială a termenului „reparații” vezi Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne*, Edit. Junimea, Iași, 1976, p. VII–VIII, 12, 37.

cum am menționat, ceea ce nu s-a putut finanța pe calea impozitelor a fost acoperit prin împrumuturi interne și externe sau pe calea emisiunii suplimentare de monedă de către băncile naționale ale diverselor țări, adică prin inflație.

Uriașa nevoie de împrumuturi a beligeranților, în scopul procurării de echipament, armament, muniții, hrana și mijloace de plată — toate necesare pentru purtarea războiului — precum și dereglerea, întreruperea mecanismului normal al legăturilor comerciale și financiare dintre state (mai ales dintre cele europene, aflate, cele mai multe, în războiul ce le comparaționa în tabere adverse) au stat la originea unei alte schimbări esențiale : au dus la modificarea echilibrului economic al lumii¹⁰. „Din creditoare a lumii, Europa a devenit debitoare, ceea ce punea grava problemă a balanțelor de plată”¹¹. Totul trebuia cumpărat din țările de peste ocean : din Statele Unite, Argentina, Japonia, din dominioanele britanice. Astfel, dacă comerțul Europei cu Statele Unite, Canada, Argentina se solda în 1913 cu un deficit de 15 miliarde franci pentru țările europene (și, respectiv, cu un sold favorabil celor trei țări), acest deficit s-a ridicat la 37 miliarde de franci în 1914, la 41 în 1915, 104 în 1916, 120 în 1917, 115 în 1918, cifrindu-se între 1914 și 1918 la un total de 419 miliarde franci¹².

Principalul beneficiar al acestei evoluții — ce-și are originea în dificultățile provocate de războiul mondial (care avea ca teatru de operațiuni continentul european) și care după război se va accentua — au fost Statele Unite ale Americii. Excedentul lor din comerțul exterior a sporit de la 435,8 milioane de dolari în 1914 la 3 845,4 milioane în 1919 ; tonajul flotei comerciale americane a crescut de la 2 185 000 tone, cît era în 1916, la 11 077 000 tone în 1921¹³. În total, între 1915 și 1919, balanța comercială și serviciile prestate de Statele Unite le-au adus 14,3 miliarde dolari, la care se adăugau 1,4 miliarde ca venituri ale capitalurilor investite de ei în străinătate. Ca urmare, Statele Unite și-au sporit rezerva de aur cu 1,2 miliard dolari¹⁴ — ajungind să stocheze la ei jumătate din aurul mondial¹⁵ — au acordat în străinătate credite de aproape 10 miliarde, iar restul, circa 4,7 miliard dolari, a fost utilizat pentru cumpărări de valori sau devize. „Din debitoare înainte de 1914, Statele Unite au devenit creditorii lumii”¹⁶. Acest fapt își va pune amprenta decisivă pe mișcarea internațională a capitalurilor din întreaga perioadă interbelică.

La deplasările în raporturile de forțe din lumea capitalistă au contribuit, de asemenea, progresele în dezvoltarea economică înregistrate de țări ca Japonia¹⁷, dominioanele britanice (Australia, Canada, Noua Zee-

¹⁰ Louis Pommery, *Aperçu d'histoire économique contemporaine. 1890—1945*, Médicis, Paris, 1946, p. 82.

¹¹ C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 478.

¹² L. Pommery, *op. cit.*, p. 82.

¹³ Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 475.

¹⁴ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 56.

¹⁵ J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *op. cit.*, p. 422.

¹⁶ Pierre Léon, *loc. cit.*

¹⁷ Cf. Pierre Léon, *op. cit.*, p. 93—97.

landă)¹⁸, unele țări din America latină (Argentina, Brazilia, Mexic)¹⁹; unele țări neutre din Europa, precum Elveția, Olanda, țările scandinave²⁰ au înregistrat un spor de bogătie prin comerț și tranzacții financiare cu ambele părți beligerante. Și chiar dacă nu toate aceste schimbări au avut o importanță de prim rang pentru viitorul competiției dintre capitaluri, prezența lor era o dovedă în plus a marilor prefaceri provocate de primul război mondial.

Apare, aşadar, limpede că — după cum se arată în *Programul P.C.R.* — „pe arena internațională, sfîrșitul primului război mondial generase schimbări profunde, radicale. Se prăbușiseră imperiile otoman, habsburgic și țarist, se intensificau pretutindeni luptele de clasă, revoluționare, împotriva dominației imperialiste și coloniale”²¹.

2. Încheierea războiului deschidea, aşadar, o nouă epocă istorică. Unele dintre trăsăturile ei principale, care se prefigurau sau se jalonau încă din timpul marii conflagrații — mai cu seamă dintre cele menite a-și pune pecetea pe destinul postbelic al capitalurilor — au fost menționate mai sus. Dar ele nu erau singurele. „Profundele mutații săvîrșite în configurația geografică, politică și socială a lumii după primul război mondial au determinat un nou și puternic avint al dezvoltării forțelor de producție pe plan internațional, un mare pas înainte în cunoașterea științifică, în progresul tehnicii, în viața culturală a popoarelor, au ridicat pe o treaptă nouă întreaga civilizație a societății omenești. S-au produs puternice schimbări în structura societății, în raportul forțelor sociale, a început să se afirme cu tot mai multă vigoare proletariatul — clasa cea mai revoluționară a societății —, s-a produs o amplă radicalizare a maselor largi populare”²². Întreagă această ambianță obiectivă s-a reflectat, la rîndul ei, în viața politică, în politica economică, în luările de poziție cu caracter ideologic sau doctrinar. Care au fost, pe acest fundal — valabil pentru întreaga perioadă interbelică — trăsăturile aparte ale primului deceniu (1919—1929) și cum s-au pus problemele care țineau mai strict de mișcarea capitalurilor?

Complexitatea, urgența și dificultatea acestor probleme au sugerat autorilor sintezei de *Istorie economică și socială a lumii* să afirme că „de la război la marea criză lumea abia a avut timp să respire”²³. Și trebuie spus că, față de ritmul și tensiunea desfășurării evenimentelor, afirmația nu ni se pare exagerată. La rîndul lor, alți specialiști consideră că „cei zece ani care urmează după sfîrșitul războiului apar ca o perioadă de tranziție în care își încheie dezvoltarea formele de producție născute în secolul precedent, atât pe plan tehnic, cu noile forțe energetice care sporesc puterea umană și surtează distanțele, cât și pe planul organizării cu apogeul capitalismului, dar unde se conturează deja răsturnările care vor deschide, odată cu criza din 1929, o nouă perioadă a istoriei”²⁴. Continuându-și

¹⁸ *Ibidem*, p. 97—101.

¹⁹ *Ibidem*, p. 102—107.

²⁰ Cf. L. Pommery, *op. cit.*, p. 82; J. A. Lesourd, C. Gérard, *op. cit.*, p. 421.

²¹ *Programul P.C.R.* ..., 1975, p. 38.

²² *Ibidem*, p. 38—39.

²³ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 145.

²⁴ C. Ambrosi, M. Tocil, *op. cit.*, p. 476.

argumentarea, ei arată că, spre deosebire de epoca precedentă, anii de după război sunt martorii trezirii popoarelor din colonii, în timp ce puterile coloniale „dau o bătălie în retragere pentru a-și menține pozițiile”²⁵. Pe de altă parte, în timp ce secolul al XIX-lea și începutul secolului următor s-au caracterizat prin dezvoltarea „capitalismului liberal”, neintervenția statului în viața economică, circulația liberă a capitalurilor și stabilitate monetară, după 1919 majoritatea statelor încearcă să regăsească, prin aplicarea acelorași principii, „prosperitatea de altădată”, dar toate vor fi conduse de criză să-și devalorizeze moneta și să abandoneze dogma liberalismului pentru a da statului o parte crescindă în organizarea economiei. Era firesc ca Europa, continental cel mai atins de război, să fie, totodată, cel în care această perioadă de tranziție a fost cea mai frămînată²⁶.

După cum se știe, deceniul în cauză a cuprins, de fapt, două subdiviziuni distințe : o perioadă de refacere, între 1919—1924, și o perioadă de dezvoltare mai susținută (de fapt, de „stabilizare relativă”), între 1925—1929 (cu variațiuni posibile de la o țară la alta). Ca întotdeauna — dar parcă mai acut decât în alte epoci anterioare — problemele economice și cele politice s-au impletit strîns.

Privind din aceeași perspectivă a evidențierii prioritare a factorilor care au influențat (și, adesea, au determinat) mișcarea internațională a capitalurilor, primul eveniment — care a polarizat, de altfel, atenția opiniei publice mondiale — a fost încheierea tratatelor de pace.

Tratatele de pace din sistemul de la Versailles aveau tangență cu problema capitalului sub cel puțin cîteva aspecte ; iar dacă ținem seama — s-o reamintim ! — că în spatele marilor state imperialiste se aflau oligarhiile financiare, monopolurile și interesele lor, că, deși nu exclusiv, dar în bună măsură „politica este economie concentrată”, că, în fine, ține de „moravurile” tipice ale imperialiștilor de a considera că forța crează dreptul — atunci această tangență, această corelație este cu totul evidentă. Astfel, marele capital monopolist era interesat (1) în stabilirea reparațiilor impuse țărilor învinse și în repartizarea acestora între beneficiari ; iar, legat (sau chiar nelegat) de aceasta, în determinarea și eşalonarea datoriilor interaliate provenite din război ; (2) în reglementarea regimului navegației pe Dunăre ; (3) în modul de stabilire a granițelor pentru statele naționale create sau întregite la sfîrșitul războiului prin voința popoarelor lor, astfel încît unele interese ale monopolurilor internaționale (legate de destrâmarea Austro-Ungariei îndeosebi, ori de anumite resurse) să fie salvate ; (4) în lipsirea de colonii a inamicilor de ieri și în menținerea — iar dacă se putea, în extinderea — proprietății lor sfere de dominație și exploatare ; (5) în fixarea unor clauze care să ofere prilej de imixtiune în treburile interne ale țărilor mijlocii și mici, tratate, de altfel, ca state „cu interese limitate”.

Simpla menționare a acestor aspecte evidențiază că de variat și divers interesat era marele capital monopolist din statele imperialiste învingătoare (ca și din cele învinse) în reglementările statuate de trata-

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

tele de pace. Aceste reglementări, jalonind noul statu-quo postbelic, fixau, implicit, cadrul în care urmau să acționeze și monopolurile; iar acest lucru nu le putea fi indiferent.

Se impun, totuși, cîteva observații. În primul rînd, restabilirea relațiilor financiare și economice postbelice între națiuni „trecea prin stabilizarea schimburilor și reglementarea reparațiilor germane și a datoriilor interaliate”²⁷. Toate aceste chestiuni, care erau strîns legate, au rămas multă vreme pendinte. Astfel, partea cuvenită fiecărei țări lezate din reparațiile germane a fost fixată prin acordul de la Spa (semnat la 16 iulie 1920)²⁸, dar mărimea însăși a acestor reparații a fost stabilită abia în mai 1921, în urma conferinței de la Londra, la 132 miliarde mărci-aur²⁹. Planul Dawes (1924) și planul Young (1930) au venit cu modificări în reglementarea problemei, pentru ca în 1932, după conferința de la Lausanne, problema să fie practic închisă³⁰. Rezultatul final a 13 ani de negocieri s-a caracterizat, în special, prin două trăsături: sustragerea Germaniei și a foștilor ei aliați de la reparații și nesocotirea drepturilor cuvenite națiunilor mici și mijlocii. Pînă atunci însă — întrucît planul Dawes a avut ca efect reluarea creditelor americane pentru Europa — s-a creat „o vastă mișcare triunghiulară de fonduri”³¹ configurață astfel: S.U.A. acorda credite Germaniei — Germania își achita anuitățile față de foștii ei adversari — aceștia își plăteau datoriile de război față de Statele Unite.

Notăm apoi că în expansiunea sa postbelică capitalul monopolist de diverse proveniențe nu mai avea în față „teritoriile vaste”, „spațiile largi” ale fostelor imperii, prăbușite în urma războiului, ci noile state naționale, dornice să se afirme pe planul dezvoltării economice independente, a creării și dezvoltării unor industrii proprii, să recupereze răminearea în urmă pe care dominația și exploatarea străină o favorizaseră sau o provocaseră direct. În aceste condiții era firesc ca monopolurile să întimpine o serie de greutăți în acțiunea lor de penetrație, să n-o poată realiza cu ușurință din anii antebelici, contextul să fie mai nuanțat și mai contradictoriu. Constatind asemenea fenomene — și altele, legate de ele — unii istorici străini depling „fărîmitarea” Europei centrale și răsăritene³², „compartimentarea economică sporită de după 1919”³³, faptul că „în locul marilor ansambluri cu piață internă întinsă, s-au născut o puizerie de state care își vor ridica bariere vamale pentru a apăra o economie embrionară și fără capitaluri”³⁴ că, în fine, „nici o uniune vamală nu permitea să se restabilească, fie și cu titlu tranzitoriu, complementaritățile trecutului”³⁵. Iar un autor scrie textual: „În tot secolul al XIX-lea a existat în Europa o tendință de grupare, de unificare. Trei mari imperii,

²⁷ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 153.

²⁸ *Istoria României în date*, Edit. enciclopedică română, București, 1971, p. 319.

²⁹ E. Bold, *op. cit.*, p. 30.

³⁰ Vezi pe larg E. Bold, *op. cit.*

³¹ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 155.

³² L. Pommery, *op. cit.*, p. 85.

³³ J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *op. cit.*, p. 422. Autorii reproduc și o hartă care arată că „dezmembrarea imperiului austro-ungar a secționat rețeaua de căi ferate în tronsoane” ca urmare a noilor frontiere din 1919. (*Ibidem*).

³⁴ C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 478.

³⁵ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 242.

cel german, cel rus, cel austro-ungar păreau a fi reușit să unifice Europa feudală. Opera lor de stringere la un loc a fost pusă în discuție”³⁶.

Ce se poate spune despre asemenea opinii, despre numitorul comun ce pare să le stea la bază? Că ele sănt stranii raționamente paseiste, cu termeni inversați, și care judecate obiectiv nu au altă semnificație decit aceea că încearcă (sau sugerează) „a pune în discuție oportunitatea dispariției imperiilor absolutiste și a formării statelor naționale independente, de a susține așa-zisul caracter eliberator al imperiilor, de a prezenta politica lor de dominație și asuprire drept o politică progresistă”³⁷. Dar, precum se știe, istoria demonstrează justețea incontestabilă a luptei popoarelor „pentru eliberarea și constituirea lor în entități proprii, în state naționale unitare, independente. Aceasta constituie calea dezvoltării economico-sociale rapide a fiecărui popor, precum și a instaurării în lume a unor raporturi noi, de colaborare egală între toate națiunile”³⁸.

De la acest fapt, iar nu de la constatări de suprafață despre „fărămițare” și „ansambluri mari” (fără a se cerceta ce era în culisele și în adîncul lor), trebuie să pornească o evaluare cu adevărat științifică.

O altă remarcă se referă la faptul că circulația internațională a capitalurilor a fost reluată pe scară largă după ce inflația postbelică a fost înfrințată, iar monedele țărilor beligerante europene s-au stabilizat.

În condițiile epocii postbelice, dar cu rădăcini în anii războiului, s-a modificat și clasamentul principalelor țări exportatoare de capital. Acestea erau, în ordinea importanței, Statele Unite ale Americii, Anglia și Franța. Urmau apoi Olanda, Elveția și Suedia, țări neutre ce acumulaseră în anii războiului mari avuții. După o retragere relativă a capitalurilor americane în anii 1922 și 1923 — timp în care Anglia „a jucat un rol de furnizor extrem de util”³⁹ — cu începere din 1924 și pînă la marea criză financiar-bancară din 1931, „Wall Street-ul a furnizat practic tot atîta cît Parisul și Londra la un loc”⁴⁰.

Principala țară importatoare era Germania. Celelalte erau Argentina, Australia, Canada, Japonia, Norvegia. Principalul flux al capitalurilor mergea din Wall Street spre Berlin, care importa capital aproape de aceeași valoare cu ceea ce exportau Statele Unite⁴¹. Datele tabelului care urmează sint semnificative pentru țările aflate în postura de principali protagonisti ai mișcării capitalurilor și, prin aceasta, pentru întregul fenomen.

Mișcarea capitalurilor îmbrăcea atât forma plasamentelor pe termen lung (îndeosebi investiții directe în industrie), cît și — mai ales — pe termen scurt, reprezentate de capitaluri aflate în căutare febrilă de profi-

³⁶ L. Pommery, *op. cit.*, p. 85. „Nostalgii” similare, în formă discret aluzivă, găsim și în unele materiale prezentate la al XV-lea Congres internațional de științe istorice. Vezi, de ex., I. Berendt, *The Great Depression and East-Central Europe*, în: XV-e Congrès international des sciences historiques, *Rapports*, II, Section chronologique, Edit. Academiei R. S. România, 1980, p. 633.

³⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 17, Edit. politică, București, 1979, p. 273.

³⁸ *Ibidem*, p. 274.

³⁹ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 183.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

turi rapide și mari. Jocul de speculație la bursă se preta cel mai bine acestui scop. Din această cauză, precum și datorită creșterii progresive a decalajului dintre sporirea capacitatei de producție a întreprinderilor (stimulată prin autofinanțare și prin creditul ieftin) și puterea de cumpărare a maselor de consumatori, ca și a situației precare a agriculturii în tot intervalul 1922—1928 stabilizarea capitalismului avea, în plan economic,

Intrări (+) și ieșiri (—) nete de fonduri cu titlu de mișcări de capitaluri pe termen lung și scurt pentru cîteva țări, între 1924 și 1931⁴² (în milioane de dolari)

	Principalele țări creditoare							
	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
<i>Statele Unite</i>								
— termen lung	— 672	— 543	— 696	— 991	— 798	— 240	— 221	+ 215
— termen scurt	+ 119	— 106	+ 419	+ 585	— 348	— 4	— 479	— 637
<i>Franța</i>								
— total	— 535	— 450	— 483	— 504	— 236	+ 20	+ 257	+ 791
<i>Anglia</i>								
— total	— 380	— 261	+ 126	— 385	— 569	— 574	— 112	+ 313
<i>Germania principală fară debitoare</i>								
— termen lung	+ 238	+ 289	+ 346	+ 424	+ 426	+ 157	+ 266	+ 43
— termen scurt	+ 227	+ 549	— 170	+ 613	+ 541	+ 325	— 137	— 583

un caracter relativ; unii autori califică această situație chiar ca „stare de pre-criză”⁴³.

Este de reținut că o parte considerabilă din dificultățile țărilor agrare sau preponderent agrare în relațiile lor cu capitalul străin veneau — încă înainte de 1928, cînd s-a declanșat criza agrară mondială — din faptul că în timp ce produsele industriale se mențineau la prețuri ridicate, datorită extinderii treptate și crescîndă a procesului de monopolizare, prețurile produselor agricole — din a căror vinzare în exterior aceste țări își realizau principalul capitol al intrărilor valutare — se situau la cote mult mai scăzute.

În ce privește capitalul german, influența acestuia în Europa centrală și răsăriteană nu se mai baza pe investiții sau pe împrumuturi — înfringerea Germaniei în război punîndu-și și aci amprenta —, ci pe expansiunea sa comercială și pe dominația sa în cartelurile internaționale, atrăgîndu-i astfel pe parteneri în legături strînse cu economia germană⁴⁴. Era aceasta o formă de adaptare a capitalului german la noua sa situație de după război.

⁴² O.N.U., *Les mouvements internationaux des capitaux entre les deux guerres*, New York, 1949, p. 21—22. Cf. și Pierre Léon, *op. cit.*, p. 183.

⁴³ C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 480.

⁴⁴ Pierre Léon, *op. cit.*, p. 237, 247. Pentru relații ale Reșiței cu grupul Z.E.G. din cartelul internațional al otelului, vezi Tudor Paul, *Aspecte din istoricul uzinelor Reșița de la înființare pînă în 1944*, în *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1963, p. 53—54.

În contextul prezentat pînă aci, sub aspectele ce ni se par cu deosebire definitoare, s-au înscris în primul deceniu postbelic și relațiile țării noastre cu diversele capitaluri străine.

3. Pistele de confruntare cu capitalul străin, în condițiile de după făurirea statului național român unitar, au fost numeroase. La cauzele de ordin internațional care complicaau problema relațiilor cu acest capital, s-au adăugat și cele ce decurgeau din configurația mult mai diversă a eșichierului politic intern⁴⁵.

Chestiunea s-a pus, înainte de toate, pe plan politic și doctrinar, concretizîndu-se în polemica privitoare la modul de înfăptuire a refacerii și dezvoltării economice a țării. Ea și-a găsit expresia polarizată în cele două formule cunoscute : politica „prin noi însine”, susținută de Partidul Național Liberal și politica „porților deschise” față de capitalul străin, promovată în principal de Partidul Național Țărănesc.

În ceea ce privește modalitățile propriu-zise de penetrație a capitalului străin, acestea au constat în (ori s-au manifestat în legătură cu) următoarele aspecte : 1) problemele decurgînd din tratatele de pace, referitoare a) la regrupări și redistribuiri ale capitalului străin, pe seama celui provenit din țările foste inamice, b) la reparațiile cuvenite României în urma războiului și c) la noua reglementare a statutului internațional al Dunării ; 2) problemele ridicate de aplicarea în practică a politiciei „prin noi însine” îndeosebi prin legile din 1924, dintre care reprezentativă este mai ales legea minelor ; 3) datoria publică, al cărei capitol extern exprima direct una dintre căile principale de spoliere a economiei românești de către capitalul străin ; 4) comerțul exterior, schimbul cu străinătatea, al cărui caracter neechivalent s-a accentuat în perioada aflată în discuție ; 5) acțiunea unor carteluri internaționale, în condițiile creșterii postbelice a procesului de monopolizare ; 6) acțiunile de înfăptuire a stabilizării monetare inaugurate încă din 1927, dar finalizate în 1929, cu prețul unor grele sacrificii pe plan economic și politic.

Acest generic „bogat” de probleme subliniază odată în plus faptul că, deși epoca postbelică s-a caracterizat „prin accentuarea opozitiei marii burghezii autohtone împotriva capitalului străin, prin întărirea poziției sale într-o serie de ramuri ale industriei și circulației”⁴⁶, în același timp, cu toate schimbările survenite, „monopolurile internaționale dețin o pondere importantă în economia României”⁴⁷.

Trecerea în revistă a unor laturi mai semnificative din aria problematică menționată mai sus este edificatoare în această privință. În ambianța încheierii tratatelor de pace — care au recunoscut dreptul de constituire a statelor unitare independente și suverane — n-au lipsit manevre, inițiate de cercuri monopoliste din Franța și Marea Britanie, menite să conserve structuri politice istoricește perimate (cum era proiec-

⁴⁵ Vezi, în acest sens, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918 – 1921*, ed. II-a, Edit. politică, București, 1976; Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, *Viața politică în România 1922 – 1928*, Edit. politică, București, 1979.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 355.

⁴⁷ *Ibidem*.

tul aşa-zisei „Confederații danubiene”⁴⁸), dar în cuprinsul cărora interesele menționatelor monopoluri să aibă prioritate. După cum în tratatul de pace cu Austria, o serie de clauze (relative la minorități, la comerțul exterior și la tranzit) lezau suveranitatea și interesele economice ale României⁴⁹. Vehemente dispute s-au purtat și mari presiuni s-au exercitat asupra țării noastre și în legătură cu problema petrolului, unde monopolurile americane, engleză și franceze — fiecare în rivalitate acută cu celalăți și toți în dauna îndreptățirilor României — voiau să fie beneficiarele confiscării bunurilor inamice, prevăzută de tratatele de pace⁵⁰. „Problema petrolului — relata Ion I. C. Brătianu — a dezlănțuit împotriva noastră pe marii rechini ai trusurilor americane”⁵¹. (De altfel, din avearea societăților petroliere cu capital german — „Steaua Română”, „Concordia”, „Vega”, „Creditul petrolifer” — partea română va obține o cotă infimă).

Deciziile adoptate în problema reparațiilor datorate de Germania, ca și în cea a reparațiilor orientale (de la Ungaria, Austria și Bulgaria), au dezavantajat, de asemenea, în mod net, România, lăsând practic întreaga povară a dificilei refaceri postbelice în seama efortului nostru. În schimb, României i-au fost impuse aşa-numite „datorii de eliberare” — reprezentând preluarea unei cote-părți din datoria publică a fostei monarhii austro-ungare —, de a căror plată n-a fost scutită decât odată cu adopția „planului Young” (în 1930)⁵².

În problema reparațiilor — a cărei spinoasă evoluție s-a desfășurat între 1919 și 1932⁵³ — viciul fundamental era că plata acestor reparații nu era corelată cu obligațiile de achitare a datoriilor de război contracurate de România (ca și de alte țări). Ca atare, pe de o parte România n-a primit decât o parte din compensațiile ce i se cuveneau, în timp ce datoriile ei provocate de participarea la război au rămas aproape intacte⁵⁴.

Toate acestea confirmă aprecierile unui contemporan care spunea că la conferința de pace de la sfîrșitul primului război mondial marile puteri învingătoare au căutat „să hotărască soarta lumii, spre folosul celor mari și pe spinarea celor mici”⁵⁵. Iar corespunzător rolului cîștigat de monopolurile americane și de Statele Unite în timpul războiului și după război, reprezentantul S.U.A., conform unei alte mărturii din epocă, „hotără ca o adevărată providență asupra tuturor chestiunilor aduse înaintea conferinței”⁵⁶.

⁴⁸ Cf. Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Edit. științifică, București, 1968, p. 40—44; Viorica Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940*, în *Probleme de politică externă a României, 1918—1940*, II, Edit. militară, București, 1977, p. 26—28.

⁴⁹ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 23.

⁵⁰ G. Buzatu, *Problema petrolului românesc și naționalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, V, 1968, p. 146—147; E. Bold, *op. cit.*, p. 10.

⁵¹ G. Buzatu, *ibidem*.

⁵² E. Bold, *op. cit.*, p. 32—33.

⁵³ Vezi pe larg problema la E. Bold, *op. cit.*

⁵⁴ Cf. E. Bold, *op. cit.*, p. 196.

⁵⁵ I. Russu-Abrodeanu, *România și războiul mondial*, Edit. Librăriei Socec et co., București, 1921, p. 328.

⁵⁶ Cf. E. Bold, *op. cit.*, p. 34.

Marile puteri învingătoare au urmărit să-și asigure o poziție dominantă și în ce privește navigația pe Dunăre. Conform tratatelor de pace, alături de Comisia Europeană a Dunării (C.E.D.), existentă încă din 1856 (și care se ocupa de navigația la gurile Dunării), urma a se înființa o comisie internațională a Dunării (C.I.D.), a cărei competență se întindea pe partea fluvială a marii artere, între Ulm și Brăila. O conferință internațională, desfășurată între 2 august 1920 și 23 iulie 1921⁵⁷, a elaborat „Statutul definitiv al Dunării”, ratificat de România prin legea din 8 august 1922⁵⁸. Acest document marca progrese față de reglementările anterioare, dar conținea și o seamă de prevederi necorespunzătoare, care încălcău în continuare drepturile suverane ale statelor riverane⁵⁹. Dintre ele, principala era aceea referitoare la faptul că C.E.D. exercita în continuare „puterile pe care le avea înainte de război”⁶⁰. Menținerea acestor „puteri” — veritabil „regim de capitulații” — nu mai corespundea poziției internaționale a României și „nu se justifica... decât prin prisma intereselor economice, politice și strategice ale marilor puteri imperiale...”⁶¹.

O dîrzh rezistență din partea capitalului străin, ca și a adeptilor interni ai „deschiderii porțiilor” față de el, au stîrnit, apoi, prevederea constituțională referitoare la naționalizarea (= etatizarea) subsolului minier⁶², ca și adoptarea, în cadrul aplicării politiciei „prin noi înșine”, a legilor din 1924 (legea comercializării din 7 iunie, legea regimului apelor din 27 iunie, legea energiei din 4 iulie), dar în special a legii minelor, din 4 iulie 1924⁶³. Presiunea monopolurilor internaționale a fost atât de puternică încât prevederile inițiale ale legii — în special ale art. 33, aliniatele c) și d)⁶⁴ — au trebuit să fie sensibil atenuate, iar revanșa împotriva liberalilor a constat, mai ales, în refuzul de a le acorda lor împrumutul de stabilizare. Monopolurile internaționale „nu suportau” ca interesele lor de profit să fie lezate, iar din confruntarea cu ele a rezultat că liberalii își supravevaluaseră întrucîtva forță.

În ceea ce privește comerțul exterior, acesta a constituit în continuare, și în primul deceniu postbelic, un canal de penetrație — dar, mai ales, de exploatare a economiei naționale prin intermediul prețurilor — pentru capitalul internațional, pentru marile puteri industrializate. Raportul de schimb cu exteriorul s-a înrăutățit față de perioada antebelică. Astfel, dacă în 1914 acest raport era de 1 : 4 (ceea ce înseamnă că pentru a importa o tonă de produse era necesară valoarea a patru tone exportate), în 1925 a fost de 1 : 5, în 1926 de 1 : 6, în 1927 de 1 : 6,58 iar în 1928

⁵⁷ I. Cărțană, I. Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Edit. științifică, București, 1972, p. 181, 219.

⁵⁸ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XIII—XIV (1922—1926), p. 255—264.

⁵⁹ Cf. I. Cărțană, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 226.

⁶⁰ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 256.

⁶¹ I. Cărțană, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 222.

⁶² Cf. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XI—XII, p. 5. Prevederea era înscrisă în art. 19.

⁶³ Mihai St., într-un studiu mai vechi (*Caracterul și urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, p. 223—245) și, mai recent, Gh. Buzatu, în *Unele aspecte privind lupta pentru petroliul românesc (legea minelor din 1924)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, VI (1969), au analizat pe larg această lege.

⁶⁴ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XI—XII, p. 626—627.

de 1 : 6,5⁶⁵. Comerțul nostru exterior, resimțea presiunea crescindă a prețurilor ridicate de monopol practicate pe piața internațională la produsele industriale și presiunea de sens opus a scăderii treptate — mai ales după 1927 — a prețurilor la produsele agricole. Excedentul balanței comerciale era întreținut, în aceste condiții, cu prețul surgerii peste graniță a unor cantități sporite de produse agricole, forestiere (pînă în 1926) și petroliere, ceea ce echivala cu o crescindă hemoragie economică. Chiar și așa însă, balanța de plăti externe conserva un caracter deficitar.

Problematica *investițiilor* de capital străin în industrie, bănci, asigurări, ca și aceea a datoriei publice a făcut — în măsură mai mare decât altele — obiectul unor temeinice studii de specialitate⁶⁶. În primul domeniu menționat, veritabila ofensivă postbelică a capitalului străin din tabăra învingătoare s-a concentrat, în special, spre acapararea pozițiilor pierdute de capitaliștii germani și austro-maghiari; în cel de al doilea — spre obligarea României de a-și achita dificilele datorii decurgînd din război și din „revitalierea” imediat postbelică. Spre deosebire de anii anteriori declansările războiului mondial, cînd multe capitaluri străine se orientau spre investiții pe termen lung, în „era de nesiguranță” de după război lucrurile s-au schimbat.

„Azi capitalurile străine — scria economistul N. C. Angelescu — nu mai sunt dispuse să caute întrebuițare în țări depărtate, unde împrejurări neprevăzute le pot repede aduce la neființă. Pentru a le atrage nu este suficient să le oferi o rentabilitate ridicată, atunci cînd țara unde ele sunt investite va prospera, ci o *remunerație excepțională și imediată*”⁶⁷.

Această caracteristică se va accentua odată cu declansarea — în a doua jumătate a anului 1929 — a marii crize de supraproducție. Stabilizarea monetară românească — inaugurată în perioada finală a fazei de ascensiune economică postbelică — își va „consuma” consecințele dramatice pentru țară în plină criză. Noua fază conjuncturală deschide astfel și o nouă etapă, mai apăsătoare, a relațiilor României cu capitalul străin.

LES CONDITIONS DE LA PÉNÉTRATION DU CAPITAL ÉTRANGER EN ROUMANIE PENDANT LA PREMIÈRE DÉCENIE QUI A SUIVI LA GRANDE UNION DE 1918

RÉSUMÉ

L'étude examine principalement les conditions dans lesquelles a eu lieu le processus de pénétration du capital étranger en Roumanie pendant les dix années qui ont suivi la Grande Union de 1918, par

⁶⁵ V. Madgearu, *Politica noastră finanțieră în cursul depresiunii economice*, București, 1933; M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 23.

⁶⁶ Vezi, îndeosebi, *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, autori: Costin Murgescu, N. N. Constantinescu (redactori responsabili), Radu Paul, Constanța Bogdan, Mihai Ștefan, Edit. Academiei R.P.R., București, 1960, Baza documentară a lucrării și cea mai mare parte din interpretări — deși nu toate — își păstrează, după părerea noastră, valoarea. Pentru datoria publică rămân de bază lucrările cunoscute ale lui Gh. M. Dobrovici (vol. I), I. Tutuc (în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 802 și urm.), M. Maievski (*Contribuții la istoria finanțelor publice ale României. 1914—1944*, Edit. științifică, București, 1957) și Radu Paul (în *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, partea a II-a).

⁶⁷ N. C. Angelescu, *Politica monetară*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 711. Sublinirea aparține autorului citat.

suite de laquelle fut constitué l'Etat national roumain. On présente conséutivement les changements survenus au cours et après la première guerre mondiale sur le plan international avec toutes les effets qui en ont découlé. On expose les conditions spécifiques qui ont caractérisé la première décennie d'après-guerre, notamment celles qui ont influé sous une forme ou une autre le mouvement international des capitaux autant ou cours de la période de reconstruction qui a duré jusqu'au 1924, que dans la phase de développement soutenu qui a précédé le déclenchement de la grande crise économique entre 1929—1933. Dans la partie finale de l'étude l'on présente les aspects les plus significatifs de la confrontation entre la Roumanie et le capital étranger, les changements intervenus dans le contexte de la première décennie qui a suivi la guerre.

www.dacoromanica.ro

PROCESUL FORMĂRII ȘCOLILOR ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE ROMÂNEȘTI

DE

I. M. ȘTEFAN

1. Formarea școlilor științifice și tehnice românești, începînd din ultimile decenii ale secolului XIX, constituie un proces extrem de important al istoriei civilizației românești, pînă acum din păcate practic necercetat în ansamblul său. Faptul este cu atît mai regretabil, cu cît aceste școli au avut un rol important în dezvoltarea societății românești după dobîndirea independenței de stat a României și cu cît încă din prima etapă a existenței lor personalitățile și instituțiile care le-au ilustrat au dat la iveală realizări atît de interes național major, cît și de incontestabil nivel mondial.

Dealtfel, în general trebuie observat că ceea ce putem numi componentă științifică și tehnică a civilizației românești a fost pînă acum puțin investigată. Cum se explică acest lucru? Pentru a da o explicație trebuie să ne oprim asupra unor considerente generale specifice dezvoltării istoriei științei. Pe de o parte, istoricii firești ai diferitelor discipline științifice sînt — cu unele excepții — chiar specialistii domeniilor respective, ori specialistul este în mod necesar interesat în primul rînd de realizările actuale, de perfecționări, de noi descoperirî și nu de reconstituirea trecutului (spre deosebire de specialistul de artă, care, identificînd o creație din trecut, descoperă o valoare perenă). Pe de altă parte, însăși istoria științei, în dezvoltarea ei generală, este o disciplină relativ nouă. René Taton, cel mai competent reprezentant contemporan al acesteia, precizează astfel lucrurile, în prefața unei lucrări de sinteză: „Istoria generală a științei este o disciplină relativ recentă. Deși a fost recomandată cu căldură de enciclopediști, apoi de Auguste Comte și de școala pozitivistă, adevăratul ei avînt nu datează decît de la începutul secolului nostru. Dacă anumite științe făcuseră deja obiectul unor studii aprofundate, nimeni nu încercase totuși pînă atunci, în mod serios, să schițeze un tablou de ansamblu al evoluției diferitelor științe și a tehnicii. Dar revoluția introdusă în viața omenirii de ritmul mereu accelerat al progresului științific și al dezvoltării industriale nu putea să nu edifice mișurile în privința interdependenței strînse care există între evoluția acestor ramuri felurite ale activității umane și celelalte aspecte ale istoriei civilizațiilor”¹. La

¹ *Istoria generală a științei* (publicată sub conducerea lui René Taton), traducere din limba franceză, vol. I, București, 1970, p. 5.

rîndul său, John Bernal observă: „Înainte, oamenii de știință puteau să nu țină seama de nimic în afară de opera înaintașilor imediați și puteau chiar să respingă tradițiile trecutului, considerînd că acestea mai curind ar împiedica progresul decît l-ar ajuta. Astăzi însă, frâmintările vremurilor, împreună cu legătura dintre ele și progresul științei au concentrat atenția asupra aspectului istoric al acesteia”².

Este interesant de observat că și în trecutul românesc s-au făcut auzite glasuri care au subliniat oportunitatea abordării acestei probleme. Încă din 1895, profesorul, istoricul și ziaristul Gheorghe Ionescu-Gion publica în „Buletinul Societății de Științe Fizice” un studiu în care își exprima regretul că nu avem „memorii, nici însemnări, nici ziare familiale” în care să se arate tot ceea ce s-a creat la noi din secolul XV și pînă acum, că ne lipsesc scriitorii „care să trîmbîteze cele ce făcuserăm la Dunăre pentru noi însine și pentru Europa”. Și regretînd că de mult trebuie să „scotocești” prin toate bibliotecile pînă să dai peste „notițe și amănunte” semnificative în această privință, Ionescu-Gion exclamă: „Si lucru curios, domnilor! În țările române, cu privire la științe, alături de neștiința cea mai completă găsești, în îndelungatele spicuiri ce trebuie să faci, știința cea mai bogată, oameni învățați în toată puterea acestui cuvînt, oameni a căror învățaturăiese cu atît mai mult la iveală și luminează cu atît mai strălucitor, cu cît e mai adinc întunericul ce se întinde asupra contemporanilor lor”³.

Ne-au lipsit, într-adevăr, multă vreme, cei care să studieze și să popularizeze trecutul nostru științific, în schimb au fost foarte mulți străinii care au încercat să ne frusteză de ceea ce ne aparținea din patrimoniul mondial, însușindu-și încă din prima jumătate a secolului trecut realizări care nu li se cuveneaau cu nimic. Totodată însă, atunci cînd istoria științei a început să se constituie, în secolul XX, ca disciplină independentă, români și-au dat de timpuriu un aport notabil, mai ales în medicină, matematică și științele naturii, în cadrul unor reuniuni, societăți și publicații științifice internaționale. Să amintim, de pildă, că chirurgul Victor Gomoiu (1882–1960), fondatorul Societății române de istoria medicinei (1929), a fost în același timp președinte (1936–1960) Societății Internaționale de Istoria Medicinei⁴, iar matematicianul Petre Sergescu (1893–1954) a organizat primele trei congrese ale matematicienilor români (1929, 1932, 1945), a fost președinte de onoare la congrese internaționale de istorie a științei, de asemenea președinte (1947–1950) și secretar perpetuu (1950–1954) al Academiei Internaționale de Istorie a Științelor, cel mai însemnat for mondial de specialitate⁵. În perioada interbelică, au apărut de altfel la noi și două exemplare lucrări de sinteză, avînd caracterul unor culegeri de studii, în care se trasează succint, monografic, dezvoltarea diferitelor științe și discipline tehnice în România, scrise de cei

² John Bernal, *Știința în istoria societății*, traducere din limba engleză, București, 1964, p. VII.

³ G. Ionescu-Gion, *Încercare asupra istoriei științelor în țările române*, în „Buletinul Societății de Științe Fizice”, 1895, p. 145.

⁴ S. Pantelimonescu, *Omagiu doctorului Victor Gomoiu, „Chirurgia”*, 8, 1972.

⁵ G. Șt. Andonie, *Petre Sergescu și lumea personalităților științifice ale secolului*, „Forum”, 8, 1973.

mai competenți specialiști ai domeniilor respective (*La Vie Scientifique en Roumanie*, 2 vol., București, 1937—1938 și *Istoricul dezvoltării tehnicii în România*, 3 vol., București, 1931).

2. Pentru a explica modul cum s-au constituit școlile științifice și tehnice românești, este necesar să precizăm pe de o parte *ce înțelegem printr-o școală de cercetare* și în al doilea rînd să definim împrejurările care au dus la apariția unor astfel de școli în România, cu alte cuvinte să prezentăm *preliminariile formării lor la noi*.

O școală de cercetare implică, în opinia noastră, mai multe elemente definitorii : 1. Existența unor unități de cercetare a domeniului respectiv, corespunzător dotate ; 2. Existența unui invățămînt superior de specialitate ; 3. Activitatea unor personalități capabile să dea la iveală, prin cercetări sistematice, lucrări creative, de profundă originalitate, ca și opere didactice fundamentale ; 4. Gruparea în jurul acestor personalități a unor colective de colaboratori și discipoli, la rîndul lor cu o activitate creative semnificativă ; 5. De cele mai multe ori, aceste școli sunt susținute de asociații sau societăți științifice, care uneori au un rol de coloană vertebrală (la noi, de pildă, Societatea Regală Română de Geografie și buletinul ei și Societatea Politehnică din România, de asemenea cu un buletin), alteori numai cu rol adiacent, precum și de societăți cu un profil general (Academia Română, Societatea Română de Științe etc.).

Desigur, acești factori nu sunt aceeași pentru fiecare disciplină științifică și tehnică, diferind după specificul ei, după cerințele social-economice cărora le-au corespuns și chiar după viziunea celor care au fost ctitorii de școli. În unele cazuri, se impun factori specifici, de pildă laboratoare bine utilate în cazul chimiei, fizicii, geologiei, unități geodezice în cazul geografiei, observații astronomice indispensabile pentru știința astrelor, clinici de specialitate pentru medicină ; bibliotecile general-științifice și de specialitate sunt în schimb o necesitate absolută pentru toate disciplinele.

Numai reunirea tuturor elementelor definitorii amintite cristalizează formarea unei școli. Apariția, de pildă, a unor personalități științifice, oricăr de reprezentative, dar nedispuñind de baze de cercetare, fără discipoli care să le asigure continuitatea, fără o bază de invățămînt superior corespunzătoare, nu poate iniția o școală de cercetare. Acest lucru s-a întîmplat adesea la noi, care încă cu secole în urmă am cunoscut personalități de bine meritată notorietate, dînd la iveală lucrări de valoare ridicată. Este spre pildă cazul ilustrului cărturar umanist Dimitrie Cantemir, geograf, etnograf, orientalist, chimist și fizician de larg orizont ⁶, dar care în condițiile veacului său nu putea deveni ctitor de școală și chiar a celui dintîi savant român modern creator în trei discipline (matematică, fizică, chimie), Emanuel Bacaloglu ⁷ (sec. XIX). Nici invățății călugări-astronomi din mănăstirile moldovene și muntene, unii chiar autori de mici tratate de astronomie (pornind de la necesitatea calculării

⁶ Const. Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, București, 1962.

⁷ Florica Câmpan, *Bacaloglu*, București, 1963.

unor sărbători religioase, uneori pe mai multe secole), asemenea egumenului Siluan de la Putna (sec. XVI), nu ar putea fi socotiți întemeietorii ai școlii românești de astronomie.

Mai trebuie să precizăm încă un fapt. Chiar odată școlile tehnico-științifice constituite, ele au cuprins mareea majoritate, dar nu totalitatea cercetătorilor români, unii dintre ei activind independent de ele, în centre de lucru din străinătate, aşa cum s-a întâmplat cu marele inventator chimist Nicolae Teclu la Viena, care deși o viață întreagă a visat să vină, să „se alăture conaționalilor” săi, să lucreze la București (unde era și membru de prestigiu al Academiei Române), nu și-a văzut visul împlinit⁸. Vom reveni asupra acestei probleme.

Trecind la cel de-al doilea aspect al acestui punct, ne vom referi la preliminariile și condițiile care au creat baza materială a constituirii școlilor științifice și tehnice.

Referitor la preliminarii, am vrea să pornim de la o observație a lui Const. C. Giurescu, pe care o socotim extrem de judicioasă: „Intensitatea și complexitatea vieții științifice și tehnice de astăzi se explică și printr-o predispoziție străveche în acest sens a poporului nostru, predispoziție care a dus la realizări remarcabile în decursul secolelor”⁹. Acest lucru este valabil chiar din epoca anterioară formării poporului român și mai ales din epoca geto-dacă și apoi a Daciei Române. Explicația este, după părerea mea, atât istorică, cât și geografico-geologică. Istorică, fiindcă ne-am aflat la o răscoacă de popoare cotropitoare și imperii avide de cuceriri, supuși unor aspre vitregii, care ne obligau nu numai la vitejie, ci și la măiestrie tehnică, ca o condiție de *survivere*. Geografic-geologică, fiindcă bogăția solului, subsolului apelor ne punea la dispoziție resurse extrem de variate și bogate, asupra căror aceste măiestrii puteau să se exercite.

Nu putem, firește, nici măcar schița aci o istorie a creației științifice și tehnice de-a lungul a două milenii pe pămîntul României de astăzi (sau fără împărtășirea ei de oameni născuți și formați pe acest pămînt). Ne vom mărgini să dăm cîteva exemple.

În epoca geto-dacă, creatori rămași anonimi au creat unelte și procedee metalurgice de o mare perfecționare¹⁰, tehnica mineritului a luat o însemnată dezvoltare, sistemul de cetăți de piatră din Munții Orăștiei s-a bazat pe sisteme de construcții profunde originale și pe o concepție de ansamblu inedită¹¹, medicina a marcat realizări de excepție, relevante de mai mulți autori antici, meșteșugurile au dezvoltat tehnici cu totul aparte¹², astronomia practicată de sacerdoți a lăsat urme, încă nu pe deplin elucidate ca semnificație, dar necontestabile ca perfecționare de calcul, în sanctuarele de la Grădiștea Muncelului, având similitudini cu piramidele egiptene.

În feudalism, știința și tehnica populară au acumulat o experiență remarcabilă și au dat dovadă de o inventivitate deosebită în producerea

⁸ D. Moroianu, I. M. Ștefan, *Focul viu. Pagini din istoria invențiilor și descoperirilor românești*, București, 1963, p. 279.

⁹ C. C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești*, București, 1973, p. 9.

¹⁰ Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavski, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979.

¹¹ C. Daicoviciu, Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1953.

¹² Rodica Tanțău, *Meșteșugurile la geto-daci*, București, 1972.

coloranților, dezvoltarea de meșteșuguri originale, hidrotehnica populară, sisteme de pescuit și de vînătoare, medicină, astronomie, meteorologie și.a. Putem aminti spre pildă de „vopselele”, extraordinar de rezistente la intemperii, ca celebrul „albastru de Voronet”, create de meșterii-țărani români pentru pictarea peretilor exteriori ai mănăstirilor din Bucovina și Nordul Moldovei, de crearea de sisteme variate și originale de mori, printre care moara cu roată cu făcăie (considerată precursoare a modernei turbine Pelton), de o adevărată civilizație tehnică a lemnului (în condițiile în care la sate metalul lipsea aproape cu desăvîrșire) care a dat la iveală spre pildă bisericile înalte de lemn din Maramureș și Bihor, adevărate capodopere ale artei constructive, de originalele „garduri cu leasă” amintite de C. C. Giurescu, întinse de-a curmezișul Dunării pentru prinderea peștelui, de multiplele inovații ale meșteșugarilor și instalațiilor industriei casnice românești, de crearea de către meșteri populari (sec. XIV) a celui dintii vehicul pe sine din istoria tehnicii, „vagonetul de la Brad” (expus în Muzeul Transporturilor din Berlinul Occidental¹³⁾ și de prima utilizare a explozivilor în lucrări miniere, realizată în Transilvania¹⁴, de nenumărate tratamente aplicate de femeile-vîndecătoare de la sate care premerg empiric tratamente medicale dintre cele mai moderne (tratarea gușei, deci a hipertiroidiei, cu bureți conținând iod, a hemoragiilor cu coji de ouă pisate, deci cu calciu, utilizarea unor extrase de plante medicinale foarte eficiente, sisteme empirice de vaccinare antivariolică etc.) Doi cunoscuți istorici ai medicinei, V. L. Bologa și S. Izsák conchid spre pildă: „Noi studiem astăzi medicina populară din motive practice. Am înțeles că putem să învățăm de multe ori de la ea pentru practica noastră medicală”¹⁵. Este vorba, în toate acestea, de produse ale unui adevărat geniu popular.

Iar dacă pînă acum ne-am referit la creația anonimă, această creație nu este mai puțin reprezentativă dacă luăm în considerare pe cei dintii creatori identificați. Mai multe surse, printre care Laonic Chalcocondil, ni-l indică pe „Orban dacul”¹⁶ („român de neam” scrie Gheorghe Șincai), drept unul dintre creatorii artileriei grele (sec. XVI), Conrad Haas din Sibiu (sec. XVI) concepe primele rachete cu mai multe trepte de aprindere din istoria tehnicii mondiale¹⁷, Nicolaus Olahus (sec. XVI) face însemnate observații geografice și etnografice, umanistul Ioan Vitez (sec. XV) întemeiază primul observator astronomic de pe teritoriul României în centrul de cultură latină al Oradei, Antim Ivireanu tipărește cele dintii cărți arabe la Snagov (1701), iar discipolul său, Mihail Ștefan, organizează prima tipografie gruzină la Tbilisi (1709) — prin adaptarea meșteșugului lor la alfabetele respective. Și, fireste, un rol important, îl au mari personalități ca Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino, cu o creație de înaltă valoare, ca și Gavriil Ivul, Amfilohie Hotîniul, Iosif

¹³ D. Moroianu, I. M. Ștefan, *Maeștrii ingeniozității românești*, București, 1976, p. 35—36.

¹⁴ M. Reinaud și M. Favé, *Du feu grégeois . . .*, Paris, 1845, p. 220—221.

¹⁵ V. I. Bologa, S. Izsák, *Fapte și oameni din trecutul medicinei . . .*, București, 1962, p. 33.

¹⁶ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*. În românește de Vasile Grecu, București, 1958, p. 225; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 150—151.

¹⁷ Vor Honterus zu Oberth (sub redacția lui Hans Barth), București, 1980, p. 47—65.

Moesodiacul (Moesiodiax), meșterul minier inventator Munteanu-Urs și mulți alții, pentru a ne opri în pragul secolului XIX¹⁸.

Veacul XIX este cel în care România a făcut pași hotărîtori spre creația tehnico-științifică modernă. Odată cu intensificarea mișcării generale de emancipare socială și națională, cu începuturile dezvoltării capitaliste, Țările române au fost angajate într-un curent general de renovare politică, economică și tehnico-științifică, exprimat nu odată în termenul, atât de frecvent folosit de proclamațiile și presa vremii, de „propășire”, de altfel și numele unei interesante publicații a vremii. Propășirea însemna deopotrivă ieșirea treptată din chingile feudalismului, ascensiunea burgeziei ca clasă înaintată a societății, participarea tot mai largă a maselor populare la lupta de eliberare și la înfăptuirea idealurilor ei, dezvoltarea culturală, în sfîrșit realizarea supremelor țeluri ale poporului român, unitatea și independența națională, standarde care fluturau în acest veac și în numeroase alte țări ale Europei, afirmând drepturile inalienabile ale popoarelor.

Progresul tehnico-științific, parte componentă a acestor aspirații și a acestui proces, este ilustrat de o serie de înnoiri fundamentale. Ne referim la introducerea mașinii cu abur (cele dintii mențiuni sănt la noi din 1838 pentru Muntenia și Transilvania și din 1846 pentru Moldova). Este vorba apoi de începerea exploatareii pe scară largă (1848) a marelui bazin carbonifer al Văii Jiului (folosit în măsură redusă, pe plan local și anterior), de o importantă perfecționare a centrului metalurgic al Rășitei, unde se introduce încă din 1845 procedeul laminării, iar în 1857–1861 se construiesc cele dintii furnale înalte de mare capacitate. Este interesant de menționat că o serie de mari cărturari români devin întemeietori de fabrici : Gh. Asachi, G. Barițiu, M. Kogălniceanu. O însemnată acțiune, care a polarizat formarea celor mai multe cadre tehnice ale veacului trecut, a fost construirea rețelei de căi ferate (cea dintii între Oravița și Buzias, realizată între 1847 și 1856, iar cele dintii din Muntenia și Moldova în 1869¹⁹). Să nu uităm nici introducerea la noi, după mai multe experimentări, a electricității : telegraful electric în 1853, generatorul electric pentru iluminat în 1882 ș.a.

Pentru această etapă pregătitoare, care a precedat formarea școlilor științifice și tehnice românești, este deosebit de important și faptul că în această perioadă se constituie treptat un *cadru organizatoric al creativității tehnice și științifice moderne*. După constituirea, în primele decenii ale veacului, a mai multor societăți științifice, printre care cele mai cunoscute au fost Societatea de Medici și Naturaliști din Iași și Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), în 1866 este întemeiată la București Academia Română, cu membri din toate ținuturile locuite de români²⁰, în 1875 Societatea Română

¹⁸ Ștefan Bălan, *Moments principaux de l'histoire des sciences de la nature et de la technique en Roumanie (jusqu'au XIX siècle)*, „NOESIS. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences”, VI, 1980, p. 35–42.

¹⁹ C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopaea feroviară românească*, București, 1977.

²⁰ Academia R.S.R. Organizare, unități de cercetare, București, 1966, p. 10–13; Miron Nicolescu, *O sută de ani de activitate academică*. În vol. „Centum Anni Academiae ...”, București, 1966.

de Geografie, în 1881 Societatea Politehnică din România, iar în 1890 Societatea Română de Științe (înital „de Științe Fizice”). Universitatea din Iași ia naștere în 1860, Universitatea din București 1864, iar cea din Cluj în 1872. Consecutiv organizării mai multor școli tehnice cu caracter mediu (cele mai cunoscute fiind cele conduse de Gh. Lazăr și Gh. Asachi), de mecanici și de meserii în prima jumătate a veacului, în 1864, în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, se constituie la București și prima instituție de învățămînt tehnic superior, denumită în prima ei formă „Școala de Ponți, Șosele, Mine și Arhitectură”, iar ulterior „Școala de Poduri, Șosele și Mine” (1867) și „Școala Națională de Poduri și Șosele” (1881). Tot din 1864, datează și elaborarea unei însemnate legi a instrucțiunii publice. În 1858 este întemeiată, din inițiativa lui Carol Davila, Școala Națională de Medicină și Farmacie din București, cea dintii instituție de învățămînt medical superior de la noi²¹.

În același timp, un număr tot mai mare de români săt trimiși, ca bursieri, pentru studii superioare, în marile centre culturale ale Apusului. Mai mulți autori, de diferite specialități, se preocupă răzleț de organizarea de laboratoare și biblioteci științifice, de organizarea de observații meteorologice, de introducerea unei terminologii științifice în limba română, iar fizicianul Teodor Stamatî publică chiar un „Dicționar de cuvinte tehnice” (1840). În sfîrșit, în deceniul IX al veacului iau naștere și primele institute românești de cercetare : Birolul Geologic (1882), Institutul Meteorologic (1884) și Institutul de Bacteriologie (1887) — toate la București. Luciditatea privind scopurile urmărite prin progresul tehnico-științific este ilustrată de o scrisoare din 1843 adresată de Petrache Poenaru întemeitorul unei fabrici de la Tunari și publicată de „Vestitorul Românesc” : felicitîndu-l pe acesta pentru inițiativa sa de a folosi „iscusința oamenilor cei întrebuițați dintre lăcitorii aceștii țări”, Poenaru vede în aceasta „o sigură perspectivă a ne scăpa de birul ce plătim strainilor, exportind produsele noastre ca să ni se întoarcă fabricate”²².

În această ambianță favorizînd creativitatea, deși dezvoltarea tehnico-științifică a fost în general lentă, iar atitudinea statului față de știință națională, cum vom vedea, ambiguă, săt de consemnat o serie de realizări semnificative, care marchează continuitatea față de ingeniozitatea tehnică a secolelor anterioare.

Astfel, la 25 mai 1827, P. Poenaru înregistrează la Paris, în vremea studenției, cel dintii brevet de inventie românesc atestat, pentru un stilou (dotat cu penită, rezervor de cerneală și piston)²³. Ion I. Irimie, din Bihor, unchiul lui Iosif Vulcan, inventează în 1836 chibriturile cu fosfor, iar în 1840 întemeiază o fabrică de chibrituri. Începînd din același an, funcționează la Cluj „fabrica de mașini” a lui Petru Raika, unde săt produse plugurile de concepție proprie ale acestuia, originale semănători, secerători, mașini de desfăcut porumb, depănători de mătase — unele premiate la expoziții-concurs internaționale. În țară, unde nu există încă oficiu de brevetare (creat abia în 1906), o serie de inventatori agricoli se adresează

²¹ Dicționar cronologic de medicină și farmacie (sub îngrijirea lui G. Brătescu), București, 1975, p. 131.

²² D. Moroianu, I. M. Ștefan, Maestrii..., p. 80.

²³ George Potra, Petrache Poenaru, București, 1966.

domnitorilor spre a obține „privilegii” pentru exploatarea exclusivă a mașinilor agricole sau a procedeelor miniere inventate de ei (Iosif Caruzu, J. H. Zucker, Alex. Popovici etc.)²⁴. În 1857, pe baza unui procedeu elaborat de Alexe Marin, Adolf Heege și Teodor Mehedințeanu, începe să producă cea dintâi rafinărie de petrol din lume la Ploiești²⁵ (anterior nu existaseră în diferite țări decât mici instalații de distilare), România devine cea dintâi țară cu producție industrială de petrol înregistrată în statisticile internaționale, iar Bucureștiul este în același an cel dintâi oraș din lume iluminat cu petrol lampant. Tot în domeniul iluminatului, să observăm că Timișoara este în 1884 cel dintâi oraș cu străzile iluminate electric. De remarcat și activitatea primului inventator român de notorietate internațională, Alexandru Ciurcu, avocat, publicist, și tehnician amator, inventatorul (în colaborare cu francezul Just Buisson) a celei dintâi ambarcațiuni și a primului vagonet pe şine propulsate prin reacție (experimentate cu succes, în 1886—1887), a primului motor reactiv pentru propulsat aparate de zbor, brevetate în Franța, Anglia, Germania, Italia, S.U.A., Belgia²⁶. Interesantă și inventarea, de către Ioan I. Pușcariu, în 1877, a stereometrului, instrument de măsurat și în același timp riglă de calcul²⁷, fabricată în serie de întreprinderea „Henri Cerf” din Bruxelles.

În domeniul științei, este de subliniat în primul rînd, din această perioadă, opera savantului-encyclopedist Emanuel Bacaloglu, care după o adolescență zbuciumată din cauza participării la Revoluția de la 1848, izbutește ca, în vremea studiilor la Leipzig și Paris (1856—1861), să publice 17 note și articole științifice de matematică, fizică și chimie, descoperind în 1859 ceea ce mai tîrziu Alessandro Terracini a numit „curbura lui Bacaloglu”, înscriindu-si astfel ca primul român numele în terminologia științifică internațională²⁸. Încă înaintea lui însă, prima lucrare românească originală de matematici fusese publicată (în 1841) de către Dimitrie Asachi, privind inversarea seriilor.

Doi remarcabili precursori ai școlii românești de geologie au fost Carol Mihalic de Hodocin în Moldova, descoperitor de zăcămintele de fier, plumb, argint, aramă și sare și Michael Johann Ackner în Transilvania, cu variate cercetări mineralogice — autori de lucrări însemnante publicate în perioada 1845—1855. Un pionier al explorării floristice și faunistice a Peninsulei Balcanice a fost în 1833—1836 bănățeanul Constantin Manolesco. Printre primii botaniști români descoperitori de la noi s-au numărat transilvănenii Florian Porcius și Artemiu Publiu Alexi, care și-au înscris numele în știință prin descoperirea a numeroase specii de plante. Alexi a și amenajat o mică stațiune pentru cercetări botanice în munți și o modestă grădină botanică la Năsăud²⁹. În Moldova, Iacob Cihac și

²⁴ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800—1850*, București, 1958, p. 738 și urm.

²⁵ Const. I. Boncu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, București, 1971, p. 92.

²⁶ Dinu Moroianu, I. M. Ștefan, *Focul viu . . .*, p. 220—226.

²⁷ I. I. Pușcariu, *Das Stereometer, privilegiertes Körper Messinstrument*, Budapest, 1877.

²⁸ I. M. Ștefan, *Romanian Contributions to International Scientific and Technical Terminology*, în „NOESIS . . .”, VI, 1980, p. 63.

²⁹ I. I. Pușcariu, *Istoria științelor în România. Biologia* (sub redacția lui Emil Pop și Radu Codreanu), București, 1975, p. 18—21.

Nicolae Șuțu, elaborează, încă din prima jumătate a secolului XIX, primul studiu botanice, al doilea studiu zoologice de mare interes documentar. Un alt precursor, prea puțin cunoscut, a fost cărturarul Ioan Rus, care a publicat în 1842, în centrul cultural românesc al Blajului, cel dintâi manual original de geografie în limba română prezentând unitar toate cele trei țări române, intitulat *Icoana Pământului sau carte de geografie*.

În medicină, încă înainte de a se putea vorbi de o școală științifică de cercetare, sînt de semnalat astfel de contribuții originale ca teza de doctorat a lui Mihail Zotta din domeniul patologiei profesionale, consacrată coliciei saturnine (1826), o erudită topografie medicală a Țării Românești datorată lui Constantin Caracaș (1830) și o alta consacrată Moldovei de către Constantin Vârnav (1836)³⁰, un studiu despre corelația dintre evoluția fenomenelor meteorologice și bolile infecto-contagioase (1863), datorat lui Iuliu A. Theodori, o metodă de tratament chirurgical a hemoroidilor elaborată de Ion P. Vercescu³¹ (1868) — anticipindu-l pe W. Whitehead (1882) —, în sfîrșit un remarcabil tratat de psihiatrie medico-legală scris de Alexandru Sutzu *Alienatul în fața societății și a științei* (1877), lucrare de pionierat în acest domeniu, care propune și justifică o nouă atitudine, științific fundamentală, față de bolnavii mintali ș.a.

Ne-am referit firește la o seamă de realizări de vîrf, dar ele nu sunt mai puțin semnificative pentru aptitudinile tehnico-științifice ale românilor, corespund nevoilor de progres ale societății și reprezintă un început de afirmare în concertul universal a creației noastre în aceste domenii. Știința și tehnica românească își dădeau astfel o primă măsură de maturitate, creînd premisele unor progrese și mai importante, care vor fi proprii perioadei ulterioare.

3. Cucerirea independenței de stat a României, urmare firească a evoluției sociale și naționale, a impulsionat considerabil progresul economiei, accentuînd în primul rînd cerința valorificării bogatelor resurse naturale ale țării, creînd condiții stimulative pentru mobilizarea potențialului material și uman. Un factor de bază al realizării acestor țeluri era desigur dezvoltarea științei și tehnicii naționale, integrată în necesitățile românești și în ansamblul progresului european. Evoluția aceasta era favorizată de faptul că școlile noastre superioare începuseră să producă specialiști tot mai bine pregătiți, care se alăturau specialiștilor români formați în mariile centre de cultură ale Apusului. Necesitatea organizării, sistematizării și specializării, premise ale unei eficiente creațoare ridicate, a dus la constituirea școlilor științifice și tehnice românești.

Acest proces de constituire nu a fost însă lin, lipsit de obstacole, atitudinea statului față de știința și tehnica românească fiind în esență contradictorie. Pe de o parte, guvernele care se perindau la cîrma statului aveau nevoie de aportul tehnico-științific, mai ales cînd era vorba de valorificarea unor bogății naturale, iar o serie de oameni de stat, ca Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, P. S. Aurelian, Titu Maiorescu, Spiru Haret

³⁰ C. Vârnav, *Rudimentum physiographiae Moldaviae*, Buda, 1836.

³¹ *Istoria științelor în România, Medicina* (sub redacția Șt. M. Milcu și B. Duțescu), București, 1980, p. 88.

ș.a. sau istorici ca A. D. Xenopol militau deschis pentru promovarea științei, tehnicii, industriei; pe de altă parte, aceleasi guverne acordau de cele mai multe ori cu mare greutate fondurile necesare pentru constituirea bazei materiale adecvate (aparataj, laboratoare, centre de cercetare, biblioteci etc.), datorită atât insuficienței mijloacelor materiale, cît și unei neînțelegeri a nevoilor specifice științei.

În amintirile sale, Petru Poni ilustrează plastic și, putem spune, dramatic această situație, cind scrie: „Nouă ne lipsea totul. Nu aveam nici colecții, nici aparate, nici materialul cel mai elementar de experimentare, nici cărți sau reviste în care să putem afla cel puțin ceea ce alții, mai favorizați decât noi, mai lucrează în alte țări. Nu aveam măcar localul în care să putem lucra”³². Referindu-se la dezvoltarea cercetării științifice în domeniul tehnic, Remus Răduleț observă că la început aceasta „s-a dezvoltat fără a fi stimulată și anume prin activitatea desfășurată sau condusă de cîteva personalități. De aceea, se cuvine [să aducem] cu atât mai mult prinosul nostru de recunoștință față de fruntașii care, din producție sau învățămînt, cu eforturi mari și mijloace modeste, publice sau particulare, au purtat făclia cercetării și a realizărilor tehnice ale țării și au creat tradiția în această muncă, prin exemplul personal și izbinzi ale celor îndrumăți de ei”³³.

Un exemplu caracteristic ilustrează rolul de frînă pe care uneori interesele capitaliste îl exercitau asupra progresului tehnico-științific: „Concesionat în 1868 unui capitalist francez, iluminatul cu gaz (al Bucureștilor — n.a.) trece, după doi ani, în mîinile unui grup de capitaliști români, care construiesc uzina de gaz de la Filaret. După ce store o mare avere din această exploatare, vînd la rîndul lor întreaga instalație unei societăți engleze, care, după șapte ani de exploatare, o cedează unor capitaliști francezi. Perindarea prin atitea mîini, străine de interesele poporului, a avut două mari neajunsuri: întii a împiedicat fabricarea de mașini și utilaje de către industria națională, deoarece capitaliștii străini urmăreau să-și vindă utilajul lor; apoi a fost o frînă în calea introducerii unui mijloc mai practic de iluminat, iluminatul electric. Bazindu-se pe contractul încheiat cu Primăria București, Compania de Gaz a continuat să funcționeze pînă în 1908, cind înceta dreptul ei, conform contractului. În acest fel, iluminarea electrică a Bucureștilor a fost întîrziată cu aproape un sfert de veac”³⁴.

Victor Babeș, cea mai reprezentativă personalitate a științei românești din trecut, a fost foarte explicit în asprele rechizitorii pe care le-a pronunțat în legătură cu relația stat-știință, și foarte realist, chiar dacă aprecierile lui nu pot fi generalizate. Sărbătorit în 1915 de Societatea Studenților în Medicină, el rostește un vehement discurs, în care demască „politicianismul exagerat”, care duce la confundarea valorilor, la deprecierea, umilirea, neglijarea, persecutarea oamenilor de știință de către „puternicii zilei”, de către „arivîștii diletanți, care dispun după placul

³² Cf. Cristofor Simionescu și Magda Petrovanu, *Figuri de chimici români*, București, 1964.

³³ Remus Răduleț, *Realizări și perspective în domeniul științelor tehnice*, în vol. *Centum Anni Academiae* . . . , p. 89.

³⁴ Ștefan Vencov, *De la făcile la lumina rece*, București, 1952, p. 14–15.

lor de destinele țării și nu pot tolera ca altcineva decât ei să fie mai competent, să se impună și să tulbure afacerile lor”³⁵. Arătind că a luptat timp de 28 de ani pentru reformele „dictate de știință”, dar n-a putut obține să fie ascultat, el conchide : „Politicienii noștri, care, îndemnați de cîțiva infami calomniatori, înjură și suprimă oamenii noștri de știință cu renume european, nu-și dau seama sau puțin le pasă, dacă fac prin aceasta un act de trădare a neamului [...] Fiți însă convinși că nu este departe timpul cînd drepturile și aspirațiile României vor fi apreciate de areopagul Europei, dar nu după numărul ostașilor noștri, nici după agitațiunile politicienilor interesați, ci după valoarea culturală și civilizatoare a neamului românesc, care e reprezentat în prima linie prin știință română, nu prin știință germană sau franceză transplantată cu mai mult sau mai puțin succes la noi, dar prin ceea ce românii au creat nepieritor în țara lor și pentru care lumea civilizată îl este recunosătoare”³⁶. Așa se exprima cel ce caracteriza oligarhia vremii lui, între altele, prin „deprecierea intelectualilor, asuprarea științei adevărate din partea politicienilor noștri, înlăciind-o cu pseudo-știință și pseudo-savantă”, cel care întrebăt despre leacul pelagrei, o definește ca o „boală a mizeriei”, ca o „rușine națională” și arată că vindecarea ei o poate aduce numai îmbunătățirea stării materiale a țăranilor, în esență imediată, „împroprietăirea”.

Asemănător vorbea și marele chimist promotor al progresului științific C. I. Istrati, care cerea, într-o cuvîntare rostită în 1909 la Societatea de Științe (în temeiul de el) : „Nu vă pierdeți timpul degeaba, nu vă lăsați să vă influențeze în rău neajunsurile unei societăți care se resimte de putreziciunea clasei conducătoare, adesea străină sau înstrăinată. Faceti totul pentru a aduce la adevărată viață marea rezervă de energie ce stă în stare latentă în stratul de jos al poporului; veți fi surprinși și mindri de cele ce veți vedea că se înalță de-acolo”³⁷. Este de asemenea caracteristic faptul că refuzul marelui neurolog Gheorghe Marinescu de a se înscrie în partidul conservator sau liberal, cum i se propusese, a făcut să întîrzie cu 17 ani construirea clinicii neurologice moderne ce-i fusese promisă, terminată pînă la urmă cu doi ani înainte de moartea lui, în 1936.

Există în același timp o anumită neîncredere a oficialității în capacitatea specialiștilor români. Se recurgea adesea la experți străini și la organizații sau firme străine, uneori într-adevăr necesari, alteleori însă putînd fi cu succes înlocuiri, chiar în condiții mai avantajoase, de capacitatele creatoare care existau în țară (s-a făcut aceasta chiar și pentru lucrări de restaurare a unor monumente istorice, ceea ce a prejudiciat patrimoniul național). Substratul era în multe cazuri complicitatea de interes dintre cercurile guvernante și reprezentanții capitalului românesc și străin.

Desigur, nu trebuie să absolutizăm această adversitate sau obtuzitate. Încă din prima jumătate a veacului, prin bursele instituite de domnitori ca Mihail Sturza, prin Eforia Școlilor, mai tîrziu prin fonduri speciale

³⁵ Sărbătorirea profesorului Babeș de către Societatea Studenților în Medicină, București, 1915. Extras din „Spitalul”, 1915, p. 139–143.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Cf. D. Moroianu, I. M. Stefan, Maestrii..., p. 201.

ca cel instituit de „Vasile Adamachi”, prin Academia Română, numeroși tineri români au obținut cum am mai arătat, burse de stat, cu care au făcut strălucite studii în străinătate (P. Poni, Gregoriu Ștefănescu, Ion Ionescu de la Brad, Spiru Haret, Constantin Miculescu și alții). Epoca lui Alexandru Ioan Cuza, perioadele cînd guvernele sau diferite ministeriale au fost conduse de Ioan Ghica sau P. S. Aurelian, de Spiru Haret (la Instrucțiunea Publică) sau de Anghel Saligny (la Lucrări Publice) au cunoscut importante acțiuni de stimulare a creației tehnico-științifice. Dar predominantă a fost atitudinea contrarie, reticentă, de contracarare chiar. Adesea oamenii de știință erau nevoiți, cum tot P. Poni remarcă, în amintirile anterior citate, „să lucreze mai întii pentru a-și crea mijloacele de studiu”, să lupte din greu pentru intemeierea de laboratoare, institute, biblioteci, observatoare, unele realizate extrem de tîrziu. Ioan Athanasiu, intemeietorul fiziologiei experimentale în România și savant de renume mondial, care a dotat Institutul de Fiziologie din București în mare măsură prin sacrificii personale, și-a dat demisia de la catedră atunci cînd institutul a fost abuziv demolat înainte de a se construi un nou local, rostind cuvintele memorabile „Eu nu pot face fiziologie cu creta și buretele!” Observatorul astronomic din București a fost fondat abia în 1908, după îndelungi strădanii și insistențe ale lui Nicolae Coculescu³⁸ și doar de atunci se poate vorbi de o școală românească de astronomie. Școala astronomică de la Iași se constituie în 1913³⁹, odată cu intemeierea Observatorului astronomic din Iași de către astronomul și matematicianul Constantin Popovici. Fără astfel de observatoare, nu putea fi evident vorba de școli de cercetare științifică în această speciațitate⁴⁰. Petru Bogdan, pionierul chimiei fizice în România, a trebuit să aștepte 15 ani înființarea catedrei de această specialitate la Iași (1915), pe care a organizat-o apoi ca centru de învățământ și cercetare.

Dacă într-o serie de domenii fundamentale, reprezentanții școlilor științifice autohtone au reușit totuși de timpuriu, încă de la sfîrșitul secolului XIX, să se impună, aceasta s-a datorat într-o măsură importantă faptului că ei au obținut rezultate de mare interes național sau de valoare internațională recunoscută. Aceasta s-a întîmplat chiar în faza de ctitorire și uneori în strînsă legătură cu aceasta. Geologii, naturaliștii, geografi, chimicii, inginerii constructori, minieri și petroliști, se afirmă cu autoritate, contribuind în mod hotărîtor la rezolvarea unor probleme economice, sociale, de civilizație ale țării sau primesc prestigioase recunoașteri și premii internationale pentru contribuțiile lor. Ei își demonstrează, teoretic și practic, pricoperea și puterea creatoare, în cadrul unor probe considerate hotărîtoare și o fac în ciuda mijloacelor materiale slabe de care țara dispunea, în ciuda opozitiei de care de cele mai multe ori se lovesc din partea oficialității; ei micșorează implicit dependența României față de importul de inteligență străină și ajung în același timp să dezvolte aportul românesc la patrimoniul mondial.

³⁸ I. M. Ștefan, V. Ionescu Vlăsceanu, *Momente și figuri din istoria astronomiei românești*, București, 1966, p. 55–61.

³⁹ *Ibidem*, p. 61–64.

⁴⁰ Constantin Pârvulescu, *Contribuție la istoria științelor. Tablou sinoptic al evoluției astronomiei în România*, Cernăuți, 1937.

Astfel, necesitatea social-economică de modernizare a societății se întineste și se îmbină cu opera de pionierat eroic a unor învățați devotați științei dincolo de orice limită.

Printre exemplele caracteristice care se pot da, putem aminti o serie de realizări decisive în știință și practica ingineriei. Astfel, după o primă perioadă în care căile ferate din Muntenia și Moldova au fost construite de către firme concesionare străine (1869–1879), inginerii români având doar sarcina să supravegheze și să consolideze lucrările, în 1879 un grup de ingineri români, în frunte cu Dimitrie Frunză, primește sarcina să construiască linia feroviară Buzău–Mărășești. Proiectată de specialiștii români, în frunte cu Frunză, linia este executată între 1 mai 1879 și 1 iunie 1881, în condiții tehnice superioare traseelor executate de concesionari, fiind dată în exploatare înainte de termenul prevăzut și cu o economie de 620 000 lei față de deviz — importantă demonstrație a capacitatii a ceea ce se numea pe atunci „corpu tehnic român”. Iar cu prilejul inaugurării liniei, sărbătorită ca un eveniment național, este întemeiată Societatea Politehnică din România (1881). În același an, Școala Națională de Poduri și Șosele este reorganizată de Gheorghe I. Duca (mulți îi spuneau chiar „Școala lui Duca”), ca o bază mult consolidată de învățămînt tehnic superior — la nivelul celor mai bune instituții similare din Europa — și totodată dotată cu primele nuclee de cercetare tehnică (laboratoare etc.). Chiar în anii directoratului lui Duca (1881–1888), cînd se poate vorbi pentru întîia oară de o școală românească de tehnică, se produce și un alt eveniment tehnic important. Inginerul Anghel Saligny primește (1884) sarcina proiectării și execuției marilor silozuri de la Brăila și Galați, importante economic pentru depozitarea și exportul cerealelor țării. Dind dovardă de o îndrăzneală tehnică deosebită, el execută pereții din plăci hexagonale prefabricate de beton armat, prin aceasta România fiind prima țară din lume unde s-a întrebuințat betonul armat la astfel de construcții⁴¹, Saligny devenind în același timp un pionier al prefabricării construcțiilor masive pe plan mondial. Si tot A. Saligny este acela care, răspunzînd necesității economice stringente de a se asigura legătura României cu Dobrogea, provincia realipită țării în urma Războiului Independenței, realizează, în fruntea unui colectiv de ingineri români, vastul complex al lucrărilor ingineresci ale liniei feroviare Fetești–Cernavodă, în condiții de teren foarte dificile (zone mlășinoase etc.). După ce la un concurs internațional mai multe firme străine prezintaseră soluții nesatisfăcătoare sub aspect tehnic și economic, proiectul este încredințat lui Anghel Saligny. Soluțiile magistrale pe care el le-a dat acestei mari lucrări (1890–1895), într-o epocă de pionierat a tehnicii românești moderne, a inclus realizarea marelui pod de la Cernavodă, pe atunci cel mai lung pod metalic din Europa continentală (și al treilea ca lungime din lume) și în același timp cel dintii pod din oțel acid — oțelul modern —, adevarat „arc de triumf închinat bătrînului Danubiu”, cum l-a caracterizat Alexandru Vlahuță. Tratatele de poduri din toată lumea citează această lucrare inginerescă de valoare națională și mondială.

⁴¹ N. Profiri, *Opera și activitatea lui Anghel Saligny* în vol. „Anghel Saligny. Biobibliografie”, București, 1956, p. 13. Vezi și *Istoricul dezvoltării tehnicii în România*, vol. I, 1931, p. 129.

Saligny a scris puțin și a realizat mult, cea mai importantă lucrare publicată de el fiind memoria tehnică al Complexului Fetești-Cernavodă, ce-i drept profetic în multe dintre previziunile sale tehnice. Pentru el ca și pentru o serie de alți pionieri ai ingerieriei românești, sunt pe deplin valabile observațiile pe care le face Saligny însuși cu prilejul primirii lui Mihail Râmnicianu — cel mai însemnat constructor român de linii feroviare — ca membru corespondent al Academiei Române, la 23 martie 1904, cînd spune că, în afara cîtorva memorii și studii, acesta nu are publicații importante; dar ingerierii care s-au distins în România în ultimii douăzeci de ani, arată el, au avut mult de muncit și în schimb le-a lipsit timpul necesar să elaboreze măcar monografii asupra lucrărilor executate de ei, despre care s-ar fi putut scrie volume întregi. Aceste lucrări, subliniază constructorul podului de la Cernavodă — caracterizîndu-și de fapt și propria operă —, executate în piatră și otel, vor rămîne ca o mărturie nepieritoare a capacității acelora care le-au conceput și realizat⁴².

Ne-am oprit mai mult asupra acestor evenimente de început ale formării școlii tehnice din România, fiindcă ni s-au părut a fi semnificative pentru întreagă această etapă inițială, pentru rolul ei în civilizația românească, pentru nivelul la care s-au ridicat aceste înfăptuiri de pionierat.

În decursul primelor decenii ale existenței școlilor științifice și tehnice românești, institutele, laboratoarele și bibliotecile se înmulțesc și se diversifică (adesea, cum am văzut, cu aportul personal al intemeietorilor de discipline), se înființează noi și noi catedre de diferite specialități și acestea devin centre de activitate creatoare, importante acțiuni științifice și tehnice sunt duse la bun sfîrșit, românilor devin autori de descoperiri și invenții cu valoare de prioritate în știință și tehnică.

Toate acestea se produc în cadrul școlilor științifice care se diversifică tot mai mult, proces corespunzător celui desfășurat pe plan mondial. Școala inițială de geologie se diferențiază de pildă în școli de mineralogie, tectonică, petrografie, stratigrafie, cristalografie, sedimentologie, paleontologie, pedologie, ulterior și de hidrogeologie, geo chimie, geofizică, geomatematică etc.⁴³. Chimia se diferențiază la rîndul ei în cele trei școli fundamentale de chimie organică, anorganică și analitică, iar medicina în școli de bacteriologie, chirurgie, medicină internă, ftiziologie, neurologie, psihiatrie, cardiologie, pediatrie, oftalmologie, oto-rino-laringologie etc.⁴⁴. Tehnica se diferențiază în școli de construcții, de materiale de construcții, de ingererie feroviară, de hidraulică și hidrotehnică, de construcții de mașini și motoare, de industrie chimică, de energetică și electrotehnică, de petrol și mine, de aerodinamică, de telecomunicații și radiocomunicații — ulterior și de domenii foarte speciale: cibernetică tehnică și cibernetică economică, informatică, magnetohidrodinamică, gazodinamică, lubrificație etc.⁴⁵.

⁴² „Analele Acad. Române”, seria II, t. XXVI, 1903—1904, București, 1904, p. 196. Vezi și Radu Pantazi, *Anghel Saligny à l'Academie Roumaine*, în „NOESIS”, VI, 1980, p. 43.

⁴³ *Istoria științelor în România. Geologia-Geo fizica-Geodezia-Geografia* (sub redacția Sabba S. Ștefănescu, G. Murgeanu, Vintilă Mihăilescu), București, 1977.

⁴⁴ *Istoria Medicinei Românești*, București, 1972.

⁴⁵ I. M. Ștefan, Edmond Nicolau, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, (mss.), București, 1981, p. 42—45.

Sarcina cea mai grea a revenit fără îndoială ctitorilor de discipline, celor care au dus munca de desfășurare și de fundamentare, impunând în același timp valoarea și caracterul novator al activității de cercetare și de înfăptuire în cadrul celor dintâi școli constituite : Ion Ionescu de la Brad în agronomie, Gregoriu Ștefănescu și Grigore Cobălcescu în geologie, Petru Poni și C. I. Istrati în chimie, Dragomir Hurmuzescu și Constantin Miculescu în fizică, David Emmanuel, Gh. Țițeica și Dimitrie Pompeiu în matematică, Nicolae Coculescu în astronomie, Simion Mehedinți și George Vâlsan în geografie, Victor Babeș, Ion Cantacuzino și Gheorghe Marinescu în medicină, Dimitrie Brândza, Emil Racoviță, Grigore Antipa și Paul Bujor în biologie, Anghel Saligny, Gheorghe Duca și Elie Radu în tehnică. „Printr-o activitate de larg orizont, prin asimilarea celor mai însemnate progrese obținute pe plan mondial, prin pilda unei creații personale originale de avangardă, prin formarea unor mari pleiade de discipoli, ei au creat baza solidă a dezvoltării ulterioare”⁴⁶.

★

4. Lucrarea de față nu poate cuprinde schițarea unor istorii separate ale dezvoltării școlilor științifice și tehnice românești. Ne propunem să facem acest lucru într-un studiu ulterior. Este însă necesar să ne oprim asupra unor trăsături comune și diferențiale ale procesului de formare a acestor școli.

Trebuie subliniat în primul rînd cadrul istoric general în care școlile respective s-au constituit, în condițiile cuceririi independenței absolute a României, cînd țara noastră asigurîndu-și suveranitatea, a devenit egală cu celelalte state independente. A urmat o epocă putînd fi, în ansamblu, considerată de progres în politica statală, în economie, în cultură. Evoluția științei și tehnicii a fost strîns legată de o însemnată dezvoltare industrială, agricolă și comercială, ca și de necesitățile intensificării investigării resurselor geologice și a marelui bogății petrolieră a țării, de necesitatea dezvoltării transporturilor, fiind totodată dependentă de politica economică, în care se înfruntau liberschimbismul conservator și protecționismul liberal (ultimul evident mai favorabil dezvoltării științifice).

Un rol important l-a jucat Academia Română, care s-a impus ca forul cultural cel mai însemnat al țării ; secția științifică a acesteia, constituită în 1872, și-a început mai tîrziu decît celelalte două secții (literară și istorică) activitatea, dar a cuprins încă din fază inițială oameni de știință de mare prestigiu, ca Florian Porcius, Em. Bacaloglu, Ion Ionescu de la Brad, Gr. Cobălcescu, Petru Poni, Ion Ghica, Anghel Saligny, Spiru Haret, Nicolae Kretzulescu, Victor Babeș, care i-au asigurat un nivel ridicat și un larg orizont⁴⁷. Academia primea anual de la stat o mică dotație, de 300 mii lei, dispunea de cea mai importantă bibliotecă științifică din țară și în periodicul ei de bază, „Analele Academiei Române” (ale cărei „Memorii” apăreau separat, pe secții), și-au publicat sistematic cercetările reprezentanții școlilor științifice. În paralel cu Academia, au fost fundate un număr tot mai mare de societăți, institute

⁴⁶ Ibidem, p. 45.

⁴⁷ Académie de la République Socialiste de Roumaine. Bref historique. 1866—1966, București, 1968.

și centre de cercetare, din ce în ce mai specializate, care și-au editat propriile publicații (anale, buletine, reviste, colecții de cărți). La rîndul lor, universitățile au început să-și editeze periodicele, mai întii generale, apoi pe specialități.

Școlile științifice au organizat de timpuriu și legături științifice internaționale constante, au luat parte la vaste acțiuni de colaborare științifică (cum a fost alcătuirea hărții geologice a Europei, încă din 1881). Participarea specialiștilor români la elaborarea de mari dicționare internaționale, ca cel de fiziologie în zece volume, și la congrese de specialitate a devenit tot mai frecventă, iar la începutul veacului XX un congres internațional al petrolului s-a ținut la București.

O serie de centre de cercetare și-au ridicat simțitor nivelul activității : modestul Birou Geologic din 1882 devine, de pildă, în 1906 Institutul Geologic al României ; alte centre de cercetare se diversifică, diferențiindu-se în mai multe instituții separate. O serie de societăți de pildă cea de geografie, desfășoară intense activități de cercetare și elaborează lucrări monumentale, ca *Marele Dicționar Geografic al României* (1898—1902).

În cadrul unora dintre discipline, nu se formează în faza inițială institute speciale de cercetare, această activitate desfășurîndu-se în cadrul învățămîntului superior, unde catedrele universitare devin ele însese centre de cercetare ; acesta este cazul, în etapa de formare a școlilor științifice, pentru matematică, fizică, chimie, tehnică : cercetarea se efectuează în universități, respectiv la Școala Națională de Poduri și Șosele. În cazul altor discipline, la care s-au constituit de la început institute de cercetare, catedrele devin un al doilea nucleu de cercetare, a cărui dotare se modernizează treptat.

Însăși succesiunea în care au apărut școlile științifice românești ilustrează axarea lor pe necesitățile social-economice ale țării. Este vorba în primul rînd de Școala românească de agronomie ctitorită de Ion Ionescu de la Brad, odată cu organizarea primelor stațiuni experimentale agricole și cursuri superioare de agronomie, apoi de școala românească de geologie și de școala românească de chimie, aceasta din urmă avînd la început și ea, în mare măsură, preocupări predominante de valorificare a resurselor subsolului (P. Poni, de pildă, publică o mare sinteză de mineralogie și are cercetări importante privind petrolul românesc).

Specializarea școlilor se produce în mod diferit. În timp ce matematica și fizica de pildă se mențin mult timp ca o singură școală științifică, medicina se diferențiază de la început ; Victor Babeș este întemeietor al școlii medicale românești și în același timp fondatorul școlii românești de bacteriologie, Gheorghe Marinescu este întemeietor al școlii românești de medicină și totodată de neurologie ; școala românească de chirurgie apare și ea de timpuriu prin activitatea de cercetare și învățămînt a lui Constantin Dumitrescu Severeanu, George Assaky și Thoma Ionescu. În biologie, se produce, de asemenea, de timpuriu diferențierea între botaniști, zoologi și fiziologi, Institutul Botanic al Universității din București fiind întemeiat de D. Brandza în 1892, dezvoltat din nuclee anterioare.

În marea lor majoritate, ctitorii de școli sunt în același timp mari creatori în domeniul științei sau tehnicii respective. Există însă și cazuri

în care ctitorii de școală, după un început remarcabil (de obicei materializat în teza de doctorat) nu mai dau la iveală ulterior decât puține lucrări, deoarece își sacrifică propria carieră de creație muncii didactice, organizării laboratoarelor, stimulării creației științifice a unei numeroase pleiade de discipoli. Este spre pildă cazul lui David Emmanuel, care în afara unei valoroase teze de doctorat asupra integralelor abeliene de speță a III-a (1879) și a unui clasic curs de teoria funcțiilor nu a dat lucrări importante; totuși, atât S. Stoilov, cât și G. Mihoc îl consideră, și aceasta pe drept cuvint, intemeietor și școlii matematice românești. Același lucru trebuie spus despre Constantin Miculescu, care, după ce în teza sa de doctorat din 1891, citată și astăzi în toate tratatele de specialitate, determină cel mai precis echivalent mecanic al caloriei, constantă de bază a termodinamicii moderne, nu mai scrie decât cîteva lucrări de mai redusă însemnatate, intemeind, în schimb, printr-o vastă activitate profesorală și de îndrumare a cercetării, școala de fizică de la București. Și Spiru Haret, astronom, matematician și mecanician, după o teză de mecanică cerească adesea citată, nu mai scrie, ca lucrare fundamentală, decât un valoros tratat de *Mecanică socială*, devenind în schimb ctitorul învățământului științific modern românesc.

În sfîrșit, o serie de oameni de știință, desfășoară, în țară sau în străinătate, o activitate importantă, dar care nu este legată de școlile de cercetare autohtone. Este, de exemplu, cazul, amintit, al lui Nicolae Teclu, care a activat ca profesor și inventator la Viena, a entomologului Aristide Caradja, care izolat la domeniul său de la Grumăzești-Neamț, a devenit unul dintre cei mai însemnați cercetători ai microlepidopterelor pe plan mondial, ca și a unor creatori care, negăsind în țară o bază de cercetare adecvată, și-au efectuat cercetările, descoperirile și invențiile deschizătoare de drumuri în străinătate (Traian Vuia, Henri Coandă, Gogu Constantinescu, Const. Levaditi și.a.). Cu adevărat dramatică a fost situația lui Constantin Levaditi, unul dintre intemeietorii pe plan mondial a inframicrobiologiei în cadrul cercetărilor efectuate în străinătate; întors în țară, ocupă o catedră de bacteriologie la Universitatea din Cluj (1919—1921), dar este îndepărtat samavolnic, în urma publicării unei lucrări în care denunță starea sanitatăresă nesatisfăcătoare.

O caracteristică de seamă a etapei de formare a școlilor științifice și tehnice românești este, cum indicam de la început, nivelul înalt la care s-a ridicat, încă din faza de ctitorire, creația lor. Reprezentanții acestor școli intemeiază discipline noi ca biospeleologie (E. Racoviță, 1907) și sonicitatea (G. Constantinescu, 1913—1918), elaborează primele tratate sistematice de bacteriologie (1885, V. Babes, în colaborare cu A. V. Cornil), de endocrinologie (1909, C. I. Parhon, în colaborare cu M. H. Goldstein) și de ecuații integrale (1911, Traian Lalescu) din lume, inventează telefonia multiplă (1906, Augustin Maior), inițiază filmul științific (Gh. Marinescu, 1898), inventează cel dintii electroscop modern și cel dintii electrodinam de tensiune ridicată (Dragomir Hurmuzescu, 1894 și respectiv 1896), concep și experimentează primul avion capabil să decoleze prin forța motorului său (1906, Traian Vuia) și cel dintii avion cu reacție (1910, Henri Coandă), inventează un nou sistem de rafinare selectivă a petrolului (1908, Lazăr Edeleanu), care se răspindește în toată lumea, descoperă magnetonul atomic (Ștefan Procopiu, 1912), inițiază noi di-

recții de cercetare prin descoperiri cruciale în matematică, biologie, chimie, fizică, geologie, medicină. Terminologia științifică și tehnică cuprinde, în această perioadă, cîteva mii de denumiri de efecte, fenomene, formule, funcții, ecuații, retele, metode analitice, compuși chimici, procedee, dispozitive, aparate, instalații, tratamente, tehnici operatorii, genuri, specii și varietăți biologice, ipoteze și teorii introduse de români, cele mai multe purtînd chiar numele lor⁴⁸ — și aceasta în ciuda unor repetate fructări la care descoperirile românești au fost supuse. Într-o perioadă ulterioară, acestea vor deveni și mai numeroase, amplificînd contribuția românească la patrimoniul mondial al valorilor tehnico-științifice.

LE PROCESSUS DE FORMATION DES ÉCOLES SCIENTIFIQUES ET TECHNIQUES ROUMAINES

RÉSUMÉ

Le processus de formation des écoles scientifiques et techniques roumaines, peu étudié jusqu'à ces jours, s'est déroulé au cours des dernières décennies du XIX-e siècle, dans les conditions de la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie. Les traditions de la science et de la technique roumaines sont, incontestablement, plus anciennes, comprenant des réalisations de portée exceptionnelle, tant en ce qui concerne la création anonyme, populaire, que les premiers créateurs identifiés.

Durant les premières décennies du XIX-e siècle, dans le contexte de l'émancipation sociale et économique générale, d'un puissant courant de modernisation, l'on obtient des résultats significatifs, dont la première raffinerie de pétrole du monde à Ploiești (1857) et l'on enregistra toute une série d'inventions importantes (le stylo — 1827, les allumettes à phosphore — 1836, de nouveaux types de machines agricoles — 1840 — 1848, des perfectionnements métallurgiques notables — 1830 — 1860 etc.). On constitua peu à peu le cadre organisationnel de l'activité de création technique supérieure par la fondation des premiers instituts de recherche (1882 — 1887), l'organisation de l'enseignement supérieur de spécialité, l'activité de personnalités de prestige, auteurs d'ouvrages d'une grande originalité, le groupement autour d'eux de collaborateurs et disciples marquants, la fondation de l'Académie Roumaine et de sociétés technico-scientifiques qui conduiront à la constitution des écoles scientifiques et techniques roumaines.

Bien que la création de ces écoles ait répondu à des nécessités socio-économiques fondamentales de la société, l'attitude de l'Etat envers elles fut contradictoire : tantôt d'encouragement et d'appui, tantôt de déconsidération. En dépit de conditions le plus souvent précaire, les écoles scientifiques et techniques roumaines se sont développées rapidement, se spécialisant toujours davantage et apportant, dès leur phase de constitution, une contribution notable au patrimoine national et mondial de valeurs, au développement de la civilisation roumaine et mondiale.

⁴⁸ I. M. Ștefan, *Romanian Contributions ...*

IMPORTANTĂ RAPOARTELOR CONSULARE ENGLEZE PENTRU ISTORIA PRINCIPATELOR ROMÂNE ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ (1835—1848) *

DE

PAUL CERNOVODEANU

Rapoartele diplomatice și consulare ale reprezentanților Marii Britanii la București și Iași din perioada 7/19 martie 1835 — 5/17 iunie 1848, precum și unele instrucții trimise acestora de la Foreign Office, acoperă un interval deosebit de însemnat din istoria principatelor dunărene și anume acel al epocii regulamentare. Documentele analizate nu oferă numai date noi cu privire la relațiile anglo-române, ceea ce era și firesc, dar inserează și însemnate știri privitoare la evoluția principatelor în genere sub raport politic, socio-economic, administrativ — instituțional și cultural¹. Majoritatea materialelor provin din fondul *Turkey* de la Public Record Office (P.R.O.) din Londra, Foreign Office (F.O. 78), microfilmate, parțial, de către Arhivele Statului din București (perioada 1837—1848, *Microfilme Anglia*, rolele 9—20), iar o mică parte sunt păstrate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fondul Marea Postelnicie a Treburilor din afară (Moldova și Țara Românească). Rapoartele — date după stilul nou — provin în majoritate — de la consulul general britanic în principate, Robert Gilmour Colquhoun² și apoi de la subalternii săi

* Introducere amplificată a lucrării de plan *Rapoarte diplomatice și consulare engleze privitoare la Principate (1835—1848)* (București, 1979).

¹ Singurele lucrări, cunoscute nouă, care au reconstituit pînă în prezent o istorie a principatelor în epoca regulamentară bazate cu precădere pe izvoarele engleze sunt articolul lui Ioan C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate 1828—1836*, în „Analele Academiei Române”, seria II-a, M.S.I., tom. XXXVIII (1915—1916), p. 839—920 și monografia lui Radu Florescu, *The struggle against Russia in the Roumanian Principalities: A problem in Anglo-Turkish Diplomacy 1821—1854*, München, 1962; vezi în special p. 163—178, 249—273; în anexe doc. VII—VIII, p. 300—302.

² Născut la 1805 în Scoția dintr-o familie nobilă protestantă din Camstradden, R. G. Colquhoun și-a făcut studiile superioare la Oxford și și-a desăvîrșit practica într-o casă de comerț din Marsilia; vorbea și scria curent franceza, avea cunoștințe de italiană și germană iar mai tîrziu și învățăt și română, sîrba și turca (cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/1201, f. 163—163 v); a fost numit consul al Marii Britanii în principate la 17 noiembrie 1834 luîndu-și postul în primire la 22 februarie/6 martie 1835 cînd a sosit la București. Ulterior Colquhoun a fost înălțat la rangul de consul general al Marii Britanii în principate (15 decembrie 1837), apoi de agent diplomatic și consul general britanic (18 noiembrie 1851); a rămas în principate pînă la 10/22 iunie 1859 (deși numirea sa ca agent diplomatic și consul general britanic în Egipt îi sosise de la 13 decembrie 1858) asistînd — și uneori participînd — în timpul închelungării șederi, de peste un sfert de veac, la cele mai însemnate evenimente care s-au petrecut în Moldova și Țara Românească, desfășurînd în special în principatul muntean o activitate foarte variată și fiind în contact cu

anume consulul Samuel Gardner³ din Iași și viceconsulii St. Vincent Lloyd⁴ și Charles Cunningham⁵ de la Brăila și Galați; instrucțiile date consulilor Colquhoun și Gardner din partea titularilor portofoliului de externe al Marelui Britanii din această vreme, lorziii Palmerston și Aberdeen, au fost trimise prin șefii secției consulare de la Foreign Office anume John Bidwell și John Backhouse⁶.

Rapoartele consulilor englezi din principate se împart, din punct de vedere al subiectelor tratate, în *Diplomatic* (dedicate cu predilecție problemelor politice și administrative) și *Consular* (referitoare la supușii ionieni aflați sub protecția britanică, la relațiile economice și comerțul desfășurat prin porturile Brăila și Galați etc.). Mijloacele de informare ale diplomaților insulari erau foarte variate, evoluind de la știrile extrase din presa și publicațiile oficiale sau obținute de la diferiți boieri și demnitari ai curților domnești pînă la cele de natură confidențială primite pe căi oculte. De asemenea în rapoartele adresate Londrei, consulii inserau de obicei și schimbul de note pe care îl aveau în diferite afaceri cu Secretariatul de Stat sau Marea Postelnicie a trebilor din afară atît din Moldova cît și din Țara Românească.

Conținutul, interesul și exactitatea informațiilor depindeau de gradul de înțelegere și interpretarea corectă de care dădeau dovadă respectivii consuli. Din acest punct de vedere, rapoartele lui Colquhoun se relevă prin seriozitatea analizei și calitatea observațiilor, deși diplomatul englez nu se arăta întotdeauna obiectiv și forță chiar adevărul, dacă luăm în considerație ceea ce înțelegea el prin apărarea intereselor britanice în acest cõlt al continentalului. De asemenea trebuie relevată și atitudinea sa lipsită de o reală intuiție privind poziția principatelor față de Imperiul otoman, Colquhoun considerind că soarta acestora — și chiar progresul lor — depindeau și erau chiar condiționate de destinele Porții; în acest sens Colquhoun nu se depărtă deloc de principiile pragmatic ale Marii Britanii aplicate în problema orientală, de susținere, necondiționată, a integrității

cei mai de seamă reprezentanți ai vieții noastre politice, economice și culturale. Pensionat la 1 mai 1865, a părăsit Egiptul la 14 august 1865, fiind răsplătit, pentru îndelungatele sale servicii cu acordarea unor finale ordine și distincții, moștenind din familia sa și titlul de „Sir”; a decedat la 18 noiembrie 1870 (cf. *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook*, compiled by Edward Herstlet, London, 31st Publication, July 1867, p. 76; comunicare F.O., L. 499/499/402).

³ A fost numit în această funcție — la solicitarea lui Colquhoun — la 16/28 iulie 1836, răminind în această slujbă pînă la decesul său intervenit la 17/29 august 1858, cf. *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 243. Pentru activitatea lui Gardner în principate, vezi mai ales R. Florescu, *op. cit.*, p. 171, 207, 279, 280 etc.

⁴ Secretar particular al lui Colquhoun din iunie 1836, a funcționat în calitate de locțiitor al său în principate între 27 martie/8 aprilie 1837 — 6/18 febr. 1838 și 20 august/1 sept. 1841 — 7/19 ian. 1843; a fost numit vice-consul la Brăila la 27 noiembrie/9 decembrie 1837 unde a funcționat pînă în 1848, cînd a fost transferat la Tulcea la 26 febr./9 martie, dar și-a luat postul în primire după încheierea revoluției din principate; cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/1836, f. 219—220; dosar 78/945, f. 250; *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 124.

⁵ La origine negustor, numit vice-consul la 7/19 septembrie 1836, a fost ridicat la rang de consul la 6/18 septembrie 1860 și a decedat la Galați la 7/19 noiembrie al aceluiași an. Cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar, 78/313, f. 157 v.; dosar 78/339, f. 382—383 v.; dosar 78/1201, f. 168 v.; *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 243.

⁶ Pentru activitatea serviciului consular și rolul lui John Bidwell super-intendent al oficiului între 1825—1851 vezi *The Records of the Foreign Office 1782—1939*, London, 1969, p. 15—16.

Imperiului otoman, față de încercările de dezmembrare sau soluțiile de împărțire preconizate de adversarii ei și în special de Rusia țaristă⁷. De aceea, consulul general britanic în principate manifestă constant o rusofobie accentuată, chiar în cazurile cînd ea nu era justificată. Dacă rapoartele lui Colquhoun, cu toate deficiențele semnalate, pot fi considerate totuși un izvor de informații de prima mină, nu același lucru ne este îngăduit a afirma despre cele ale lui Gardner, consul la Iași, funcționar obedient cu vederi limitate. De fapt, lipsit de un adevărat orizont politic, Gardner cade de multe ori în platitudini atunci cînd e vorba să analizeze situația din Moldova, nefiind în stare să discearnă elementele esențiale ale guvernării lui Sturza și nici contradicțiile de natură socială. Mai interesant se arată el în rapoartele cu caracter strict consular, cînd se referă la probleme comerciale, la unele legături stabilite de corpul medical din Moldova cu doctori din Londra sau la alte știri diverse. În sfîrșit merită să scoatem în relief și deosebitul interes al informațiilor de natură comercială, legate de traficul internațional în porturile dunărene și navigație la gurile fluviului, comunicate de vice-consulii din Brăila și Galați, Lloyd și Cunningham.

Din punct de vedere al conținutului documentelor selectate în prezenta de față, ponderea o dețin, după cum este și firesc, aspectele de ordin politic. Este evidențiată astfel activitatea legislativă a Adunărilor Obștești din cele două principate, furnizîndu-se regulat informații privind alegerile de deputați, ceremoniile de închidere și deschidere a sesiunilor, deliberările din Adunări, cu măsurile preconizate și adoptate, înfruntările cu puterea executivă⁸, interpretările diferite date unor articole ale Regulamentului Organic — embrion de constituție, dar cu caracter aristocratic, a celor două țări române — în sfîrșit atitudinea partidelor politice și opoziția manifestată, uneori împotriva ingerințelor prea vădite în treburile interne ale influenților consuli ai Rusiei țariste, puterea protectoare, anume baronul Rückmann, Titov, Daškov și Kotzebue⁹. Din punct de vedere

⁷ Vezi în special L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1958; M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774—1923. A Study in International Relations*, London, 1966; Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804—1918*, Seattle and London, 1977, etc.

⁸ Cu privire la deliberările și activitatea legislativă în Adunările Obștești din Țara Românească semnalăm rapoartele din 11 august, 4 și 19 dec. 1836 (P.R.O., F.O., Turkey, dosar 195/98), 14 april. 1838 (dosar 78/313, f. 138—142 v°), 17 april., 16 și 19 iunie, 19 și 20 oct. 1838 (dosar 78/336, f. 59—60 v°, 88—89 v°, 100—102 v°, 148—149 v°, 152—153 v°), 29 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 166—174), 21 febr., 20 mart. 16 iulie, 21 și 24 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 39—42 v°, 47—48 v°, 131—132 v°, 185—187 v°, 190—194 v°), 20 febr., 26 iunie, 12 iulie, 27 dec. 1841 (dosar 78/445, 35—37 v°, 103—104 v°, 107—116, 207—210 v°); 26 dec. 1843 (dosar 78/527, f. 45—46 v°), 24 ian. 1844 (dosar 78/566, f. 3—5 v°); 17 și 28 nov., 3 dec. 1846 (dosar 78/648, f. 77—84 v°, 93—98 v°), 6 ian. 1847 (dosar 78/696, f. 9—24 v°), etc. Relativ la Adunarea Obștească din Moldova vezi raportul lui Gardner din 12 febr. 1838 (dosar. 78/339, f. 278—287) s.a.

⁹ Rapoartele consemnînd ingerințele lui Rückmann datează din 24 nov. 1835 (dosar 195/98), 28 oct. 1836 (dosar 97/404), 27 febr., 14 april, 3 iunie, 20 august și 22 oct. 1837 (dosar 78/313, f. 117—118 v°, 138—142 v°, 214—215 v°, 237—238 v°, 292—293 v°), 25 mart., 12 și 22 mai, 19 oct. 1838 (dosar 78/336, f. 55—56, 74—74 v°, 150—151 v°) iar cele privind pe Titov din 18 mai, 20 sept. și 4 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 53—54 v°, 102—103 v°, 158—159) și 20 iunie 1840 (dosar 78/400, f. 119—122 v°), pe Daškov din 17 mai 1841 dosar 78/445, f. 74—75 v°), 17 iulie 1843 (dosar 78/527, f. 23—26 v°), 10 iulie 1845 (dosar 78/606, f. 60—65 v°), 16 iulie 1846 (dosar 78/648, f. 71—72 v°), 22 și 31 mai 1847 (dosar 78/696, f. 70—71 v°, 121—124 v°) și în

al opiniilor, partidele se divizau în cel de tendințe conservatoare, reunind partizanii și membrii camarilelor din jurul domnitorilor Ghica, Bibescu și Sturza, având ca lideri pe Mihail Ghica, N. Mavros, Al. Filipescu, Al. Villara, N. Suțu s.a. și în cel de opoziție sau partida națională, având ca exponenti pe Ioan Câmpineanu, Ioan Rosetti, Ștefan Bălăceanu, Emanuel Băleanu etc., urmărind ca program democratizarea principatelor prin adoptarea unei constituții liberale iar ca scop îndepărtat unirea lor¹⁰. În acest sens sănt revelatoare informațiile transmise, de pildă, de Colquhoun în rapoartele din 4 decembrie 1835¹¹, 19 ianuarie¹² și 18 mai 1839¹³ (acestea din urmă aparținând perioadei de criză ce a premers mazilirea lui Alexandru Ghica) în care consulul englez prezintă textual drept aspirație a întregului popor: unirea principatelor sub un principiu străin; opțiunea era motivată prin dorința ca domnitorul să stea deasupra partidelor și înfruntărilor politice interne și să curme astfel abuzurile și carențele existente în conducerea statului.

sfințit pe Kotzebue (atât la Iași cit și la București) din 18 mai și 8 iunie 1838 (dosar 78/339, f. 288—292 v°), 17 iunie 1839 (dosar 78/363, f. 39—40 v°) și 31 mai 1847 (dosar 78/696, f. 121—124 v°). Cu privire la intervențiile Rusiei în problemele legislației regulamentare și la influența ei politică în Principatele a se vedea rapoartele din 26 mart. și 2 mai 1838 (dosar 78/336, f. 57—58 v°, 61—66 v°) 4 febr. 1841 (dosar 78/445, f. 27—34 v°) etc.

¹⁰ Despre activitatea partidelor vezi pentru cele din Tara Românească rapoartele din 28 iulie 1836 (dosar 195/98), 19 și 20 iulie, 30 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 114—117 v°, 131—132 v°), 21 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 188—189 v°) privind pe Mavros și adeptii săi, dar pentru opoziția boierilor (inclusiv pe Filipescu, Băleanu s.a.) rapoartele din 10 dec. 1836 (dosar 195/98), 27 mai, 18 august și 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 61—66 v°, 118—119 v°, 141—143 v°), 22 aprilie 1839 (dosar 78/363, f. 41—46 v°), 16 mai și 20 nov. (dosar 78/400) f. 96—98 v°, 153—155 v°) etc. În privința relațiilor boierilor cu Mihail Sturza și plingerile adresate împotriva lui la St. Petersburg vezi rapoartele din 27 nov., 4 și 31 dec. 1835 (dosar 195/98), 30 aprilie și 15 oct. 1836 (dosar 97/404) s.a.

¹¹ „It appears beyond a doubt that the desire of the whole people is for a Foreign Prince, one neither Russian nor Greek; and they are anxious for the union of the two Provinces under one Prince” (Apare fără nici o îndoială că dorința întregului popor este pentru un principiu străin, care să nu fie nici rus nici grec; și că ei /români = n.n./ sunt nerăbdători pentru unirea Principatelor sub un singur principiu) (din raportul către lordul Ponsonby, 4 dec. 1835, dosar 195/98, doc. nr. 20).

¹² „Whilst on the subject of the Union of these two Provinces, I may say that the project is as great a favorite in Bucarest as at Jassy, there is however but one opinion prevailing all parties here, namely that in that case the head of the Administration should be a Foreigner, not a Native” (În ceea ce privește unirea celor două provincii, pot să mărturisesc că proiectul este tot atât de popular la București cit și la Iași, numai că o singură opinie domină partidele politice de aici și anume că în acest caz căpetenia statului ar trebui să fie un străin și nu băstinaș) (Din raportul către lordul Palmerston, dosar 78/363, f. 13.)

¹³ „For some time past hopes have been entertained of the possibility of placing a Foreign Prince over the two united Provinces, and in the minds of the people the Prince de Leuchtenberg was the person fixed on — however improbable such a plan was of execution it is astonishing how eagerly it was seized and how almost unanimous all parties were in approving it” /De cătăva vreme încoace au fost întreținute speranțe în posibilitatea instalării unui principiu străin peste cele două principate unite și în mintea poporului ducele de Leuchtenberg (Maximilian de Beauharnais, fiul lui Eugen, fost vice-rege al Italiei și băiatul adoptiv al lui Napoleon I = n.n.) era persoana aleasă; — oricât de improbabil ar fi de pus în aplicare un asemenea plan, este cu totul de mirare că de ușor a fost el înșușit și cum toate partidele sunt unanime în a-l aproba/. (Din raportul către lordul Palmerston, dosar 78/363, f. 49 v°.) Este interesant că Robert Colquhoun revine cu aceeași afirmație și într-alt raport trimis aceluiași destinatar la 21 iulie 1839: „...they place their deeply cherished hope of a Union of the Provinces under a Foreign Prince and this I believe to be the only point on which all parties unite unanimously” (... ei /români = n.n./ pun cea mai adinc îndrăgită speranță a lor în unirea Principatelor sub un principiu străin și acesta cred a fi singurul punct în care toate partidele se unesc în unanimitate (dosar 78/363, f. 76 v° — 77).

În materie de ilegalități, Colquhoun redă numeroase exemple de conflicte provocate de abuzurile administrative ale camarilei corupte din jurul domnitorilor, de starea de nemulțumire a țărănimii și a. Un moment de criză politică foarte bine analizat de numitul diplomat îl constituie cel din anii 1838—1842 de opoziție generalizată manifestată față de guvernarea lui Al. Ghica, cind domnitorul își alieneaază pînă și pe unii membri ai partidei conservatoare¹⁴. Raporturile strînse ale lui Colquhoun cu opoziția liberală și în general cu liderul ei, Ioan Câmpineanu¹⁵ apar foarte bine reliefate în rapoartele celui dintii, ce furnizează o serie de date prețioase privind misiunea numitului om politic la Paris și Londra (1838—9), arestarea sa abuzivă de către austrieci la Orșova (1839) și demiterea din Adunarea Obștească, în fine sosirea sa în țară — în pofida amenințării existente printr-un firman al sultanului, emis la cererea lui Ghica, de a fi exilat la Filippopol — și surghiunirea sa la mănăstirile Mărgineni și apoi Plumbuita în primăvara anului 1840¹⁶. O tot atât de mare atenție este acordată de consulul englez și mișcării revoluționare din Țara Românească din anii 1840—41 și tulburărilor din Moldova în 1841¹⁷, subliniind rolul lui Dimitrie (Mitiță) Filipescu și al francezilor Jean Al. Vaillant și Felix Colson în aceste evenimente, relatate cu suficientă obiectivitate¹⁸. În sfîrșit, rapoartele lui Lloyd, locuitorul lui Colquhoun la București din septembrie 1841 pînă în ianuarie 1843, relevă evoluția crizei politice din principatul muntean, suscitînd chiar intervenția curților suzerană și protectoare prin trimiterea generalului Duhamel și respectiv a lui Cekib efendi, acțiune încehiată prin mazilirea lui Al. Ghica (7/19 oct. 1842)¹⁹ și alegerea ca domnitor, în urma voturilor exprimate în Adunarea Obștească Extraordinară, a lui Gheorghe Bibescu (20 dec. 1842/1 ian. 1843)²⁰. Întors în țară, Colquhoun intră imediat în legătură cu Bibescu, de a cărui alegere se arată satisfăcut în rapoartele sale, relevind, la început unele aspecte pozitive.

¹⁴ În privința opoziției manifestată în Adunare față de Alexandru Ghica și criza ivită în raporturile dintre deputați și domn, vezi rapoartele din 26 febr. 1836 (dosar 195/98), 28 iunie, 27 oct. și 20 dec. 1837 (dosar 78/313, f. 174—176 v°, 266—268 v°, 346—348), 6, 12 și 22 mai, 17 iunie, 20 sept., 12 și 14 nov. 1838 (dosar 78/336, f. 67—69 v°, 71—72 v°, 76—77 v°, 92—97, 137—138 v°, 154—159 v°, 163—164 v°), 14 și 18 nov., 23 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 140—143 v°, 154—164 v°), 21 mai și 19 nov. 1840 (dosar 78/400, f. 156—168 v°, 180—181 v°), 19 ian., 19 și 29 mart. și 27 oct. 1841 (dosar 78/445, f. 23—26, 42—56 v°, 60—61 v°, 184—185 v°), 18 mart. 19 april. și 19 mai 1842 (dosar 78/486, f. 68—75, 90—92 v°, 97—100 v°).

¹⁵ Illustrative în acest sens sunt rapoartele din 10 august 1837 (dosar 78/313, f. 280—287) 18 și 21 august, 19 dec. 1838 (dosar 78/336, f. 118—119 v°, 128—130 v°, 177—180 v°) 14 nov. 3 și 24 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 136—139 v°, 156—157 v°, 162—165 v°), 17 martie 1840 (dosar 78/400, f. 45—46 v°).

¹⁶ Vezi mai ales Radu Florescu, *R. G. Colquhoun, Ion Câmpineanu and the Pro-Western Opposition in Wallachia*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. XLI (1963), p. 403—419; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru Unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 11—32, și Constantin Vlăduț, *Ion Câmpineanu*, București, 1973, p. 106—186 etc.

¹⁷ Cf. rapoartelor lui Colquhoun și Gardner din 22 nov. 1840 (dosar 78/400, f. 170—171 v°), 20 april., 18, 24 și 25 iunie 1841 (dosar 78/445, f. 64—64 v°, 92—96 v°; dosar 78/446, f. 90—93 v°).

¹⁸ Pentru aceste mișcări vezi Ioan C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între 1840—1843*, în „Analele Academiei Române”, seria II, M.S.I., tom. XXXIV (1911—1912) p. 201—290; G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească* în „Studii și materiale de istoria modernă”, III (1963), p. 185—311; C. Bodea, *op. cit.*, p. 33—37 etc.

¹⁹ Vezi rapoartele din 13 și 17 iunie, 29 august, 26 și 31 oct., 13 și 14 nov. 1842 (dosar 78/486, f. 102—107 v°, 116—122 v°, 129—132, 136—147 v°).

²⁰ Problemă reflectată în rapoartele din 24 nov., 6 și 22 dec. 1842 (dos. 78/486, f. 149—150 v°, 154—166 v°), 2 ian., 6, 13 și 28 febr. 1843 (dosar 78/527, f. 4—8 v°, 17—67).

tive din activitatea domnitorului. Nu după multă vreme însă, legăturile lui Colquhoun cu principalele domnitor s-au răcit simțitor, consulul britanic motivând schimbarea de atitudine prin alunecarea lui Bibescu pe „panta abuzurilor, prin obedieneță prea săvârșită față de consiliu Rusiei”²¹, prin conflictul cu mitropolitul Neofit în urma divorțului său scandalos și recăsătorirea cu Maria Văcărescu, fosta soție a spătarului Costache Ghica²² și în sfîrșit prin metodele folosite în sistemul recrutărilor în milicie, schimbările arbitrage din administrație și parțialitatea dovedită în problema concesionării minelor din principat către consorțiul condus de inginerul rus Alexandru Triandafilov, respinsă, de asemenea, de Adunarea Obștească²³. Pe lîngă această motivație a lui Colquhoun (ce putea fi definită ca de ordin oficial), mai există însă și o altă cauză, nemărturisită, de resentiment față de Bibescu și anume faptul de a-i fi fost refuzată în 1844 mina prințesei Elisa, fiica domnitorului, la care aspira consulul englez²⁴. Totuși chiar în urma raporturilor foarte reci existente cu Gheorghe Bibescu, diplomatul britanic a știut să discearnă și mai tîrziu unele aspecte pozitive ale administrației acestuia, cum au fost de pildă legea școlilor din 1847²⁵, eliberarea țiganilor mănăstirești (1847)²⁶ și unele măsuri de îmbunătățiri edilitare aduse atât în București cât și în alte orașe ale țării²⁷.

În ceea ce privește relațiile anglo-române, propriu-zise, făcind abstractie de cele economice ce prezintă un caracter special, relatările lui Colquhoun și ale lui Gardner conțin mai ales informații legate de întrevederile avute cu domnitorii Ghica, Bibescu și Sturza, sau cu diversi dregători și miniștri în care a fost subliniat interesul Marei Britanii pentru o politică de echilibru a principatelor față de Curțile suzerană și protectoare, insistând mai ales pentru o mai mare apropiere a lor față de Poartă și mai puțină supunere față de cabinetul de la St. Petersburg²⁸. De asemenea

²¹ În special față de Daškov care l-a susținut pe Bibescu în înfruntarea acestuia cu Adunarea obștească în anii 1844–1845. Domnitorul a și fost decorat de țar cu ordinul Sf. Ana cu briiliante (raport din 15 dec. 1843, cf. dosar 78/527, f. 43–44 vº).

²² Deși Bibescu își datora tronul într-o oarecare măsură și faptul că fusese susținut de protipendadă, fiind cununat cu Zoe, fiica adoptivă a banului Grigore Brîncoveanu și moștenitoare a averii acestor însemnate familii care s-a stins fără urmăși, totuși sub pretextul bolii mintale a soției sale, el a cerut divorțul, izbutind, după o opozitie acerbă a unor cercuri politice și eccluzastice din țară, să se însoare cu fosta cununată a domnitorului maziluit Alexandru Ghica. Attitudinea lui Bibescu a fost blamată în rapoartele lui Colquhoun din 17 iunie și 10 iulie 1845 (dosar 78/606, f. 39–41 vº, 60–65) ca și contractarea celei de-a doua căsătorii (cf.) rapoartelor din 24 și 29 sept., 15 oct. 1845, dosar 78/606, f. 86–95 vº).

²³ Pentru recrutările în milicie vezi rapoartele din 1 febr. și 1 mart. 1845 (dosar 78/606, f. 9–12 vº) iar pentru afacerea Triandafilov cele din 20 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 163–166), 1 și 17 mart. 1844 (dosar 78/566, f. 6–10 vº, 15–16 vº) și 17 iunie 1845 (dosar 78/606, f. 42–56).

²⁴ Vezi rapoartele consulului francez Adolphe Billecocq din 17, 30 noiembrie și 23 decembrie 1844 în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, București, 1913, p. 1035–1037 și 1040, doc. CMLXXIII, CMLXXV și CBLXXIX.

²⁵ Raport din 12 martie 1847 (dosar 78/696, f. 47–51 vº).

²⁶ Idem, f. 43–46.

²⁷ Pentru capitală vezi rapoartele din 4 sept. 1846 (dosar 78/648, f. 73–76 vº) și 30 august 1847 (dosar 78/696, f. 78–80 vº); pentru construirea unui pod de trecere peste Olt la Slatina raportul din 26 sept. 1847 (dosar 78/696, f. 87–90 vº) s.a.

²⁸ Vezi pentru relațiile și întrevederile dintre Colquhoun și Alexandru Ghica rapoartele din 11 august 1836 (dosar 97/404), 12 martie și 19 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 28–29 vº, 108–109 vº) și 23 martie 1839 (dosar 78/363, f. 22–25 vº); pentru cele întreținute cu Bibescu, relatările din 13 februarie 1843 (dosar 78/527, f. 9–9 vº), 26 aprilie și 12 iunie 1846 (dosar 78/648, f. 13–15 vº, 43–59) iar pentru cele cu Sturza, rapoartele din 19 august 1839 (dosar 78/364, f. 106–108 vº), 8 mai 1846 (dosar 78/648, f. 32–33 vº) etc.

rapoartele menționează unele schimbări de mesaje ale domnitorilor cu lordul Palmerston sau cu ambasadorul englez la Constantinopol, lordul Ponsonby²⁹, ca și tradiționalele felicitări adresate consulatului de ziua reginei Victoria, cu prilejul încoronării, a căsătoriei sau a nașterii prințului moștenitor ca și în urma scăparii cu viață a suveranei dintr-un atentat nereușit în 1842³⁰. Consulii britanici participau de asemenea la București și Iași, Brăila și Galați, la sărbătorirea zilelor de nume ale domnitorilor, prezentând la rîndul lor felicitări în numele guvernului de la Londra³¹.

Un interesant istoric al imprejurărilor înființării consulatului englez din Iași a fost alcătuit, la 1 octombrie 1841 de Gardner³², în care se referă, pentru prima oară, la vechiul privilegiu acordat negustorilor englezi ai Companiei Levantului de domnul Petru Șchiopul la 1588³³.

Încordarea relațiilor dintre domnitorul Al. Ghica și consulul Colquhoun s-a datorat, începînd din 1838, sprijinului fătăș acordat opozitiei de către diplomatul britanic și mai ales lui Ion Câmpineanu, căruia i-a înminat chiar înainte plecării sale în Occident scrisori de recomandare pentru ambasadorul englez la Poartă și lordul Palmerston. Colquhoun a intervenit mai tîrziu pentru anularea firmanului sultanului de exilare a lui Câmpineanu la Filippopol și a ajutat pe surorile omului politic român pentru punerea în libertate a acestuia³⁴. O asemenea atitudine a înăsprit la culme raporturile dintre domnitor și consulul englez, care au fost chiar rupte din pricina unui incident, ce ar fi fost considerat în alte imprejurări minor, provocat în 1840 de supusul ionian Nicolae Asprea, beneficiind de protecția britanică³⁵. Refuzul lui Colquhoun de a lăsa pe Asprea să fie judecat de autoritățile românești și interpretarea exagerată a așa-zisei atitudini ofensatoare adoptată de Ghica cu prilejul aniversării zilei de naștere a reginei Victoria, au determinat plecarea consulului britanic la Constantinopol, pentru consultări cu superiorul său și obținerea unei scrisori din partea marelui vizir către domnitor, obligîndu-l la scuze³⁶. La întoarcerea lui Colquhoun în București, în toamna aceluiasi an 1840, Al. Ghica a refuzat

²⁹ Vezi de pildă scrisorile lui Alexandru Ghica către lordul Ponsonby din 26 dec. 1838 (dosar 78/336, f. 85 v°) sau către Palmerston din 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 73–91 v°) sau mesajul acestuia din urmă către Gheorghe Bibescu din 12 dec. 1846 (dosar 78/648, f. 103–110 v°).

³⁰ Pentru care vezi rapoartele din 26 mai, 1 și 19 iulie, 21 și 28 august 1838, dosar 78/336, f. 84–84 v°, 275–276 v°; dosar 78/339, f. 126–127 v°, 294–295 v°, 333–334, 384–386 v°, 25 mai și 27 dec. 1841 (dosar 78/445; f. 78–79 v°; 203–204 v°), 13 și 24 iunie 1842 (dosar 78/486, f. 101–103 v°, 112–114) etc.

³¹ Ceremoniile sint relevate în rapoartele din 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 133–134 v°), 20 sept. 1839 (dosar 78/336, f. 100–101 v°), 17 mai 1842 (dosar 78/486, f. 93–94 v°), 6 mai 1846 (dosar 78/648, f. 32–33 v°) s.a.

³² Vezi dosar 78/446, f. 165–180.

³³ Cf. Paul Cernovodeanu, *Privilegiul comercial acordat negustorilor englezi în Moldova la 1588 și răsunetul său politic în anii Unirii Principatelor*, în „Revista de istorie”, 31 (1978) nr. 6, p. 1044.

³⁴ Pentru toate acestea vezi rapoartele din 23 martie 1839 (dosar 78/363, f. 22–25 v°), 17 și 20 martie, 17 mai 1840 (dosar 78/400, f. 45–46 v°, 49–53, 99–100 v°); cu privire la grătirea și eliberarea lui Câmpineanu este interesantă relatarea din 20 aprilie 1841 (dosar 78/445, f. 62–63 v°).

³⁵ Vezi rapoartele din 10 și 21 februarie, 3 aprilie și 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 25–28 v°, 36–38 v°; 54–61 v°, 73–91 v°).

³⁶ Incidente relatate în rapoartele din 25 mai, 19 nov. și 19 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 107–108 v°, 145–152, 176–179 v°).

să-i acorde satisfacția cerută³⁷ și relațiile au rămas întrerupte pînă la părăsirea temporară a țării de către Colquhoun în august 1841, într-un concediu³⁸. Locuitorul său, Lloyd, a restabilit legăturile cu domnitorul și autoritățile țării printr-un compromis în toamna anului 1841³⁹ dar Colquhoun nu s-a mai înapoiat la postul său decît după mazilirea domnitorului și urcarea în scaun a lui Bibescu în ianuarie 1843⁴⁰.

Rapoartele diplomatice ale consulilor englezi reflectă în suficientă măsură și legăturile țărilor române cu Imperiul otoman, Rusia și celelalte puteri europene. Astfel atât Colquhoun cât și Lloyd și Gardner, insistă asupra unor memorii trimise de diversi boieri la Poartă, criticind administrația lui Ghica și Sturza, amintesc de întlnirea Sultanului Mahmud al II-lea la Silistra cu numiții domnitori în 1837⁴¹, menționează firmanul obținut de Ghica împotriva opoziției liberale dar și ancheta inițiată de comisarul turc Cekib efendi la București ce a avut ca rezultat mazilirea domnitorului⁴², în sfîrșit pomenește despre o altă întlnire a domnitorilor Bibescu și Sturza cu sultanul Abdul Medjid la Rusciuk (Russe) în 1846 și despre atitudinea marelui vizir Reşid pașa față de principii români⁴³. Mai cuprinzător sunt descrise relațiile țărilor române cu Rusia de către amintiții consuli, opozitia boierimii față de problema articoului adițional din Regulamentul Organic⁴⁴, plingerile adresate de membrii partidei conservatoare împotriva lui Al. Ghica la St. Petersburg, cu toate că acesta a fost sprijinit de reprezentantul țărilui la București, baronul Rückmann; în sfîrșit este deplins amestecul consulului Daškov în treburile interne ale Țării Românești, se arată surpriză față de accordarea în 1841 a indigenatului românesc pentru generalul Kisselev, acțiune ce a iritat Poarta⁴⁵, se insistă asupra activității lui Kotzebue în Moldova, asupra atitudinii obediente a lui Sturza față de țar, despre decorarea fiului acestuia, hatmanul Grigore Sturza de către Nicolae I⁴⁶ și.a. Privitor la relațiile principatelor cu Franța, consuli englezi relevă și incidentul provocat de falsificatorul de bani, medicul Marsili, care a dus la ruperea relațiilor dintre Al. Ghica și reprezentantul guvernului de la Paris, Chateaugiron, în 1837–1838⁴⁷, apoi despre

³⁷ Vezi raportul din 6 ianuarie 1841 (dosar 78/445, f. 20–22).

³⁸ La 12 iulie 1840 Ghica a trimis cancelarului Metternich prin intermediul consulului Timoni o scrisoare prin care Colquhoun era învinuit de a fi luat parte „la toate unele tările secrete ce se urzesc aici” pentru ca în altă misivă expediată acelaiași destinatar la 5 noiembrie 1840, domnitorul să revină cu acuzațiile împotriva diplomaticului britanic, blamat pentru a fi luat parte la „complotul” lui Dimitrie Filipescu și a fi ocrotit pe Felix Colson; Ghica pretindea că rechemarea lui Colquhoun la Londra se dovedea indispensabilă pentru potolirea spiritelor din Tara Românească și se pregătea să scrie în acest sens lordului Ponsonby la Constantinopol, cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 202–203.

³⁹ Pentru care vezi rapoartele din 15, 25, 27 sept. și 23 oct. 1841 (dosar 75/445, f. 167–177 v°, 182–183 v°, 188–189 v°) și 17 mai 1842 (dosar 78/486, f. 93–94 v°).

⁴⁰ Colquhoun se afla la București la 6 februarie 1843 (dosar 78/527, f. 6–7 v°).

⁴¹ Vezi relatările din 2, 12 și 19 mai 1837 (dosar 78/313, f. 200–201, 204–205, 210–211 v°).

⁴² Cf. rapoartelor din 29 august, 26 și 28 octombrie 1842 (dosar 78/486, f. 116–122 v°, 129–132) etc.

⁴³ După cum se raportează pe larg la 12 iunie 1846 (dosar 78/648, f. 43–53).

⁴⁴ În relatările din 23 mai, 18 și 19 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 80–83, 105–109 v°).

⁴⁵ Vezi rapoartele din 17 și 22 mai 1841 (dosar 78/445, f. 74–77, 86–87 v°).

⁴⁶ După cum se consemnează la 27 oct. 1847 (dosar 78/696, f. 133–134).

⁴⁷ Vezi seria de rapoarte din 27 nov., 1 și 20 dec. 1837 (dosar 78/313, f. 297–318, 326–336, 344–345 v°), 11 și 20 ianuarie, 16, 20, 21 și 25 mart. 1838 (dosar 78/336, f. 13–13 v°, 15–23, 32–35 v°, 47–49 v°, 51–52 v°, 55–55 v° etc.).

influență exercitată de ideile radicale din această țară asupra partidei liberale și apariția unei mentalități democratice în rândurile fiilor de boieri întorși de la invățătură din Paris⁴⁸, în sfîrșit despre noua criză ivită în raporturile dintre Gheorghe Bibescu și consulul Billecocq în 1846⁴⁹ s.a. Relatăriile privind legăturile țărilor române cu Austria și Prusia sunt mai succinte, mărginindu-se mai mult la activitatea depusă de consulul habsburgic Timoni pentru protejarea supușilor chezaro-crăiești⁵⁰, la cursele companiilor de vase cu aburi austriace între Orșova—Galați și Galați—Sulina—Constantinopol⁵¹, la vizita prințului Albrecht al Prusiei la București în 1843 și la decorarea lui Bibescu de către reprezentantul regelui Friedrich Wilhelm al IV-lea, baronul von Richthoffen⁵². Mai interesante apar informațiile date de Colquhoun și subalternii săi în problemele balcanice și anume asupra tulburărilor antiotomane din Serbia și Bulgaria în 1836, cu privire la criza politică declanșată în Serbia ce a dus la abdicarea lui Miloș Obrenovici în 1839 și la retragerea sa în Țara Românească, cu referire la relațiile dintre Serbia și Imperiul otoman, Rusia și Anglia⁵³ și, în sfîrșit asupra agitațiilor bulgarilor revoluționari de la Brăila din 1841⁵⁴, criza politică greco-turcă din 1847⁵⁵, etc.

În seria de rapoarte cu caracter *consular*, unde cele mai prețioase știri erau furnizate lui Colquhoun și Gardner de Cunningham și Lloyd, vice-consuli la Galați și Brăila și transmise apoi Foreign Office-ului, apar pe primul plan cele privitoare la navegația comercială pe Dunăre și la problema ameliorării trecerii vaselor prin gurile fluviului, unde cele de mare tonaj se impotmoleau în nisipul din deltă⁵⁶; de aceea s-a propus, ca o soluție radicală, chiar renunțarea la acest traseu și îndreptarea navelor pe o nouă rută prin construirea unui canal de-a lungul Dobrogei între Dunăre și Marea Neagră, proiect care a fost însă abandonat din pricina dificultă-

⁴⁸ Comentarii în relatarea din 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 133—134 v°).

⁴⁹ Relevată în rapoartele din 15 martie 1840 (dosar 78/566, f. 11—14 v°), 27 mai 1846 (dosar 78/648, f. 41—42 v°) s.a.

⁵⁰ Pentru relațiile dintre Alexandru Ghica și Timoni a se vedea rapoartele din 17 iunie și 5 dec. 1842 (dos. 78/486, f. 104—107 v°, 151—153 v°) s.a.

⁵¹ Amănunte în relatările din 25 oct. 1835 (dosar 78/997, f. 1—6 v°), 16 mart. 1840 (dosar 78/400, f. 252—253 v°), 7 aprilie 1845 (dosar 78/607, f. 37—38 v°) și 6 iulie 1847 (dosar 78/697, f. 82—83 v°).

⁵² Evenimente reflectate în rapoartele din 16 iulie și 30 oct. 1843 (dosar 78/527, f. 34—35 v°, 128—128 v°). Pentru numirea lui Richthoffen în Principate (cu sediul misiunii la Iași) și prezentația scrisorilor de acreditare la București vezi relatările din 3 mai și 8 dec. 1847 (dosar 78/696, f. 97—98 v°, 118—120 v°).

⁵³ Probleme tratate pe larg în rapoartele din 23 febr., 2 iunie și 22 oct. 1837 (dosar 78/313, f. 14—15, 212—213 v°, 292—293 v°, 17 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 90—91 v°), 2 și 8 iulie, 20 și 30 sept., 20 oct.; 13 și 21 nov., 3 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 65—70 v°, 73—75 v°, 89—90 v°, 104—105 v°, 108—109 v°, 125—128 v°, 132—135 v°, 151—155 v°), 20 mai 1840 (dosar 78/400, f. 105—106 v°).

⁵⁴ Pentru aceste tulburări vezi rapoartele din 27, 29, 30 iulie, 2 și 4 august, 25 noiembrie 1841 (dosar 78/445, f. 133—138, 140—157, 197—197 v°).

⁵⁵ Criza este comentată în relatările din 27 sept. și 27 oct. 1847 (dosar 78/696, f. 91—94 v°, 125—131).

⁵⁶ Date relevate în rapoartele lui Colquhoun și Gardner din 1 iulie 1836 (dosar 78/977, f. 7—22 v°), 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 135—136 v°), 20 august 1839 (dosar 78/363, f. 91—92), 20 sept. 1839 (dosar 78/363, f. 146—148 v°), 20 și 25 mai, 7 august 1840 (dosar 78/997, f. 25—28; dosar 78/409, f. 13—14, 2000 www.dacoromanica.ro) etc.

ților tehnice de realizare⁵⁷. Date interesante au fost furnizate de asemenea cu privire la traficul de-a lungul brațelor Chilia și Sulina și la încercările depuse pentru adâncirea albiei fluviului de către o societate de acționari creată la Galați din inițiativă engleză⁵⁸, precum și asupra implicațiilor tratatelor de comerț anglo-turc (1838), anglo-austriac (1839), austro-rus (1840) și sardo-turc (1840) asupra schimbului internațional din principate⁵⁹. Legate de traficul pe Dunărea maritimă sunt și informațiile privitoare la prețul de desfacere al produselor (în special cerealiere) din principate, taxele vamale, cursul monedelor, dreptul de antrepozit al mărfurilor ș.a. Sunt relevante totodată unele aspecte ale comerțului englez la Dunărea de Jos⁶⁰, devenit foarte activ mai ales după abolirea legii cerealelor (*Corn Law*) în 1846, dezvăluit și prin prisma afacerilor casei de comerț, Bell & Anderson (1834–1836)⁶¹ sau al unor comercianți particulari ca Francis Vanzeller (1838–1840) sau Foster (1847–1848) stabiliți la Galați⁶² și încheind apoi cu activitatea filialei societății Behrens & Co din Manchester (1843)⁶³ și a fabricii de conserve de carne a lui Stephen Goldner de la Galați (1844)⁶⁴. De un interes deosebit s-au dovedit pentru Foreign Office și știrile privind relațiile negustorilor englezi cu bancherii și oamenii de afaceri din principate ca Ion Stefan Hagi Moscu, Zefcovici, Jupaniotti, Hilel Manoah, Samuel Halfon⁶⁵ ș.a. precum și vesteabrilor barierelor vamale din Moldova și Țara Românească la 1847⁶⁶. În sfîrșit printre

⁵⁷ Pentru care vezi Paul Cernovodeanu, *România și primele proiecte de construire a Canalului Dunăre–Marea Neagră (1838–1856)* în „Revista de istorie”, 29 (1976), nr. 2, p. 189–209.

⁵⁸ Cf. raportului lui Gardner din 24 august 1840 (dosar 78/409, f. 122–125 v°).

⁵⁹ Vezi comentariile celor doi consuli asupra consecințelor tratatelor de comerț anglo-turc /rapoarte din 12 nov. 1838 (dosar 78/336, f. 154–159 v°), 18 și 26 febr. 1839 (dosar 78/364, f. 54–58 v°; dosar 78/367, f. 185–186 v°), 3 iunie 1840 (dosar 78/400, f. 109–114 v°); 29 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 167–172 v°), anglo-austriac (raport din 18 febr. 1839; dosar 78/364, f. 52–53 v°), austro-rus (relatări din 4 martie și 21 aprilie 1841 dosar 78/446, f. 240–241; dosar 78/445, f. 299) și sardo-turc (raport din 20 ian. 1840; dosar 78/400, f. 239–240 v°).

⁶⁰ Aspekte tratate de Paul Cernovodeanu, *An unpublished British source concerning the International Trade through Galatz and Brăila between 1837 and 1848*, în „Revue Roumaine d’Histoire” XVI (1977), nr. 3, p. 517–531 și Paul Cernovodeanu, Beatrice Marinescu și Irina Gavrilă, *Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837–1852*, în „Revista de istorie”, 31 (1978) nr. 4, p. 629–650.

⁶¹ Care a dat, însă, un faliment fraudulos, ruinând o serie de negustori și acționari din principate și a iscat un scandal de proporții internaționale (vezi rapoartele lui Colquhoun din 27 ian., 22 febr., 15 mart., 7 april., 6 iunie, 12 iulie, 4 august și 14 sept. 1837 (dosar 78/313, f. 68–102, 127–130, 136–137 v°, 182–185 v°, 268–276, 288–289 v°) și 22 august 1838 (dosar 78/336, f. 291–292 v°); cf. și E. D. Tape, *Bell and Anderson: A Scottish Partnership in Wallachia*, în „Balkan Studies”, Thessaloniki, 12 (1971), partea 2-a, p. 479–484.

⁶² Vezi rapoartele din 21 august 1838 (dosar 78/336, f. 279–287 v°) și 17 aprilie 1840 (dosar 78/400, f. 258–259 v°). (

⁶³ În conformitate cu relatarea din 14 martie 1844 (dosar 78/566, f. 98–99 v°).

⁶⁴ Vezi scrisoarea lui Goldner către domnitorul Sturza cerind aprobare pentru înființarea fabricii, avizul lui Cunningham din 14 oct. 1844 și raportul consulului Gardner din 31 oct. făcind cunoscut privilegiul acordat de autoritățile moldovene antreprenorului englez (dosar 78/608, f. 92–94, 98–100 v°, 112–117 v°); cf. și Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837–1883)*, București, 1976, p. 39). Pentru unele conflicte ale lui Goldner cu localnicii vezi Arh. Stat. Iași *Secretariaul de Stat al Moldovei*, dosar 1601/1846, 103 file.

⁶⁵ Amănunte în relatările lui Colquhoun din 15 martie, 12 și 19 mai 1837 (dosar 78/313, f. 125–126 v°, 206–209 v°), 5 martie 1838 (dosar 78/336, f. 24–27 v°), 18 mai 1839 (dosar 78/364, f. 96–97 v°), 3 aprilie 1845 (dosar 78/606, f. 27–28 v°), etc.

⁶⁶ Vezi raportul din 5 decembrie 1847 (dosar 78/696, f. 95–96 v°).

știrile economice referitoare la țările române fără implicații directe pentru britanici — se numără și acele referitoare la arendarea salinelor către întreprinzătorii antreprenori sărbi Simici, Ghermani și Mișa Anastasievici între 1837—1846, cu participarea și a fostului principie Miloš Obrenovici⁶⁷.

Alte rapoarte cu caracter consular provenind de la Colquhoun, Gardner, Cunningham și Lloyd priveau statutul supușilor britanici din principate (cu precădere negustorii ionieni, aflați sub protecție engleză), militându-se pentru respectarea imunităților lor juridice și fiscale ce dădeau naștere, însă, la multe abuzuri, creind fricțiuni cu autoritățile locale și îscind interminabile procese în fața Tribunalului de Comerț⁶⁸.

În sfîrșit se indică mecanismul obținerii protecției britanice de către cei interesați prin eliberarea de patente, recunoscute și de administrația din principate și se menționează diferite pricini iscăte între supușii englezi și autohtoni, în materie civilă și penală, la București, Iași, Galați și Brăila⁶⁹. În afara reprezentanțelor consulare din aceste orașe, au mai funcționat pentru protejarea negustorilor ionieni și diferite stărostii britanice cu caracter sporadic, la Focșani, Piatra Neamț, Botoșani, Birlad și Vaslui (în Moldova)⁷⁰, Craiova și Giurgiu (în Tara Românească)⁷¹.

În ultimă instanță, menționăm în rîndul rapoartelor cu caracter consular și cele atingând diferite alte domenii de activitate din viața principatelor. Astfel multe știri — transmise îndeosebi de Colquhoun — se referă la educație și învățămînt (activitatea Eforiei Școalelor sub Petracă Poenaru, înființarea școlilor sătești cu începere din 1840 și a pensionatelor particulare din București și Iași⁷² și. a.), la viața religioasă (alegerile de episcopi, activitatea mitropolitului, problema mănăstirilor închinate, salarizarea clerului⁷³, prozelitismul misionarilor evanghelici din Scoția

⁶⁷ Conform — printre altele — și relatarea din 30 ianuarie 1847 (dosar 78/696, f. 25—37).

⁶⁸ Privitor la regimul supușilor britanici (cei mai mulți ionieni) stabiliți în Principate, a se vedea îndeosebi, rapoartele din 6 mai 1836 (MAE, Marea Postelnicie Tara Rom., vol. 67, dosar 52, f. 25—25 v°), 11 febr., 15 și 18 iulie, 8 august, 9 oct. și 20 nov. 1837 (P.R.O., F.O. Turkey, dosar 78/313, f. 10—10 v°, 32—34 v°, 159—160 v°, 186—187 v°, 252—254 v°, 294—296 v°); 3 ian., 21 și 22 august, 20 sept., 1838 (dosar 78/336, f. 183—184 v°, 289—292, 298—302 v°), 20 sept. 1839 (dosar 78 363, f. 144—145 v°), 18 iulie, 1 și 10 august 1845 (dosar 78/606, f. 57—59 v°, 68—73 v°, 76—79), 28 ianuarie 1846 (dosar 78/648, f. 158—159 v°); 2 și 5 ian. și 23 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 14—18, 102—105 v°), etc.

⁶⁹ Dintre numeroasele cazuri, menționăm pe cele relatate în rapoartele din 25 martie, 17 aprilie și 22 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 229—230 v°, 233—246, 266—271), 9 august 1839, (dosar 78 363, f. 81—88 v°), 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 68—72 v°), etc. În general pentru toate aceste aspecte — regimul supușilor britanici în Principate și relațiile lor cu autoritățile locale în caz de litigii, moșteniri etc. — între 1835—1848, a se consulta în special M A E, Marea Postelnicie Moldova, vol. 61, dosar 7—9, diverse file și Marea Postelnicie Tara Românească, pachete 6—8, 16, 22, 24, 26, 27, 31, 35, 41, 46—48, inventare și file diferite etc.

⁷⁰ Vezi corespondența lui Gardner din 1837 și în special rapoartele din 16 febr., 10 și 14 sept. și 11 oct. la Arh. St. Iași, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 363/1837, f. 3—5, 9—10, 44—45, 64—64 v°.

⁷¹ Vezi rapoartele lui Colquhoun din 5 ianuarie 1841 (P.R.O., F.O., Turkey, dosar 78/445, f. 25), 8 ian. 1844 (dosar 78/566, f. 88—88 v°), 7 ian. 1845 (dosar 78/607, f. 16—18), 2 ian. 1846 (dosar 78/648, f. 133—135), 2 ian. 1847 (dosar 78/697, f. 7—9) și 13 ian. 1849 (pentru situația din 1848 : M A E, Marea Postelnicie T. Rom., pachet 48, inv. 1061, doc. 9).

⁷² Relatări în rapoartele din 20 martie 1840 (P.R.O., F.O., Turkey, dosar 78/400, f. 47—48 v°) și 27 martie 1847 (dosar 78/696, f. 47—51 v°).

⁷³ Vezi amânunte în rapoartele din 18 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 98—98 v°), 15 mai, 20 iunie și 15 iulie 1840 (dosar 78/400, f. 66—67 v°, 119—120 v°, 127—130 v°), 27 oct. și 29 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 27—31 v°, 36—42 v°), 25 martie 1845 (dosar 78/606, f. 15—26), 25 și 30 mart. 1847 (dosar 78/696, f. 59—66 v°) etc.

A. Bonnar și R. Mc-Cheyne (1839), G. Pieritz (1841), Mayer Sander (1846) și-a. în rîndurile populației evreiești din Moldova și Tara Românească⁷⁴) și mai cu seamă la viața medicală (mențiunea epidemiei de ciumă din Balcani între 1836 – 1839⁷⁵, de holeră (1836, 1847 – 1848)⁷⁶, friguri recurente (1837 – 1839)⁷⁷ și a epizootiilor (1847 – 1848)⁷⁸ din principate, lista soldaților bolnavi internați în spitalul militar din București cu afecțiunile de care suferă (1837)⁷⁹, știri privitoare la carantine, la vizita medicului moldovean Gh. Cuciureanu în Anglia (1841) și la campania de vaccinare a populației din Moldova pentru combaterea vîrsatului cu ser adus din Marea Britanie (1847)⁸⁰, la crearea unui spital pentru marinari englezi la Brăila în 1847⁸¹ și-a.). Alte informații privesc efectele marelui incendiu din București de la 23 martie/4 aprilie 1847⁸², precum și ale diferitelor calamități naturale din Tara Românească (inundațiile din 1837, 1844, 1845⁸³; seceta (1844)⁸⁴ și invazia de lăcuste din 1847⁸⁵, cutremurul din 11/23 ianuarie 1838⁸⁶ și-a.). În sfîrșit, merită să se semnalat și faptul că rapoartele consulilor britanici înregistrează și numele diversilor călători britanici ce au străbătut principatele în această epocă și anume colonelul Edward de Ross și căpitanul de marină Charles Drinkwater (1835), diplomatul David Urquhart și publicistul James Bailie Fraser (1836), marchi-

⁷⁴ Misionarismul este consemnat în rapoartele consulilor din București și și Iași din 20 iulie, 30 august și 31 dec. 1838 (dosar 78/339, f. 312 – 313, 335 – 337, 344 – 345 v°), 6 și 18 sept. 1839 (dosar 78/363, f. 93 – 99 v°), 14 iulie 1841 (dosar 78/445, f. 119 – 121 v°) și 27 nov. 1846 (dosar 78/648, f. 231 – 233).

⁷⁵ Numeroase cazuri semnalate în relatăriile din 17 ian., 22 febr., 28 iunie, 25 august, 22 oct. și 20 nov. 1837 (dosar 78/313, f. 66 – 67 v°, 107 – 108 v°, 216 – 217, 234 – 236, 246 – 246 v°, 250 – 251 v°); 17 martie și 16 aprilie 1838 (dosar 78/336, f. 221 – 225, 231 – 232 v°), 18 martie și 21 iulie 1839 (dosar 78/364, f. 73 – 74 v°, 102 – 103 v°) etc.

⁷⁶ Pentru aceste epidemii, în care sunt consemnate statistic cazurile de îmbolnăviri și decese, vezi în special rapoartele provenind din ambele principate – din 25 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 107 – 108 v°), 14 și 24 ian., 15 mai, 17, 19, 26 și 30 iunie, 25 august și 15 sept. 1848 (dos. 78/744, f. 137 – 140, 190 – 192 v°, 195 – 196 v°, 207 – 209; dosar 78/745, f. 89 – 98 v°, 124 – 131, 138 – 139 v°).

⁷⁷ Vezi rapoartele din 20 sept. 1837 (dosar 78/313, f. 250 – 251 v°), 16 aprilie și 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 139 – 140 v°, 231 – 232 v°) și 20 ian. 1839 (dosar 78/364, f. 29 – 36).

⁷⁸ În special relatăriile din 16 iunie și 14 sept. 1847 (dosar 78/697, f. 68 – 69 v°, 91 – 92 v°).

⁷⁹ Pentru care vezi P. Cernovodeanu and N. Vătămanu, *Contributions to the knowledge of the Medical and Sanitary Situation of Bucharest in the first decades of the Nineteenth Century*, în vol. *Urbanization and Human Environment. Social and Historical Studies*, Bucharest, 1973, p. 33, 35, 38 – 40.

⁸⁰ Cf. Paul Cernovodeanu *Legăturile doctorului Gheorghe Cuciureanu cu lumea medicală engleză*, în vol. *Din tradițiile medicinii și ale educației sanitare. Studii și note*, București 1978, p. 257 – 264.

⁸¹ După raportul din 28 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 114 – 116 v°).

⁸² Date consemnate în relatăriile din 5 și 12 aprilie, 4 mai, 8 iunie și 12 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 3, 4, 32 – 39 v°, 49 – 52 v°, 109 – 113), etc.

⁸³ Vezi mai ales rapoartele din 15 august 1837 (dosar 78/313, f. 229 – 233) și 22 aprille 1845 (dosar 78/607, f. 41 – 42 v°).

⁸⁴ Cf. relatării din 8 august 1844 (dosar 78/566, f. 31 – 32 v°).

⁸⁵ Pentru care vezi rapoartele din 31 mai, 16 iunie și 12 august 1847 (dos. 78/696, f. 121 – 124 v°; dosar 78/697, f. 68 – 69 v°, 89 – 90 v°).

⁸⁶ Vezi datele semnalate în relatăriile din 26 ian., 19 febr., și 20 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 197 – 199, 204 – 205 v°; 277 – 278 v°). Seisme de mai mică importanță sunt semnalate și în rapoartele din 19 ianuarie 1839 (dosar 78/364, f. 23 – 24 v°) și 16 iunie 1847 (dosar 78/697, f. 68 – 69 v°).

zul Charles William of Londonderry și soția sa lady Frances Anne (1840), căpitanul de marină Edward Franshawe (1841)⁸⁷ș.a.

Ajunsă la capătul explorării noastre, dorim încă odată să subliniem în final interesul prezentat de rapoartele diplomatice și consulare engleze pentru istoria principatelor române în perioada 1835 – 1848, ce ilustrează evenimentele din epoca regulamentară în optica diplomaților britanici și completează astfel viziunea creată de străini, asupra țărilor noastre cunoscută pînă în prezent doar în lumina rapoartelor consulare austriece, prusiene și franceze⁸⁸ publicate mai de mult în seria veche a colecției Hurmuzaki.

**L'IMPORTANCE DES RAPPORTS CONSULAIRES
BRITANNIQUES POUR L'HISTOIRE DES PRINCIPAUTÉS
PENDANT LA PÉRIODE DU RÈGLEMENT ORGANIQUE
(1835 – 1848)**

RÉSUMÉ

Les rapports diplomatiques et consulaires des représentants de la Grande-Bretagne à Bucarest et Jassy pour la période 1835 – 1848 couvre un intervalle particulièrement important de l'histoire des principautés danubiennes, à savoir celui du Règlement Organique.

La majorité du matériel provient des fonds *Turkey* de Foreign Office, microfilms Angleterre se trouvant aux Archives de l'Etat (rouleaux 9 – 20) et Département des affaires étrangères (Moldavie et Valachie) du Ministère des Affaires Etrangères de Roumanie.

Les rapports des consuls Robert Gilmour Colquhoun (Bucarest), Samuel Gardner (Jassy) et des vice-consuls St. Vincent Lloyd (Brăila) et Charles Cunningham (Galatz) se divisent sous l'aspect des sujets traités en *Diplomatiques* (consacrés notamment aux problèmes politiques et administratifs) et *Consulaires* (concernant le statut des sujets ioniens se trouvant sous la protection britannique, aux rapports économiques roumano-anglais et au trafic international dans les ports danubiens de Brăila et Galatz).

Les documents à caractère politique y occupent, certes, la place la plus importante. On relève ainsi l'activité législative des Assemblées publiques des deux principautés, étant fournies des informations sur les élections de députés, les délibérations pour l'adoption des divers mesures d'ordre politique et administratif, l'opposition aux violations abusives de la loi par les ministres et dignitaires corrompus, représentant les tendances autoritaires de gouvernement manifestées par les princes de la période

⁸⁷ Amănunte în rapoartele din 24 mai și 20 dec. 1835 (dosar 195/98), 21 dec. 1835 (M A E Marea Postelnicie Moldova, pachet IV, inv. 35, dos. 5, doc. 7), 28 iulie și 10 oct. 1836 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 195/98 și 97/104), 6 nov. 1840, (dosar 78/409, f. 131 – 139 v°) și 26 nov. 1841 (dosar 78/415, f. 199 – 199 v°).

⁸⁸ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X (ed. N. Iorga), *Rapoarte consulare prusiene 1763 – 1844*, București, 1897; vol. XVII (ed. Nerva Hodoș), *Rapoarte consulare franceze 1825 – 1846*, București, 1913; vol. XXI (ed. Ion Nistor), *Rapoarte consulare austriece 1828 – 1836*, București, 1942 și vol. XXII (ed. I. Nistor), *Rapoarte consulare austriece 1837 – 1846*, București, 1946.

du Règlement Organique, la lutte pour la démocratisation et l'union déployée par les membres du parti national, les remous sociaux et les troubles révolutionnaires enregistrés dans les principautés au cours des années 1838 — 1843 etc.

Sur le plan extérieur, l'on évoque la situation des Principautés soumises à la suzeraineté incommode de la Porte Ottomane et aux immixtions de la Cour protectrice de Saint-Pétersbourg sur la toile de fond des contradictions entre les grandes puissances et surtout du profond antagonisme anglo-russe dans la question orientale.

Les documents consulaires évoquent l'ampleur de l'échange de marchandises entre les Principautés et la Grande-Bretagne durant cette période, des problèmes ayant trait au trafic des bateaux anglais sur le Danube et à l'embouchure du fleuve, de constitution de maisons de commerce britanniques à Galatz etc.

La présente étude reflète de manière prenante l'importance des rapports diplomatiques et consulaires britanniques en ce qui concerne l'histoire de la Roumanie pendant la période 1835 — 1848, illustrant les événements de la période du Règlement Organique dans l'optique des diplomates britanniques et complétant de la sorte la vision créée par les étrangers en ce qui concerne la Roumanie, vision connue jusqu'à présent uniquement à la lumière des rapports consulaires autrichiens, prussiens et français.

REALITĂȚI POLITICE LA DUNĂREA DE JOS: ROMÂNI, BIZANTINI, BULGARI, PECENEGI

DE .

PETRE DIACONU

Cu vreo 10 ani în urmă Igor Ševčenko încerca, în lucrarea sa *The date and author of the so-called Fragments of Toparcha Gothicus*, tipărită în *Dumbarton Oaks Papers*, 25, 1971, p. 117—188, să demonstreze că Însemnările aşa zisului toparch gotic sau grec nu sunt altceva decât nişte falsuri comise de celebrul bizantinolog francez Ch. B. Hase.

Punctul de vedere al lui I. Ševčenko, prezentat la vremea sa într-o argumentare specioasă, a fost insușit de mai mulți istorici¹, fără ca aceștia să caute a se lămuri asupra temeiurilor argumentării specialistului american.

Ceeace n-au făcut alți istorici a făcut I. Bojilov în tomul *Анонимът на Хасе. България и Византия на Долни Дунав в края на X век* (Anonimul lui Hase. Bulgaria și Bizanțul la Dunărea de Jos la capătul secolului al X-lea), Sofia, 1979, 220 p. (Editura Academiei de științe bulgare).

În acest volum, I. Bojilov, supunind unei discuții aprofundate „argumentele” lui I. Ševčenko, ajunge — în chip firesc — la respingerea lor. Evident, criticarea tezelor bizantinologului de peste ocean — asupra căroro o să avem prilejul să zăbovим un pic la capătul intervenției noastre — constituie numai o parte din contribuția lui I. Bojilov. De altfel, miezul lucrării cercetătorului sofiot constă din analiza textului Însemnărilor, a datării și localizării evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase cum și din abordarea problemelor istorice și etnologice specifice regiunii de la miazănoapte de Dunărea de Jos și părților din nord și nord-est ale țărmului pontic, către sfîrșitul celui de al X-lea veac, e.n.

Deși conținutul notelor Anonimului lui Hase (numit — greșit² — pînă acum cîțiva ani, toparchul got sau toparhul grec), este cunoscut celor

¹ Printre adepții tezelor lui I. Ševčenko vom cita pe Valentin Al. Georgescu, *Byzance et les institutions roumaines, jusqu'à la fin du XVe siècle*, în „Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines”, Bucarest, 6—12 septembrie, 1971, I, București, 1974, p. 445, nota 50 unde se precizează că: „l'authenticité des fragments a été contesté par I. Ševčenko”; M. Loos, în „Byzantinoslavica” XXXIII, 1972, 2, p. 276—277; idem, în „Byzantinoslavica”, XXXVII, 1976, 1, p. 87—88; II. Hunger, în „Byzantinische Zeitschrift”, 66, 1973, p. 389. Poate tocmai pentru că au fost convinsă de veridicitatea tezelor lui I. Sevcenko, editorii celui de-al doilea tom din *Fontes Historiae Daco-Romanae* au eludat Însemnările Anonimului lui Hase.

² M. Nystazopoulou, *Note sur l'Anonyme de Hase improprement appelé Toparche Gothic*, în „Bulletin de Correspondance hellénique”, LXXXVI, 1962, I, p. 315—316, demonstrează că autorul Însemnărilor nu poate fi considerat un toparch.

ce se ocupă cu istoria regiunilor noastre de la sfîrșitul mileniului I e.n., în cele ce urmează ne vom permite totuși să le reamintim, fie și într-o formă rezumată.

Înainte de orice, însă, se cuvine să facem unele precizări. Însemnările se păstrează pe foile libere ale unui codex de la finele secolului al X-lea, codex conținind scrisori de-ale sfintilor Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și Phalaride. Codexul, astăzi pierdut, se găsea, pe vremea lui Hase, în rafturile Bibliotecii Regale din Paris. Însemnările, văzute și copiate de B. Hase, au fost publicate de acesta în 1819 și republicate în 1828 în comentariile la opera lui Leon Diaconul³.

Ele sint însumate în trei fragmente.

În primul fragment se relatează drumul de întoarcere acasă, prin stepele nord-pontice, a Anonimului lui Hase și a unei cete de ostași care-l însoțea. Redactorul însemnărilor, adică Anonimul lui Hase, povestește cu lux de amănunte dificultățile ivite la traversarea Niprului, dificultăți provocate de o iarnă excesivă de aspră. După trecerea Niprului Anonimul și oamenii săi se opresc căva timp într-un sat numit Borion, ca apoi să pornească din nou la drum având ca reper Maurokastron (Cetatea Albă). Tot acum se vorbește despre dificultățile cauzate de un viscol năpraznic cum și de faptul că ciudata unitate militară trebuia să treacă, la un moment dat, și prin regiuni dușmănoase⁴.

În al doilea fragment se descrie începutul — în ținutul condus de Anonim — al unui conflict între oamenii lui și niște barbari. Din acest fragment aflăm că „ținutul fusese [și] mai înainte devastat de...barbari”⁵.

În al treilea fragment Anonimul lui Hase povestește cum a reușit să încropească o fortificație, pe care a înconjurat-o cu sănț de apărare și cum a respins apoi un atac al barbarilor. În continuare, autorul Însemnărilor descrie întâlnirea avută cu șefii populației locale, întâlnire cu prilejul căreia s-a luat hotărîrea ca el să meargă la „stăpînitorul de la miazănoapte de Dunăre”, oferindu-i acestuia supunerea lor, fapt indeplinit, de altminteri.

Editorul Însemnărilor (adică Ch. B. Hase) și mulți alți savanți au socotit că evenimentele relatate de Anonimul lui Hase s-ar fi petrecut în Crimeea, situație în care „stăpînitorul de la nord de Istru” nu ar fi decit unul dintre cnejii kievieni. Alți cercetători au opinat că evenimentele despre care este vorba s-ar fi consumat undeva la Dunărea inferioară, situație în care stăpînitorul de la nord de Istru ar fi fost (și de data aceasta) un print kievian, sau, mai degrabă, un cneaz român ori un șef peceneag, dacă nu chiar unul dintre țările bulgari⁶. Toate aceste chestiuni și multe altele sint tratate pe larg în tomul lui I. Bojilov.

După opinia acestuia — îndreptățită, de altminteri — fragmentele II și III ale însemnărilor constituie un tot unitar⁷. Cercetătorul bulgar crede însă că în fragmentul I sint relatate fapte ulterioare în timp eveni-

³ Leonis Diaconi Caloensis *Historiae Libri decem*, rec. C. B. Hasei, Paris, 1819 și Bonn, 1828.

⁴ Vézi *infra*, nota 107.

⁵ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500—501.

⁶ I. Bojilov, *Анонимът на Хасе*, p. 13—19 oferă o bibliografie bogată în această privință.

⁷ *Ibidem*, p. 26.

mentelor marcate la începutul fragmentului II. I. Bojilov socoate că în fragmentul I este narată întoarcerea Anonimului și a trupei sale dintr-un loc din răsăritul Europei, unde fuseseră obligați să se refugieze ca urmare a presiunii barbarilor și că această retragere este anunțată la începutul fragmentului al II-lea în fraza : „În adevăr, tocmai atunci am hotărît să ne angajăm primii în război cu barbarii ori dacă trebuie arătat adevărul, fiindcă ne teamă să nu fim învinși mai înainte de către ei *ne-am retras* (s.n.) Fiind convins că lucrurile se prezintă întocmai, I. Bojilov a plasat fragmentul I al Însemnărilor după cel de al treilea fragment.

Noi nu putem fi de acord — în această privință — cu cercetătorul bulgar. Contextul imprejurărilor marcate în cele trei fragmente ale Însemnărilor, sensul și semnificația frazei care urmează după expresia *ne-am retras* ne obligă să credem că între fragmentul I al Însemnărilor și începutul fragmentului II nu există nici o legătură. Ca atare, fragmentul I trebuia publicat în fruntea celorlalte, aşa cum era în codex și aşa cum l-a publicat și Ch. B. Hase.

I. Bojilov crede — pe bună dreptate, socotim noi — că aceste Însemnări urmău să constituie embrionul sau, mai bine zis, schița unei opere literar-istorice⁸.

Cercetătorul bulgar după ce analizează textul îl publică, însotindu-l cu o traducere în limba bulgară. În continuare, luând în considerare precizările paleografice ale lui Hase, cum și datele astronomice cuprinse în Însemnările Anonimului, I. Bojilov își însușește teza că evenimentele relatate de acesta s-au consumat în ultima decadă a secolului al X-lea.

Astfel prezentindu-se lucrurile, trebuiau precizate regiunea unde s-au desfășurat evenimentele cum și persoana „stăpînitorului de la nord de Istru”.

I. Bojilov, în încercarea de definire a ținutului guvernărat de Anonim, face o amplă analiză a datelor cuprinse în primul fragment al Însemnărilor. D-sa ne convinge că Anonimul și mica lui oaste nu au coborât pe Nipru, ci au traversat acest fluviu de pe malul stîng pe malul drept⁹. Cercetătorul sofiot demonstrează că Maurokastron, spre care se îndrepta Anonimul lui Hase, nu era altceva decât orașul Cetatea Albă sau Akerman cum i se mai zice. Prin urmare, funcționarul bizantin, cel care a redactat Însemnările, aflindu-se în stepa nord-pontică și vrînd să ajungă în ținuturile pe care le administra se deplasa nu de la apus la răsărit, ci invers, de la răsărit la apus. I. Bojilov mai atrage atenția că comandamentul Anonimului lui Hase nu putea fi la Maurokastron — aşa cum au opinat unii învățați — ¹⁰ ci mai la soare-apune de acesta. Dar unde anume ?

I. Bojilov socoate că a găsit răspunsul în fraza de la începutul celui de-al doilea fragment al Însemnărilor : „Αρχὴν γὰρ δὲ τότε τοῖς βαρβάροις

⁸ Ibidem.

⁹ Vezi aceeași poziție și la noi (Petre Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparchului grec*, în „Studii”, XV, 1962, 5, p. 1222 = *Zur Frage der Datierung des Steinwales in der Dobrudschä und der Lokalisierung der im Berichte des griechischen Toparchen geschilderten Ereignisse*, în „Dacia”, N. S., VI, București, 1962, p. 325).

¹⁰ Printre cei care au socotit că acest comandament putea să se afle la Cetatea Albă se numără și C. Cihodaru, *Alte precizări în legătură cu valul de piatră din Dobrogea și cu însemnările toparchului bizantin*, în „Analele Institutului de Istorie și Arheologie”, II, Iași, 1965, p. 279 – 280.

πολεμεῖν ἔγνωμεν καὶ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου"¹¹ (Într-adevăr tocmai atunci am hotărît primii să ne angajăm în război cu barbarii și din cauza aceasta ținuturile de la nord de Dunăre).

Se știe că Anonimul lui Hase a șters el însuși cuvintele καὶ διὰ τοῦτο γὰρ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου"¹². Tocmai partea de frază anulată — din motive de ordin stilistic, după cum crede V.G. Vasilevskij — ¹³ îl obligă pe I. Bojilov să credă că regiunea condusă de Anonimul lui Hase se află la miazănoapte de Dunăre.

Cercetătorul bulgar susține că sintagma διὰ τοῦτο (din cauza aceasta, pentru această cauză), *ascunde în ea* motivul principal al situației grele prin care trecea Anonimul. Acest motiv ar fi fost năvălirea barbarilor. Același cercetător socoate că prin τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου" ar trebui să înțelegem pămînturile pustiite de barbari, vecine pămînturilor administrate de Anonim și că acestea din urmă s-ar fi aflat între Prut și Nistru (dar fără a include Maurokastron) sau puțin mai la apus între Prut și Siret, dar fără să atingă Dunărea (p. 75)¹⁴.

Argumentarea lui I. Bojilov în această privință nu este convingătoare, fie numai și pentru motivul că niciodată nu se va ști ce a vrut să susțină Anonimul în partea de frază neterminată și apoi ștearsă, chiar de către el însuși. Oricum, deslușirea dată de colegul nostru bulgar nu poate fi acceptată și pentru că ea contravine sensului spuselor din restul Însemnărilor. Înțind seama de contextul general al frazei, ne vom aprobia mai mult de adevăr dacă am admite, de exemplu, că Anonimul lui Hase voia să spună că *s-a hotărît el întâi să înceapă războiul cu barbarii și pentru acest motiv ținuturile de la nord de Dunăre îl sprijineau*.

Dincolo de aceste chestiuni, însă, care nu pot depăși cadrul unor simple ipoteze, vom atrage luarea aminte că localizarea evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase, undeva între Siret și Nistru, contravine în chipul cel mai flagrant realității istorice de la finele secolului al X-lea. În acest sfîrșit de veac regiunea în cauză era deja controlată de hoardele pecenege, fapt semnalat de izvoarele literare¹⁵ și certificat de cele arheologice¹⁶.

Sintem într-o vreme în care pecenegii erau aliații bizantinilor¹⁷. În atari condiții nu se poate admite existența unei stăpîniri bizantine (recte, autoritatea Anonimului) într-un teritoriu de sub „jurisdicție” peceneagă¹⁸. Asupra acestei chestiuni însă noi vom reveni ceva mai jos¹⁹.

O problemă importantă ridicată de cercetătorul bulgar constă din definirea originii etnice a barbarilor și a supușilor Anonimului. În consecință

¹¹ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500.

¹² *Ibidem*, nota de jos.

¹³ V. G. Vasilevskij, *Записка греческого монарха в Tryudy II*, S. Petersburg, 1912, p. 105.

¹⁴ Nu este limpede de ce ținutul condus de Anonim nu trebuia să atingă malurile Dunării sau de ce nu trebuia să includă Maurokastron-ul.

¹⁵ Vezi *infra*, p. 1137.

¹⁶ Vezi Petre Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie*, (sec. X—XIII), în SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 431—432; Victor Spinei, *Découvertes de l'étape tardive des migrations à Todireni (dép. de Botoșani)*, în „Dacia”, N.S., XVII, 1973, p. 277—292.

¹⁷ Vezi, *infra*, p. 1137,

¹⁸ Asupra realității că pecenegii stăpîneau acum Moldova centrală și de sud vezi *infra*, p. 1137.

¹⁹ Vezi *infra* p. 1137.

D-sa a încercat să analizeze sensul și înțelesul cuvintelor βάρβαροι, ἄνθρωποι, οἰκεῖοι, ὑπέρχοοι, ἀριστοί etc. (p. 75—83), ca apoi să conchidă că atât barbarii care atacaseră ținutul Anonimului cît și supușii acestuia erau bulgari. Și pentru că o atare încheiere nu depășea limitele unei declarații formale autorul studiului a căutat să o consolideze cu sprijinul izvoarelor literare și a documentelor arheologice în subcapitolul: „*Cîteva notătii asupra problemei importanței etnice a populației din ținuturile de la nord de Dunarea de Jos*” (p. 83—102). În acest subcapitol, cercetătorul sofiot încercă să învedereze o continuitate în regiunile de la nord de Dunărea de Jos a protobulgărilor (sec. V—VII) și a bulgarilor (sec. VIII—X).

Drept urmare, D-sa invocă afirmația lui Jordanes, potrivit căreia, în a doua jumătate a secolului al V-lea, Hernac, unul dintre fiii lui Attila, s-a așezat cu hunii săi în *extrema Minoris Scythiae*²⁰. Prin *extrema Minoris Scythiae*, I. Bojilov înțelege, ca și Veselin Beșevliev²¹, de altfel, nu numai partea de miazănoapte a Dobrogei, ci și ținuturile de la nord de gurile Dunării. În continuare, același cercetător ne îmbie să admitem că odată cu hunii lui Hernac, în *extrema Minoris Scythiae* s-a așezat *o mare grupă de bulgari* (s. n.) (p. 85). Autorul este într-atât de pătruns de „adevărul” spuselor sale încit le repetă și în altă parte a lucrării și anume la p. 118. Firește, aici suntem puși — înainte de orice — în fața siluirii sensului adevărat al unui text. Nemic și nimeni nu îndreptățește să vedem în *extrema Minoris Scythiae* altceva decât nordul fostei provincii romane din tre Dunăre și Marea Neagră, adică părțile de miazănoapte ale Dobrogei²². În al doilea rînd, despre o așezare a unor bulgari în Scythia Minor, fie chiar și în părțile de dincolo de ea, odată cu hoardele hunice ale lui Hernac, nu ne vorbește nici un izvor literar. Atunci cum își justifică afirmația cercetătorul de la Sofia? Pur și simplu în temeiul *Imennik-ului hanilor bulgari*, păstrat în manuscrise din secolele al XV-lea — al XVI-lea. În acest Imennik se menționează, la un moment dat, că Avitohol a trăit 300 de ani...” că Irnik a trăit 150 de ani...” și că amîndoi făceau parte din neamul Dulo²³.

Cu aproape 50 de ani în urmă unii savanți au propus identificarea lui Avitohol cu Attila și a lui Irnik cu Hernac²⁴, fapt care l-a incitat pe I. Bojilov să conchidă acum că „includerea celor doi stăpînitori huni în cronică hanilor bulgari... nu este întimplătoare” și că „fără îndoială acest lucru se explică prin participarea protobulgărilor (sau a unei părți a lor) la alianța hunilor și prin rolul pe care l-au avut în cadrul ei” (p. 85).

Desigur, o atare demonstrație, care-și trage seva dintr-o identificare (de nume) ipotetică, grefată, la rîndu-i, pe legenda unor vîrste matu-

²⁰ Iordanes, *Romana et Getica* recensuit Theodorus Mommsen, Berlin, 1882, V, Partea 1, 266, „Hernac quoque iunior Attilae filius cum suis in extrema Minoris Scythiae sedes delegit” (Și Hernac, fiul mai tînăr al lui Attila împreună cu oamenii săi și-a ales loc de așezare în părțile cele mai depărtate ale Scytiei Minor), cf. *Fontes Historiae Daco-Romanæ*, II, București, 1970, p. 431.

²¹ V. Beșevliev, *Extrema Minoris Scythiae*, în „Izvetia”-Tolbuhin 1, 1973, p. 139—141. Idem. *Extrema Minoris Scythiae*, în „Memoriam Constantini Daicoviciu”, Cluj, 1974, p. 35—37.

²² Poate că tocmai așezarea acestor huni să explice inconsistența nivelurilor de viețuire romană din sec. V e.n. în anumite stațiuni din partea de miazănoapte a Dobrogei.

²³ Cf. I. Bojilov, *op. cit.*, p. 85.

²⁴ Vezi referințele de rigoare la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 85, not. 38.

salemice, n-are cum să fie luată în seamă de cei ce se ocupă în chip serios de istoria regiunii Dunării de Jos.

I. Bojilov, invocînd din nou pe Jordanes²⁵, apoi pe Agathias²⁶ și Procopios²⁷, vorbește, în continuare, de existența în zonele nord-vestice ale Pontului, a bulgarilor-onoguri sau a bulgarilor cutriguri²⁸.

Și după ce se amâgește că în felul acesta este dovedită prezența neîntreruptă a protobulgarilor din sec. V – VI în regiunile noastre, I. Bojilov trece la coroborarea lor cu documente arheologice. În consecință, D-sa își însușește o opinie a lui M. I. Artamonov²⁹ conform căreia purtătorii culturii Pastirsk nu sunt alții decât cutrigurii din sec. V – VII, care ar fi sălășluit în stepele nord-pontice și în jumătatea de sud a regiunii dintre Prut și Nistru. Și iată cum o cultură materială purtind toate atritivele unei populații sedentare, cultură în cadrul căreia se remarcă vasele cenușii decorate cu linii lustruite, dar și ceramica de tip Penkovska, lucrată cu mină, fibulele digitale, alte fibule de argint ori bronz cu reprezentări antropo și zoomorfe, este atribuită unei populații nomade, în spătă, cutrigurilor; și, pentru că în concepția lui I. Bojilov cutrigurii sunt tot una cu protobulgarii, D-sa încearcă acum documentarea unor influențe bulgare pînă și la Hanska II, Seliște I, Penkovska și chiar la Monteoro și Suceava, pe teritoriul țării noastre. Evident, teza identificării purtătorilor culturii Pastirsk cu cutrigurii a fost combătută – după cum o recunoaște însuși I. Bojilov³⁰ – de anume cercetători, buni cunoșcători ai realităților arheologice din stepele nord-pontice și din regiunile de la miazănoapte de Dunărea Inferioară. Iată de ce nu este nevoie să ne opriu și noi asupra acestei chestiuni. În plus, ținând seama că nici pînă în ziua de azi nu s-a ajuns la un consens în privința problemei dacă cutrigurii sunt sau nu sunt strămoșii bulgarilor, se va înțelege și mai lesne scepticismul nostru în privința validității tezelor lui I. Bojilov.

În schimb, ne vom aplica atenția un pic asupra acelei părți din carteavantului bulgar în care se discută situația arheologică din secolele al VIII-lea – X-lea „de la miazănoapte de Dunărea de Jos și din zona dintre Prut și Nistru, adică din ținuturile de sud-est (sic) ale României (de la răsărit de Carpații estici și pînă la Prut), parte din raioanele de sud-vest ale R.S.S. Ucrainiene” (p. 92–93).

I. Bojilov susține că în această zonă geografică este documentată în secolele respective un facies al culturii Saltovo-Maiatk, caracterizat prin bordeie (D-sa le numește semibordeie) și locuințe de suprafață. O parte a vase-

²⁵ *Gelica*, 37, p. 136.

²⁶ *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, B. G. Nieburius C. F. graeca recensuit, Bonnae, 1828, p. 300, 21–301, 2–3: „κτιόντες δὲ ὅμως οὐνοί ἐς τὰ πρὸς νότον ἄμενον, οὐ πόρρω τῆς ὁχθῆς τοῦ Ἱστρου ποταμοῦ θύλαξον, ἡνίκα ἦν αὐτοῖς βουλομένοις

²⁷ De notat că în citatul (reprodus în traducere) din Procopios (*Opera* II, VII, 5 p. 508, 19–20) este vorba de *barbari*, fără a se specifica de ce neam sint aceștia.

²⁸ La p. 86 a cărții sale I. Bojilov susține că bulgarii-cutriguri s-au întinut, pe țărmurile de nord-vest ale Mării Negre și în regiunile de la miazănoapte de Dunăre, de abia spre mijlocul secolului al VI-lea. Cu o pagină mai înainte, D-sa caută să ne convingă că bulgarii sunt prezenți în regiunile noastre încă din sec. V. Inconsecvențe de acest gen mai există în volumul care ne reține atenția.

²⁹ M. I. Artamonov, *Етническата принадлежност и историческое значение на настурската культура в „Археология”,* 3, 1969, p. 1–9.

³⁰ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 87, notele 52–53 indică pe acești arheologi.

lor care aparțin acestei culturi sunt lucrate cu mîna, o altă parte ar fi lucrate la roata cu învîrtire lentă sau cu învîrtire rapidă. Vasele sunt modulate — susține I. Bojilov — dintr-o pastă care a căpătat după ardere culoarea roșie-cafenie; ele-s decorate cu linii orizontale și în valuri, incizate în pasta crudă. Alte vase, luerate la roata rapidă, sunt dintr-o pastă curată cenușie și înfrumusețate cu linii lustruite (p. 94).

Lăsind la o parte greșelile comise în prezentarea ceramicii din sec. VIII—X, din regiunea dintre Prut și Nistru³¹, vom atrage atenția că I. Bojilov, vorbind despre un facies al culturii Saltovo-Maiatk, se referă, în realitate, la aspectul răsăritean al culturii Dridu³², cultură numită de cercetătorii bulgari — în chip greșit — „veche bulgărească”³³. Unii cercetători văd în cultura Dridu un aspect zonal al culturii Saltovo-Maiatk de unde și convingerea lor că ea este o creație bulgaro-alano-chazară. Aceiași cercetători, printre care se numără și I. Bojilov, socotesc că cultura materială despre care este vorba a fost adusă în părțile balcano-carpaticе, din spate ținuturile azovo-caucaziene, de către triburile bulgare. De aici ar trebui să se înteleagă că acolo unde se întâlnește (firește, la Dunărea de Jos) această cultură, ea documentează prezența populației bulgare, implicit și stăpînirea statului bulgar.

În fapt, cultura Dridu — căci despre ea este vorba — în formele sale pe deplin conturate reflectă nu o situație etnică, ci un anumit grad de dezvoltare social-economică a comunităților omenești. Noi am mai avut prilejul să ne opriim asupra acestei chestiuni³⁴, și de aceea nu vom reveni asupra ei.

Dacă se poate discuta ceva, aceasta privește nu atribuirea etnică a culturii Dridu ci originile ei. Și pentru că I. Bojilov vorbind despre cultura materială i-a redus semnificația și proporțiile la dimensiunile ceramicii, fie-ne permis să atragem atenția că toate componentele de bază ale ceramicii de tip Dridu vin din fondul local și provincial-roman și nici de cum din cel slav și cu atit mai puțin din cel (proto)bulgar. Ca spusele noastre să nu apară gratuite, reamintim că tehnica de lucru (la roata înceată)³⁵, forma

³¹ Vasele luerate cu mîna nu fac parte din această cultură. Ele aparțin culturii Luka—Raikovețkaji—Hlincea I și trebuie considerate o intrușiune în cultura Dridu. Exceptând unele importuri din centrele de olărie bizantine toate vasele din cadrul culturii Dridu sunt modelate la roata cu învîrtire înceată. Așa dar, I. Bojilov face o greșală cind vorbește despre vasele luerate la roata rapidă, caracteristice culturii Dridu. Și încă ceva! Nici un arheolog nu a omologat cultura Ipotești—Cindești cu faza proto-Dridu — așa cum susține I. Bojilov (*op. cit.*, p. 94).

³² Asupra caracterelor acestei culturi, vezi Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967. Unii cercetători ca Maria Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978, passim, denumesc aceeași cultură balcano-dunăreană.

³³ Această denumire a fost însoțită și de cățiva cercetători sovietici. O poziție apropiată a acestora a avut C. Daicoviciu și nu H. Daicoviciu, așa cum crede I. Bojilov, *op. cit.*, p. 95.

³⁴ Petre Diaconu și D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, București, 1972, p. 121—129.

³⁵ Roata olarului folosită în culturile Dridu și Saltovo—Maiatk este cea *de mînă*, învîrtită mai înțet. Or, această tehnică, răspîndită și în culturile materiale slave, a fost preluată de la populațiile românice. Astăzi nu mai este un secret pentru nimeni că roata de mînă cu învîrtire lentă era uzitată în atelierele ceramice de epocă romană. Pentru existența acestui tip de roată în Pannonia și Noricum, cf. Maria Comșa, *L'Origine des marques de potier sur la céramique slave*, în *Berichte über den II Internationalen Kongress für Slavische Archäologie*, Band III, Berlin, 1972, p. 168—169.

vaselor³⁶, decorul lor³⁷ nu sînt altceva decît o transpunere pe alt plan cronologic a unei tradiții ceramice proprii culturilor romano-provincială și Sîntana de Mureș³⁸.

În pofida acestor realități, I. Bojilov continuă să credă că purtătorii culturii materiale din sec. VIII—X, din jumătatea de sud a Moldovei, sunt bulgari. O asemenea opinie se vrea a fi întărîtă și cu unele trăsături mongoloide ale cîtorva dintre mormintele de la Hanska (RSS Moldovenescă), scăpîndu-se din vedere că sintem într-o epocă și într-o regiune în care criteriile antropologice — luate singure — n-au un caracter definitoar.

Pentru a susține o stăpinire bulgărească în sec. IX—X în ținuturile de la nord și nord-est de Dunărea de Jos, I. Bojilov apeleză, la un moment dat, la izvoarele scrise³⁹ persane și arabe. După opinia lui I. Bojilov „unii geografi și istorici arabi și persani descriind Europa răsăriteană vorbesc despre un popor numit V.n.nd.r., N.n.d.r., V.l.nd.r., care — potrivit datelor lor *neprecise* (s.n.) — a locuit în ținuturile situate de-a lungul țărmului nord-pontic” (p. 97) Acest popor apare în tratatul de geografie Hudûd-al-'Alam sub numele de V.n.nd.r, în opera lui Gardizi sub cel de N.n.d.r., iar la Masudi sub forma V.l.nd.r. (De notat că Masudi marchează acest nume de două ori și anume în *Kitab at Tanbih* și în *Murudj az zahab*⁴⁰) V.n.nd.r. (și celelalte grupe de consoane) n-ar fi altii decît bulgarii. I. Bojilov pune un preț deosebit pe datele din aşa zisă scrisoare a hanului chazar Iosif (sec. X) către Hasdrai ibn Šafrut. În această scrisoare este vorba despre un popor cu numele de V.n.nt.r. care ar fi locuit mai înainte în patria chazarilor și că fiind învins de aceștia, V.n.nt.r. ar fi plecat spre apus instalîndu-se în regiunea Dunării, în apropiere de Constantinopol⁴¹. I. Bojilov vede în relatarea din scrisoarea lui Iosif migrația bulgarilor lui Asparuch spre Dunăre.

Asupra izvoarelor citate imediat mai sus și-a îndreptat atenția și N. Oikonomidès⁴². Savantul elen, plecînd de la realitatea că mențiunile

³⁶ Avem în vedere, cu deosebire, vasele în formă de borcan cu umerii svelți și cu diametrul gurii mai mare decît diametrul fundului.

³⁷ Desigur, este vorba, în primul rînd, de decorul liniilor incizate (mai des sau mai rar) orizontal. Aici este locul să se specifică că pînă și mărcile de olar, atît de caracteristice jumătății de răsărit a Europei, sunt — ca practică — tot de origine romană. Asupra acestui fapt noi am atras atenția încă din anul 1966 în articolul *Réalités archéologiques et considérations historique*, publicat în RRH, V, 1966, 3, la p. 491, unde citam și lucrarea lui Herbert Mitscha-Marheim, *Bodenzeichen auf spätrömischen Tongefäßen aus Mautern*, O.N., în *Osterreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XVII, 1963, p.p. 153—157, în care sunt publicate vase cu mărci de olar din Noricum, dateate în sec. IV—V e.n.. Asupra mărcilor de olar din epoca romană vezi și E. Bónis, *Urnen mit Meisterzeichen aus einer südwestpannonischen Töpferei*, în „*Folia Archaeologica*”, XIV, 1962, p. 27, fig. 6. Vezi și lucrarea Mariel Comșă citată în nota 35 cum și precizările noastre din SCIVA, 30, 1979, 3, p. 472, nota 13.

³⁸ Însăși asocierea ceramicilor cenușii cu ceramica nisipoasă nu poate fi considerată decît o moștenire a ceramicii Sîntana de Mureș (Cf. Petre Diaconu, în *Păcuîl lui Soare*, I, p. 127). Desigur nouă ne scăpă asemănarea, în unele privințe, dintre ceramica Dridu și ceramica Saltovo—Maiatk, dar aceasta își are o explicație logică asupra căreia ne-am oprit la timpul potrivit. (Cf. Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 126).

³⁹ În această parte a lucrării, I. Bojilov apeleză întîi la documente arheologice și apoi la cele literare spre deosebire de locul în care vorbea de aşa zisii bulgari din sec. VI—VIII, unde a apelat întîi la izvoarele literare și apoi la cele arheologice (vezi, supra, p. 1123—1124).

⁴⁰ Referințe bibliografice la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 97—99.

⁴¹ *Ibidem*, p. 100.

⁴² N. Oikonomidès, *Vardariotes — W.l.nd.r.— V.nn.d.r.; Hongrois installés dans la vallée du Vardar en 934*, în www.dacomanica.ro 1973, p. 1—8.

lui Masudi sînt cele mai vechi din punct de vedere cronologic (drept pentru care trebuie să fie și cele mai exacte), le-a luat în considerație, în primul rînd, pe acestea. Analizîndu-le, învățatul grec demonstrează că V.l.nd.r. nu sînt alții decît maghiarii care, după năvălirea din anul 934 în Bizanț, s-au așezat în valea rîului Vardar; la scurtă vreme după aceea ei s-au creștinat. Dealtminteri, acolo a luat ființă e eparhie Βαρδαριωτῶν ἡτοι Τουρκῶν.

În pofida acestei demonstrații, I. Bojilov susține că ipoteza lui Oikonomidès (pe care totuși pare a o accepta) se bazează numai pe textul lui Masudi. „Toate celelalte mărturii sunt private de Oikonomidès numai atât cît trebuie înălțaturată contradicția cu datele aflate în opera lui Masudi”, susține I. Bojilov (p. 99); și mai departe: „În nici un caz nu trebuie eludate arătările acestor autori (adică ale lui Iosif, Gardizi și ale redactorului lui Hudûd-al-'Alam, n.n.) asupra situației V.n.nd.r.ilor la Dunăre”.

Este de prisos să adăugăm că N. Oikonomidès nu a eludat nimic. Oprindu-se asupra V.n.nd.r. din opera lui Hudûd-al-'Alam (implicit și asupra V.n.d.r. din scrierea lui Gardizi) el conchide că „les V.n.nd.r. = Vardariotes, vivaient en effet entre Hongrois, les Slaves du sud, les Bulgares⁴³”. După cum se vede, bulgarii sunt amintiți în aceste opere cu numele lor, ceea ce face inutilă orice încercare de a li se atribui și numele de V.n.nd.r. Prin urmare, una erau V.n.nd.r. și alta erau bulgarii din operele scriitorilor orientali invocați de I. Bojilov.

Cît privește scrisoarea lui Iosif ea nu este luată în seamă de către N. Oikonomidès pentru că „le document est très suspect, d'autant plus que la mention de V.n.nt.r. se trouve dans une version élaborée de la lettre en question (Cf. Minorsky, *op. cit.*, p. 470—471)”⁴⁴.

Așa dar, invocarea de către I. Bojilov a șîrtilor unor scriitori arabi și persani pentru a demonstra existența unei populații și a unei stăpîniri bulgare în ținuturile de la nord și nord-est de Dunărea de Jos, la sfîrșitul secolului al X-lea, este neavenuită. Cît privește considerațiile despre avatarsurile fonetice ale V.n.nt.r — V.n.nd.r. — N.nd.r. — W.l.nd.r. și echivalarea lor cu bulgarii onogurduri (p. 100), le lăsăm în seama lingviștilor și filologilor.

Pe parcursul p. 102—117 I. Bojilov se străduie să-l identifice pe *stăpînitorul de la nord de Istru*, menționat ca atare în expresia „τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ Ἰστρου βασιλεύοντα” de la sfîrșitul fragmentului III al Însemnărilor Anonimului lui Hase.

Înainte de toate, I. Bojilov a operat o trecere în revistă a opinioilor exprimate în această privință. D-sa atrage atenția că cei mai mulți dintre istorici au văzut în *stăpînitorul de la nord de Dunăre* pe unul dintre următorii cneji kievieni: Oleg, Igor, Sviatoslav, Vladimir și Iaroslav și că alții istorici l-au omologat pe acesta cu țarul bulgar Simion. Sunt menționate de asemenea și părerile potrivit cărora acest misterios personaj ar fi fost un conducător peceneg, un cneaz român sau chiar unul dintre hanii chazari.

Savantul sofiot socoate că răspunsul exact la chestiunea identificării *stăpînitorului de la Miazănoapte de Istru* nu poate fi dat decît după

⁴³ Ibidem, p. 8.

⁴⁴ Ibidem, p. 8, nota 24.

deslușirea : a) titlului de βασιλεύς ; b) a expresiei τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου" și c) a peisajului etnic a regiunii nord-dunărene (p. 103).

Întrucit în textul Anonimului lui Hase se folosește participiul verbului βασιλεύω=a domni, a fi rege, „stăpînitorul de la nord de Istru” — susține I. Bojilov, trebuie să fi fost un βασιλεύς autentic, un monarch „cu titlu regesc, împărătesc” (p. 105). I. Bojilov este încredințat că participiul lui βασιλεύω s-ar fi întrebuințat în operele bizantine doar atunci când era vorba de bazilei în adevărul înțeles al cuvântului ; și pentru a ne convinge, cercetătorul bulgar citează o serie întreagă de izvoare bizantine mai vechi sau mai noi (p. 105—106).

Că *stăpînitorul de la nord de Dunăre* era un autentic bazileu l-ar dovedi, ne asigură I. Bojilov, și menționarea expresiei de *despot* din următorul pasaj : „καὶ ὡς οὖν δεσποτῶν μᾶλλον ἀντιποιεῖθαι προσήκει καὶ πρὸς οἴους ἐλθόντας τίνα ὠφέλειαν πειρᾶσθαι ἀπ' αὐτῶν εύρισκεν⁴⁵. (Atunci eu am spus acelea la care despot se cuvine să mergem și să încercăm să găsim un folos). Ce-i drept, sănsem într-o vreme în care titlul de despot îl purtau mai ales împărații bizantini⁴⁶, fără însă ca aceasta să-i opreasă pe unii scriitori a se servi de expresia dată în indicarea și a altor conducători, care nu erau bazilei⁴⁷. I. Bojilov susține că Anonimul lui Hase a vrut — în textul citat — să designeze prin titlul de despot pe altcineva decât împăratul constantinopolitan. Dar acest altcineva „nu poate fi — subliniază cercetătorul de la Sofia — un ἄρχων, ἄρχηγος, ἡγεμών ci un conducător care purta cu drept deplin titlul de bazileus” (p. 107). Iată de ce *stăpînitorul de la nord de Dunăre* nu are cum să fie un conducător peceneg sau unul român ; nici un conducător peceneg (sau român) n-a purtat vreodată titlu de bazileu — se grăbește să remарce savantul bulgar.

În consecință, adaugă D-sa, mai rămîn în discuție cneazul kievian (Vladimir) și țarul bulgar (Samuel)⁴⁸.

I. Bojilov respinge de *plano* ipoteza identificării *stăpînitorului de la nord de Dunăre* cu Vladimir, iar aceasta pentru motivul, foarte intemeiat, de altfel, că „Rusia kieviană nu a stăpinit niciodată ținuturile de la nord de Dunărea de Jos, cu excepția unui scurt intermezzo din vremea lui Sviatoslav” (p. 111). În plus, susține cercetătorul bulgar, cneazul kievian Vladimir n-a primit niciodată titlul de bazileu din partea împăratului constantinopolitan.

Atunci ? Atunci singurul βασιλεύς din răsăritul Europei care mai putea fi socotit drept *stăpînitorul de la nord de Dunăre* trebuie să fi fost unul dintre țările bulgari

Pentru a fi și convinsă I. Bojilov ne atrage atenția asupra următoarelor trei imprejurări ; I. Titlul de bazileu al șefului statului bulgar fusese recunoscut de bizantini încă din 927 și că monarhii bulgari l-au păstrat pînă în anul 1018 (p. 115). II. Anonimul lui Hase putea să-l numeas-

⁴⁵ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 503.

⁴⁶ D. Ferjancić, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљима*, Belgrad, 1963 passim

⁴⁷ Cuvîntul δεσπότης poate fi luat aici drept o figură de stil tot așa cum poate fi considerat și cuvîntul σατράπεια folosit o singură dată spre finele fragmentului al III-lea al Înscriuărilor Anonimului (Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 504, 6.) Expresia σατράπης este folosită și de Attaleiates *Historia*, ed. I. Bekkerus, Bonn, 1853, p. 37, pentru a designa pe Vasile Monachos, katapanul themei Bulgariei, pe la 1048—1052.

⁴⁸ Indicarea numelor lui Vladimir și Samuel s-a făcut pentru că autorul volumului este convins că evenimentele relate sunt în continuare legate la sfîrșitul veacului al X-lea. e.n. www.dacoreomanica.ro

că pe țarul bulgar *stăpinitorul de la nord de Istru* deoarece : a) la vremea cînd se consumau evenimentele relatate bulgarii ar fi stăpinît unele regiuni de la miazănoapte de Istru, cum sănt Transilvania și Banatul⁴⁹, păstrate, chipurile, sub jurisdicția lor pînă în 1003, anul cînd Vidinul este cucerit de către Bizantini ; b) Anonimul lui Hase avea treabă cu țarul bulgar în calitatea acestuia de stăpinitor al unor ținuturi de la nord de Dunăre. III. Întrucît din analiza situației demografice — aşa cum este operată ea la p. 83—102⁵⁰ — ar reieși că elementele etnice predominante în zonele de la nord și nord-est de Dunărea Inferioară ar fi fost cele bulgare, de la sine înțeles — afirmă I. Bojilov — că și *stăpinitorul de la nord de Dunăre* a fost tot un bulgar Iar dreapta interpretare a evenimentelor narate de Anonim și datarea lor ar trebui să ne conducă, afirmă savantul bulgar, la concluzia că în τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου βασιλεύοντα se ascunde țarul bulgar Samuel (p. 117).

Toată demonstrația lui I. Bojilov, în privința identificării *stăpinitorului de la nord de Dunăre*, este greșită. Și ea este greșită pentru că și plantată pe următoarele trei fapte închipuite : 1. Participiul lui βασιλεύω s-a folosit în literatura bizantină, mai veche sau mai nouă, numai în legătură cu bazileii bizantini sau nebizantini ; II. În toate cazurile acești bazi-lei trebuiau să fie recunoscuți ca atare de Curtea constantinopolitană ; III. Monarhii care purtau titlul de bazileu erau creștini⁵¹.

La locul potrivit⁵² am amintit că I. Bojilov — pentru a-și susține punctul de vedere — a citat o serie întinsă de știri literare bizantine. Cu puțin efort, însă, D-sa ar fi găsit și alte texte în care participiul lui βασιλεύω a fost aplicat unor conducători barbari, nerecunoscuți ca bazilei de către bizantini. De pildă : „Οτι 'Ροῦα βασιλεύοντος Οὔννων”⁵³, (Cînd era Ruă regele hunilor)⁵⁴; „καὶ τῶν βαρβαρῶν αὐτῷ μετὰ 'Ρωσιμόδου τοῦ σφῶν βασιλεύοντος”⁵⁵ (Și barbarii în frunte cu regele lor Rausimodus)⁵⁶; În alte izvoare literare conducătorilor barbari li se aplică nu participiul lui βασιλεύω ci însuși substantivul βασιλεύς. De exemplu : „,,καὶ στρατηγὸν 'Ρωμαίων ἐπιτάτοντα Σκυθῶν βασιλεῦσι”⁵⁷ (Și un crîmuitor de oști roman poruncind regilor sciții)⁵⁸; „διωγμοῦ μεγάλου ἐνστάντος ὑπὸ βασιλέως 'Ελληνος”⁵⁹ (fiindcă se iscase prigoana Regelui Hellenos)⁶⁰; „,,τοῦ Σκυθῶν βασιλέως”⁶¹ (regele sciților).

⁴⁹ Despre pretinsa stăpinire bulgărească asupra ținuturilor de la nord de Dunăre, tocmai în aceste vremuri, vezi *infra* nota 83.

⁵⁰ Asupra nereușitei acestei analize, vezi, *supra*, p. 1124—1125.

⁵¹ Această condiție rezidă în următoarea frază: „una din problemele principale — aşa cum am subliniat deja — este identificarea conducătorului creștin (s.n.) care ar fi putut fi caracterizat în felul acesta (adică drept bazileu, n.n.)” (I. Bojilov, *op. cit.*, p. 115).

⁵² Vezi *supra*, p. 1128.

⁵³ Ex historia gothica Prisci Rhetoris et sophistae Parites Excepta de legationibus, romanorum ad gentes; in Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri *Historiarum quae supersunt e recensione Imm.* Bekkeri et B. N. Niebuhrri C. F., Bonnae, 1829, p. 166.

⁵⁴ Fontes Historiae Daco-Romanæ, II, București, 1970, p. 247.

⁵⁵ Zosimi Comites et exadvocati fisci *Historia Nova*, ed. L. Mendelsohn, Leipzig, 1887,

II, 21.

⁵⁶ Fontes, II, p. 307.

⁵⁷ Themistii Opera, ed. L. Dindorf, Leipzig, 1832, Discursul X 132 C D.

⁵⁸ Fontes II, p. 57.

⁵⁹ Epiphani Opera, ed. K. Iohl, I—III, Berlin, 1915—1933, 70, 15, 2.

⁶⁰ Fontes, II, p. 175.

⁶¹ Eunapii Sardiani qua Dexippum continuavit. Excepta de legationibus gentium ad Romanos, în Dexippi, Eunapii, p. 46, 20 (Fontes, II, p. 239).

Aserțiunii lui I. Bojilov că bazilei puteau fi numiți numai monarhii creștini⁶² i se poate răspunde prin citarea a numeroase știri, încă din epoca romană tîrzie, în care întîlnim conducători păgini numiți bazilei laolaltă cu bazilei creștini. De pildă: „„Οὗτοι ὑπῆρχον ἐπὶ Ἱγγουρίχου βασιλέως τῶν Γότθων καὶ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ βασιλέως Ῥωμαίων”⁶³ (Acestia (adică martirii) au trăit sub Ingurich regele goților (deci un păgân n.n) și sub Valentinian, Valens și Pratianos împăratii romelilor (care erau creștini n.n.)⁶⁴; „Τούτων τὰ λείψανα συνήγαγε Γάαθα ἡ βασίλισσα τοῦ ἔθνους τῶν Γότθων”⁶⁵ (Moaștele lor au fost aduse la Gaatha, regina goților [care era creștină și drept credincioasă])⁶⁶. Mâma și Atacam de neam regesc).

Izvoarele citate pînă acum privesc, cu deosebire, situații din timpul stăpîririi romane-tîrzii. De aceea se cuvine să cităm măcar un singur exemplu dintr-o vreme mai apropiată de epoca în care Anonimul lui Hase își redactă Însemnările. Skylitzes, referindu-se la pecenegii din prima jumătate a secolului al XI-lea notează într-un anumit loc următoarele: „λάθρᾳ πέμπων μηνύματα πρός τε τοὺς ἑαυτοῦ συγγενεῖς καὶ τὴν φυλήν, ἡδυνήθη, τήντείδιαν γενεὰν ἀποστήσαι τῆς τοῦ βασιλέως εὐνοίας (ἥν δὲ ἡ Βελεμαρίς) καὶ πρὸς ταύτη καὶ ἄλλην τὴν Παγουμανίδα”⁶⁸ (Kegen trimișind în taină indicații ruedelor și tribului său a izbutit să alunge din tribul acesta bunăvoiința față de rege (adică Tyrach, n.n.) (era tribul Belemarnis) și pe lîngă el să mai « răsvrătească » și alt trib, (Pagumnanis)⁶⁹. Prin urmare, pînă și șeful unor triburi turce, nomade, este indicat în izvoarele bizantine bazileu. Atunci ce rost avea toată demonstrația că participiul lui βασιλεύω din Însemnările Anonimului lui Hase nu se poate raporta decît la unul dintre țarii bulgari? În fapt, Anonimul lui Hase folosea verbul βασιλεύω în același înțeles în care Theophanes Confessor folosea substantivul βασιλεία, atunci cînd se referea la soarta unor bulgari care ajunseseră prin secolul VII pînă-n părțile Ravenei (ὑπὸ τὴν βασιλείαν τῶν χριστιανῶν)⁷⁰. Așa dar, I. Bojilov n-a reușit să ne convingă de faptul că folosirea verbului βασιλεύω de către Anonimul lui Hase este pus în legătură cu Samuel al Bulgariei. βασιλεύω din Însemnările Anonimului lui Hase avea altă semnificație, surprinsă foarte bine de V. G. Vasilevsky atunci cînd afirma că și „noi spunem[azi] marele herzog care domnește”⁷¹,

⁶² Vezi supra, nota 51.

⁶³ H. Delahaye, *Martyrs de l'église de Gothie*, în Acta Bollandiana, XXXI, 1912, p. 279.

⁶⁴ Fontes II, p. 727.

⁶⁵ H. Delahaye, *op. cit.*, loc. cit.

⁶⁶ Fontes, II, p. 727.

⁶⁷ Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, *Historiarum*, Bonn, 1829, p. 168 (Fontes, II, p. 249).

Este locul să se adauge că scriitorii bizantini aplicau barbarilor nu numai verbul βασιλεύω sau substantivul βασιλεύς ci și adjecтивul de rigoare. Astfel, întîlnim la Priscus Panites sintagma Οἱ βασιλεῖοι Σκυθαί (ed. C. de Boor, p. 121, 1), aplicată hunilor, ca și ἀπὸ τῶν λεγομένων βασιλείων Σκυθῶν la Skylitzes-Cedrenus (*Historiarum Compendium*, II, Bonn, 1839, II, p. 581) aplicată pecenegilor.

⁶⁸ Skylitzes-Cedrenus, II, p. 583.

⁶⁹ Fontes Historiae Daco-Romanae, III, București, 1975, p. 151.

⁷⁰ Theophanes *Chronographia*, recensuit C. de Boor, I, Leipzig, 1883, p. 357.

⁷¹ V. G. Vasilevskij, *op. cit.*, p. 181. Cf. I. Bojilov, *op. cit.*, p. 104.

Subcapitolul „Interpretarea istorică și datarea evenimentelor relate de Anonimul lui Hase” (p. 117—131) constituie parte de concluzii a lucrării savantului bulgar.

La începutul subcapitolului, D-șa repetă unele lucruri referitoare la huni, cutriguri, protobulgari⁷², ca apoi să amintească de apariția drujinelor lui Asparuch în aşa numitul Onglos; ceva mai încolo autorul ne asigură că — începind cu secolul al IX-lea — cronicarii vorbesc explicit despre Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ “Ιστρου ποταμοῦ neprecizindu-se însă că izvoarele indicate se referă numai la două evenimente și anume: a) la transplantarea celor 10 000 de macedoneni în timpul domniei lui Krum⁷³ și b) moartea lui Sviatoslav în anul 1322⁷⁴.

I. Bojilov amintește în continuare de apariția, în stepele nord pontice, la sfîrșitul secolului al IX-lea, a maghiarilor și pecenegilor, ca apoi să treacă la o largă prezentare a conflictului bizantino-bulgaro-kievian, izbucnit spre sfîrșitul deceniului al 7-lea, al celui de al X-lea veac e.n. I. Bojilov crede că la încheierea conflictului, în 971, teritoriile de la sud de munții Haemus au fost înglobate în două strateghii : 1. Berœ și 2. Thracia și Ioannopolis. Teritoriile de la nord de amintiții munți au fost organizate într-un katepanat numit al Mesopotamiei care cuprindea, la rîndu-i, strateghia Dristrei și strateghia Mesopotamiei Occidentale, aceasta din urmă situată la nord de Dunăre. Evident, schema propusă vrea să se întemeieze pe datele Taktikon-ului lui Oikonomides⁷⁵.

Cîndva după anul 976, susține I. Bojilov, ca urmare a luptelor declanșate de cei patru comitopoli, teritoriile de la sud de Dunăre ar fi fost organizate în strateghia Ioannopolis și Dorostolon. În această vreme katepanayul Mesopotamiei ar fi cuprins o strateghie — de-alungul Dunării inferioare — cu un nume necunoscut și o altă strateghie — a Mesopotamiei occidentale — situată între Prut și Nistru, sau chiar între Siret și Prut (p. 123).

⁷² Pe care însă acum le colorează cu unele erori. De pildă, la p. 118 susține că spre mijlocul sec. VI pe malurile de nord-est ale Mării Negre apar bulgarii cutriguri. Drept urmare, ne trimite la p. 86 unde se afirmă însă că „bulgarii onoguri sau bulgarii cutriguri” s-au așezat aci „prin secolele al V-lea — al VI-lea”.

⁷³ Vezi trimiterile de rigoare la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 176—185.

⁷⁴ Nicephor Groras, *Byzantina Historia*, Bonn, 1829, p. 390.

⁷⁵ N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972. În acest Taktikon este vorba la un moment dat (p. 266) despre o strateghie a Pontului Euxin. Despre aceasta N. Oikonomidès (*op. cit.*, p. 358) scrie: „le principal poste de surveillance devait être le Bosphore de Thrace, et on se peut demander si le stratège du Pont Euxin n'est pas identique à celui du Sténon, attesté aux Xe — XIe s.”

I. Koledarov, *Политическа география на средновековната българска държава*, I, Sofia, 1979, p. 56, plasează această „themă” la „nord-est de gurile marei fluviu (citește Dunărea, n.n.)” Noi credem că strateghia Pontului Euxin cuprindea zona care constituia mai înainte „chora” maritimă Bulgaria, (cf. H. Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris 1966, p. 88—89). Nu este exclus ca o parte din această strateghie să fi constituit embrionul viitoarei theme, cunoscute sub numele de „regiunea orașelor de la Dunăre”, transformată mai tîrziu, după mijlocul sec. XI, în thema Paradounavon.

Cit privește schema lui I. Bojilov privitoare la organizarea ad-tivă a nord-estului Peninsulei Balcanice (inclusiv Dobrogea) și a teritoriilor de la nord de Dunărea Inferioară, cucerite de bizantini în 971, ea trebuie să sufere modificări serioase ca urmare a datelor furnizate de marea mulțime a sigiliilor descoperite la Preslav (Cf. Ioan Iordanov, *Вестимели на миналото. Печати на преславски стратешу от X—XI век* în Pliska, Madara, Preslav, 5, 28 decembrie, 1979, p. 9).

În ce privește situația teritoriilor sud-dunărene, I. Bojilov crede că ele au intrat, în întregime, în componența statului bulgar al lui Samuel cîndva după „17-VIII-986” dar înainte „de vara lui 990” (p. 125).

În continuare, cercetătorul sofiot vorbește despre o înaintare bulgară la nord de Dunăre. Aceasta ar rezulta din următoarele cuvinte ale Anonimului : (p. 126) „Ei (barbarii-bulgari, nota lui I.B.) au pustiit și distrus fără omenie totul la fel ca fiarele sălbaticice, îndreptind supărarea lor împotriva tuturor, căci nici față de ai lor nu manifestau vreo cruce...”⁷⁶. Dar spusele Anonimului pot fi aplicate la fel de bine și realităților din Dobrogea de sud. I. Bojilov crede că tot atunci bulgarii au ajuns pînă în regiunea Anonimului lui Hase, adică pînă în zona dintre Prut și Nistru (în concepția cercetătorului sofiot). Într-o atare situație Anonimul, identificat de savantul bulgar cu strategul Mesopotamiei Occidentale, s-ar fi retras înspre răsăritul european, de unde nu s-a întors decît după ce ostile lui Samuel au părăsit ținutul invadat. Prima lui grija după ce s-ar fi întors acasă ar fi fost să repare cetățile distruse de Samuel, ca apoi, forțat de împrejurări, să convoace o adunare a căpeteniilor locale, în cadrul căreia a ținut un discurs. Prin acest discurs Anonimul-strateg ar fi căutat să-i convingă pe supușii săi să rămînă credincioși Constantinopolului ; aceștia refuzând, el a fost nevoit să se ducă la *stăpînitorul de la nord de Dunăre*, adică la Samuel (după cum crede I. Bojilov), și să se predea acestuia, împreună cu supușii lui.

Evident, I. Bojilov — în prezentarea faptelor — comite unele erori generate, pe de o parte, de ideea dinainte formată că evenimentele despre care-i vorba s-au consumat la nord de Dunăre, iar pe de altă parte, de greșita tălmăcire a unora dintre pasajele Însemnărilor⁷⁷.

Capitolul se încheie cu menționarea recuceririi în anul 1000 (sau 1001) de către bizantini a ținuturilor din nord-estul Bulgariei.

Din cele spuse pînă aici a reieșit, credem, insistența cu care I. Bojilov încearcă să localizeze evenimentele relatate de Anonimul lui Hase la miazănoapte de gurile Dunării. Acum, D-sa vrea să ne încredește că o atare opinie este certificată și de Taktikon-ul lui Oikonomidès în care se menționează, între altele, existența unei strateghii a Mesopotamiei Occidentale. Pentru cercetătorul bulgar nu începe îndoială că Mesopotamia Occidentală se găsește la nord de Dunăre și că această strategie ar fi fost tot una cu teritoriul stăpînit de Anonimul lui Hase. În alte vorbe, Anonimul lui Hase n-ar fi fost altcineva decît strategul Mesopotamiei Occidentale, cîndva, în ultima decadă a celui de-al X-lea secol e.n. Dar prin aceasta încă nu s-a dovedit că ținutul Anonimului se găsea la miazănoapte de Dunăre. Pus în față unei atari dificultăți Bojilov a apelat în anexa VII-a (lucrarea sa este însoțită de 7 anexe) la datele din cronica lui Skylitzes-Cedrenus. Drept urmare, D-sa scrie : „Datorită lui Ioan Skylitzes știm că o serie de orașe (s.n.) aflate la nord de Dunăre s-au ală-

⁷⁶ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500—501.

⁷⁷ De pildă, I. Bojilov traduce οἰχέω (ultimul cuvînt din fragmentul II — Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 502, 5) cu a popula. În fraza respectivă acest verb are înțelesul de a repară, a reface. Ca atare fraza trebuie tradusă astfel: „Si atunci la început gîndindu-mă eu cel dintii să locuiesc [în] Climata am clădit lîngă ea mai întîi o fortăreață, pe cît posibil, pentru ca din aceasta să se construiască ușor și restul fortăreței”. Fraza dinspre sfîrșitul fragmentului III (Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 504): „si toți ai decretat ca eu să duc la îndeplinire aceasta în interesul comun” este tradusă de I. Bojilov, *op. cit.*, p. 43, astfel: „Si toți ai hotărît ca și eu să fac aceasta”.

turat benevol Bizanțului” (p. 189). Dintre aceste centre urbane trebuie să fi făcut parte cele 10 orașe despre care Anonimul ne informează că au fost pustiate de barbarii ce-i atacau regiunea. Dacă aşa se prezintă situația— sustine I. Bojilov — înseamnă că strateghia Anonimului — identificată cu Mesopotamia Occidentală — nu se putea afla decit tot la nord de Dunăre.

Toate ar fi bune numai că în textul lui Skylitzes, adus în discuție de I. Bojilov, nu este vorba de orașe ci de fortărețe : „καὶ προσῆλθον αὐτῷ πρέσβεις ἐκ Κωνσταντείας καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τῶν πέραν ἰδρυμένον τοῦ Ἰστρου, ἀμνηστίαν κακῶν αἰτούμενοι καὶ ἔαντους ἐγχειρίζοντες σύν ὁχυρώμαστιν”⁷⁸. (Și au venit la dinsul din Constanța (adică din Constanța zilelor noastre n.n.) și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru (adică din stînga Dunării, n.n.) soli care cereau iertare pentru faptele rele săvîrșite, predinindu-se împreună cu acele fortărețe)⁷⁹. Există vreun indiciu că Ioan Skylitzes are în vedere — în textul citat — anume fortărețe și nici de cum orașe ? Da, există ! Dovada ne-o oferă un alt pasaj, în care Skylitzes face o deosebire între orașe și fortărețe. De pildă, el scrie textual : τῶν δὲ ‘Ρώς ἀποπλευσάνθον, τῶν παρὰ ταῖς ὅχθαις τοῦ ποταμοῦ φρουρίων καὶ πόλεων πρόνοιαν θέμενος ὁ βασιλεύς καὶ φρουρὰν καταλιπὼν τὴν ἀρκοῦσαν ἐς ἥθη τὰ ‘Ρωμαίων ἀνέζευξεν”⁸⁰ (iar după ce rușii au plecat cu corăbiile, împăratul întărind fortărețele și orașele de pe malurile fluviului și lăsând garnizoană îndestulătoare s-a întors în țara romeilor)⁸¹. Prin urmare, pentru I. Skylitzes una sint fortărețele și alta orașele. Or, atunci cînd s-a referit la așezările de la miazănoapte de Dunăre cronicarul bizantin le-a numit fortărețe și nu orașe. Iată de ce textul lui I. Skylitzes, invocat mai sus⁸², nu-i poate sluji lui I. Bojilov sub nici o formă, la identificarea Mesopotamiei Occidentale cu ținutul Anonimului și localizarea acestuia în regiunile de la nord de Istru.

Sigur, nimeni nu poate nega faptul că, în 971 bizantinii au anexat sau reanexat⁸³ Imperiului lor anumite regiuni nord-dunărene⁸⁴, după cum

⁷⁸ Skylitzes-Cedren, II, p. 401.

⁷⁹ Fontes, III, p. 141.

⁸⁰ Skylitzes-Cedrenus, II, p. 411.

⁸¹ Fontes, III, p. 143.

⁸² Vezi *supra*, nota 78.

⁸³ Am văzut ceva mai înainte (*supra*, p. 1129) cum I. Bojilov a încercat să acrediteze ideea că Banatul și Transilvania ar fi fost în posesiunea bulgărească pînă în anul 1003 cînd a căzut Vidinul în mâinile bizantinilor. D-sa ia în considerare datele cronicii Secretarului Anonim al regelui Bela. Din aceeași sursă, însă, aflăm că Menumorut, unul dintre ducii Transilvaniei, era supus împăratului constantinopolitan: „qui etiam violenta manu rapuerat terram hanc ab atthavo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis” (Și chiar dacă acela a răpit prin violență această țară de la strămoșul meu, acum însă grație slăpinului meu împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o smulgă din mâinile mele”) (*Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. I. Faptele ungurilor de Secretarul Anonim al regelui Bela, București, 1934, ed. G. Popa-Lisseanu, p. 41–49). Aceasta se întimplă la începutul secolului al X-lea. Să dacă aşa era situația atunci, ea nu putea fi schimbată în a doua parte a veacului al X-lea. Este posibil ca aceste ducate sau altele asemănătoare lor, scăpate o vreme de sub „oblăduirea” bizantină, să fi revenit acum, din nou, la statutul de vasale Constantinopolului.

⁸⁴ Oricum ar fi, textul lui Skylitzes ne îndreptățește să credem că conducătorii cetăților care veniseră la Ioan Tzimiskes, aflat la Dorostolon, se simțeau vinevați față de împărat. În ce constă această vină? Nu cumva ei, conducătorii amintitelor fortărețe, îi ajutaseră, în timpul conflictului armat, pe kievieșeni, încălcind în acest fel angajamentul de supunere față de Imperiu?

nimeni nu poate nega că — în temeiul datelor de care dispunem — Mesopotamia Occidentală poate fi căutată nu numai în Dobrogea (de nord) ci oriunde și în zonele de la miazănoapte de bâtrînul fluviu, supuse Bizanțului în 971, dar a invoca pasajul din opera lui Skylitzes — pasaj citat mai sus⁸⁵, pentru a identifica ținutul Anonimului cu Mesopotamia Occidentală și a o plasa pe aceasta la nord de Dunăre, ni se pare a fi o operație inutilă, iar pe de-asupra și riscantă.

Evident, pentru a-și susține punctul de vedere, I. Bojilov ar putea invoca celălalt text din Cronica lui Skylitzes⁸⁶.

Vorbind despre acest text, noi am mai avut prilejul să arătăm că folosirea lui ὄχθη la plural este proprie stilului lui Ioan Skylitzes (nu și lui Skylitzes Continuatus). Scriitorul bizantin întrebuiștează pluralul lui ὄχθη cînd vrea să indice atît ambele maluri ale Dunării cît și numai unul dintre ele⁸⁷. Cu alte cuvinte, I. Skylitzes se exprima în felul în care ne exprimăm și noi cînd vorbim azi despre *malurile mării* sau în felul în care se exprimă însuși I. Bojilov cînd se folosește de expresia *malurile Dunării* într-o situație în care este vorba de malul stîng al fluviului⁸⁸.

Oricum ar fi, în pasajul incriminat, I. Skylitzes are în vedere doar malul drept al Dunării. De altfel, numai pe malul drept existau în acea vreme orașe și fortărețe⁸⁹.

În pofida demonstrației noastre — cunoscute lui I. Bojilov — acesta crede azi că „interpretarea pasajului [τῶν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ φρουρίων καὶ πόλεων], confruntarea [lui] cu alte părți din cronică lui Skylitzes cum și mărturiile altor autori contemporani arată în chip hotărît că în cazul de față cronicarul bizantin ne informează laconic asupra situației ținuturilor bulgărești (sic) de la nord și de la sud de Dunăre cucerite [de bizantini]” (p. 190). Așa dar, I. Bojilov vrea să ne arate, într-o formă ocolită, ceea ce a spus-o direct la p. 120—121, și anume că prin pluralul lui ὄχθη din acest pasaj s-ar indica ambele maluri ale Dunării. Întorcindu-ne la p. 120—121, unde sănsem trimiși pentru a afla temeiurile unei atari afirmații, vedem că „mărturiile altor autori contemporani” se reduc la o informație din Cronica lui Nestor⁹⁰, iar „alte părți din cronică lui Skylitzes” la o singură frază din opera acestuia.

Informația din Cronica lui Nestor se referă la existența în 968—969 a „80 de orașe la Dunăre”⁹¹. După opinia lui I. Bojilov, aceste orașe ar fi

⁸⁵ Vezi *supra*, nota 80.

⁸⁶ Vezi *supra* nota 80.

⁸⁷ Petre Diaconu, *Les rives du Danube à la lumière de quelques passages de la Chronique de Skylitzes*, în RESEE, XIV, 1976, 2, p. 311—316.

⁸⁸ I. Bojilov lăudând în considerare un text din Agathias (pe care noi l-am reprodus în nota 26 a acestei lucrări) îl traduce astfel: „Hunii (adică cutrigurii — nota lui I. B.) însă au coborât în ținuturile dinspre sud să-așezat unde au vrut, nu departe de *malurile* (s.n.) Istrului”. De notat că în textul lui Agathias se scrie: τῆς ὄχθης τοῦ Ἰστρου.

⁸⁹ Cf. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 312.

⁹⁰ Ce-i drept, I. Bojilov la p. 121 a cărții sale citează și spusele lui Yahya potrivit cărora „Tzimiskes a intrat în posesia orașului (Siliстра, n. lui I. B.) și a fortăretelelor înconjurătoare, pe care le ocupaseră rușii”. O analiză, fie și sumară, a acestui text din Historie de Yahya-ibn-Said d’Antioche continuator de Sa’id-ibn-Bitrîg, éditée et traduit en français par I. Kratchkowsky et A. Vasiliev, Paris, 1924, fascicule I, p. 833, Patrologia Orientalis XVIII) ne îndreptășește să afirmăm, fără teamă de a greși, că „fortăretele înconjurătoare pe care le ocupaseră rușii” erau situate în dreapta Dunării.

⁹¹ Izvoarele Istoriei Românilor, vol. VII (Cronica lui Nestor) București, 1935, p. 71, (ed. G. Popa-Lisseanu)

tot una cu „cetățile și orașele așezate pe ambele maluri ale Dunării [despre care ne informează Ioan Skylitzes]”⁹². Noi n-avem nimic împotrivă ca orașele din Cronica lui Nestor să fie tot una cu fortărețele și orașele amintite de Ioan Skylitzes, cu condiția, însă, ca ele să se fi aflat numai pe malul sudic al Dunării, pentru că la acestea și nu la altele se referă cronicarul bizantin⁹³, în textul reprodus mai sus.

Fraza lui Ioan Skylitzes este cea în care se specifică: „ἡμέρας δὲ ἅρτι διαγελώσης πάντας τούς τηντίς φρουρίοις εἰς φυλακὴν ἐσκεδαμένους ἀνεκαλοῦντο ἐς τὸ Δορόστολον, καὶ ταχέως ἦκον μετακληθέντες”⁹⁴. (Și cînd s-a luminat de zi a chemat la Dorostolon pe toți ciți erau răspindiți pentru pază în unele fortărețe și în grabă au venit cei chemați). Aici, însă, este vorba despre fortărețe de la sud și nu de la nord de Dunăre. Noi am lămurit aceste lucrări dinainte⁹⁵, în vremea în care I. Bojilov încă mai credea că în pasajul respectiv este vorba de străji kieviene⁹⁶, care ar fi fost chemate la Dorostolon din „orașele de pe malul stîng al Dunării”. Lăsind la o parte laudele ce i se cuvin pentru a fi înțelese însfărăsit care este sensul adevărat al spuselor lui Skylitzes din acest pasaj, vom sublinia că încercarea istoricului bulgar de a demonstra că prin pluralul lui ὥχθη cronicarul bizantin, mai sus citat, a designat ambele maluri ale Dunării este neisbutită⁹⁷. Și cu acesta am dovedit, credem, inutilitatea folosirii datelor din opera lui Skylitzes pentru dovedirea unei stăpîniri bulgărești la nord de Dunăre în a doua jumătate a secolului al X-lea. Dincolo de

⁹² Vezi și opinia lui M. Drinov, *Собрание Сочинений*, I, 1909, p. 332–333; ap. Al. Kuzev, în *Izvestija—Varna*, XV, (XXX), 1979, p. 33.

⁹³ Skylitzes-Cedrenus, II, p. 402.

⁹⁴ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 315–316.

⁹⁵ I. Bojilov, în *Izvestija—Varna*, IX (XXIV) 1973, p. 118–119. Din păcate, la I. Bojilov se observă o regretabilă eludare a priorității noastre în deslușirea unora dintre problemele abordate de D-sa. Iată cîteva exemple în privința aceasta: noi am afirmat că David, protospătarul, a fost strateg al Traciei și Dristrei în anii 1000–1001 (P. Diaconu, „Pontice”, II, 1969, p. 397, 400) în timp ce I. Bojilov afirma că acest lucru, în „Studia Balcanica” 1970, p. 85–86, nota 80. Noi am afirmat că pecenegii n-au ocupat Atelkuzu la sfîrșitul secolului IX (așa cum au crezut alți istorici) în „Studii” 18, 1965, 5, p. 1118–1119, în timp ce I. Bojilov afirmă aceasta de abia în *Исм. Преглед*, XIX, 1973, 2, p. 40. Noi am afirmat că sigiliul lui Leon Sarakinopoulos, strategul Ioannoupolui și al Dristriei, se datează în 971–975, încă din anul 1969, în RESEE, VII, 3, p. 59, în timp ce I. Bojilov afirmă același lucru în *Исм. Преглед*, XXVI, 1970, 5, p. 100. Acum în lucrarea sa *Анонимът на Хасе* p. 123, I. Bojilov înclină să credă că sigiliul în cauză datează după 976.

Am ținut să facem aceste precizări mînații nu de un anumit orgoliu profesional, ci din sincera dorință de a repune faptele pe făgașul adevăratului istoric.

⁹⁶ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 121, nota 26 scrie: „În cele din urmă P. Diaconu (À propos des „Petchénègues au Bas Danube” RESEE, XIII, 1975, 1, p. 134) admite că o parte din aceste cetăți au fost așezate la nord de Dunăre, în Carpați și în Transilvania, dar nu și în apropiere de malul Dunării. Dar expresia ταῖς ὥχθαις τοῦ ποταμοῦ înseamnă tocmai aceasta: nu orașe așezate chiar pe malul Dunării, ci în două mari regiuni, la sud (Dobrogea) și la nord (Țara Românească, Moldova, dar nu Transilvania și Carpații) de ea”. Să fie vorba aici oare de o greșeală în logica elaborării frazei? Probabil, pentru că altfel I. Bojilov știa că noi (și nimeni altul) am fost primii care am susținut că este vorba de așezări fortificate, situate la o oarecare distanță de fluviu. Aceasta am făcut-o nu numai în lucrarea citată de I. Bojilov, ci și în articolul nostru *Roul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfîrșitul secolului al X-lea*, în „Pontice”, 2, Constanța, 1969, p. 395–396.

Faptul că unele dintre fortărețele care s-au supus Bizanțului se puteau găsi chiar în Transilvania nu trebuie să ne mire de vreme ce — așa cum am văzut mai sus (vezi nota 83) — există temeiuri să credem că și la începutul veacului al X-lea cîțiva dintre ducii de dincolo de munți se considerau supușii Constantinopolului.

considerațiile noastre să remarcăm totuși temeinicia argumentelor aduse în combaterea tezei localizării Mesopotamiei Occidentale în partea de sud a Themei Strumion (p. 192—194).

Din rezumatul afirmațiilor făcute de I. Bojilov cititorul a putut să-și dea seama că evenimentele narate de Anonimul lui Hase n-au fost interpretate la dreapta lor valoare.

Soluțiile propuse de cercetătorul bulgar vin în contradicție cu datele oferite de izvoarele scrise și arheologice, cum și cu cele cuprinse în însesi spusele Anonimului lui Hase.

Fără îndoială că barbarii care atacau regiunea (sau strateghia — ca să folosim expresia colegului nostru) Anonimului lui Hase erau bulgari⁹⁷, fapt recunoscut și de I. Bojilov. Dar a socotit că tot bulgari erau și supușii Anonimului și locuitorii de la nord de Dunăre și stăpînitorul acelor regiuni, înseamnă a nu fi pătruns cum trebuie și cît trebuie în atmosferă și subtilitățile relatărilor făcute de redactorul anonim al Însemnărilor.

Anonimul lui Hase, vorbind despre barbarii (adică bulgarii) care îi atacau regiunea, îi descrie în cele mai negre culori. Aceasta o face în fragmentul al II-lea al Însemnărilor. Trebuie să spună ceva și despre locuitorii de la nord de Istru, (implicit și despre conducătorul lor) Anonimul se referă la ei cu simpatie. Aceasta o face în fragmentul III al Însemnărilor.

La locul potrivit⁹⁸ cercetătorul sofiot a atras atenția asupra unitării dintre cele două fragmente. Această unitate ne determină să credem că textul ambelor fragmente a fost redactat dintr-odată și nu pe etape, evident, la scurtă vreme după sosirea Anonimului acasă din vizita făcută stăpînitorului de la nord de Istru.

Dacă am accepta, așa cum I. Bojilov ne invită să facem, că locuitorii de la nord de Dunăre erau bulgari, va trebui să admitem că Anonimul lui Hase era supărăt pe barbari (i. e. bulgari) cind i-a descris aşa cum i-a descris în Fragmentul II al Însemnărilor, dar că supărarea îi trecuse cind a ajuns cu redactarea la fragmentul III al Însemnărilor.

Ceva mai înainte⁹⁹ am atras atenția că omologarea ținuturilor Anonimului lui Hase cu unul din ținuturile dintre Siret și Nistru contravine știrilor literare referitoare la prezența pecenegilor în acele părți. Aceleași știri se opun și încercărilor de identificare a răsăritului Munteniei și a sudului Moldovei cu unul dintre ținuturile statului bulgar, conduse de Samuel.

I. Bojilov dându-și seama că aceste izvoare constituie o piedică în calea interpretărilor sale le minimalizează importanța susținind, în schimb, că statul bulgar începînd din epoca lui Simion și terminînd cu anul 1018 a menținut relații de prietenie cu pecenegii și ca „o consecință a acestor relații apropiate, care — potrivit spuselor patriarhului I Misticul — se înteme-

⁹⁷ În sensul de „locuitorii” din nord-estul Bulgariei. Aici este locul să se precizeze că revolta locuitorilor din nord-estul Bulgariei — desfășurată în timpul „domniei” lui Samuel — va fi fost condusă nu de acesta ci de niscaiva conducători locali.

⁹⁸ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 26.

⁹⁹ Vezi, *supra*, p. 1122.

iau pe căsătoriile [reciproce] statul bulgar s-a retras benevol din teritoriile de pe țărmul nordic al Pontului și că la mijlocul secolului al X-lea granița dintre Bulgaria și unele triburi pecenege era pe Nistru”¹⁰⁰.

Lăsând la o parte caracterul idilic al *retragerii* statului bulgar pînă la linia Nistrului se cuvine să atragem atenția că relațiile dintre pecenege și bulgari, în secolul al X-lea, n-au fost chiar aşa de pașnice cum își închipuie colegul nostru I. Bojilov. Oare Constantin al VII-lea Porphyrogenetul nu ne informează că bulgarii au căutat totdeauna pacea peceneilor deoarece au fost deseori impresurați cu război (s.n.) și prădați de către aceștia”¹⁰¹. Despre o asemenea năvâlire a peceneilor efectuată în Bulgaria anilor 943 vorbește și cronicarul Mihail Glykas: „Πατζινάκαι δέ τὸν Ἰστρον διαβάντες καὶ τὴν Μυσίαν κακῶς διαθέμενοι”¹⁰² (Pecenegii traversează Istrul și devasteză Misia)¹⁰³. Aceasta se întimplă în prima jumătate a sec. X și avem toate motivele să credem că aceeași era situația și în a doua jumătate a veacului. De pildă, în 971 cînd se desfășoară ostilitățile bizantino-kieviene, pecenegii erau aliații lui Ioan Tzimiskes, și dacă erau aliații acestuia, prin forță împrejurărilor ei nu puteau fi prietenii bulgarielor¹⁰⁴.

Din cele spuse imediat mai sus rezultă că relațiile bulgaro-pecenege din sec. X, de departe de a fi fost amicale erau destul de incorecte. Într-o atare situație, nici vorbă nu poate fi despre o cedare benevolă a unor teritorii pecenege.

În zelul său de a demonstra — cu price preț — o stăpinire bulgărească la nord de Dunărea de Jos (implicit și localizarea ținutului Anonimului lui Hase tot pe-acolo), I. Bojilov trece cu vederea peste stirile literare din *De administrando Imperio*, din care rezultă cu limpezime că peceneugii controlau acele ținuturi încă din timpul lui Constantin al VII-lea Porphyrogenetul. Potrivit informațiilor date de cronicarul-impărat, stăpinirea pecenege se întindea spre vest pînă la Siret¹⁰⁵. Aceasta era situația pe la 950 și nimic și nimeni nu ne îndreptățește să credem că după 40—50 de ani ea se prezenta altfel.

¹⁰⁰ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 119.

¹⁰¹ Constantine Prophryogenetus, *De Administrando Imperio*, I, (ed. Gy. Moravcsik, RYN Jenkins), Dumbarton Oaks, 1967, cap. 5, p. 52—53.
(Cf. *Scriptores Byzantini VII; Constantin Porphyrogenetul, Carte de învățatură pentru fiul său Romanos*, București, 1971, p. 16 (ed. Vasile Grecu)).

¹⁰² Michaelis Glycae, *Annales*, recognovit Imm. Bekkerus, Bonn, 1836, p. 584.

¹⁰³ Fontes, III, p. 167.

¹⁰⁴ Toamă în împrejurările alianței pecenego-bizantine a fost ridicată valul de piatră dintre Axiopolis și Tomis, la sfîrșitul sec. X (vezi articolul nostru citat supra, nota 9). I. Barnea, în SCIV, 27, 1976, 4, p. 585—586 referindu-se la cauzele, invocate de noi, pentru construirea valului de piatră și a valului mare de pămînt scrisă următoarele: „Determinat probabil de observația noastră «construirea unor astfel de obstacole impotriva unei puteri navale cum era cea bizantină ... pare de neînțeles (*Din Istoria Dobrogei*, III, p. 116)». P. Diaconu își completează ipoteza anterioară cu următoarele considerații: « Bizantinii prin ei însăși nu puteau reprezenta un pericol atât de mare... Ei trebuie să fi avut niște aliați cu ajutorul căroro puteau, într-adevăr amenință — dinspre gurile Dunării — regiunile din nord-estul Bulgariei ». Evident, aici este vorba despre un gol în lectura lui I. Barnea. Încă din 1965 noi scrîam — atunci cînd vorbeam despre valul de piatră — că „pericolul bizantin din Dobrogea de nord se exercita, în eventualele incursiuni spre sud, nu numai prin propriile lor forțe, dar, și (mai ales) cu sprijinul peceneilor” (Petre Diaconu, în SCIV, 16, 1965, 1, p. 193).

¹⁰⁵ Const. Porph., *op. cit.*, cap. 38, p. 174.

Ajungind cu expunerea noastră aici, constatăm cu regret că încercările lui I. Bojilov de identificare și localizare a evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase s-au soldat fără vreun rezultat.

Drept urmare, noi rămînem la convingerea că ținutul Anonimului lui Hase trebuie să se fi aflat în nordul Dobrogei; poate că centrul acestuia să fi fost la Capidava. Evident, și pentru noi, ca și pentru I. Bojilov de altminteri, barbarii care atacau ținutul Anonimului par a fi fost bulgarii.

I. Bojilov a exclus din discuție elementul etnic românesc din Dobrogea și din regiunile nord-dunărene, în pofida realității existenței acestuia chiar în zonele platformei prebalcanice. Din punctul nostru de vedere, majoritatea populației supuse Anonimului era românească, după cum tot românească trebuie să fi fost și populația de la nord de Dunăre cu care ea se asemăna, fără ca aceasta să însemne că conducătorul de la nord de fluviu nu putea fi un șef peceneg. Sîntem doar în vremurile în care pecenegii controlau, politicește, ținuturile nord-danubiene.

Întoarcerea acasă, relatată de Anonimul lui Hase în primul fragment al Însemnărilor, poate fi socotită ca o înapoiere dinspre ținuturile kieviene, unde funcționarul bizantin fusese probabil nevoit să se deplaseze ca aliat al pecenegilor în luptă cu rușii. Acum, la începutul ultimei decenii a veacului al X-lea e.n., se semnalează cîteva conflicte între pecenegi și kievieni¹⁰⁶. Într-o asemenea situație neprietenii de care se temea Anonimul în primul fragment al Însemnărilor puteau fi chiar rușii-kieveni¹⁰⁷.

Schițind aceste idei noi n-am epuizat toate problemele ridicate de lucrarea lui I. Bojilov. Ocupîndu-ne numai de unele dintre ele nouă nu ne scapă din atenție „Anexa I” (p. 132—146), partea din lucrare cea mai importantă din punctul de vedere al consecințelor științifice și cea mai reușită din punctul de vedere al finalității ei.

În această anexă intitulată *Анонимът на Хазе и хипотезата на Игор Шевченко* (Anonimul lui Hase și ipoteza lui Igor Ševčenko), cercetătorul bulgar dovedește inanitatea „argumentelor” bizantinistului american — potrivit căroră Însemnările Anonimului ar fi o creație a lui Ch. B. Hase.

În cele ce urmează nu avem de gînd să reproducem toată demonstrația lui I. Bojilov. Ne vom mărgini doar în a atrage atenția, prin cîteva exemple, asupra chipului în care savantul bulgar a reușit să înlăture aserțiunea lui Igor Ševchenko.

Mulți specialiști au socotit că codexul cu scrisorile sfîntilor Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și Phalaride, codex pe care B. Hase l-a avut în mină trebuie să fi fost adus la Paris odată cu capturile nepoleoniene din Italia de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Se știe că aceste capturi au fost returnate în țara de baștină, imediat după Congresul de la Viena (anul 1815). Printre ele se crede a fi fost și codexul cu scrisorile lui Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și Phalaride. Într-o atare situație, B. Hase nu mai putea avea codexul în mină la 7 iulie 1816, dată la care s-a

¹⁰⁶ Izvoarele Iсторiei Românilor, vol. VII, Cronica lui Nestor, p. 106—107 (ed. G. Popa-Lisceanu).

¹⁰⁷ Vezi supra p. 1120.

început tipărirea comentariilor la opera lui Leon Diaconul. De aici și concluzia lui Igor Ševčenko cum că îndreptările operate de *Suppl. grec 858* sint plăsmuite de Ch. B. Hase.

Pe bună dreptate, afirmă I. Bojilov că „toate ideile privitoare la soarta manuscrisului cum și soluțiile avansate de I. Ševčenko sunt logice, dar nesușinute cu vreo anume doavadă” (p. 134). I. Bojilov nu greșește cu nimic atunci cind opinează că codexul, conținând însemnările Anonimului, n-a fost adus din Italia și că el putea să se mai afle în Biblioteca Regală din Paris, la data cind Hase a început tipărirea comentariilor la opera lui Leon Diaconu¹⁰⁸. Dacă așa se prezintă lucrurile, îndreptările operate de B. Hase pe *Suppl. grec 858* apar cît se poate de logice.

Pentru a-și susține teza I. Ševčenko aduce mai multe „dovezi” dar fiecare dintre acestea este înălăturată precis, prompt și fără drept de replică de către I. Bojilov. Spre a vedea natura argumentelor bizantinologului american vom reproduce, în cele ce urmează, pe cele mai grave dintre ele.

În fol. 347^v, 3—4, cuvântul *τὴν πόλιν* este șters și înlocuit cu *κώμην*. Iată o doavadă elocventă a falsului lui B. Hase, clamează I. Ševčenko. Din punctul nostru de vedere copierea inițială a lui *τὴν πόλιν* se datorează mai degrabă citirii neatente, la prima vedere, a manuscrisului. Pe de-a-supra, ar trebui să se țină seama de grafia Anonimului, în general, și, mai ales de cea din timpul redactării primului fragment al Însemnărilor, unde apare cuvântul *κώμην*. Nu este exclus ca însuși Anonimul, notind în condițiile unei vremi foarte friguroase, cum a fost aceea cind a redactat primul fragment al Însemnărilor, să nu fi scris limpede unele cuvinte, ceea ce a avut drept urmare citirea nesigură dată de Hase, după cum nu este exclus ca bizantinologul francez să fi operat schimbările de rigoare la a doua citire, mai atentă, a Însemnărilor.

I. Ševčenko atrage atenția că în fol. 350 r. este eludat un pasaj întreg, format din trei rânduri. Cum e posibil — se întreabă bizantinologul american — să-i scape lui Hase atât de multe cuvinte? Și, totuși, este posibil. Cite exemplu de acest gen nu se cunosc dinainte de Hase și după aceea?

I. Ševčenko învederează unele deosebiri între *Suppl. grec 858* și textul tipărit al Însemnărilor. Iată cîteva dintre ele: fol. 348 r.: *παρημείψαμεν σταδίους* în textul din Bonn, 498: *σταδίους παρημείψαμεν*; fol. 348 r.: *τοῖς δεινοῖς*, în Bonn, p. 498: *τοῖς τότε δεινοῖς*; în *Suppl. grec 858* r.: *ὅλεθρον*, în ediția Bonn, p. 501: *ὅλεθρον καὶ*. Deosebirile dintre textul din *Suppl. grec 858* și cel publicat se explică — susține, pe bună dreptate, I. Bojilov — prin aceea că în timpul tipăririi, Ch. B. Hase a făcut corecțura în baza originalului Însemnărilor și nu a *Suppl. grec 858* (p. 138).

La p. 139 a lucrării sale I. Bojilov scrie că „paralele [operate de bizantinologul american] între Anonim și cele cîteva lucrări ale autorilor greci și bizantini... nu au valoarea probatorie pe care le-o conferă I. Ševčenko”. Și pentru a ilustra spusele istoricului bulgar ne vom rezuma la următoarele exemple: *συστίτοις ... ἀποχοίτους Aeschines, De falsa*

¹⁰⁸ Maria Nystazopoulou, *op. cit.*, p. 320, opinează că codexul ar fi putut dispărea odată cu cele 150 de exemplare din opera lui Leon Diaconul — cind s-a scufundat (în Marea Baltică) vasul care le transporta spre S. Petersburg.

Leg., ed. Blass, 2, 127 — καν φῶσιν ἀπόκοιτόν με τουτονὶ πώποτε τῶν συσσίτων γεγονέναι (L. Diaconul, p. 497).

La capătul unor astfel de exemple I. Bojilov, cu deplină dreptate, conchide: „Cine ne arată că Ch. B. Hase a împrumutat din operele arătate și încă mai mult că aici avem de-a face cu o coincidență textuală?” (p. 139).

În continuare (p. 139–140), I. Bojilov explică cum trebuie înțeleasă influența operei lui Tucydide asupra Însemnărilor Anonimului lui Hase. Aici ar mai fi de adăugat un fapt. Influența lui Tucydide asupra Anonimului s-a exercitat pe două cai: una directă, prin lectura operei marelui istoric grec, iar alta, indirectă, prin lectura operei sfintului Vasile cel Mare, despre care se știe că era un bun cunoșător al lui Tucydide.

La capătul intervenției noastre vom sublinia că această parte a cărții lui I. Bojilov este de o exceptională importanță, deoarece prin ea e reabilitată probitatea științifică și onestitatea morală a marelui bizantinolog francez Ch. B. Hase, puse la grea și nejustificată încercare de „contribuția” lui Igor Ševčenko. Dacă meritele lucrării lui I. Bojilov s-ar reduce numai la acest cîștig și încă am avea suficiente motive să socotim că volumul *Anonimul lui Hase* este o reușită științifică.

REALITÉ POLITIQUE AU BAS-DANUBE: ROUMAINS, BYZANTINS, BULGARES, PETCHENÈGUES

RÉSUMÉ

Tout en reconnaissant les mérites de I. Bojilov, qui repousse la thèse suivant laquelle *Les notes de l'anonyme dues à Hase* auraient été un faux commis par Ch. B. Hase lui-même l'auteur de la présente étude rejette les interprétations de l'historien bulgare à cet égard.

I. Bojilov considère, par exemple que les Notes de l'Anonyme dues à Hase contiennent des données concernant la présence d'une population et d'une dominanție bulgare en Moldavie et en Valachie, vers le fin du X-e siècle. La thèse se veut étayée aussi „d'arguments” archéologiques. Une analyse serrée du texte de ces Notes nous autorise à constater qu'à l'époque les régions mentionnées étaient habitées par des Roumains, comme l'était par ailleurs aussi la Dobroudja et que les *barbares* qui attaquaient la région dirigée par l'Anonyme, située probablement quelque part en Dobroudja, étaient des Bulgares. La juste interprétation des données contenues dans les Notes de Hase ne révèle nullement que „le dirigeant du nord du Danube” était le tsar bulgare Samuel, comme l'opine I. Bojilov. Il était plutôt un chef petchenègue, car c'était l'époque où les Petchenègues assumaient le contrôle politique des contrées septentrionales de l'embouchure du Danube.

On souligne ensuite que la civilisation matérielle du type Dridu comporte tous les attributs d'une civilisation locale.

L'auteur relève également l'inanité des arguments invoqués par I. Bojilov pour démontrer une présence bulgare au Bas-Danube dès le V-e siècle ou que les ducats de Transylvanie, du type de celui dirigé par Me-numorut, par exemple, constituerait la preuve de la domination de l'Etat bulgare au X-e siècle sur cette région de notre pays.

L'auteur de l'étude exprime son scepticisme quant au schéma administratif des territoires du Bas-Danube conquis par les Byzantins en 971, schéma apprécié en vertu des données du Taktikon d'Oikonomides.

www.dacoromanica.ro

INFORMATII DIN ARHIVELE ROMÂNEȘTI DESPRE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DE

NICOLAE CIACHIR

General cu însușiri excepționale, исcusit diplomat, îndrăzneț făuritor de țară, Mustafa Kemal Atatürk*, rămîne în istorie, după expresia lui Nicolae Iorga ca „...unul dintre cei cîțiva mari conducători de popoare, nu numai din vremea noastră, ci din toate vremile...energie neistovită, fire uriașă căreia îi plăcea trînta cu orice potrivnic rival”¹.

De aceea personalitatea sa ieșită din comun, a atras istorici, memoriați, beletriști etc., care i-au dedicat cărți, studii, monografii, încă în timpu vieții sale.

Se cuvine să facem precizarea că patru monografii au apărut în România, dedicate lui Atatürk. Prima a apărut în 1935, la Cluj, a lui Dragoș Gheorghe, intitulată *Kemal Atatürk*², două aparțin lui Petre Ghiață³, prima apărută în 1939 la București, intitulată *Lupul cenușiu*, iar a doua în 1975, *Atatürk*, complet refăcută, autorul folosind și impresii personale, a făcut parte din delegația română în 1935, la reuniunea statelor Înțelegerii Balcanice, de la Ankara, cu care prilej a cunoscut personal, pe făuritorul Republicii Turciei**. Ultima aparține cercetătorului Mehmet Ali Ekrem, intitulată *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, apărută în 1969 și se bazează pe o impresionantă bibliografie turcă, atât ca izvoare, cât și pe lucrări cu caracter general și special (Ziya Sakir, Haluk Cemil Tanju, Ulug Igdemir etc.)⁴.

Născut la Salonic în 1881, în familia unui mic funcționar la vama otomană din localitate și rămas orfan de la vîrstă de 5 ani, a făcut studii strălucite militare, ajungind în decembrie 1905, căpitan de stat major⁵.

Burghezia turcă fiind slabă, păturile progresiste, în special tinerii ofițeri și inteligențiali, grupați în organizațiile „Junilor turci”, aspirau astfel la regenerarea Imperiului otoman, pe baze democratice, adică pro-

* În să mulțumesc și pe această cale domnului ambasador Nahit Ozgur, căt și consilierului cu probleme culturale, Niyazi Adali, de la Ambasada Turciei din București, pentru o serie de lucrări privind viața și personalitatea lui Atatürk, puse la dispoziție.

¹ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, București, 1967, p. 327.

² Dragoș Gheorghe, *Kemal Atatürk*, Cluj, 1935.

³ Petre Ghiață, *Lupul cenușiu*, București, 1939; idem, *Atatürk*, București, 1975.

⁴ La elaborarea lucrării a folosit și însemnările lui Suphi Tanrıover, fost ambasador al Turciei la București, manuscris pus la dispoziție în 1937.

⁵ Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, București, 1969.

⁵ Enver Ziya Karal, *Atatürk (Mustafa Kemal)*, în volumul *Atatürk*, Ankara, 1963, p. 7.

movarea de libertăți burghezo-liberale care să modernizeze statul⁶. În acest val de regenerare al statului, a fost cuprins și Mustafa Kemal, înființând cu cîțiva camarazi în 1906 la Damasc, organizația secretă „Patrie și Libertate”, și luînd parte la revoluția turcă din 1908, declanșată, în zona orașului său natal, Salonic⁷.

Participă la diferite acțiuni militare, obținînd numai prin merite, gradele în ierarhia militară, ajungînd să fie avansat general în 1916, deci la 35 de ani.

Afirmîndu-se ca lider al poporului turc din 1919, a uimit Europa prin dirzenia și tenacitatea, cu care a reușit să-și elibereze țara, iar apoi s-o modernizeze, devenind una dintre cele mai originale și strălucite personalități politice a lumii contemporane.

În 1912, după ce participă în Africa de Nord, în războiul împotriva Italiei (1911—1912), ca urmare a victoriei de la Tobruk, este înaintat la gradul de major. La întoarcere în Europa, trece prin România și se oprește la Constanța, pînă la imbarcarea pe vaporul care urma să-l ducă la Istanbul. La sfîrșitul anului 1913, fiind numit atașat militar la Sofia, — unde ca ambasador, unul din prietenii săi, Fethy bey-gîra Bucureștiul și Belgradul, profită de ocazie și face cîteva drumuri în România⁸.

Imperiul otoman, intrînd în primul război mondial de partea Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria), a urmat soarta aliaților săi, capitulînd la sfîrșitul anului 1918. Trupele engleze, franceze, italiene, ocupă centre vitale ale țării, permitîndu-se grecilor, să ocupe orașul Izmir (mai 1919). Flota puterilor Antantei se instalase la Istanbul, conducătorii „junilor turci” fugiseră în străinătate, încît țara era la cheremul îvingătorilor.

Dind doavadă de abilitate politică și militară, de asemenea de prudență extraordinară, atît față de trupele sultanului, cît și cele de ocupație, prezente aproape în toată țara, Mustafa Kemal, prin eforturi supraomenești, reușește să se impună în fața opiniei publice din țara sa⁹. Președinte al Congresului de la Erzerum (august 1919), al Congresului de la Sivas (sept. 1919), președinte al comisiei reprezentative a Societății pentru apărarea drepturilor din Anatolia și Rumelia, din însărcinarea sa, este convocată în martie 1920, Adunarea națională de la Ankara, și începe astfel practic, războiul de eliberare națională.

În calitate de președinte al Marii Adunări Naționale și președinte al Consiliului de miniștri*, începe organizarea armatei, iar pe plan extern propune Rusiei Sovietice stabilirea de relații diplomatice și oalianță.

Iscălirea Tratatului de la Sèvres (1920), a fost un şoc pentru întreaga națiune turcă, căci o parte din teritorii erau împărțite, Istanbulul pus sub control internațional, țara reducîndu-se la un mic teritoriu în interiorul Anatoliei. Deși guvernul de la Istanbul, a semnat Tratatul de la Sèvres

⁶ Nicolae Ciachir, *Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908*, în „Revista de Istorie”, nr. 9 (1978), p. 1628 și urm.; vezi și Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin de studii și referate ADIRI”, nr. 5 (1970), p. 20—22.

⁷ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 366—367.

⁸ Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 367. Această problemă a prezenței lui Mustafa Kemal în România merită să fie adincită în ciuda sărăciei izvoarelor.

⁹ Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, București, 1969, p. 82.

* La 11 mai 1920, este condamnat la moarte de către guvernul de la Istanbul.

(august 1920), Marea Adunare Națională de la Ankara l-a denunțat, Mustafa Kemal, reușește să obțină primul succes diplomatic, iscălind cu Rusia Sovietică, la 16 martie 1921, un tratat de prietenie, punând capăt vechilor litigii între cele două țări, prin lichidarea diferendelor financiare și anulării capitulațiilor Imperiului otoman. Diplomatul român Filality releva Ministerului de externe, la 15 februarie 1921¹⁰, capacitatea lui Mustafa Kemal, de-a întreține și întări relații amicale cu sovieticii, care vor duce în luna următoare la iscălirea Tratatului de la Moscova, la care ne-am referit mai sus¹¹. Același diplomat român, face referiri, la tratatul iscălit cu Ucraina Sovietică, la Ankara, la 6 ianuarie 1922, unde Turcia recunoaște independentă și teritoriul acestei republici sovietice, și rolul lui Mustafa Kemal, în iscălirea acestui nou tratat¹².

Diplomat subtil, Mustafa Kemal, reușește să facă o breșă în alianța anglo-franceză și să încheie cu Parisul un acord cu privire la Cilicia, raporta la 22 octombrie 1921, comisarul român din Constantinopol¹³. Acordul fusese semnat la 20 octombrie 1920, la Ankara, de către Franklin Bouillon, fost ministru din partea Franței, partea turcă reprezentată de Iusuf Kemal bey, ministrul de externe al guvernului Marii Adunări Naționale din Ankara¹⁴. Acordul a intervenit în ciuda opoziției engleze și a protestului celor trei patriarhi : armean, armeano-catolic și armeano-protestant¹⁵. Referitor la acordul amintit și la ecurile acestuia în Franța, face referiri Legația română de la Paris, în raportul său din 28 decembrie 1921, apreciind că prin această acțiune, Mustafa Kemal, urmărește în mod evident să realizeze o mare Turcie¹⁶. Ceva mai tîrziu, la 23 ianuarie 1924, legația română din Turcia, într-un raport înaintat, ministrului de externe, I. G. Duca, face o trecere în revistă a relațiilor turco-franceze, care datorită capacitații lui Mustafa Kemal, pot deveni excelente, dar numai după rezolvarea situației celor două provincii, Antiochia și Alexandretta¹⁷.

Între timp are loc bătălia de la Sakarya (august-septembrie 1921), care a durat 22 zile și nopți, organizată sub conducerea directă a lui Mustafa Kemal, unde trupele grecești au fost înfrînte. Lupta a fost caracterizată de însuși Ataturk „...ca o pagină de glorie rar întîlnită în istoria mondială”¹⁸. Drept răsplătă, în septembrie 1921, Marea Adunare Națională, acordă lui Mustafa Kemal titlul de gaziu și este avansat mareșal. În raportul său din 2 noiembrie 1922, comisarul român din Istanbul dă amănunte privind activitatea Marii Adunări Naționale de la Ankara și prestigiul tot mai mare al lui Mustafa Kemal¹⁹, iar în raportul din 20 noiembrie, se fac referiri la spaima sultanului fată de kemaliști, la depoziarea

¹⁰ Arhiva M.A.E., vol. 82/2, prob. 71, 1921, Turcia, T-2, f. 3.

¹¹ Ibidem, f. 4-22 (este anexată copia tratatului).

¹² Ibidem, f. 23-24 (anexată copia tratatului).

¹³ Arh. M.A.E., vol. 82/1, probl. 71, 1921, Turcia, T-1, f. 1-3.

¹⁴ Ibidem, f. 10-17.

¹⁵ Ibidem, f. 1.

¹⁶ Ibidem, f. 29-31.

¹⁷ Arh. M.A.E., vol. 82/1, probl. 71, 1921, Turcia, T-1, f. 34.

¹⁸ Islam Ansiklopedisi, p. 757.

¹⁹ Arh. M.A.E., vol. 82/4, vol. 71, an 1922, Turcia, T-5, f. 3.

acestuia de toate titlurile și rangurile, adică abolirea sultanatului (1 noiembrie 1922), și la fuga ultimului sultan Vahidettin, făcută fără mare greutate cu ajutorul ambasadorului englez și cu o navă britanică²⁰.

Omul politic român, Vintilă Brătianu, într-un raport din iunie 1922, face o trecere în revistă a navegației pe Dunăre, prin Marea Neagră și Strîmtori, arătind că o normalizare a situației, va da avint comerțului și în Turcia, Grecia, Siria, Egipt. În trecut Turcia frâna dezvoltarea comerțului și a navegației în bazinul răsăritean al Mediteranei, în Marea Egee și Neagră, iar marile puteri prin Unkiar Iskellessi (1833) și convenția de la Londra (1841), căuta să subordoneze Strîmtorile cît și Imperiul otoman, intereselor lor. Pentru noi români, arăta Vintilă Brătianu, trecerea era ori închisă, ori se puneau piedici, diferite obstacole, așa cum s-a întimplat în 1911, cînd a izbucnit războiul italo-otoman, războaiele balcanice (1912–1913) și în primul război mondial. România care posedă gurile Dunării, este interesată în liberalizarea Strîmtorilor și crede că kemalistii, care au o autoritate tot mai mare, să soluționeze în viitor această problemă²¹.

După cum se știe, în aprilie 1922, se deschidea la Genova o conferință la care participau 29 state, printre care și România. Rusia Sovietică a reușit să creeze o fisură, în sensul că a îscălit un tratat bilateral cu Germania, ceea ce le îmbunătățea la amîndouă situația internațională²². În această conjunctură, diplomatul român, Diamandi, acreditat la Londra, raporta primului ministru, la 22 septembrie 1922, problemele complexe ce frâmîntau Europa în urma acțiunilor întreprinse de delegația sovietică la Genova²³.

Turcia a fost prima țară, care a făcut o breșă în sistemul Antantei, nerespectînd hotărîrile tratatului de la Sèvres. De aceea la 20 noiembrie 1922, reprezentanții a 12 state, printre care și România, se întînueau la Lausanne, pentru a discuta viitoarea soartă a Turciei. România, reprezentată prin ministrul său de externe I. G. Duca, subliniind faptul că 80% din comerțul său, făcîndu-se pe apă și avînd accesul numai la o singură mare, cerea principiul libertății navegației prin Strîmtori și consacrarea acestui principiu într-un tratat internațional „...în conformitate nu cu interesele de moment, ci cu interesele generale și permanente ale tuturor puterilor”²⁴.

Deși delegația engleză a părăsit conferința, deoarece Turcia era decisă să lupte, discuțiile au fost reluate în aprilie 1923, soldîndu-se cu recunoașterea majorității doleanțelor guvernului de la Ankara. Cu această ocazie Mustafa Kemal declara: „Doleanțele noastre erau perfect intemeiate. Noi dispunem de altfel și de puterea necesară pentru a ne apăra drepturile și cu forțe dacă ar fi fost necesar. Forța noastră constă în faptul că noi eliberasem națiunea noastră, dîndu-i soarta în propria-i mînă. Doveditsem și capacitatea noastră de a păstra această libertate. Iată motivele

²⁰ Ibidem.

²¹ Arh. Ist. Centr., Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 14 (1922), f. 3–7.

²² I. F. Ivașin, *Contribuții la istoria politică externe a U.R.S.S.*, București, 1960, p. 79–81.

²³ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 20 (1922) f. 1–2.

²⁴ Paul Gogeanu, *Strîmtorile Mării Negre de-a lungul istoriei*, București, 1966, p. 122; vezi și Mehmed Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 144–145.

pentru care urmăream cu calm desfășurarea lucrărilor conferinței și nu dădeam prea multă importanță anumitor incidente apărute pe parcurs”²⁵.

După succesul de la Laussane, urmează al doilea mare succes, proclamarea republicii și alegerea ca președinte al lui Mustafa Kemal, având ca prim ministru pe İsmet pașa. Presa română a reprodus stirea proclamării republicii Turcia și fotografia primului președinte. Cu această ocazie, ziarul „Universul” scria: „Grație formei noi de guvernămînt, Turcia va putea prospera în pace și ea va dovedi prin acte că e demnă să ocupe locul ei de azi în lume”²⁶.

Cu această ocazie, legația română, trimisă la 30 octombrie 1923, discursul lui Mustafa Kemal, cu comentarii în urma alegerii sale ca președinte, specificindu-se că prim ministru a fost ales generalul İsmet pașa, biruitorul de la Lausana²⁷. Se face comentariul că conform constituției, suveranitatea aparține națiunii (art. 1) religia este musulmană, iar limba oficială, turca (art. 2). Statul este administrat de Marea Adunare Națională (art. 4) iar președintele republicii este capul statului (art. 10). Președintele consiliului de miniștri este desemnat de președintele republicii, dintre membrii Adunării. Ceilalți miniștri, sunt aleși și numiți de către primul ministru (art. 12). Se face specificarea, că prin articolul 12, Atatürk alegindu-și primul ministru, putea dispune de puterea executivă, fără să ceară asentimentul Marii Adunări Naționale²⁸.

La 31 octombrie 1923, legația turcă din București anunță ministerul de externe român despre alegerea ca președinte al Republicii, în unanimitate a maresalului Ghazi Mustafa Kemal pașa. De asemenea erau specificate ministeriale: externe, afaceri religioase, interne, apărare națională, finanțe, economie, justiție, treburi publice, instrucțiune publică, schimburi de populație și reconstrucții, specificindu-se și titularii respective²⁹. Generalul İsmet pașa pe lingă funcția de prim ministru, deținea și portofoliul externalelor³⁰.

Legația română de la Constantinopol, raporta ministrului de externe, I. G. Duca, la 28 noiembrie 1924, îngrijorarea cercurilor conducătoare turcești, de declarațiile lui Chamberlain, că Anglia și Franța vor duce o politică comună forte în Siria și Palestina. Acest lucru punea pe gînduri, tînăra republică ca și pe Gazi, care conta pe rivalitatea celor două mari puteri, în Orientul Apropiat³¹. Încă din 1924, diplomații români acreditați în Turcia, semnalau îngrijorarea lui Atatürk față de veleitățile expansioniste ale lui Mussolini³².

Nu întimplător, Atatürk declară că „...dacă o națiune vrea să aservească națiunea mea, mă voi declara dușman neîndurător al acestei

²⁵ Arh. MAE, fond 71, vol. 58, raportul nr. 1200/28 iulie de la înaltul comisariat al României în Turcia; vezi și Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 144–145, unde reproduce o parte din discurs.

²⁶ „Universul”, din 4 noiembrie 1923, reprodus citatul și în Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 150.

²⁷ Arh. MAE, probl. 71, 1923, Turcia, T – 6, f. 1–4 (către ministrul de externe, I. G. Duca).

²⁸ Ibidem, f. 3–4.

²⁹ Ibidem, f. 5.

³⁰ Ibidem

³¹ Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, desar 18 (1925), f. 4–6.

³² Arh. MAE, vol. 82/3, probl. 71, Turcia, f. 3, l. 3 (raport Legației din 8 aprilie 1924).

națiuni, pînă cînd ea va renunța la această dorință. Noi nu nutrim sentimente ostile față de popoarele străine, dorim să avem relații prietenești cu ele. Turcii sunt amicii tuturor națiunilor civilizate”³³. Desigur asemenea idei au avut un puternic ecou, atât în opinia publică turcă, cît și peste hotare, România sprijinind un asemenea punct de vedere, adică neamestec, colaborare și stimă față de celelalte popoare și state.

La 22 iunie 1925, Legația română din Constantinopol, raporta că Gaziul și generalii săi, ca și toți deputații anatolieni, au înlocuit fesul prin calpacul de astrahan, ca prin noua ținută vestimentară să apropie Turcia de statele moderne³⁴. În raport se insistă, asupra adoptării de către armată a chipiurilor și a șepciilor, la marină introducindu-se șepci ca ale englezilor, care sunt foarte practice. Adoptarea vizierei la militari, în locul turbanului, fesului și a căciulii, scoteau pe soldatul turc „... din starea vădită de inferioritate față de toți soldații din lume, căci viziera facilitează ochirea și asigură tragedia”³⁵. În continuare se arată că Gaziul apare și în noua sa postură de „gentelman farmer”, cumpărindu-și o fermă și făcind agricultură cu pasiune. Este incontestabil că Ataturk, prin exemplul personal, încearcă să modernizeze pe turci, deși este de altfel și firesc, datorită condițiilor istorice, ca mentalitatea încă să rămînă asiatică³⁶.

Raportul din 8 iulie 1925, al Legației române, face referiri la planul Turciei, sub directa indicație a Gaziului, de a întări flota militară. Acest program naval, era necesar, deoarece Turcia, care ocupă o peninsula cu un litoral întins, avea intenția de a repara și a cumpăra în același timp o serie de vase mici. Diplomatul român Filality, semnalează că acest lucru, îngrijorează mai ales pe britanici, care au și publicat un articol usturător în „Times”, la adresa Turciei. Astfel ziarul turec „Kakimiet Millié”, face remarcă că n-ar merita să se răspundă cuiva „... care ar amesteca pe Rusia în politica noastră sub pretext că am luat hotărîrea de a repara un vas de război”³⁷.

La 3 noiembrie 1925, Legația română din Constantinopol, înaintă raportul care făcea referiri la discursul ținut de Ataturk *, la deschiderea Adunării Naționale, unde apăruse în frac și cu pălărie înaltă. Șeful statului turec, a trecut în revistă, evenimentele din ultimii 7 ani, de la crearea primei Adunări Naționale. Se fac referiri la faptul că inițial Mustafa Kemal a început rezistența cu 60 de oameni și a reușit să creeze „... un stat independent care a știut să țină în respect Europa întreagă, în mai multe ocazii”³⁸.

³³ Haluk Camil Tanju, *Beyaz Kiap – Kemal Ataturk. 1881–1938*, Istanbul, 1939, p. 62; vezi și Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 207.

³⁴ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 1.

³⁵ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 2.

³⁶ Ibidem, f. 2–3; vezi și Afet Inan, *Souvenirs sur Ataturk*, în volumul Ataturk (1881–1938). Hommage de la Commission Nationale Turque pour l'UNESCO, Ankara, 1963, p. 109–110.

³⁷ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 17.

* Numele de Ataturk, a fost dat lui Mustafa Kemal de către Marea Adunare Națională în ședința din 24 noiembrie 1934.

³⁸ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 37.

Raportul referindu-se în continuare la rolul lui Atatürk trage concluzia : „Dînsul are dreptul să fie mîndru de opera sa și nimic mai natural decît ca țara, în marea ei majoritate, să-l considere ca pe noul Mahomed”³⁹. Referindu-se la discursul expus, Atatürk „...a rezumat în această hipostază existența națională a statului : existență laică, națională și economică, ceea ce implică că națiunea turcă se sprijină pe baze solide în viața-i actuală”⁴⁰. În domeniul politicii externe, arată raportul diplomatului român, „Președintele afirmă că țara sa este un element de forță și de pace în sînul familiei internaționale”⁴¹. Relațiile cu Bulgaria, Iugoslavia și Rusia sovietică, se bazează pe încredere reciprocă, iscălindu-se o serie de tratate, cu Persia și Afganistanul sănt relații cordiale, în timp ce cu Apusul se mențin relații reci, din cauza încercării acestora de a submina tinăra Republică. Raportul se încheie cu remarcă „...inutil să mai adaug că discursul a fost primit cu aplauze furtunoase”⁴².

Intr-un scurt raport către Ministerul Afacerilor externe, trimis din Constantinopol, de către diplomatul Filality, se fac referiri la relațiile între Ankara și Belgrad și la faptul că Iugoslavia este solicitată să iscălească un tratat de amicitie cu Turcia⁴³. Totodată se arată că Gaziul și conducerea ministerului de externe turc, avînd relații bune cu rușii, „...am putea găsi într-însul un filon, pe care l-am putea exploata pentru regula-re relațiilor noastre cu rușii în sensul cel mai convenabil”⁴⁴.

Intr-un alt raport, înaintat după două zile, se fac remarci „că turcii sunt încințați de noile dovezi de încredere în noua lor legislație”⁴⁵, cînd evrei, grecii, armenii, renunță la drepturile lor de minoritari, izvorîte din articolul 42 al tratatului de la Lausanne⁴⁶.

Amintim că în fondul Casa Regală, de la Arhivele statului București, se păstrează două scrisori autografe ale lui Mustafa Kemal Atatürk, amîndouă din 1931, adresate regelui Carol al II-lea, care sunt redactate în limba turcă și poartă sigiliul personal al președintelui. Prima se referă la rechemarea ministrului turc de la București, Sabri bey⁴⁷, iar a doua, acreditarea lui Hamdaullah Souphi bey, ca ministru plenipotențiar în România⁴⁸. Șeful statului turc face referiri la bunele relații între cele două state, care sunt în ascendență continuă⁴⁹. De altfel, această apropiere începuse să se contureze încă în timpul conferinței de la Lausanne (1922—1923), unde Turcia luptînd pentru completa abolire a capitulațiilor avea și sprijinul României, care milita pentru neamestecul marilor puteri și în treburile sale interne⁵⁰.

³⁹ Ibidem, p. 37.

⁴⁰ Ibidem, f. 37.

⁴¹ Ibidem, f. 37.

⁴² Ibidem, f. 37—38.

⁴³ Ibidem, f. 64 (raportul Legației române din 10 octombrie 1925).

⁴⁴ Ibidem, f. 64.

⁴⁵ Ibidem, f. 145 (raportul Legației române din 12 octombrie 1925).

⁴⁶ Ibidem, f. 145—146.

⁴⁷ Fond Casa regală, dosar 94 (1931), cu iscălitura originală Gazi M. Kemal (pe ștampilă scrie: *Turkiye Cumhuriyeti. Reisicumhur, 29.X.1923, Gazi Mustafa Kemal*).

⁴⁸ Fond Casa regală, dosar 96 (1931).

⁴⁹ Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dosar 94 și 96 (1931).

⁵⁰ Arh. MAE, fond 71; Turcia, vol. 58, f. 34; vezi și Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, București, 1981, p. 140, care arată că în timpul conferinței de la Lausanne, prevedea completa abolire a capitulațiilor).

Rapoartele diplomatice românești, fac referiri elogioase, la felul cum conducerea turcă încearcă să rezolve problema minorităților, relațiile cu Grecia etc. Astfel, Dimitrescu, însărcinatul cu afaceri la Atena, raporta la 12 septembrie 1931, că recunoașterea oficială a patriarhului ecumenic din Constantinopol, este privită cu multă bucurie de opinia publică elenă „... ca o nouă doavadă de felul cum prețuiește guvernul turc prietenia eleno-turcă, și de dorința de a o dovedi prin fapte”⁵¹.

Referitor la minoritatea turcă aflată peste hotare, un buletin român al Direcției politice Orientale, face următoarele precizări : „Dacă minoritățile turce nu sunt mulțumite în țările în care trăiesc, nu au decât să vină în Turcia, cu bunurile lor mobile și după ce și-au lichidat pe cele imobile. Iar dacă guvernul unei țări unde trăiesc minorități turce, nu este mulțumit de ele, nu are decât să ni le trimită. Minoritățile nu constituie deci pentru Turcia, un element de divergență politică”⁵². Relatarea pe care o dăm corelată cu raportul Legației române din Ankara, din 12 ianuarie 1936, deci cu 5 ani mai tîrziu, trimisă ministrului de externe, Nicolae Titulescu, dă informații suplimentare despre grija guvernului turc, de a repatria elementul turc musulman din România⁵³. În acest sens se dau amănunte⁵⁴ : „Legația turcă recrutează anual un număr din ce în ce mai mare de bursieri studenți și elevi secundari, care sunt trimiși la școlile superioare și liceele din Istanbul și Ankara”⁵⁵.

Atatürk încă din 1923, milita pentru o colaborare strînsă cu celelalte state balcanice. Astfel, el declară : „De fapt, în Balcani, pentru a fi prieteni, este suficient să respecta unul pe altul. Noi dorim sincer să restabilim cît mai repede posibil relațiile oficiale cu statele balcanice prietene, cu care am avut legături, și să deschidem acolo ambasade și consulate”⁵⁶. În condițiile istorice de ascensiune a fascismului, atît Atatürk, cît și ilustrul diplomat român, Nicolae Titulescu, au militat pentru crearea unei alianțe ale statelor balcanice. Cu ocazia celei de a doua conferințe a statelor balcanice ținută la Ankara * în 1931, Atatürk declară : „Națiunile balcanice de astăzi sunt : Albania, Bulgaria, România, Grecia, Iugoslavia și Turcia, constituind fiecare state politice independente. Toate aceste națiuni, stăpîne ale țărilor lor, au trăit veacuri de-a rîndul împreună. Se poate spune că toate statele balcanice apărute în ultima sută de ani, inclusiv Republica Turcă, sunt rezultatul istoric al nimicirii treptate a Imperiului otoman, al îngropării sale, în cele din urmă, în mormîntul istoriei.

În acest sens, popoarele balcanice au o istorie comună multiseculară. Și dacă în ea au fost pagini triste, atunci ele se referă la toți balcanicii. Partea turcilor a fost printre ele nu mai puțin amară. Dacă aruncăm aceste fapte ale trecutului, atunci nevoile reale ale zilei de astăzi ne spun

⁵¹ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 122 (1931), nenumerotat (raport din 12 septembrie 1931).

⁵² Fond Casa regală, dosar 122 (1931), este reproducus Buletinul nr. 17, din 1 octombrie 1931 al Direcției politice Orientale, Secțiunea Balcanică (nenumerotat).

⁵³ Arh. MAE, vol. 461/1, probl. 71, 1935, Turcia, T-1, f. 58.

⁵⁴ Ibidem, f. 59.

⁵⁵ Ibidem, f. 60.

⁵⁶ Citat după Mehmet Ali Ekrem, op. cit., p. 210.

* La 13 octombrie 1922, Ankara devine oficial capitala noului stat turc.

cit de mare folos ar aduce unirea națiunilor balcanice... Nu este nici o îndoială că înființarea unei astfel de organizații ar fi întâmpinată pozitiv de întreaga omenire civilizată”⁵⁷.

Legația română, raporta confidențial la 28 octombrie 1931 din Ankara, că „autoritățile turcești au arătat cu această ocazie un talent de organizare care a uimit pe toți delegații și că Gaziul Mustafa Kemal a rostit o cuvântare în limba franceză, un frumos discurs viu aplaudat”⁵⁸. Delegațiile printre care și cea română condusă de Ciceo Pop, au vizitat ferma model al lui Mustafa Kemal (denumită Gazi-Ciflik), și-au asistat la o recepție dată de șeful statului turc în chioșcul (palatul) de lîngă Marmara⁵⁹.

Langa Rășcanu, ministrul României la Atena, raportind despre lucrările Conferinței balcanice (Albania, Bulgaria, Iugoslavia, România, Turcia, Grecia), ținută la Salonic (4–11 noiembrie 1933 ; a IV-a Conferință), precizează că la 4 noiembrie 1933, toate delegațiile balcanice, au participat la inaugurarea unei plăci comemorative, pusă pe casa unde s-a născut Mustafa Kemal. Cu această ocazie, șeful delegației elene, Papanastasiu a declarat : „Mustafa Kemal nu e numai capul unei națiuni prietene, dar și marele om politic al țărilor balcanice, care după ce a scăpat patria sa — a știut, refăcind poporul turc, să facă cu putință apropierea sa cu toate celelalte țări balcanice, și a deveni astfel apostolul cel mai încocat al ideii uniunii popoarelor noastre”⁶⁰. Langa Rășcanu, anexază la raport, fotografia casei, a delegaților și fotografia cu textul plăcii : „C'est ici que vit le jour Gazi Mustapha Kemal, rénovateur de la nation turque et champion, de l'union balkanique ; cette plaque est placée à l'occasion du Xème anniversaire de la république Turque. Salonique, le 29 octobre 1933”⁶¹.

Deoarece două state balcanice, Bulgaria și Albania, influențate de Germania și respectiv de Italia, n-au acceptat să adere, la o asemenea, alianță⁶², la 9 februarie 1934, miniștrii afacerilor externe ai Turciei, României, Iugoslaviei și Greciei, semnau la Atena, tratatul Pactului Întelegerii Balcanice⁶³. Cele 4 state, dornice de a întări pacea în Balcani, cu scopul opririi infiltrării statelor fasciste în această zonă a Europei, erau ferm hotărîte „...de a respecta angajamentele contractuale deja existente și menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilite”⁶⁴.

⁵⁷ Arh. MAE, fond 71, Înțelegerea Balcanică, vol. 11, f. 107–108; Discursul integral jinut în franceză a fost publicat și în revista „Les Balkans”, nr. 13–14 (1931), care apără la Atena din 1930. Întreaga revistă (discursul lui Mustafa Kemal a fost publicat în p. 1–2), este anexată la dosarul respectiv (f. 127–128).

⁵⁸ Ibidem, f. 102.

⁵⁹ Ibidem, f. 74.

⁶⁰ Arh. MAE, Înțelegerea Balcanică, vol. 12, fond 71, f. 199.

⁶¹ Ibidem, f. 199, vezi și anexa 2.

⁶² Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei, 1920–1938*, București, 1979, p. 96.

⁶³ Pentru amănunte vezi: Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, București, 1968, vezi și Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, 1972; vezi și Idem, *Din politica externă a României 1913–1947*, București, 1980.

⁶⁴ Arh. MAE, fond Înțelegerea Balcanică, dosar 1, Pact de înțelegere balcanică, Atena, 9 februarie 1934. Document semnat de Nicolae Titulescu, Tevfik Rüstü Aras, Bogoliub Jevtić, Dimitrie Maximos.

Din discuția avută între Mustafa Kemal și ministrul României la Ankara, se vede că Ataturk cît și Nicolae Titulescu, au impulsionat crearea Înțelegerii Balcanice, nepermînd ca Germania și Italia, să facă disensiuni între cele 4 state semnatare ale tratatului ⁶⁵.

Antanta Balcanică a adîncit relațiile pe multiple planuri între România și Turcia, iar alături de Iugoslavia și Grecia, au reusit în anii din ajunul războiului, să caute noi metode și mijloace de a consolida pe de o parte unitatea balcanică, iar pe de altă parte să zădărnică unele acțiuni ale Germaniei și Italiei.

Legația noastră raporta de la Ankara, cu ocazia Consiliului permanent al Antantei Balcanice (tinut în capitala turcă între 30 octombrie — 2 noiembrie 1934), că acesta și-a exprimat admirăția și respectul profund „...față de Excelența Sa, Gaziul Mustafa Kemal pentru geniul clarvăzător cu care conduce destinele țării sale spre viitor, spre pace și prosperitate, cu efecte utile pentru lumea întreagă” ⁶⁶.

Merită să ne oprim puțin, asupra situației economice a Turciei și felul cum conducerea în frunte cu Gaziul a știut să rezolve unele probleme complexe, văzute în 1934, într-un raport al consilierului de legație român, V. Anastasiu ⁶⁷. Se face un istoric al datoriei otomane față de marile puteri, al cărui început datează din timpul războiului Crimeii. Acesta era de 3 milioane lire sterline, acordat de către Anglia și garantat de Poartă, prin tributul Egiptului (sumă fixată prin tratatul de la 1841) ⁶⁸. În 1912 datoria publică otomană ajunsese la 3 miliarde 500 milioane franci aur, iar anuitățile erau de 275 milioane franci aur. Noul regim primea astfel o moștenire ce-l copleșea și ar fi fost nedrept, conchide consilierul român, că numai Turcia să suporte întreaga sumă, fără participarea celorlalte state succesoare ale fostului Imperiu otoman. Înscrisă în prevederile păcii de la Lausanne și trecută prin votul Adunării Naționale de la Ankara, la 5 decembrie 1928, Turcia trebuia să plătească 107 500 000 lire turcești aur sau aproape 2 miliarde 440 milioane franci aur ⁶⁹. Prin perseverența lui Mustafa Kemal, se ajunge la iscălirea unui nou acord la Paris (22 aprilie 1933), care se soldează cu succesul Turciei, reducîndu-se datoria de la 107 500 000 lire turcești aur la 8 500 000 lire turcești aur, iar anuitatea globală a fost fixată numai la 700 000 lire turcești aur, plătibilă în timp de 50 ani ⁷⁰.

Consilierul român, face precizarea că era împrumuturilor externe neîntrerupte a luat sfîrșit. De la instaurarea noului regim și pînă astăzi, s-a înregistrat un singur împrumut de 10 milioane lire turcești aur, pe termen lung de la o societate americană, căreia i s-a concedat monopolul chibriturilor. De asemenea și sovieticii le-au acordat un împrumut de 8 milioane dolari aur, amortizabil în 20 ani ⁷¹. Se face remarcă că „...gu-

⁶⁵ Arh. MAE, fond Mica Înțelegere, dosar 17 (telegrama nr. 47 din 10 ianuarie 1934 a Legației române de la Ankara).

⁶⁶ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 102 (1934), f. 1—2.

⁶⁷ Ibidem, fond Casa regală, dosar 120 (1934).

⁶⁸ Ibidem, f. 2.

⁶⁹ Ibidem, f. 2—8.

⁷⁰ Ibidem, f. 17—18.

⁷¹ Ibidem, f. 18—19.

vernul Republicii nu este ostil investirii capitalurilor străine în Turcia. Totuși ține ca, în măsura posibilităților, capitalurile indigene să contrabuie la refacerea și propășirea economică a țării. Față de această politică financiară înteleaptă, nu este de mirare că guvernările turce au izbutit să rezolve în condițiuni atât de favorabile problema Datoriei Publice Otomane”⁷².

A rămas cunoscută ideia lui Nicolae Titulescu că „... România și Turcia săn menite să practice o prietenie sinceră și activă”⁷³, pentru care nu s-a limitat numai la probleme comune de politică externă, ci a cuprins, și sferele colaborării economice, comerciale și culturale. Același Titulescu, cu ocazia unei vizite la Ankara, declară: „Națiunea turcă are, după mine, printre multe altele, trei calități neprefăuite: un puternic sentiment național, o loialitate profundă, o generozitate înăscută. Cred că veți regăsi cu ușurință aceste caracteristici și la poporul român”⁷⁴. Ceva mai tîrziu, în 1935, șeful statului român își exprima satisfacția realegerii lui Atatürk, în unanimitate, în înalta funcție de președinte al Republicii, ca un eveniment fericit pentru cele două popoare⁷⁵. Se spunea în continuare „împărtășesc pe deplin dorința care vă călăuzește de a menține și de a stringe încă și mai mult excelentele relații care din fericire unesc România și Turcia”⁷⁶.

Un moment semnificativ în relațiile dintre România și Turcia, a fost poziția aproape identică a celor două țări, cu ocazia Conferinței de la Montreux, din iunie 1936, conferință ținută la insistențele lui Atatürk, care propunea modificarea regimului Strîmtorilor, stabilit prin Tratatul de la Lausanne (1923)⁷⁷.

Ministrul de externe al României, Nicolae Titulescu, pleda pentru o revizuire a celor stabilite la Lausanne, revizuire în folosul Turciei, declarînd „... că nu trebuie să se lase să treacă o clipă pentru a proclama solidaritatea țărilor din Înțelegerea Balcanică, alcătuită atît din Înțelegerea intereselor reciproce, cum și din aceea a primatului securității regionale în raport cu interesele speciale ale fiecăreia din aceste țări”⁷⁸, mai ales că „Strîmtorile săn însăși inima Turciei, dar ele săn în același timp și plăminii României”⁷⁹.

Convenția de la Montreux a reușit să instaureze un real regim de securitate, unde statele mici și mijlocii, au colaborat pe picior de egalitate cu cele mari, Înțelegerea Balcanică, arătîndu-și din plin viabilitatea. Cu acest prilej, Legația română din Ankara, raporta la 31 iulie 1936, că poziția României, a adîncit și mai mult legăturile de prietenie între cele două state, Ismet Inönü, cerînd să se transmită la București, la sugestia

⁷² Ibidem, f. 19.

⁷³ Ion Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, 1964, p. 533.

⁷⁴ Ibidem, p. 529.

⁷⁵ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 114 (1935), f. 1 – 2 (Din Peleș, către Excelența Sa Kamâl Atatürk, președintele Republicii Turciei).

⁷⁶ Ibidem, f. 7.

⁷⁷ Vezi pentru amănunte: *Actes de la Conférence de Montreux, 22 Juin – 20 Juillet 1936*, Paris, 1936; vezi și Eliza Campus, *Din politica externă a României*, p. 357 – 361; vezi și Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 219 – 220.

⁷⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1971, p. 781.

⁷⁹ Ibidem, p. 781.

lui Atatürk următoarele: „Sintem recunoscători României. Convenția de la Montreux va avea efecte bune asupra amicītiei și alianței noastre. Avem încredere în România și o asigurăm că poate avea încredere în noi”⁸⁰.

Documentele diplomatice românești, semnalează rolul lui Atatürk, la semnarea Pactului de la Saadabat (iulie 1937), între Turcia, Iran, Irak, Afganistan, acest tratat vest-asiatic, urmărind statonnicirea unor relații de bună vecinătate, care să asigure pacea în acest colț al lumii, insistîndu-se cu precădere asupra celor turco-iraniene⁸¹.

Consulatul turc de la Constanța a invitat oficialitățile românești de a participa la sediul consulatului, la ceremonia sărbătoririi Republiei Turcia (29 octombrie 1937), invitația fiind acceptată cu placere. S-au ținut toasturi, scoțindu-se în evidență rolul lui Mustafa Kemal, la crearea și consolidarea statului turc⁸². În scopul întăririi relațiilor dintre cele două state, la 23 mai 1938, sosea în portul Constanța, crucișătorul turc „Hamidie”, comandat de comandorul Necati Ordeniz. La bord se aflau 23 ofițeri, 50 cadeți, 35 ofițeri elevi și 300 de marinari. Cu autobuze puse la dispoziție de către primăria Constanța, marinarii au vizitat orașul, o parte din litoral, mai ales băile din Mamaia. Prefectul și primarul, au dat o masă în cîinstea oaspeților, după care nava a vizitat Sulina⁸³. La bordul crucișătorului a sosit și ministrul de externe turc, Rüstü Aras, care cu un tren special a plecat în aceeași zi la București⁸⁴.

Primul ministrul turc Djelal Bayar, împreună cu ministrul de externe Rüstü Aras, urmău să sosească în toamna anului 1938, în România⁸⁵, în vederea stringerii relațiilor dintre cele două state, căci după expresia lui Atatürk „...evoluția din ce în ce mai periculoasă a evenimentelor internaționale în ultimul timp ne face să fim și mai strîns legați de cauza păcii, și mai fideli prietenilor noastre cu statele aliate”⁸⁶, dar din cauza bolii președintelui, cer aminarea vizitei⁸⁷.

Diplomatul român Telemaque de la Legația din Ankara, telegrafia la 25 octombrie 1938, că Atatürk, a rezistat crizei, dar primul ministru, ca și ceilalți demnitari, se simt obligați să stea în jurul președintelui, pînă cînd va fi în afara oricărui pericol⁸⁸.

Se cunoaște evoluția evenimentelor, agravarea bolii lui Atatürk și moartea acestuia. În acest fel la 10 noiembrie 1938, se stingea din viață, una din figurile cele mai remarcabile ale poporului turc, personalitate de prim rang a lumii între cele două războaie mondiale.

⁸⁰ Arh. MAE, fond 71, Turcia, dosar 159 (1936), telegr. din 31 iulie 1936 a Legației române din Ankara.

⁸¹ Arh. MAE, vol. 461/3, Probl. 71 (1937), Turcia, T-4 (Dosar relații turco-iraniene), f. 1-16.

⁸² Arh. St. Constanța, fond Primăria, dosar 14 (1937), f. 209.

⁸³ Arh. St. Constanța, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 83, 93, 190; vezi și fond Primăria Constanța, dosar 15 (1938), f. 79, 83, 85-86.

⁸⁴ Arh. St. Constanța, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 93.

⁸⁵ Arh. MAE, vol. 461/2, prob. 71, 1938, Turcia, T-5 (Telegrama Legației române de la Ankara, din 7 oct. 1938), f. 2.

⁸⁶ Discursul lui Atatürk din 1 noiembrie 1937, în Arh. MAE, fond Înțelegere balcanică, dosar 8 (1938), f. 17.

⁸⁷ Arh. MAE, vol. 461/2, prob. 71, 1938, f. 2.

⁸⁸ Ibidem, f. 4-5 (telegramă).

Știrea morții lui Atatürk, a îndoliat poporul român, care și-a arătat compasiunea prin mitinguri și arborarea drapelului tricolor cu doliu în întreaga țară, în ziua de 21 noiembrie 1938, cu ocazia înmormântării ⁸⁹.

Ministerul de externe român, printr-o telegramă cifrată, către Legația din Ankara, informa că prin absența regelui, care era plecat la Londra, delegația română ce urma să participe la funeralii, era compusă din generalul Paul Teodorescu, ministrul aerului și marinei, generalul Motaș, inspector general al armatei, și ministrul Télémaque, acreditat la Ankara ⁹⁰. Totodată, ministrul de externe al României, N. Petrescu-Comnen, într-o telegramă, adresată lui Surku Saracoglu, își arăta compasiunea față de marele dispărut, figură proeminentă a istoriei universale ⁹¹.

La 14 noiembrie 1938, Legația română din Ankara, informind despre alegerea lui Ismet Inönü, în funcția de președinte al Republicii Turcia, făcea următorul comentariu : „Din fericire, patriotismul arzător insuflat de Atatürk, oamenilor politici și intregului popor, a făcut ca să se ajungă la desemnarea succesorului fără nici un fel de dificultate și cu o repezicione care a dovedit că armatura statului republican kemalist are rădăcini serioase în sufletul intregului popor” ⁹².

Aceeași Legație română, într-un raport din 23 noiembrie 1938, sublinia faptul „...că se poate afirma, fără contrazicere posibilă, că toată viața politică a Turciei, a fost absorbită pentru acela care prin dragostea nețârmurită pentru patria sa, a salvat-o mai întii de la o pieire sigură și apoi a organizat-o și a pus-o pe făgașul lumii civilizate” ⁹³. Iar în raportul din 30 noiembrie 1938, se arăta că deși decedat, a rămas deputat perpetuu * al orașului Ankara, ceea ce „...dovedește odată mai mult cît de vie este gratitudinea poporului turc față de memoria lui Atatürk, care a renovat Turcia și i-a dat o strălucire pe care n-a mai avut-o de secole” ⁹⁴.

Dispariția fondatorului statului modern turc, a fost o lovitură puternică și pentru țara noastră, pierdere atât de sugestiv exprimată de ziarul „Universul” : „Aliat credincios al României, Atatürk a cîstigat pentru Republica Turcia sentimentul unei prietenii statonice din partea opiniei publice românești, care în aceste momente de crudă încercare trimite poporului turc expresiunea sentimentelor ei de prietenească mîngiiere” ⁹⁵.

⁸⁹ Arh. St. Constanța, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 232–234 (Ordinul ministrului de interne către Prefecturi; ordinul Prefecturii Constanța către toate autoritățile județene).

⁹⁰ Arh. MAE, vol. 461/4, probl. 71, 1938, Turcia, T–6 (telegramă cifrată către Legația română din Ankara, 11 noiembrie 1938), f. 41.

⁹¹ Ibidem, f. 45 (telegr. Comnen, către Surku Saracoglu).

⁹² Arh. MAE, vol. 461/1, ibidem, f. 59.

⁹³ Ibidem, f. 93.

* Congresul extraordinar al Partidului Popular (dec. 1939), a hotărît decernarea lui Atatürk a titlului de șef etern al poporului turc.

⁹⁴ Ibidem, f. 109.

⁹⁵ „Universul” din 12 noiembrie 1938.

INFORMATIONS TIRÉES DES ARCHIVES ROUMAINES CONCERNANT MUSTAPHA KEMAL ATATÜRK

RÉSUMÉ

Général doué de qualités exceptionnelles, diplomate habile et fondateur téméraire de la Turquie moderne, Atatürk devient l'une des plus originales et prestigieuses personnalités de la période de l'entre-deux-guerres. En Roumanie, il a été connu, estimé et apprécié comme un homme particulièrement lucide, partisan de bonnes relations autant dans les Balkans que dans le monde entier. Bien que, en Roumanie, aient été publiées quatre monographies consacrées à la vie et à l'activité tellement tumultueuse, mais aussi fructueuse, du grand homme d'Etat turc, le matériel d'archives n'a été utilisé que dans une mesure réduite (dans la dernière monographie due à Mehmet Ali Ekrem) et dans d'autres, nullement, étant des ouvrages de vulgarisation.

La présente étude s'appuie sur des matériaux pour la plupart inédits, provenant des archives du ministère des Affaires étrangères de Roumanie, des documents figurant du fond „La Maison Royale” des Archives de l'Etat de Bucarest et des matériaux provenant du fond de la Préfecture et de la Mairie de Constanza, chef-lieu du département où il existait un consulat turc ainsi qu'une population turque qui s'était établie dans la très vieille province roumaine de Dobroudja lorsque les Ottomans l'avaient occupée au cours du XV-e siècle.

Les matériaux d'archives, notamment ceux du ministère des Affaires étrangères, sont particulièrement intéressants quant aux appréciations concernant l'activité de Mustapha Kemal dans la modernisation de l'Etat turc. Des diplomates roumains, accrédités à Ankara et Istanbul, hommes compétents qui vivaient dans le milieu turc, envoient des rapports fort documentés concernant la position de Mustapha Kemal envers la paix de Sèvres, celle de Lausanne, envers la convention de Montreux, l'apport à la constitution de l'Entente Balkanique (1934), la position face aux grandes puissances, la politique intérieure réformatrice et surtout les relations avec la Roumanie. Ainsi, la présente étude fournit des informations supplémentaires, à travers le prisme des documents d'archive roumains, au sujet de la grande personnalité que fut Atatürk, dont le centenaire est célébré cette année.

O FORMULĂ DE RESTABILIRE A PĂCII ÎN EXTREMUL ORIENT. COMISIA LYTTON

DE

ZORIN ZAMFIR

În ziua de 19 septembrie 1931 Consiliul Ligii Națiunilor a fost informat de către reprezentanții Chinei și Japoniei asupra izbucnirii unui grav conflict în Manciuria în care erau angajate importante forțe armate.

Diplomații aflați la Geneva pentru a participa la lucrările celei de a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor și la dezbatările Conferinței generale pentru dezarmare au fost profund impresionați de această veste. Într-o corespondență sosită la București de la Geneva se sublinia faptul că evenimentele ce s-au declanșat în Extremul Orient la 18–19 septembrie 1931 au făcut ca problema manciuriană să fie „...privită ca foarte gravă din primul moment deoarece era pus în joc nu numai prestigiul Consiliului Societății Națiunilor dar și soarta Conferinței generale a dezarmării în cazul cînd diferendul, neputind fi rezolvat, ar fi generat în război”¹.

Speranțele Guvernului naționalist al Chinei că va putea aplana conflictul prin negocieri directe cu japonezii s-au risipit foarte curind.

Astfel, din ordinul autorităților naționaliste chineze, la 21 septembrie reprezentantul chinez a adresat o scrisoare secretarului general al Societății Națiunilor în care se menționa faptul că situația în Manciuria se agrava rapid. „Informând asupra faptelor expuse, se spunea în scrisoare, Republica Chineză, membră a Societății Națiunilor, declară că s-a creat o situație care reclamă luarea măsurilor prevăzute de art. 11 din Pact. Din dispoziția guvernului meu, am onoarea a vă ruga ca — în conformitate cu deplinele puteri pe care art. 11 din Pact le dă Consiliului — acesta să ia măsuri urgente ca să impiedice complicarea situației care amenință pacea între popoare; să restabilească statu-quo-ante și să fixeze natura și intinderea reparațiilor ce se cuvin Republicii Chineze”².

Consiliul Ligii Națiunilor a început dezbatările în jurul problemei manciuriene pe data de 22 septembrie. După audierea reprezentanților celor două părți aflate în conflict, membrii Consiliului au autorizat pe președinte: a) să adreseze un apel către guvernele chinez și japonez de a se abține de la orice act susceptibil să ducă la înrăutățirea situației sau

¹ Arhivele Statului București, fond Casa Regală, dosar 130/1931, f. 54–55.

² Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, 1917–1939, București, 1974, p. 167–168.

să prejudicieze asupra reglementării pașnice a problemei și b) să caute, de acord cu reprezentanții Chinei și Japoniei, cele mai eficiente mijloace „... care ar permite celor două țări să procedeze imediat la retragerea trupelor respective fără ca siguranța vietii naționalilor lor ori protecția bunurilor acestora să fie compromise”³.

Guvernele chinez și japonez au răspuns fără întîrziere președintelui Consiliului. Astfel, guvernul naționalist al Chinei a declarat că-și asumă în întregime răspunderea cu privire la protecția supușilor japonezi, insistând asupra retragerii grabnice a trupelor nipone. Guvernul de la Tokio a declarat că a și început retragerea unităților aflate în zona căii ferate, restul urmând să fie retrase „... în măsura pe care o va permite siguranța supușilor săi și apărarea Căii Ferate”⁴.

Ulterior reprezentantul japonez la Societatea Națiunilor a reluat afirmația că guvernul său nu are pretenții teritoriale în Manciuria și că este doaric să-și retragă că mai grabnic trupele, iar cel chinez a declarat că guvernul naționalist al Chinei „... renunță la trimiterea în Manciuria a anchetei... pe care o reclamase pînă atunci”⁵.

În acele zile conflictul părea virtual închis.

Drept urmare, în zilele de 24 și 29 septembrie, președintele Consiliului a prezentat Adunării comunicări asupra cursului evenimentelor din Extremul Orient exprimîndu-și convingerea „... că bunăvoița părtărilor și fidelitatea lor la angajamentele internaționale sunt cea mai bună garanție pentru pacea lumii”⁶.

În ciuda acestor declarații liniștitore situația din Orientalul Îndepărtat devinea tot mai încordată. Agresiunea japoneză a luat proporțiile unui război de cucerire. Guvernările de la Tokio și în primul rînd comandanțele militare n-au întreprins nimic pentru încetarea operațiunilor militare și retragerea trupelor din Manciuria, ba mai mult, armata din Guangdong și-a intensificat considerabil acțiunile⁷.

Pe măsură ce trecea timpul guvernările niponi înăspreau tonul învinovătind pe chinezi de agresiunea antijaponeză. Colonelul J. Kobayashi, președintele Asociației pentru apărarea legitimă a drepturilor Japoniei, „Jiyeisha”, afirma că „Japonia s-a aflat într-un caz de legitimă apărare admis juridicește atât de Covenant că și de Pactul Briand-Kellogg, în fața agresiunii chineze, la început latentă, apoi deschisă, care a adus grave prejudicii drepturilor Japoniei și securității supușilor ei și care a atins punctul culminant în momentul atentatului criminal comis în septembrie 1931, de către trupele chineze, împotriva căii ferate”⁸.

Generalul Matsui, delegatul Japoniei la Conferința pentru dezarmare a prezentat un *Studiu asupra problemei Manciuriei și dezarmarea în care căuta să demonstreze că înarmarea și nu dezarmarea corespunde*

³ Arh. Statului București, fond Casa Regală, dos 130/1931, f. 54—55.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 55.

⁶ *Ibidem*, f. 56.

⁷ *Istoria voinii na Tihom Okeane*, tom. I, Izdatelstvo inostrannoï literaturi, 1957, p. 357—359.

⁸ Colonel J. Kobayashi, *Le conflit sino-japonais et la Société des Nations*, Genève, 1932, p. 7.

intereselor și situației speciale a Japoniei căci „... regiunea Manciuriei și Mongoliei este în mod curent considerată a doua regiune balcanică, în care interesele rusești, chineze, japoneze etc. se ciocnesc și că în cea mai mare parte a cazurilor ne este imposibil să acordăm încredere sincerității internaționale a vecinului nostru”⁹. În continuare, Matsui arată că în Extremul Orient este imminentă primejdia unei invazii a U.R.S.S. care cunoaște o dezvoltare deosebit de dinamică: „... scopul principal al planului cincinal este dezvoltarea industriei grele, și prin urmare a utilajului de război...”

În aceste condiții Manciuria și Mongolia s-ar găsi în prima linie, este imposibil de a nega că pretutindeni Rusia ar fi în opozиie cu interesele noastre în aceste regiuni. Ca urmare, pentru păstrarea securității noastre este necesar să ne mobilizăm trupele acolo unde nu se poate prevede pînă la ce punct se vor complica lucrurile în condițiile actuale”¹⁰.

De altfel, în timpul dezbatelor din cadrul Conferinței pentru dezarmare reprezentantul japonez a pretins fără ezitare că „...înarmarea Imperiului constituie singurul mijloc efectiv pentru menținerea păcii și liniștii în întreaga Asie Orientală...”¹¹

Perspectiva unui război dus de Japonia împotriva U.R.S.S. surîdea cercurilor politice reacționare occidentale. De aceea, pînă către finele anului 1931 atitudinea marilor puteri din apus și Statelor Unite a fost mai mult o încurajare a agresiunii japoneze în Manciuria decît o condamnare a ei.

Diverși oameni politici occidentali au încercat să minimalizeze proporțiile evenimentelor din Manciuria. Bunăoară, Stimson, secretarul de stat al S.U.A., a declarat ambasadorului nipon că partea americană consideră incidentul din Manciuria ca rezultat al activității extremiste dusă de comandamentul armatei din Guangdong. Guvernul american își exprima convingerea că autoritățile nipone au capacitatea să se descurce în situația complicată creață¹².

Pentru a-și păstra „popularitatea” în cercurile politice conducătoare japoneze, guvernul englez și-a făcut cunoscută intenția de a nu se lăsa implicat în vreun conflict internațional. Lordul Reading, ministrul de externe al Angliei, a declarat că guvernul de la Londra nu voiește ca englezii „... să se vadă amestecați luitând partea unuia sau altuia în conflictele internaționale”¹³. Cu alte cuvinte: „Politica externă a...guvernului britanic, al cărui exponent este Lord Reading, este de a evita de a se angaja prea „à fond” în divergențele internaționale”¹⁴.

Contele de Martel, ambasadorul Franței în Japonia, exprimînd punctul de vedere al guvernărilor de la Paris a declarat în acele zile de puternice frămîntări că în China viața și bunurile străinilor nu sint în siguranță și că justiția chineză este incapabilă să asigure securitatea acestora, „Ja-

⁹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, dosare speciale, Conflictul chino-japonez, vol. 231, f. 183.

¹⁰ *Ibidem*, f. 184.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Istoriia voință na Tihom Okeane*, tom. I, p. 191.

¹³ Arh. Statului București, fond Casa Regală, dosar 129/131, f. 8.

¹⁴ *Ibidem*.

ponia, din contra, spune diplomatul francez, a introdus ordine, siguranță, respectul proprietății, într-un cuvînt civilizația în diferite centre din Manciuria și de-a lungul Căii Ferate sud-manciuriene, unde își extinde expansiunea economică”¹⁵.

De altfel, într-o depeșă diplomatică sosită la București din capitala japoneză în octombrie 1931 se preciza că: „Mai toți șefii de misiuni din Tokio aruncă asupra Chinei răspunderea conflictului”¹⁶.

Situatia în Extremul Orient a evoluat însă contrar așteptărilor și speranțelor cercurilor politice conduceătoare occidentale. Încurajați de atitudinea conciliatoare a puterilor occidentale militariștii niponi și-au dezvoltat agresiunea în China de nord-est. La 25 noiembrie 1931 reprezentantul guvernului naționalist al Chinei la Geneva a adus la cunoștința Consiliului Ligii Națiunilor faptul că trupele japoneze se apropiau rapid de granița de sud-est a Manciuriei. Diplomatul chinez cerea Societății Națiunilor să intervină energetic spre a stăvili primejdioasa ofensivă a niponilor creînd la hotarele dintre Manciuria și China Interioară o zonă demilitarizată unde să staționeze drept garanție trupe engleze, franceze și italiene.

În același timp guvernul naționalist chinez, prin reprezentantul său în capitala niponă, a început tratative cu șeful diplomației imperiale promînd concesii japonezilor în China de nord-est cu condiția ca Japonia să renunțe la orice alte pretenții teritoriale.

Neîntîmpinînd o rezistență puternică și organizată din partea autorităților de la Nanjing japonezii și-au continuat ofensiva ocupînd Manciuria pînă în februarie 1932¹⁷.

În aceste circumstanțe, îngrijorate de perspectiva ofensivei nipone, puterile occidentale au fost de acord cu propunerea japonezilor, care nădăduiau în continuare în complicitatea occidentalilor, de a crea o comisie care să ancheteze faptele la fața locului și să raporteze Consiliului Ligii Națiunilor. Astfel, la 10 decembrie 1931 a luat ființă o comisie a Societății Națiunilor în care intrau reprezentanții Angliei, Franței, Italiei, Germaniei și S.U.A. (deși nu era membră a organizației de la Geneva). Conducerea comisiei a fost incredințată diplomatului britanic Edward G. B. Lytton.

Cercurile diriguitoare de la Tokio și în special comandamentul armatei, ofițerimea ultrareactionară, s-au dovedit decise să folosească toate mijloacele pentru a continua cursul agresiv al politiciei japoneze în Extremul Orient. Pe această linie se înscrise și incidentul izbucnit la Shanghai la 18 ianuarie 1932. M. I. Sladkovski apreciază pe bună dreptate că cercurile militariste japoneze pentru a exercita „... presiune asupra Ligii Națiunilor și a guvernului de la Nankin, pentru a slăbi atenția lor asupra Manciuriei, Japonia la sfîrșitul lui ianuarie 1932, a atacat Shanghaiul”¹⁸.

De asemenea, pentru a pune Forul de la Geneva și Comisia Lytton în fața unui fapt împlinit, autoritățile japoneze de ocupație au „stimulat”

¹⁵ Ibidem, dosar 130/1931, f. 21.

¹⁶ Ibidem, dosar 125/1931, f. 26.

¹⁷ M. I. Sladkovski, *Kitai i Japonia*, Izdatelstvo „Nauka”, Moskva, 1971, p. 145.

¹⁸ Ibidem, p. 146.

Comitetul executiv al Provinciilor de nord-est, prezidat de Chao Hsin Po, să dea publicitatea în ziua de 18 februarie 1932, *Declarația privind formarea statului Manciuko*. Această declarație de „independență” a Manciuriei a fost aprobată de către consfătuirea a 600 de persoane convocată la 28 februarie același an tot din „impulsul” comandamentului armatei din Guangdong.

La 1 martie 1932, „Convenția manciuriană”, tot o creație japoneză, a încreștă regența provizorie a noului stat lui Henrik Pu Yi, fostul împărat al Chinei detronat în anul 1911 de revoluția victorioasă¹⁹.

Concomitent, propaganda imperialistă niponă a desfășurat o activitate susținută pentru a crea pe plan internațional, în jurul statului Marionetă Manciuko o atmosferă favorabilă și a determinat recunoașterea lui²⁰, ca și recunoașterea intereselor speciale ale Japoniei pe pământul manciurian²¹.

Comisia de Studiu a Societății Națiunilor sau Comisia Lytton, cum i s-a mai spus, a sosit în capitala Japoniei în februarie 1932, unde a stat pînă la 8 martie. În acest interval de timp, membrii comisiei au avut întrevederi cu diverse personalități de primă mărime din conducerea imperiului. Astfel, în ziua de 3 martie comisia a fost primită, cu un fast deosebit, în audiență la împărat. De asemenea, membrii comisiei au avut la 29 februarie o întrevedere îndelungată cu Inukai, Președintele Consiliului de miniștri, iar la 3 martie cu Ministrul Afacerilor Externe japonez, Yoshizawa.

După aceea, Comisia Lytton s-a deplasat la Osaka unde s-a întîlnit cu diverse personalități și, în primul rînd, cu reprezentanții Camerii de Comerț din localitate.

După încheierea acestei prime etape, Comisia și-a continuat activitatea pe continent. În perioada 14—26 martie reprezentanții Genevei s-au oprit la Shanghai unde au avut loc 15 întrevederi printre care menționăm următoarele: con vorbirea de la 16 martie cu generalul Mac Naghten, Președintele Consiliului municipal, întrevederea din ziua de 18 martie cu Vice-Amiralul Nomura și Contra-Amiralul Shiozawa, întrevederile de la 22 martie cu reprezentanții Camerii de Comerț japoneze din marea citadelă chineză, cu reprezentanții industriali și comerciali chinezi, cu Matsuoka, reprezentantul personal al lui Yoshizawa la Shanghai.

În ziua de 25 martie, ultima a șederii la Shanghai, Comisia Lytton s-a întîlnit cu: reprezentanții Camerii de Comerț chineze din localitate, cu reprezentanții Societății de ajutorare a refugiaților de război, cu delegații organizațiilor muncitorești din regiunea Shanghai etc.

În continuare, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a poposit, pentru perioada 26 martie — 1 aprilie, la Nanjing, unde au avut zece întrevederi. Trebuie remarcate întîlnirile cu membrii guvernului națio-

¹⁹ Istoria voinei Tihom Okeane, Tom. I, p. 205—207; M. I. Sladkovski, op. cit., p. 145; J. B. Duroseille, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Cinquième édition prolongée jusqu'à 1970, Delloz, Paris, 1971, p. 145; Eugeniu Săvulescu, *De la criză la război*, București, 1936, p. 89.

²⁰ Zamfir Zörin, *Societatea Națiunilor și agresiunea japoneză în China de nord-est*, în *Relații internaționale în perioada interbelică*, Edit. politică, București, 1980, p. 203.

²¹ Colonel J. Kobayashi, op. cit. www.dacoromanica.ro

nalist chinez, în zilele de 29, 30, 31 martie și 1 aprilie, cu reprezentanții universităților chineze din ziua de 30 martie și pe data de 1 aprilie, cu reprezentanții presei chineze. Comisia Lytton și-a încheiat prima parte a activității în acest mare și pitoresc oraș cu o audiență la Președintele Guvernului naționalist chinez.

În zilele de 4 și 5 aprilie, membrii Comisiei Lytton s-au aflat la Hankeu unde au avut șapte întrevederi după care au revenit la Nanjing pe data de 7 aprilie pentru a se întreține cu Lo Wen-kan, Ministrul Afacerilor Externe în Guvernul naționalist chinez. În ziua de 9 aprilie Comisia Lytton a avut două întrevederi în orașul Tientsin. Între 9 și 19 aprilie ea și-a desfășurat activitatea în Beijing unde a avut douăzeci de întrevederi. Dintre acestea sunt demne de reținut următoarele: întrevederea cu Mareșalul Chang Hsueh-liang, care a avut loc în ziua de 12 aprilie, întîlnirile din ziua de 14 aprilie, cu prinți și reprezentanți ai nobilimii manciuriene și mongole, ca și cea cu Locotenent-colonelul H. Nagatsu, atașatul militar adjunct japonez la Beijing.

Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a făcut trei vizite la Mukden. Prima vizită a avut loc între 21 aprilie și 2 mai. În acest răstimp ea a avut 14 întrevederi. Dintre acestea sunt demne de menționat următoarele: întrevederea cu Morishima, reprezentantul consulatului general japonez, din ziua de 23 aprilie; întrevederea de la 24 aprilie cu Locotenentul general Honjo, comandant șef al armatei din Guangdong, cea cu Kawamura, reprezentantul Asociației budiste, care a avut loc la 27 aprilie, ca și întrevederea lui Lytton cu Kori, reprezentantul personalului Căii ferate sud-manciuriene din ziua de 24 aprilie.

A doua vizită la Mukden a avut loc în perioada 21–25 mai, cind membrii comisiei s-au întreținut din nou cu Morishima, consulul general japonez interimar.

Cea de a treia vizită la Mukden s-a efectuat în zilele de 30 mai – 4 iunie. În acest răstimp Comisia Lytton a avut întrevederi cu Tsang Shih-yi, guvernatorul Provinciei Fengtien și cu generalul Ting.

În perioada 2–7 mai, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor și-a desfășurat activitatea la Changchun unde a avut 18 întrevederi.

Dintre acestea se remarcă întrevederile din ziua de 3 mai cu generalul de brigadă Doihara și cu Shie Chie-hsi, Ministrul Afacerilor Externe al statului marionetă Manciuko. La 4 mai, membrii comisiei s-au întreținut cu Cheng Hsiao-hsu, Primul ministrul al statului Manciuko. Vizita comisiei la Changchun s-a încheiat cu o audiență la Pu Yi, „șeful puterii executive a Manciuko”.

Comisia de Studiu a Societății Națiunilor s-a oprit pe perioada 9–21 mai în orașul Harbin. În acele zile au avut loc 13 întrevederi, printre care demne de subliniat sunt următoarele: întrevederile avute la 11 mai cu generalul Hirose, comandantul diviziei a X-a a armatei din Guangdong, și cu primarul orașului Harbin, Pao Kuan-chen. La 13 mai membrii comisiei s-au întreținut cu Yoshida, șeful sucursalei Casei Mitsui, iar la 17 mai cu reprezentanții organizațiilor rușilor albi din Harbin. La Tsitsihar, Comisia Lytton a făcut un scurt popas, 22–24 mai, cu care prilej a avut cinci întrevederi.

Între 26 și 30 mai, ea s-a aflat la Daïren unde a avut șapte întrevederi. Dintre acestea sunt mereu cele avute cu principalii directori ai Căii

ferate sud-manciuriene din ziua de 26 mai și cu Yamaoka, guvernatorul din Guangdong la 27 mai.

În ziua de 4 iunie Comisia Lytton a avut la Chinchow o întrevedere cu generalul Nishi, comandantul celei de a VIII-a divizii a armatei din Guangdong.

În ziua următoare membrii comisiei s-au oprit la Shanhaiquan pentru a se întreține cu generalul Ho Chu-kou.

Revenind la Beijing, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a rămas o perioadă mai lungă, 5 și 28 iunie, în care timp a avut cinci întrevederi. În zilele de 14 și 15 iunie a avut loc o amplă discuție cu generalul Wang I-chek, fostul comandant al cazărnilor din nordul Mukdenului.

În acest răstimp, Comisia Lytton și-a întrerupt activitatea de la Beijing pentru a se deplasa pentru o zi la Tsingtao, 9 iunie, unde s-a întreținut cu reprezentanții organizațiilor muncitorești.

După ce și-a încheiat activitatea Comisia Societății Națiunilor a revenit la Tokio unde s-a întreținut la 6 iulie cu amiralul Saito, noul șef al guvernului japonez, în locul lui Inukai, asasinat la 15 mai, cu generalul Araki, Ministrul de război al imperiului, la 9 iulie și în zilele de 12 și 14 iulie cu contele Uchida, Ministrul nipon al Afacerilor Externe ²².

Evident, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a desfășurat o activitate intensă, neobosită, a discutat cu un număr impresionant de oameni, între care multe personalități ale vieții politice, sociale, ofițeri superiori aparținând ambelor părți aflate în conflict, a vizitat locurile care au cunoscut pîrjoul războiului, putînd să-și formeze o opinie completă privind cauzele războiului din Extremul Orient, natura lui și posibilitățile de a-l stinge.

Pe baza unui impresionant volum de informații, comisia a trecut la redactarea raportului. La 4 septembrie 1932 acest document era încheiat, iar la 30 septembrie guvernele chinez și japonez au primit cîte un exemplar. În ziua de 2 octombrie 1932 el a fost dat publicității.

Raportul Comisiei Lytton se compune din trei părți.

Partea I-a cuprindea *Raportul preliminar al Comisiei de studiu (Mukden 29 aprilie 1932)*.

În primul capitol al acestei prime părți comisia menționează că a studiat starea de lucruri din această zonă frâmîntată, și situația generală a celor două țări aflate în conflict, Japonia și China, a vizitat numeroase centre din arhipelagul japonez și de pe continent, a avut numeroase întrevederi cu personalități politice, membri ai celor două guverne, cu reprezentanți ai vieții economice și sociale din ambele țări, etc.

Cu toate acestea membrii comisiei se declară în imposibilitate să raporteze în ce măsură se îndeplinesc și se respectă cele trei puncte ale rezoluției din 30 septembrie 1931 și anume :

a) retragerea trupelor japoneze în zona liniei ferate ; b) asumarea răspunderii de către guvernul chinez a securității cetățenilor japonezi și a bunurilor lor ; c) luarea de măsuri de către guvernele japonez și chinez pentru a nu lărgi incidentul și a agrava situația.

²² Société des Nations, Appel du Gouvernement chinois, Documents annexés au Rapport de la Commission d'étude, Genève, la 15 novembre 1932, VII, Annexes, Annexe B, Liste de entretiens.

Cel de-al doilea capitol este mult mai vast și el se referă la situația de fapt din Manciuria, la apariția, sub „imboldul” japonezilor, a statului Manciuko, a instituțiilor lui. De asemenea, sunt prezentate și „Forțele opuse trupelor japoneze și armatei statului Manciuko”. Din datele prezentate în raport mișcarea antijaponeză este impresionantă, situația ocupanților japonezi și a autorităților Manciuko nu era deloc ușoară²³.

Partea a II-a începe cu un *Supliment la Raportul Comisiei de Studiu* și conține patru anexe:

Anexa A, prezintă *Lista documentelor comunicate Comisiei de către cei doi Asesori*.

Anexa B, conține *Lista întrevederilor*, asupra cărora ne-am oprit mai sus;

Anexa C, cuprinde un *Raport asupra declarațiilor verbale sau scrise în limba chineză, prezentate de delegații diferitelor asociații Comisiei, în Manciuria*;

Anexa D, are titlul: *Notă privind posibilitatea de fuzionare a intereselor feroviare chineze și japoneze în Manciuria*;

Partea a III-a a Raportului Comisiei Lytton cuprindea nouă studii cu titluri deosebit de sugestive:

Studiul nr.1 — *Memorandum asupra chestiunilor feroviare*;

Studiul nr.2 — *Care este importanța economică a Manciuriei pentru Japonia*;

Studiul nr.3 — *Migrațiunile chineze spre Manciuria*;

Studiul nr. 4 — *Memorandum asupra finanțelor publice în Manciuria, înainte și după 18 septembrie 1931*;

Studiul nr. 5 — *Monedele Provinciilor din Nord-Est, cu un supliment privind Banca Centrală „Manciuko”*;

Studiul nr. 6 — *Comerțul Manciuriei cu China propriu-zisă și cu țările străine*;

Studiul nr. 7 — *Plasamentele capitalurilor chineze, capitalurilor japoneze și altor capitaluri străine în Manciuria*;

Studiul nr. 8 — *Memorandum privind boicotajele și interesele japoneze în China*;

Studiul nr. 9 — *Probleme coreene în Manciuria, considerate ca factori în diferendul chino-japonez*²⁴.

Pentru examinarea situației create în Extremul Orient după agresiunea japoneză în China de nord-est Comisia Societății Națiunilor a depus nu numai un impresionant volum de muncă, dar a fost nevoie să depășească prin eforturi considerabile obstacole ridicate prin felurile manevre de către ocupanții niponi. De altfel, în raport se precizează că „Toate delegațiile, fără excepție, au fost prezentate Comisiei de către funcționarii japonezi și suntem îndreptățiti să credem că expunerile care i s-au remis au fost în prealabil examineate și aprobată de autoritățile japoneze. Nici o expunere n-a fost transmisă de vreo delegație sau asociație care să nu fi fost prezentată de către funcționarii japonezi”²⁵.

²³ Ibidem, Rapport préliminaire de la Commission d'étude, Moukden, le 29 avril 1932.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, Annexe C. Rapport sur les déclarations ou exposés écrits ou imprimés en chinois présentés par les Délégués de diverses Associations à la Commission de la Société des Nations en Mandchourie.

Pentru opinia publică a lumii, poziția Comisiei Societății Națiunilor a fost exprimată de Lytton într-o cuvântare rostită în ziua de 28 martie 1932 la Nanjing în fața oficialităților chineze, ca răspuns la discursurile lui Wang Ching-wei, Președintele Comitetului Executiv și al lui Lin Sen, Președintele Guvernului Național : „Dumneavoastră ați spus că poporul chinez nu are decât o aspirație : menținerea integrității teritoriale și administrative. Eu pot, fără dificultate, să vă dău asigurarea că aceasta va fi una din condițiile oricărei reglementări efectuate de Societate. Societatea nu va recomanda membrilor săi o acțiune incompatibilă cu obligațiile lor contractuale”²⁶.

Raportul întocmit oglindește integral atitudinea politică conciliatoare față de agresori, pe de o parte, iar pe de alta interesele marilor puteri imperialiste pentru exploatarea imenselor bogății ale Manciuriei.

Astfel, în loc să demăște cu fermitatea cuvenită pe japonezi pentru încălcarea brutală a normelor dreptului internațional, Comisia Lytton, punind alături de victimă, pe agresor, s-a situat pe poziția unei condamnări pasive. Ba, mai mult, raportul recunoaște existența unor interese speciale ale Japoniei în Manciuria. De altfel, Studiul nr. 2 al menționatului raport se intitulează sugestiv : *Care este importanța economică a Manciuriei pentru Japonia*²⁷.

Bogățiile Manciuriei au atras de mult atenția cercurilor de afaceri japoneze care au plăsmuit după exemplul Apusului, planul înfăptuirii unui așa numit „bloc economic” cu Manciuria. „Ideile de bloc economic au pătruns larg din Occident în Japonia. Ideea unui bloc între Imperiul nipon și Manciuria se regăsește adesea sub pana oamenilor politici, ziariștilor, universitarilor niponi. Într-un articol, se relatează în raport, apărut puțin înainte de venirea sa la putere, actualul ministru al Comerțului și Industriei arăta formarea de blocuri economice în lume, blocul american, rus, european, britanic. Imperiul nipon trebuia, de asemenea, să formeze un bloc economic cu Manciuria... Manciuria poate să fie, în viitor, pentru Japonia suprapopulată, de un mare ajutor economic”²⁸.

Credincioasă politicii conciliatoare față de agresori, a guvernărilor occidentali, Comisia Lytton a căutat să explice și să justifice interesele speciale ale Japoniei în Manciuria. „Cu excepția mătăsii, se apreciază în raport, insulele nipone nu produc ele însеле, în măsura necesităților, nici unul din produsele brute pe care le prelucrăză. Din 1927 pînă în 1930, cifra anuală medie a importurilor de materii prime în stare brută a atins 1.104.912.000 yeni ; deficitul balanței comerciale a acestor produse depășea 1.000.000.000 yeni. El era de șapte ori superior deficitului general al balanței comerciale.

²⁶ Arh. M.A.E. fond 71, dosare speciale, Conflictual chino-japonez, vol. 231, Communiqué à l'Assemblée au Conseil et aux Membres de la Société, Appel du gouvernement chinois, Communication de la Délégation chinoise. Note du Secrétaire général, Genève, le 8 avril, 1932, f. 210—211.

²⁷ Société des Nations. Documents annexes...Annexes, Etude nr. 2, Quelle est l'importance économique de la Mandchourie pour le Japan, p. 76—85, 95.

²⁸ Ibidem, p. 96.

Japonia trebuie să importe în întregime bumbacul și lîna pe care le consumă, în întregime, cauciucul sau două cincimi din lemnul său, cea mai mare parte a metalelor sale (în afara de cupru), peste nouă zecimi din minereul său de fier, aproape nouă zecimi din uleiurile și petrolul său.

De fapt, exceptind mătasea, singurele materii prime pe care Japonia și le procură din Manciuria sunt fonta, cărbunele și uleiul. Produse necesare, toate trei, industriei grele, produse indispensabile apărării naționale”²⁹.

Aceasta este implicația pe care o consemnează Comisia Lytton în raportul ei privitoare la pătrunderea capitalului japonez în economia manciuriană. „Japonezii sunt incontestabili străinii care au plasat multe capitaluri în Manciuria — se spune în documentul Comisiei de Studiu a Societății Națiunilor, și se bucură, pentru a spune astfel, de un monopol al plasamentelor străine în Manciuria de Sud. Cu toate că japonezii au plasat capitaluri pretutindeni în Manciuria de Sud și în teritoriile ocupate, ei au făcut, de asemenea, plasamente importante în Manciuria de Nord și le-au sporit în această regiune în cursul ultimilor ani”³⁰.

Comisia Lytton în raportul ei se oprește și asupra intereselor altor puteri în această bogată zonă a continentului asiatic, de care trebuie să se țină seamă.

Capitalul englez deținea poziții foarte puternice în Manciuria. Sume importante erau investite în Calea ferată Beijing-Mukden și în aproximativ 25 întreprinderi dintre care cele mai importante erau : sucursalele celor două mari bănci, o întreprindere de tabac, o întreprindere de distribuție a petrolierului, mai multe case de import-export și cîteva agenții de navigație³¹.

În ordine, urmează capitalurile americane, circa patru milioane și jumătate dolari-aur, investiți îndeosebi la Harbin, în regiunea Daïren și Mukden. Principalele organizații comerciale americane în Manciuria erau : două mari societăți de petrol, mai multe sucursale ale unei mari bănci, case de vinzare a automobilelor și altor mașini, o mare întreprindere de material agricol, cîteva case de import-export și cîteva agenții de asigurări și navigație³².

Raportul comisiei Lytton menționează existența capitalului unor ruși albi, oameni de afaceri, plasat pe poziții solide în economia manciuriană. „Rușii „albi”, se spune în document, au plasat în Manciuria capitaluri considerabile. Ei posedă mine și păduri importante în participare cu chinezi și exploatează un mare număr de mici manufacturi și întreprinderi comerciale”³³.

Capitalul francez ca și cel german, deși prezent în Manciuria, era situat pe poziții inferioare.

Din paginile raportului Comisiei de Studiu a Societății Națiunilor rezultă că interesele contradictorii ale puterilor străine erau prezente și în comerțul cu Manciuria.

Principalii clienți ai Manciuriei erau în 1929, în ordinea importanței, următorii : Japonia, împreună cu posesiunile ei, China propriu-zisă,

²⁹ Ibidem, p. 85.

³⁰ Ibidem, Étude nr. 7, Placements de capitaux des capitaux chinoise, des capitaux japonaise et d'autres capitaux étrangers en Mandchourie, p. 215.

³¹ Ibidem, p. 218.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, p. 216, 21

Olanda și Indiile Olandeze, Regatul Unit al Marii Britanii cu posesiunile lui, Statele Unite ale Americii împreună cu Insulele Filipine, Germania, Belgia, Danemarca. Uniunea Sovietică ocupa un loc destul de însemnat în comerțul manciurian, înscriindu-se ca atare după Japonia și China. Principalii furnizori ai Manciuriei au fost în această perioadă aceleași țări în aproximativ aceeași ordine a importanței. „În 1930, se spune în raport, țările cliente au rămas în aceeași ordine unele în raport cu altele, și țările furnizoare, de asemenea, cu excepția Belgiei, pe de o parte, Olandei și posesiunilor ei, pe de altă parte, care și-au schimbat mutual rangul”³⁴.

Reliefind existența pe lîngă interesele japoneze și a intereselor altor puteri, raportul Comisiei Societății Națiunilor lăsa să se înțeleagă că Japonia nu putea și nici nu avea dreptul să acționeze singură în acest imens spațiu al continentului asiatic. De aceea creșterea vertiginoasă a puterii capitalului japonez în nord-estul chinez, apartia statului marionetă Manciuko, supus întrutotul Imperiului nipon, au stat în atenția anchetatorilor ca o problemă de importanță maximă.

În raportul preliminar al Comisiei Lytton se arata că în urma întrevederilor avute cu un însemnat număr de oameni, multe personalități reprezentative din cele două țări, s-a ajuns la concluzia că îndată ce a izbucnit conflictul în Manciuria, autoritățile nipone și îndeosebi conducătorii armatei au și trecut la separarea acesteia de China. În capitolul al doilea, intitulat : *Situatia de fapt în Manciuria*, se relatează că în cursul desfășurării evenimentelor administrația locală manciuriană a suferit schimbări esențiale. Astfel, aşa numitele „Comitete pentru menținerea păcii și ordinii”, înființate din inițiativa și sub impulsul ocupanților japonezi la finele anului 1931, au fost „înlocuite de o autoritate instituită la 9 martie 1932, sub numele de „Guvern al Manciuko”³⁵.

Curînd după aceasta autoritățile japoneze de ocupație au organizat forțele armate ale Manciuko, care împreună cu trupele nipone urmău să asigure „noua ordine”. Armata Manciuko, cum erau numite de japonezi forțele armate ale statului marionetă „... a fost creată, se precizează în raport, cu sprijinul autorităților militare japoneze. Un mare număr de ofițeri japonezi în retragere sau aparținând încă armatei japoneze au fost angajați ca consilieri militari și numărul lor este în creștere. Un ofițer de Stat major japonez a fost numit consilier pe lîngă „Departamentul apărării al Guvernului Manciuko la Changchun”³⁶.

La sfîrșitul lunii martie 1932, efectivele forțelor militare ale guvernului Manciuko era de circa 85.000 de soldați și ofițeri. Tot în scopul „apărării” ordinii în noul stat — se menționează în raport — a fost creat și un corp de poliție care număra 119 000 oameni³⁷.

Pe baza unor ample informații, Comisia Lytton a consemnat în raportul ei existența unei puternice rezistențe antijaponeze ceea ce stîrnea o vie îngrijorare printre ocupanții japonezi și autoritățile statului marionetă.

³⁴ Ibidem, Etude nr. 6, Le commerce de la Mandchourie avec la Chine proprement dite et avec les pays étrangers, p. 197.

³⁵ Ibidem, Première Partie, Rapport préliminaire ... p. 7.

³⁶ Ibidem, p. 8.

³⁷ Ibidem.

Comisia Societății Națiunilor a fost informată la Beijing de către generalul Chang Hsueh-liang că forțele antijaponeze ar totaliza circa 190.000 de oameni bine înarmați și organizati. Mai tîrziu, prin retragerea dincoace de Marele Zid a 50.000 de oameni, au rămas totuși 140.000, o forță considerabilă de care atât ocupanții cit și trădătorii manciurieni erau siliți să țină seamă. Chiar autoritățile japoneze de ocupație au recunoscut că forțele antijaponeze rămase în afara Židului totalizau 110.000 oameni. Japonezii însă adăugau faptul, neverificat, că din aceste efective 60.000 s-au integrat în „armata Manciuko”, 30.000 au rămas în continuare la NE de Girin acționînd împotriva japonezilor și trădătorilor din fruntea statului Manciuko, iar 20.000 „...probabil să fi intrat în ceea ce se cheamă corpul de voluntari”³⁸.

Comisia Lytton detinea informații că forțele antijaponeze nu se limitau la cele menționate de generalul Chang Hsueh-liang, ele erau mult mai numeroase și mai puternice. Astfel, la NE de Harbin acționau sub comanda generalului Li Thou, Armata Apărării, Girinului cu un efectiv de 30.000 de luptători și gărzile Căii ferate chineze de Est comandate de generalul Ting Chiao.

La N.E. de Mukden, într-o vastă regiune, își desfășurau activitatea 10.000 de oameni, comandanți de generalul Li Hui-cheng. Resturile celei de a IX-a brigăzi de cavalerie, totalizînd circa 3 000 oameni, acționau la N.E. de Jehol.

Raportul consemnează existența în regiunile occidentale ale provinciei Fengtien cunoscuta armată de N.E. a voluntarilor antijaponezi cu un efectiv de aproximativ 15.000 de luptători, după unele mărturii, 2500 după altele.

În preajma Mukdenului, operau unitățile armatei naționale a voluntarilor din NE, cu efective necunoscute, comandate de generalul Wou Tehin-tsin. De asemenea, este menționată armata voluntară din Jehol, un corp de 3000 oameni, comandat de Tang You-liu, bine instruit și disciplinat.

În regiunea Shanghaiguan și parte din Tunhua și Tienpaoshan acționau mai multe corperi de voluntari, de mai mică însemnatate, al căror efectiv nu era cunoscut.

Raportul preliminar include, pe bună dreptate, în rîndul forțelor antijaponeze pe așa numiții bandiți, după părerea noastră este vorba de partizani, în efectiv de 4000 oameni, care luptau împotriva ocupanților și autorităților Manciuko. „În afara de acești bandiți, se semnalează în raport și o unitate specială de 12.000 de bandiți la nord și est de Girin, care ar coopera cu forțele chineze de la NE de Harbin”³⁹.

Din toate acestea rezultă că, cu toate succesele militare obținute, pozițiile nipone în Manciuria erau departe de a fi sigure. Rezistența antijaponeză, încă puternică, se manifesta sub cele mai variate forme, predominind deocamdată lupta armată.

O însemnată parte a celor chestionați asupra apariției statului Manciuko, forțelor care l-au creat, rolului și rostului acestui stat în Orien-

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, p. 8–9.

tul Îndepărtat s-a situat pe poziții projaponeze. Chang Chung, reprezentant al acesta ziselor Asociații populare din cele Trei Provincii a declarat că statul Manciuko a luat naștere prin voința poporului. „Declarația, se spune în raportul Comisiei Lytton, conține un panegiric al imenselor resurse nedezvoltate ale „Manciuko”, care ar putea să fie exploatați cu ajutorul capitalului străin, sub un regim al „porților deschise” și al „facilităților egale pentru toți”⁴⁰.

Alte declarații făcute Comisiei Societății Națiunilor „...aclamă reîntoarcerea în Manciuria a vechiului lor împărat Pu-Yi și „insistă asupra avantajelor care ar putea să rezulte de pe urma politicii „porții deschise” și „facilităților egale”. În multe declarații intervenția armatei japoneze este considerată „fericită” deoarece ea a venit să înlăture pe „vechii guvernatori militari despotaici”⁴¹.

Referirea repetată la principiul „porții deschise” sau al „facilităților egale pentru toți” care, chipurile, putea să fie aplicat și respectat numai în condițiile statului Manciuko”, avea ca scop să liniștească și să ciștige bunăvoința Comisiei Lytton și în final a marilor puteri față de Japonia și politica ei în această uriașă zonă din Extremul Orient, față de statul creat de ea în Manciuria.

Ilichun, reprezentantul Ligii manciuro-monogole din Harbin, afirmând că în Manciuria existau „între șase și zece milioane oameni având singe manciurian”, susținea că aceștia „continuă să rămână fideli în spirit dinastiei manciuriene...find antirepublicani și că ei doreau să rupă legăturile cu Republica chineză”⁴².

Pe parcursul anchetei, Comisia Societății Națiunilor a înțeles adeverită față a lucrurilor și-a consemnat-o în raport. Astfel, partizanii statului Manciuko erau oameni „care căutau să se răzbune pentru niște nedreptăți grave personale comise față de ei de către funcționari și soldați ai vechiului regim.

Funcționari care nu pot să găsească de lucru nicăieri.

Diverși Manciurieni, aparținând îndeosebi clanului imperial, care căutau posturi pentru ei însăși și părinții lor.

O mică minoritate de Chinezi care consideră situația politică actuală în China ca disperată și care vor să muncească într-o altă țară.

Diferiți Chinezi și Mongoli momiți de către japonezi cu bani, posturi și onoruri.

Funcționari care au fost constrinși să muncească pentru „Manciuko” și care sunt acum compromiși fără speranță.

Oameni simpli, de exemplu, oameni din armată și funcționari inferiori, care depind de noul Stat pentru nevoile materiale ale existenței lor”⁴³.

Toți acești oameni erau lipsiți de convingeri profunde și idealuri fiind preoccupați doar de interesele personale și egoiste de clasă, sau, ca în cazul ultimei categorii, doritori să ciștige un pumn de orez, hrana cotidiană.

După datele furnizate de un general chinez promanciuko rezultă că în favoarea politicii japoneze în Manciuria și a statului Manciuko se

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, p. 23.

⁴² Ibidem, p. 24.

⁴³ Ibidem, p. 26.

pronunțau : „2 milioane de oameni de naționalitate manciuriană (inclusiv familiile) ; 2 milioane de oameni de naționalitate chineză (inclusiv familiile) ; 1 milion de Mongoli ; 900.000 Coreeni ; 250.000 rezidenți japonezi”⁴⁴.

În concluzie raportul sublinia faptul că marea majoritate a populației, peste 80 % din numărul total al locuitorilor Manciuriei, era profund ostilă statului Manciuko și agresorilor japonezi. Inima lor, se spune în raport referitor la covîrșitoarea majoritate a locuitorilor Manciuriei, este îndrepătă spre China, fidelitatea și legăturile ei profunde sint întrutotul chinezești. Ea poate să se supună forței, dar ea este cu totul împotriva oricărui guvern nechinezesc. (Ceea ce nu înseamnă necesarmente că ea dorește reîntoarecerea vechilor guvernatori chinezi ; fidelitatea ei pare să fie impersonală și se adresează mai degrabă Chinei și culturii chineze decit personalităților chineze)⁴⁵.

Gîndurile și năzuințelor oamenilor muncii din Manciuria se îndrepătau spre acea Chină care se infiripa prin munca și lupta eroică a comuniștilor chinezi. Constituirea, la 7 noiembrie 1931 a Republicii chineze a consiliilor de deputați condusă de un guvern central în frunte cu Mao Zedong a avut un răsunet puternic în mijlocul populației manciuriene. La aceasta au contribuit într-o măsură deosebit de importantă organizațiile comuniste din Manciuria, a căror activitate s-a intensificat considerabil, avînd ca tel principal formarea unui front național unic împotriva agresorilor niponi. Partidul Comunist Chinez devinea forța organizatorică de căptenie a luptei antijaponeze.

Publicarea raportului Comisiei de Studiu a Societății Națiunilor, a provocat o nemulțumire furioasă în rîndul cercurilor politice conducețătoare japoneze și îndeosebi în mijlocul ofițerimii reacționare.

Raportul Legației române din Tokio din 6 octombrie 1932 relatează reacțiile manifestate de cercurile oficiale nipone și în special de cele militare, precum și de presa de dreapta.

În ședința din 5 octombrie Consiliul de miniștri și-a exprimat în unanimitate nemulțumirea față de raport. Cîțiva miniștri în frunte cu generalul Araki s-au pronunțat răspicat împotriva raportului, motivând că Comisia Lytton a stat în Manciuria numai două săptămâni, timp insuficient pentru a lua cunoștință de adevărata situație de acolo.

Făcindu-se ecoul cererilor ofițerimii reacționare, generalul Araki a declarat că armata japoneză pretinde suprimarea ultimilor două capitoale din raport care cuprindeau sugestiile comisiei, pe următoarele motive : a) rezoluția care a fost adoptată în ședința din 10 decembrie 1931 de către Consiliul Ligii, Comisia Lytton n-a fost autorizată în nici un fel să adauge la raport concluzii de felul celor cuprinse la capitolele 9 și 10 ; b) prezentarea acestor concluzii pe lîngă faptul că nu se încadrau în limitele împuternicirilor date de Ligă erau chiar împotriva spiritului acesteia, care are misiunea de a fi arbitru în neînțelegerile internaționale și nu de a pronunța sentințe ; c) „incidentul” din Manciuria trebuia să fie considerat încheiat în momentul în care Japonia a recunoscut Manciuko⁴⁶.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Arh. M.A.E., Societatea Națiunilor, dosar 42, f. 1, (1933 – 1939), Publicarea raportului Lytton. Impresiunea produsă în Japonia (nepaginat).

Colonelul Homma, șeful Biroului presei din Ministerul de Război al Japoniei, într-un articol apărut în ziarul „Japan Times” din 5 octombrie, apreciază că raportul Comisiei Lytton era redactat într-o „frazeologie euphemistică”, cu puține cuvinte de critică la adresa Japoniei, dar citit printre rânduri cu acuzații grave la adresa ei.

Concluziile raportului erau după colonelul Homma, în întregime neacceptabile, făcute parcă mai mult pentru a complica situația decât pentru a soluționa conflictul chino-japonez. Propunerile cuprinse în concluziile raportului amenință să ducă la complicații foarte serioase în relațiile dintre Japonia și Societatea Națiunilor, se aprecia în finalul articolelui⁴⁷.

Consiliul Privat, reunit în ședință extraordinară tot la 5 octombrie, a atacat cu vehemență raportul Comisiei Lytton. Cîțiva membri ai Consiliului s-au situat pe poziția desconsiderării totale a raportului. Cei mai numeroși fără a se pronunța împotrivă, au solicitat răbdare pe motiv că guvernul nipon a cerut Ligii un răstimp pentru a-și prezenta observațiile. În unanimitate Consiliul a sfătuit guvernul să atragă atenția Forumului de la Geneva asupra erorilor cuprinse în raportul Lytton⁴⁸.

Un funcționar superior al Ministerului Imperial al Afacerilor Externe, într-un interviu acordat în aceleași zile, arăta că guvernul japonez intenționează să nu țină seama de cele două capitole ale raportului, care cuprind sugestiile făcute Societății Națiunilor de către Comisia de anchetă în vedearea soluționării chestiunii manciuriene. Din spusele lui, guvernul japonez consideră că Comisia Lytton și-a depășit atribuțiile; ea avea ca misiune să informeze Forumul de la Geneva asupra situației din Extremul Orient și nu să facă propuneri⁴⁹.

Observațiile guvernului imperial asupra Raportului Lytton au mers pe aceeași cale încercind să arate că „acțiunile” japoneze în Manciuria erau îndreptățite de situația din această zonă, de starea de anarhie de care era cuprinsă China, de primejdia sovietică.

Deși în *Introducere* la nota sa observatoare, caută să convingă că nu se indoiește de buna credință și conștiinciozitatea Comisiei Lytton în elaborarea raportului, guvernul de la Tokio își arată profunda nemulțumire pentru faptul că: „...elemente de informație luate din surse inatatabile, ca de exemplu cele furnizate de reprezentanții Guvernului japonez, au fost lăsate de o parte sau neglijate, în timp ce s-a dat credit informațiilor din surse obscure și chiar necunoscute... Comisia și-a bazat constatăriile, afirmau mai departe guvernantii japonezi, pe unele articole din ziare, sau scrisori emanind de la corespondenți de ocazie și pe convorbiri particulare ale Membrilor Comisiei și consilierilor ei experți sau persoane lipsite de competență corespunzătoare...”⁵⁰

Speculind aprecierea din raportul Comisiei Societății Națiunilor conform căreia China era stăpinită de dezordine și haos, de o anarhie incredibilă, guvernul japonez acuză pe Lytton și colaboratorii săi de opti-

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, „Observations du Gouvernement japonais sur le Rapport de la Commission d'étude, „Introduction” (nepaginat).

misim exagerat în capacitatea poporului chinez de a restabili ordinea în țară.

După guvernările japoneze acest optimism inducea în eroare opinia publică mondială care nu putea să cunoască direct adevărata față a lucurilor. „La Conferința de la Washington se putea spera că unitatea și pacea vor fi curind instaurate în China, dar evenimentele au desmințit această speranță. Discordia și anarchia în China s-au agravat. Luptele militariștilor rivali au sfîrșit prin a face parte integrantă din politica chineză; comunismul s-a cuibărit chiar în inima țării. Obișnuința războaielor civile a devenit o caracteristică congenitală și endemică”⁵¹.

Japonia pretindea prin urmăre dreptul și-si sublinia „misiunea” de a înlătura „haosul” și „anarchia” din China cu ajutorul forței, prin fier și singe.

Sperînd pe occidentali cu primejdia „comunizării” Chinei, guvernul imperial nipon cerea de la Societatea Națiunilor sprijin deplin în exercitarea rolului Japoniei de păzire a liniștii în această imensă țară.

În capitolul al doilea, *Manciuria*, guvernările japoneze au acuzat Comisia de Studiu a Societății Națiunilor că a fost „...de la început și pînă la sfîrșit influențată de ideea a priori că Manciuria făcea parte natural și necesar din China”, ori afirmau ei, sfidînd adevărul istoric „...unierea Manciuriei cu China n-a fost decît temporară și accidentală”⁵².

Cu același ton vehement japonezii, în nota lor, s-au ridicat în apărarea statului Manciuko, afirmîndu-se că în Manciuria exista o largă mișcare de independentă cu mult înainte de septembrie 1931. Nu este adevărat ce se spune în raportul Lytton precum că „...mișcarea care a dus la proclamarea Statului independent al Manciuriei a fost concepută, organizată și realizată de către Japonezi, ca o soluție a situației rezultate din evenimentele de la 18 septembrie...”⁵³.

Către sfîrșitul lunii februarie 1933, reluînd aceste teze, guvernul de la Tokio, într-o comunicare făcută Forului de la Geneva declară: „Guvernul japonez este pe deplin convins că acțiunea armatei japoneze în noaptea de 18 septembrie 1931 și posterior acestei date n-a depășit limitele impuse de măsurile de legitimă apărare și că Manciuko a fost fondat prin voința spontană a poporului Manciuriei”⁵⁴.

Guvernul naționalist chinez, prin delegația sa la Geneva, a luat atitudine fermă față de observațiile nipone făcute pe marginea raportului Lytton.

În comunicarea trimisă Societății Națiunilor, chinezii s-au ridicat împotriva statului marionetă Manciuko, creatură a ocupanților niponi. „Manciuria... sub denumirea „Provinciile de Est”, este din punct de vedere istoric, etnic, cultural și politic o parte integrantă a Chinei”⁵⁵.

⁵¹ Ibidem, Premier chapitre, Chine (nepaginat).

⁵² Ibidem, Chapitre II, Mandchourie (nepaginat).

⁵³ Ibidem, Chapitre IV. Nouvelle Etat (nepaginat).

⁵⁴ Ibidem, Société des Nations. Appel du Gouvernement chinois. Communication de la Délégation japonaise. Expose du Gouvernement Japonais en vertu du paragraphe 5 de l'article 15 du Pacte de la Société des Nations (nepaginat).

⁵⁵ Ibidem, Communication de la Délégation chinoise (nepaginat).

Comunitatea internațională a văzut totdeauna Manciuria formind cu China un singur corp, fapt consfințit în documente diplomatice. „Din punct de vedere internațional, se spune în comunicarea guvernului naționalist chinez, Manciuria a fost totdeauna și este încă recunoscută ca parte integrantă a Chinei. Instrumentele și corespondența diplomatică între China și celelalte națiuni, inclusiv Japonia, arată indubitabil că restul lumii a recunoscut suveranitatea Chinei asupra Manciuriei cu mult înaintea instituirii Republicii în 1912...”⁵⁶.

Acestea au fost pozițiile pe care s-au situat părțile aflate în conflict și la ședința Consiliului Legii din noiembrie 1932.

În ziua de 6 decembrie 1932 și-a început lucrările Adunarea Generală extraordinară a Societății Națiunilor convocată pentru a dezbatе diferențelor chino-japoneze.

Şeful delegației chineze, în cuvântul său, a cerut Adunării ca pe baza concluziilor Raportului Comisiei Lytton să declare că Japonia a încălcat Pactul Societății Națiunilor, Tratatul celor nouă puteri și Pactul Briand-Kellogg, să nu recunoască statul Manciuko și să treacă fără întârziere la redactarea și publicarea raportului său în vederea soluționării finale a conflictului⁵⁷.

A urmat la cuvînt reprezentantul japonez care a refuzat categoric să recunoască vreo vină a Japoniei față de tensiunea din Orientul Îndepărtat. Ba, mai mult, el a cerut luarea unor măsuri energice pentru a pune capăt stării de anarhie ce domnea, chipurile, în China. În final, șeful delegației nipone la Geneva, a prevenit cu ironie pe ascultători că în cazul în care Societatea Națiunilor va elabora un program privind reglementarea conflictului chino-japonez, ea va trebui să-și asume și răspunderea executării lui⁵⁸.

În cuvântul lor, reprezentanții Angliei, Franței, Germaniei și Italiei s-au arătat mai grijulii să nu supere Japonia decât să acționeze pentru restabilirea păcii în Extremul Orient. Rămânind în continuare pe poziții conciliatoare ei s-au pronunțat pentru diluarea raportului Lytton transformându-l într-un document inofensiv.

Astfel, John Simon, reprezentând acele cercuri politice din Marea Britanie interesate în conservarea amicitiei cu Japonia, a afirmat în cuvântul său că raportul Comisiei Societății Națiunilor nu trebuie să fie luat ca o „literă de evanghelie”, ci ca o bază de discuție. Diplomatul britanic sublinia că datoria Adunării Societății Națiunilor era de a sprijini ideea negocierilor între cele două părți chiar în afara cadrului trasat de raportul Lytton.

Delegațiile unor țări mici ca : Cehoslovacia, Suedia, Norvegia și Irlanda au criticat cu deosebită asprime Japonia, condamnând războiul de cucerire a Manciuriei și cerînd respectarea Pactului Societății Națiunilor.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, Buletinul nr. 24 din 31 decembrie 1932 al Direcției Afacerilor Politice, Secționei Societății Națiunilor și a Minorităților, Conflictul chino-japonez în fața Adunării extraordinare a Societății Națiunilor (nepaginat).

⁵⁸ Ibidem.

Cunoscutul om politic cehoslovac, Eduard Beneš, s-a declarat fără rezerve de acord cu concluziile Raportului Comisiei Lytton. Reprezentantul Cehoslovaciei a subliniat în cuvîntul său că : a) operațiunile militare din Manciuria și Shanghai provocate de japonezi, nu pot fi considerate acte de legitimă apărare ; b) crearea statului Manciuko a fost un act politic care a avut loc în cadrul unor circumstanțe speciale și cu deosebire în urma ocupării Manciuriei de către forțele japoneze. Prin urmare, operațiunile militare japoneze au caracter agresiv, sunt contrare stipulațiilor art. 10 din Pact, iar înființarea statului Manciuko demonstrează că integritatea teritorială a Chinei a fost grav încălcată⁵⁹.

Făcind dovada bunei sale credințe și căutînd să evite a se ajunge la vreo criză în strădaniile de închidere a conflictului chino-japonez, delegația României, prin ministrul Antoniade, a susținut necesitatea soluționării pașnice a diferendului în aşa fel încît demnitatea ambelor popoare să fie respectată. „Dar, după părerea noastră aprecia reprezentantul român, nici o soluție n-ar putea fi considerată justă, echitabilă și de natură a asigura pacea, dacă ea n-ar fi în același timp fondată pe principiile direcțioare ale Pactului Societății Națiunilor și Pactului de la Paris...”⁶⁰.

În fața Biroului Adunării au fost aduse, spre examinare, proiectele de rezoluție.

Demn de reținut este proiectul prezentat de delegațiile Cehoslovaciei, Suediei, Spaniei și Irlandei conceput în termen foarte aspri față de guvernul nipon. Pronunțîndu-se fără rezervă pentru concluziile raportului Comisiei Lytton, acest proiect cerea acordarea de imputerniciri Comitetului celor 19, ca împreună cu reprezentanții S.U.A. și U.R.S.S. să intre în legătură cu părțile în litigiu și să realizeze reglementarea diferendului în spiritul susmenționatului raport⁶¹.

Reprezentantul japonez a protestat vehement împotriva acuzațiilor aduse în acest proiect de rezoluție, cerînd retragerea lui sub motivul că nu corespunde spiritului de conciliere, care este adevăratul țel al Ligii Națiunilor.

Negăsind sprijin îndeajuns, acest proiect a fost retras.

A fost pus în discuție un nou proiect de rezoluție prezentat de delegațiile Elveției și Cehoslovaciei. Foarte ambiguu, acest proiect prevedea imputernicirea Comitetului celor 19 să studieze toate rezoluțiile și propunerile depuse pe biroul Adunării⁶².

Pronunțîndu-se în sprijinul acestui al doilea proiect de rezoluție, Biroul Adunării Societății Națiunilor i-a adus totuși un singur amendament și anume, de a se trimite Comitetului celor 19, spre studiu, raportul Comisiei Lytton, observațiile părților și sugestiile făcute în cursul dezbatelor de diverse delegații.

⁵⁹ Ibidem; *Istoria voinii na Tihom okeane*, vol. I, p. 236–237.

⁶⁰ Arh. M.A.E., fond Societatea Națiunilor, dosar 42, f. 1 (1933–1939), Buletinul nr. 24 din 31 decembrie 1932 al Direcției Afacerilor Politice, Secțiunea Societății Națiunilor și a Minorităților. Conflictul chino-japonez în fața Adunării extraordinare a Societății Națiunilor (nepaginat).

⁶¹ Ibidem, Projet de résolution présenté par les délégations de l'Espagne, de l'Etat libre d'Irlande, de la Suède et de la Tchécoslovaquie (nepaginat).

⁶² Ibidem, Projet de résolution présenté par les Délégations suisse et tchécoslovaque (nepaginat).

Pe data de 9 decembrie 1932, Adunarea Generală a Societății Națiunilor a ratificat hotărîrea Biroului⁶³.

La 24 decembrie 1932, Adunarea a aprobat cu 42 de voturi contra 1, raportul Comisiei Lytton. La aceasta reprezentantul japonez a declarat iritat că „... eforturile guvernului japonez îndreptate spre colaborarea cu Liga Națiunilor în chestiunea conflictului chino-japonez, a atins limitele” și a părăsit în mod demonstrativ ședința⁶⁴.

Tonul conciliant care a caracterizat activitatea și raportul Comisiei Lytton, ca și atitudinea marilor puteri în timpul dezbatelor de la Geneva, departe de a-i determina pe japonezi să renunțe la planurile lor cotropitoare, i-au încurajat în dezvoltarea războiului agresiv început.

În fața opiniei publice mondiale, îngrijorată de soarta omenirii, un organism al Societății Națiunilor, Comisia Lytton, creat pentru restabilirea păcii în Extremul Orient se dovedea neputincios în fața contradicțiilor, mereu mai înăsprite, dintre puterile imperialiste.

Conștienți de acest fapt, ca și de lipsa de hotărîre, de energie care domnea la Geneva, agresorii japonezi nu numai că n-au dat înapoi, dimpotrivă și-au continuat acțiunile agresive. Într-un raport diplomatic trimis la 5 ianuarie 1933, de către Carp, ministrul României la Ankara, se relatează că într-o con vorbire avută cu Yoshida, ambasadorul nipon în Turcia, acesta a subliniat voința și hotărîrea neclintită a Japoniei de a rămîne cu armata sa pe teritoriile ocupate și că nici o decizie a Ligii Națiunilor nu va determina să părăsească Manciuria. Dacă se va lăsa o asemenea decizie, se relatează în raport din afirmațiile diplomatului japonez, atunci Japonia va părăsi Organizația de la Geneva⁶⁵.

Sfîrind documentele adoptate de Societatea Națiunilor, cercurile militariste japoneze și-au continuat acțiunile pentru realizarea planurilor lor de cuceriri. Furia lor a crescut și mai mult după ce la 24 februarie 1933, Adunarea Societății Națiunilor a adoptat raportul final referitor la conflictul chino-japonez. Ele cereau cu insistență sporită ieșirea Japoniei din organizația de la Geneva, fapt împlinit prin telegrama adresată Secretariatului General al Societății Națiunilor la 27 martie 1933 de către Ushida, ministrul afacerilor externe al Imperiului japonez.

Scăpați de sub orice control internațional militaristii niponi s-au văzut în fața unui cimp larg pentru a se desfășura în vederea înfăptuirii complete a planurilor lor de dominație asupra întregii lumi.

Toate acestea au fost cu puțință, în primul rînd datorită politiciei conciliatoare a marilor puteri, a politiciei de cedare, de imblânzire a agresorilor, de trădare, chiar, promovată cu bună știință la Geneva, prezentă și în activitatea Comisiei de Studiu a Societății Națiunilor.

Referindu-se la acestea, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Partidului Comunist Român, Președintele Republiei Sociale România, spunea: „Popoarele europene și de pe alte continente au plătit foarte scump politica de concesii, miopia și trădarea unor cercuri

⁶³ Ibidem, Projet de résolution (amendé) présenté par les Délégation suisse et tchécoslovaque (nepaginat).

⁶⁴ Istoriiα voini na Tihom okeane, vol. I, p. 238—239.

⁶⁵ Arh. M.A.E., fond Societatea Națiunilor, dosar 42, f. 1 (1933—1939), Buletinul nr. 1 din 15 ianuarie 1933 al Direcționii Afacerilor Politice, Secțiunea Orientală (nepaginat).

conducătoare din acest timp... să tragem toate învățămintele și să ne exprimăm hotărîrea fermă de a face totul pentru a împiedica un nou război, pentru a asigura colaborarea între popoare și pacea pe planeta noastră”⁶⁶.

UNE FORMULE DE RÉTABLISSEMENT DE LA PAIX EN EXTRÊME ORIENT. LA COMMISSION LYTTON

RÉSUMÉ

Lors du déclenchement de l'agression japonaise en Mandchourie, à Genève se déroulaient la XII-e session de l'Assemblée de la Société des Nations et les travaux de la Conférence générale pour le désarmement. Les participants inquiets, prirent le parti d'adopter des mesures visant à aplanir le conflit sino-japonais. Dans ce but l'on décida de constituer la commission chargée d'examiner la situation sur place et élaborer un rapport qui soit déposé à Genève afin qu'il soit débattu.

La Commission d'Etude de la Société des Nations ou la Commission Lython commença son activité en février 1932. A Tokyo, Osaka, et, puis, sur le continent, les membres de la commission eurent des entrevues avec un grand nombre de personnalités politiques japonaises et chinoises, des cadres des commandements des deux armées, des représentants de diverses entreprises industrielles et commerciales.

Par suite d'une intense activité, la commission a rassemblé un riche matériel informatif et passé à l'élaboration du rapport.

En qualifiant l'action japonaise en Mandchourie d'agression, le rapport de la commission Lython soulignait l'existence de certains intérêts japonais dans cette zone.

Mais le document relève qu'en Mandchourie s'affrontaient des intérêts de plusieurs puissances, nous laissant comprendre que l'empire japonais ne pouvait disposer à lui seul des immenses richesses mandchouriennes.

L'apparition de l'Etat de Mandchoukouo a fait également l'objet de l'attention des enquêteurs qui soulignent dans le rapport que, aussitôt après le déclenchement du conflit, les autorités nippones sont passées à l'action pour détacher la Mandchourie du corps de la république chinoise.

Le rapport réserve un espace approprié à la résistance antijaponaise de Mandchourie.

Les débats à l'Assemblée de la Ligue, en marge du rapport Lython, ont mis en évidence une fois de plus les faiblesses de cette instance de Genève.

En défiant l'Organisation de Genève et les documents adoptés là, les Japonais l'ont quittée, continuant les actions destinées à réaliser leur funestes buts.

Tout ceci a été favorisé par la politique conciliatrice des grandes puissances, politique de cession promue à Genève et présente également dans l'activité de la Commission Lyton.

⁶⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 563—564, 562—563.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

CLIMATUL MENTAL AL BAROCULUI. PE MARGINEA UNOR CĂRȚI RECENTE

S-a spus, pe drept cuvînt, că un sentiment de convență și o nemărturisită afinitate îndreaptă pe omul zilelor noastre spre un stil care a înflorit cu două secole în urmă¹. Tensiunile puternice din expresia literară și din cea plastică dezvăluie căutări intelectuale și o certă voință de a refațe o viziune unitară despre lume și om, turburată de cunoștințele vechi ce-și preschimbă sensul și de cele noi pătrunse în conștiințe cu o pondere surprinzătoare. Similitudini ale acestor tensiuni regăsite în vremea noastră au îndemnat pe mulți specialiști să vorbească despre baroc, nu ca despre un stil de civilizație bine delimitat în timp, ci ca despre un tip de cultură ce revine periodic în conștiința umanității². Lucrări de sinteză și analize de detaliu se acumulează într-un ritm alert, îmbogățind cunoștințele noastre despre baroc: o recapitulare istoriografică recentă, întreprinsă de profesorul August Buck, care a prezidat la Congresul de științe istorice de la București lucrările Federației Internaționale pentru studiul Renașterii, trece în revistă nu mai puțin de 829 cărți și articole scrise, în mare parte, în anii din urmă³.

Definit în raport cu Renașterea, cu Manierismul, cu Iluminismul, care a încheiat o perioadă tot mai clar individualizată⁴, Barocul nu se lasă surprins numai prin analize atente doar la forme; orice studiu, oricât de specializat, constată că fenomenele intelectuale sunt în plină efervescență. De aceea, pornind de la exterior spre interior, exegetul ajunge la suportul mental al manifestărilor care-i rețin deîndată interesul. Este ceea ce ne face să înțelegem demersul lui Alexandru Ciorănescu în carte sa despre baroc, publicată în spaniolă în 1957 și tradusă în română în 1980⁵.

Autorul pornește de la analiza textelor de epocă, urmărind cu atenție procedeele stilistice ale operelor supuse investigației, pentru ca de-abia ulterior să pătrundă în problemele de fond, să cerceteze structura pieselor și să formuleze o serie de concluzii generale. Demersul are meritul și dezavantajul său: pe de o parte, cititorul dobîndește convincerea că autorul nu și-a propus să demonstreze o teză, ci să constate ce reacții provoacă analiza lui liberă de idei preconcepute, pe de altă parte, însă, expunerea zăbovește îndelungat în detaliu, cercetând pe îndelete „conceptul prin entimemă” sau „geminatia” care s-ar putea să nu pasioneze pe nespecialist. Pe măsură ce avansează, expunerea se concentreză asupra atitudinilor mentale caracteristice barocului și ajunge la concluzii care luminează o formă de artă și un crîmpe de civilizație.

Considerat uneori „o avangardă a secolului 17” barocul apare, de fapt, dintr-o tensiune între principii contrare: „lupta nu este decât nostalgia păcii pierdute, iar problema fundamentală a barocului este năzuința păcii întrezărite în luptă, echilibrul prin intermediul tensiunii, unitatea meninută eroic, în ciuda sfârșimării obiectului însuși al artei și credinței” (p. 49). Într-un sens similar, August Buck remarcă faptul că, în raport cu manierismul care dizolvă normele propuse de Renaștere, barocul încearcă o reintegrare, dar pe alte căi, cu o altă emotivitate. Interesante sunt considerațiile lui Alexandru Ciorănescu despre modul în care scriitori baroci, ca Aretino sau Tasso, au privit natura, ca pe o forță inertă așteptând mîna omului pentru a fi transformată în

¹ Jean Roussel, *L'intérieur et l'extérieur. Essais sur la poésie et sur le théâtre du XVIIe siècle*, Paris, 1968, p. 241.

² Este ceea ce a propus Edgar Papu în carte sa *Barocul ca tip de existență*, Edit. Minerva, București, 1977, 2 vol.

³ August Buck, *Forschungen zur romanischen Barockliteratur*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, 239 p.

⁴ Vezi *Renaissance, Barock, Aufklärung. Epochen - und Periodisierungsfragen*, herausgegeben von Werner Bahner, Akademie Verlag, 1976.

⁵ *Barocul sau descoperirea dramei*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.

frumusețe și perfecțiune; se impun de asemenea, a fi reținute constatăriile privind tipul de om ideal propus de acești scriitori, care, acceptînd, „minciuna convențională” au făcut ca „el discret” sau „l'honnête homme” să devină „reprezentantul cel mai tipic al conformismului social”. Esențială pentru baroc este cultivarea unei multiplicități de efecte repeatate, „fie că se spune de două ori același lucru, fie că se spun două lucruri deodată”; această viziune dualistă poate fi surprinsă la nivelul expresiei, dar și în profunzime, la nivelul temelor, aflîndu-și făgașul cel mai propice în dramă, unde conflictul se interiorizează și pune întotdeauna pe erou în fața marii întrebări — ce anume alege din două situații la fel de îndreptățite și acceptabile. Autorul se referă aici la drama clasică franceză, dar și la Lope de Vega, Tirso de Molina sau Calderon. Cerebralismul barocului face mai mult loc imaginației, deoarece, mai mult decît curentele care l-au precedat, el pune acest cerebralism tomai în slujba multiplicării imaginilor și situațiilor. Omul apare pe un plan secundar în aceste drame, spune Alexandru Ciorănescu spre încheierea cărtișorului: „Condamnați de evoluția istorică a Occidentului să nu mai poată crede, invitați, prin forța tradiției, să nu încredeți altora dificila misiune de a gîndi, oamenii din Europa și în urma lor, treptat, și alții, au rămas cu zbuciumul unui liber arbitru inutil și mai mult decît inutil, periculos. Eliberarea individului, opera comună a umanismului și a Renașterii, este o eliberare numai printr-unul dintre aspectele sale, în timp ce din alte puncte de vedere seamănă mai mult cu o abandonare” (p. 412). Precizind că partea pozitivă a acestei opere este apariția ideii de progres și, am adăuga noi, eliberarea de principiile transformate în scuturi ale unor privilegii sociale și politice, iar partea negativă a fost „pierderea autorității”, adică a punctelor de referință necontestate ale gîndirii, autorul dezvăluie unul din aspectele fundamentale ale barocului care a dus la revizuirea schemelor de gîndire tradiționale și la dizolvarea „socialului în individual” (p. 445). „Imaginația, conchide autorul, care simulează dualități și antinomii acolo unde ochii mintii se obișnuiesc să conteze pe unități solide, trăiește încă și continuă chiar să completeze opera seculară de distrugere a formelor tradiționale ale gîndirii” (p. 387).

Să ne reamintim că, urmărind indicațiile limbajului figurativ, Erwin Panofsky vorbea despre o rupere a echilibrului dintre subiect și obiect în arta secolului 16, cind spiritul artistic a început „să se simtă în același timp stăpin și nesigur în față realității”⁶; de asemenea, că Pierre Francastel descoperea în evoluția scenei teatrale din același secol reflectarea unui deziderat major al clasei conducătoare italiene, anume de a se detașa de spectacolul popular, desfășurat pe străzi, și de a organiza spectacolul în interior unde „viziunea pitorească și acțiunea regresează în profitul analizei sentimentelor delicate”⁷. Scrisul, pictura, teatrul ne conduc spre atitudinile mentale care sunt similară în diferite societăți occidentale. Ca atare, este firesc să căutăm suportul mental al acestor manifestări artistice.

În acest sens, August Buck arată în cartea citată mai înainte că mai toți interpreții barocului recunosc în manifestările mentale colective formele unei crize de conștiință; o pune în evidență îndoială în normele de gîndire și comportare consacrate, sfârîmarea înaginiilor clasice a universului, sentimentul nesiguranței. De aici, revenirea cu frecvență în literatura secolelor 16—17 a raportului dintre a fi și a părea („Seine und Sein”) care provoacă două atitudini extreme: ori respingerea aparențelor, în numele unui autentic ce deplinează vanitatea lucrurilor lumești, ori acceptarea aparențelor și complacerea în strălucirea mondenă. Este raportul care inspiră piesa lui Molière, *Mizantropul*, dar și alte drame cu personaje care par să-și ducă întreaga existență „pe scena lumii”⁸. Sensibilitatea barocă a fost permanent solicitată de cele două extremitate după cum vedem din exteriorizarea ei în gestica și declamația patetică. „Atitudinea spirituală patetică, spune mai departe profesorul german, a început să se formeze în Renașterea tirzie și a devenit o constantă a barocului. Ea se exteriorizează în exaltarea eroică a imaginii omului în arte, inclusiv în poezie, precum și în somptuozitatea sărbătorilor și a reprezentărilor politice. Plină de patos poate fi și reprezentarea friciei de moarte; este patosul spaimei, în care și-a aflat delectarea gustul baroc” (p. 50).

Prin excelенță, o „Augenkunst”, arta barocă a surprins omul în contradicțiile sale și a folosit tema bucuriei de a trăi, alături de cea a friciei de moarte, a conștiinței propriului trecut și a năzuinței de eliberare din condiția sa, neocolind trăsăturile comice ale omului. Am adăuga că o expoziție de artă grotescă, organizată la Altenburg, în Austria, în 1975, ne-a frapat tocmai datorită faptului că înfățuia cu precădere piese din secolele 16—17. Constatările specialiștilor ne conduc spre atitudinile mentale fundamentale din societățile occidentale. Una dintre atitudinile care a fost frecvent evocată poate să ne introducă mai adînc în resorturile mentale ale artei baroce: frica.

⁶ Erwin Panofsky, *Ideea*, Edit. Univers, București, 1975, p. 47.

⁷ Pierre Francastel, *Realitatea figurativă*, Edit. Meridiane, București, 1972, p. 313.

⁸ Este ceea ce am sugerat, la rîndul nostru, în cartea *Eseu în istoria modelelor umane*, Edit. științifică, București, 1972.

Despre ea ne vorbește Jean Delumeau într-o carte care a devenit curind „clasică”⁹. Autorul, profesor la Collège de France, și-a subintitulat lucrarea: „o cetate asediată”. Și el pornește de la constatarea că despre frică se vorbește prea puțin în istoriografia Europei moderne, aceea care acoperă răstimpul dintre Renaștere și Lumini, deși ea este peste tot prezentă în societățile occidentale. Fenomenele nu au fost izolate, ci au luat proporții de masă, ducind pînă la înșărări cu consecințe devastatoare; nu este normal să ne punem întrebarea de cine le era frică oamenilor? Răspunsurile se succed sistematic. În primul rînd, de mare, de capriciile apelor pe care navigatorii nu le puteau prevedea și domina, după cum înțelegem din versurile lui Camoens, din istorisirile lui Rabelais, din poezia lui Ronsard, din relatăriile personajelor lui Shakespeare¹⁰. Apoi, oamenii se temeau de „noutate”, lucru neașteptat, venit pe necupsă masă, de umbrele trecutului și ale noptii. În acest punct, autorul amintește de credințele strămoșilor mexicanilor, în vremea epocii de aur a civilizației de la Teotihuacán (300 - 900) privind apariția soarelui pe boltă ca urmare a sacrificiului zeilor, sacrificiu care trebuia mereu reînnoit pentru ca soarele să nu se opreasă în loc. De aici neliniștea aztecilor la sfîrșitul fiecărui secol — care avea 52 de ani — că soarele s-ar putea să nu-și reînnoscă înțelegerea încheiată cu oamenii; sacrificii umane, săvîrșite într-un intuneric apăsat, venau în intimpinarea zorilor. Este tema unui celebru roman al lui C. F. Ramuz, din 1939: „Dacă soarele n-ar reveni”. Umbrele trecutului erau spaimele că morții ar putea să reapară printre cei vii, ca vampiri, superstiție care a provocat „epidemii de frică” în secolul 17 în Centrul European¹¹. Frica era provocată, însă, și de „celălalt”, omul care gîndeа și se comporta altfel. Acesta putea fi străinul, cel care vorbea altă limbă, dar și țăranul, orășanul sau aristocratul — omul din alt mediu. Autorul pune, în acest punct, întrebarea dacă faptul că în răscoalele țărănești intotdeauna erau arse documente nu denotă o revoltă a lumii atașate oralității împotriva lumii care „inventă”, cu ajutorul scrisului, opresiunea. În sfîrșit, oamenii se temeau de ceea ce le rezerva viitorul, deoarece „în civilizațiile de altă dată, zina de miine era mai curind obiect de temere decît de speranță”. În intimpinarea acestei temeri au ieșit horoscoapele, divinația, astrologia după cum ne fac să înțelegem frescele. Si într-adevăr, călătorul care vizitează masivul Palazzo della Ragione din centrul Padovei rămîne uimit de zodiacurile care acoperă pereții; este, de fapt, o frescă realizată în locul celei distruse de un teribil incendiu și care se spune că ar fi fost opera lui Giotto, înfățișând „semnele astrelor”, ale conștiinților, ale planetelor”. Frica, astfel, alimentată, ajungea la paroxism în vreme de tragedie — mari epidemii, războaie devastatoare, conflicte provocate de schisme.

În acele momente, spune Delumeau, omul de mijloc se dizolvă, lăsind calca liberă lașilor și eroilor. Primii își defulau temerile asupra vinovaților care erau identificați în persoana „ne-cunoscutului”, a celui care patrunsesecă în sinul comunității tradiționale și adusese cu sine germenul conflictului sau al epidemiei. Astfel, ciunga din Lorca, din 1627, localnicii au denumit-o „ungurească”, cca din 1636 a fost „suedeză”, iar epidemia din 1630 de la Toulouse a fost „din Milano”. Vinovații trebuiau pedepsiti și agresivitatea se dezlaștuă rapid. În acest climat plasează autorul tema răzbunării foarte frecventă în drama franceză din vîrmea barocului. Starea de spirit agresivă a mulțimilor era adeseori amplificată de indemnurile predicatorilor, de reprezentările teatrale, de imagini care impresionau puternic, în special gravuri — ca acel Apocalips al lui Dürer apărută în Biblia de la Wiltenberg din 1522. Mai ales datorică intervenției culturii dominiților, frica a fost canalizată în direcții precise; ca și prins proporții cosmice ca urmare a „dezvoltării salanismului”, din secolul 14 înainte. Credința că o putere malefică domină lumea apare, după aparițieautorului, în plină lumină într-o serie de opere din acest secol, cca mai reprezentativă fiind *Divina Comedie* a lui Dante care „marchează simbolic trecerea de la o epocă la alta și momentul din care conștiința elitei occidentale a început să mai reziste valului de satanism, ea nerevenindu-și decît în secolul 17”. Direcțile în care au fost dirijate mîniile colective au fost „idolatrii și musulmanii”, „evrei”, „femeia”, „vrăjitoarcile”.

În prima privință, autorul constată „o coincidență cronologică între marca vinătoare împotriva vrăjitoarelor care a însingerat lumea veche și lupta necruțătoare dusă împotriva

⁹ La peur en Occident (XIVe – XVIIIe siècles). Une cité assiégée, Fayard, Paris, 1978, 485 p.

¹⁰ Acest capitol din carte a apărut „în premieră” în anuarul de la București „Synthesis”, III, 1976.

¹¹ Autorul afirmă că această frică mai era prezentă, încă în secolul 19 în România, „țara lui Dracula. Un călător englez nota în 1828 că atunci cînd un om își încheia zilele în mod violent, o cruce era ridicată pe locul pe care pierise, pentru ca mortul să nu devină vampir” (p. 81). Evident, călătorul englez nu a înțeles semnificația gestului, de marcăre a unui loc tragic, spre amintire. Asemenea neputințe de a înțelege mentalitatea țăranului român combinate cu clișee desprinse din romanele de senzație, ca cel al lui Bram Stoker despre Dracula, induc în eroare chiar și reputații specialiști.

păgănismului în regiunile de dincolo de Atlantic": „se impun asemănări între politica de extirpare a idolatriei practicată în America, la finele secolului 16 și în prima jumătate a secolului 17 și agresivitatea de care dădeau dovadă autoritățile din Europa, în același răstimp, în domeniul religios” (p. 261). Amenințarea musulmană a hrănir frica colectivă: „o comparație semnificativă ne arată că, între 1480 și 1609, au fost imprimate în franceză de două ori mai multe cărți despre turci și imperiul otoman decât despre cele două Americi”; din ordinul lui Carol Quintul, peste tot s-au tras clopoțele la amiază pentru a aminti primejdia otomană, în timp ce Pius V a instituit, în 1571, un jubileu solemn, în preajma ciocnirii cu flota otomană, pentru ca după victoria de la Lepanto să instituie o sărbătoare specială în calendar. În universitățile iezuite erau compuse cîntec de biruință, în timp ce pictorii evocau victoriile asupra otomanilor, iar piese baroce ieșite din atelierele meșteșugărilor celebrau aceleași evenimente. Înverșunat adversar al otomanilor, Luther a assimilat războiul împotriva lor cu lupta împotriva demonilor, restituindu-ne foarte clar sentimentul propriu multor contemporani ai săi că trăiesc într-o cetate asediată.

În cea de-a două privință, autorul afirmă că mișcările împotriva evreilor corespund perfect momentelor în care s-au creat stări de agresiune; pînă în secolul 11, nu sunt depistate manifestări populare îndreptate împotriva evreilor, dar ele devin tot mai dese în secolele 16–17, în Spania, unde „conquesta” a pus capăt străvechii toleranțe și a creat condiții propice agresivității, aşa cum toleranța poloneză a început să scadă vertiginos după răscocala cazaçilor din 1648. Mișcări împotriva comunităților evreiești (care sunt izolate treptat, din secolul 13 înainte, măsuri exprese fiind luate la Valladolid, în 1412, în Piemont, în 1448, la Veneția, unde se pare că a fost folosit pentru prima oară termenul de „ghetto”, în 1516) sunt declanșate adeseori de predicatorii franciscani care chemau masele la lupă împotriva „ereticilor” de tot felul. Acestei agresivități i-a răspuns o intoleranță a evreilor care, după F. Braudel, a atins un punct culminant în secolul 16. Alt adversar a fost femeia care, semnificativ, în stampa franceză din secolul 16, apără în vestimile antice, atunci cînd personifica abstracțiuni nobile, dar într-un decor cotidian atunci cînd intrupă alegorii nefaste. Chiar poezia umanistă pendulează între celebrarea femeiei și cele mai cumplite acuzații aruncate asupra ei de o cultură aproape exclusiv masculină. În acest punct, Jean Delumeau contestă afirmațiile lui J. Burckhardt că în Renaștere femeia a ajuns egală bărbatului: „marele istoric elvețian s-a lăsat înșelat de cîteva cazuri italiene, dețașate de contextul lor, și nu a remarcat că promoția femeilor a avut loc, în această epocă, în ciuda autorităților care dețineau puterea și a ideologiei oficiale. Această promoție a fost rezultatul unei contestații care nu era pe atunci evident că avea să aibă cîștig de cauză” (p. 334).

Nu este singurul loc în care tezele burckhardiene sunt puse sub semnul întrebării de către profesorul francez care a scris o impunătoare istorie a Renașterii¹²; de altfel, ni se pare că imaginea Renașterii, ca afirmare a individualismului, a eliberării desăvîrșite de orice constrinjări doctrinare și sociale, a afirmării victorioase a unei noi viziuni despre lume și a unor noi relații umane, necontestate ulterior, nu mai are circulație decât în mediul literaților. Insuccesul italian, consolidarea monarhiilor absolute, distrugerile și jafurile provocate de războaie cu vădite consecințe asupra economiei europene nu au dus la o dispariție a sistemului feudal; istorici marxiști vorbesc chiar despre o „refeudalizare” a societăților europene în secolul 17, cînd nobilimea a jucat un rol de prim ordin¹³.

În sfîrșit, în privința proceselor împotriva vrăjitoarelor, care au ajuns la paroxism între 1560–1630 în Europa occidentală și centrală¹⁴, autorul stabilește, pe urma cercetărilor lui Robert Mandrou și Hugh Trevor-Roper, o corelație între războaiele religioase și monentele în care „au fost persecuati cu mai multă frenzie vrăjitorii și vrăjitoare” (lumea ortodoxă, adăugă el, necunoscînd această campanie de represiuni trădînd o turbare psihică). Procesele încheiate cu arderi pe rug împotriva unor reprezentanți ai unei sincretism religios pe care inchizitia l-a assimilat repede cu erzia, iar puterea monarhică cu un pericol politic, dezvăluie o panică: lumina elitelor, cultura dominantă a interpretat manifestările carnavalești și superstițiile din mediul rural în termeni nu numai diferenți de cei care aveau altă acceptiune pe nivelul culturii orale, deci la sate, ci în termeni agresivi, primejdia citită în acele manifestări dezvăluindu-i, concomitent, sentimen-

¹² *La civilisation de la Renaissance*, Arthaud, Paris, 1973 (Colecția „Les Grandes Civilisations”).

¹³ Vezi E. J. Hobsbawm, *The crisis of the Seventeenth Century in Crisis in Europe. Essays from „Past and Present”*, London, 1965.

¹⁴ Autorul afirmă la p. 351 că „unda respectivă a atins, la sfîrșitul secolului 16, Danemarca și Transilvania”, intemeindu-se pe o afirmație a lui Hugh Trevor-Roper, *De la Réforme aux Lumières*, Paris, p. 181. Dar este evident că în Transilvania represiunile nu au putut fi decît cu totul izolate înînd seama de faptul că mareea majoritate a populației era română și că ea nu a fost cuprinsă în acest cerc al fricii.

tul fragilității ei. Formația aristotelică a clericilor și a judecătorilor, lecturile din scriitorii clasici cuprinzând numeroase descrierii de superstiții au contribuit la formarea unei mentalități care a adincit prăpastia dintre cultura savantă și cultura orală. Agresivitatea domanșilor dezvăluie faptul că lumea elitelor s-a văzut amenințată de lumea care avea alte norme de comunicare și de comportare. Extrem de sugestivă, această explicație ni se pare că trebuie completată cu cea avansată de Robert Muchembled care a recunoscut în procesele conduse cu violență și în sentimentele exagerat de drastice programul monarhiei absolute de a distruge unitățile culturale vîi pentru a transforma pe toți cei grupei în mici colectivități intr-o masă amorfă de supuși¹⁵. Frica afișată în spatele tuturor manifestărilor de agresivitate a început să fie domesticită în secolul 18, cînd mariile epidemii, răzoaiele devastatoare, descompunerea sistemului de gîndire tradițional (mai ales ca urmare a ciocnirilor dintre Reformă și Contrareformă) au început să fie mai ferm dominate sau și-au găsit o rezolvare în explicațiile oferite de avansul științelor naturii.

În această carte care și-a propus să reconstituie rădăcinile și manifestările friciei, modurile de vindecare ale ei urmînd a forma materia unui volum viitor, Jean Delumeau ajunge la concluzia că în „universul eretiei” angoasa a alini apogeul în momentul în care Reforma a apărut ca definitivă, fără remediu: „conducătorii bisericiei și ai statului s-au aflat, mai mult ca niciodată, în fața necesității presante de a identifica pe dușman”, cel care ajuta pe turci să înainteze, inspiră cultele pagine din America sau pe evrei, cel care pervertea pe eretici și folosea femeia ca tentație împotriva apărătorilor ordinei ori tulbură viața cotidiană prin vrăjitorie. Împotriva unei atari ofensive diabolice, cultura dominantă a reacționat agresiv. Două țări au participat mai puțin la acest cerc al friciei: Italia și Polonia; în restul Europei occidentale și centrale criza a fost ascuțită, mai ales în secolele 16 și 17. Cultura dominantă s-a defășat progresiv de cultura populară, după cum au demonstrat C. Ginzburg, pe urmele lui M. Baltin, și mai de curind Peter Burke; manifestările populare au fost supuse unui control care a întărit rolul poliției în statele centralizate. Chiar nebunia, care, după cum a arătat M. Foucault, fusese considerată o boală „sfintă”, în evul mediu, a fost desacralizată, iar nebunii și săracii au început să provoace frică, ei ne mai fiind priviți prin raportarea „la o dialectică a umilinței și a proslăvirii, ci în cadrul raportului ordine-dezordine care i-a inclus în cercul culpabilității... Nu este o întimplare faptul că închiderea a fost propusă în perioada cea mai activă a celor două Reforme religioase... Sărăcia decăzuse din noblețea ei de altă dată” (p. 412). În a doua jumătate a secolului 17, frica a început să se domolească: „fusese o eroare parțială de diagnostic și frica fusese mai mare decît amenințarea. Ofensiva generalizată a dușmanului, preludiul al sfîrșitului lumii, nu avusesec loc și nimeni nu putea să spună cînd avea să se producă”.

Ceea ce ne prezintă Jean Delumeau face mai explicit acela criză de conștiință înfățișată de August Buck sau acea desfacere a formelor tradiționale de gîndire și comportament care nu a dus pe loc la apariția unui alt sistem, după cum ne arată Alexandru Ciorănescu. Devine evident că de îndată ce surprindem suportul mental al manifestărilor umane dintr-un anume răstimp, expresia artistică din societățile trăind în același climat mental dobîndește un surplus de înțele și o altă profunzime. Climatul mental ne explică, totodată, mecanismul asimilărilor de opere dintr-o societate cu orientări similare sau al refuzului opus unor opere care, știm noi azi, erau adevarate capodopere. Astfel, ocupîndu-se de mentalitatea poloneză din secolele 16—18, profesorul Karol Gorski constată că nobilimea s-a distanțat în acest răstimp de țărănimile, construindu-și propria ei tradiție: „sarmantismul”, care și-a asociat gustul baroc¹⁶. Sarmantismul a atins perioada sa de apogeu în vremea lui Jan Sobieski (1672—1696) care, ne spune autorul, avea o deosebită înclinare față de arta decorativă islamică și asculta cu placere la curte cîntece franceze, ucrainiene și românești. Mentalitate aristocratică, sarmantismul era împărtășit și de clerul care își găsea numeroase surse de inspirație în cultura spaniolă și în cea franceză. Observăm cum se stabilesc alianțele ideologice între cultura dominantă din Polonia și cea din Franța și din Spania. O evidentă deschidere spre cultura poloneză a avut loc în Moldova, unde cercetările recente din țara noastră au identificat clare manifestări baroce în opera lui Miron Costin, dar și în arhitectura și pictura care „s-au barochizat” în secolul 17; manifestări baroce au fost întîlnite și în cronicile și scrierile istorice muntene¹⁷. Istoriografia noastră literară nu a primit ușor conceptul de baroc în arsenă -

¹⁵ Sunt concluziile cărții lui Robert Muchembled, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe — XVIIIe siècles)*, Flammarion, Paris, 1978.

¹⁶ Karol Górska, *La mentalité polonoise des XVIe — XVIIIe siècles in Poland at the 14th International Congress of Historical Sciences in San Francisco*, Varșovia, Ossolineum, 1975, p. 83—97.

¹⁷ Vezi studiile Ioanei Em. Petrescu și Dan Ionescu din „Synthesis” IV, 1977 și studiul Cătălinei Velculescu din „Synthesis”, V, 1978.

lul său, rezistențele continuând și astăzi să fie multiple¹⁸; cu siguranță, datorită faptului că barocul întlnit în cultura română nu este asemănător celui care a înflorit în cultura spaniolă sau poloneză. Fără îndoială că secolul 17, nu numai român, dar și cel european, în ansamblu, nu poate fi numit un secol baroc¹⁹, dar transformările care au avut loc în scris, arhitectură și pictură denotă că pretutindeni formele tradiționale au început să se desfacă. Și aceasta datorită unei noi sensibilități, care, în cazul român, izvora din sentimentul de frustare al marii boierimi românești²⁰, dar, mai ales, din procesul de preschimbare a schemei mentale și a sistemului de valori al unor oameni care cunoșteau ceea ce se petreceea în culturile vecine sau mai depărtate — precum Miron Costin, Stolnicul Constantin Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir, se îndreptau spre noi surse literare și începeau să folosească termeni noi, dintre care cel de „politie”, premergător al conceptului de „civilizație” este dintre cei mai semnificativi. Structura socială și raporturile de forțe politice nu pot explica prin ele însese apariția unui stil, a unui curent artistic, chiar și unei sensibilități; cadrul social-politic precizează poziția oamenilor și obiectivelor lor, în funcție de care se cuvine a pune în relief reprezentările și atitudinile mentale decisive pentru orientările culturale și apariția unor noi expresii artistice.

Or, știm bine azi că legăturile cu Polonia au fost puternice pe plan artistic cu mult înaintea începutului de secol 17 și se aflau în plină evoluție atunci cind s-au afirmat „oameni noi”, ca Vasile Lupu²¹. Culturi cu structuri mentale asemănătoare, așa cum ni le dezvăluie scrierile umaniștilor români și „sarmatismul” polonez, au intrat în relații ce s-au dovedit tot mai rodnice. Mai mult, aceste structuri au facilitat assimilarea sincronă a unor opere provenind dintr-o cultură mai îndepărtată, dar cu aceeași amprentă tradițională: cea spaniolă. Opera lui Gracian a avut succes în țara vecină și a fost tipărită în Polonia în 1762, 1764, 1765. Ne putem întrebă: oare Iacob Stamate a pus să fie imprimată versiunea română a scrisorii lui Gracian, *Critil și Andronius*, în 1794, numai pentru că aflare de o versiune greacă a lui Ioan Ralis?²² Mult mai probabil este că Iacob Stamate aflare de Gracian din țara vecină și de-abia, după aceea, a căutat o versiune mai la îndemîna după care să se realizeze traducerea română și a găsit această traducere a lui Rallis care nu circula decât într-un cerc restrins, fiind în manuscris. Fără îndoială că structurile mentale române sunt mai apropiate, în acest secol, de structurile grecești decât de cele poloneze, dar aceasta nu înseamnă, îninind scama de relațiile culturii noastre, că trebuie să căutăm la orice versiune română o sursă greacă. În aceeași epocă se fac traduceri direct din franceză, fără ca să intervină vreun impuls grecesc sau răsesc, cum s-a susținut în cazul primelor traduceri din Voltaire²³; mai mult, tot în a doua jumătate a secolului 18, a intrat în circuitul limbii române o altă operă spaniolă, *Desiderie*, cunoscută cititorilor din părțile răsărite ale Europei tot datorită unei versiuni polone, pusă des în tipar la Cracovia²⁴.

¹⁸ O recapitulare a istoriografiei barocului român în articoului lui Horst Fassel din „Synthesis”, IV, 1977. Problema a fost pusă temeinic de Dan Horia Mazilu în cartea *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Edit. Minerva, București, 1976; o dezbatere, cu opinii divergente, în „Revista de istorie și teorie literară”, 1978, 1.

¹⁹ Sint concluziile studiului Cătălinei Velculescu, *Elements de baroque dans l'historiographie roumaine de la fin du XVIIe siècle et du début du XVIIIe siècle*, „Synthesis”, V, 1978, p. 121–136, la care ne-am referit mai sus. O circumscrisere a prezențelor baroce în cultura scrisă română și în studiul *Barocul în cultura română* din cartea noastră, *Modele, imagini, priveliști*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

²⁰ Este teza lui Florin Constantiniu, *Sensibilité baroque et régime nobiliaire (Considérations préliminaires)*, „Revue des études sud-est européennes”, 1979, 2, p. 327–334.

²¹ Vezi Răzvan Theodorescu, *Itinerarii medievale*, Edit. Meridiane, București, 1979.

²² Este ceea ce a susținut Ariadna Camariano-Cioran, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (secolul al XVIII-lea)*, „Revista de istorie și teorie literară”, 1973, 2, p. 271–279, articol care stabilește o relație de cauză la efect între traducere și intermedialul probabil folosit.

²³ În articoul citat supra, autoarea a revenit în susținerea tezei sale mai vechi, că *Toaca împăraților și Tâlmăcire a facerii lui Ioan Plocof* au fost traduse din ordinul Ecaterinei a II-a, teză pe care o combătusem în cartea noastră *Explorări* din 1969. Recent, Franco Venturi, a demonstrat (în *Settecento riformatore*, 1979, vol. III) pe baza unor documente italiene, că Evghenie Vulgaris (care, în demonstrația Ariadnei Camariano-Cioran, era elementul de legătură dintre versiunile greacă și română ale operelor voltairiene și ale Apelului către poporul grec) nu are nici o legătură cu Apelul, întreaga construcție „sursologică” a distinselui cercetătoare a influențelor grecești devenind caducă. Vom reveni cu amănunte în cartea noastră despre istoria mentalităților ce va apărea la Editura Univers.

²⁴ Vezi Paul Mihail și Zamfira Mihail, *Geneza manuscrisului românesc Desiderie*, „Mitropolia Olteniei”, 1979, 1–3, p. 113–136.

Cu alte cuvinte, cu „influențele” nu putem face nimic, aşa cum nu putem explica întreg fenomenul cultural numai prin referirea la structura social-politică a unei societăți. De la acest cadre general, analiza comparativă se va îndrepta spre imagini și concepte dominante, apoi spre atitudini și stări de spirit pentru a reconstituia un climat în care operele să apară cu personalitatea lor, formind curente și impulsionează mișcări culturale. „Influențele” sunt ca faptele goale, ca datele cronologice, care nu devin semnificative decât atunci când marchează dinamica unui proces de civilizație. În fiecare societate barocul a avut cronologia lui, și-a selectat sursele și a folosit anume procedee; dar peste tot, barocul a dat expresie unei crize de conștiință, pe care angoasa a hrănit-o intens. Acolo unde sistemul tradițional de gîndire a fost mai puțin zguduit, barocul nu a izbucnit la suprafață ca o nouă formulă culturală, ci doar a „barochizat” parte din cultura epocii, ca în cultura română. Acolo unde tensiunea a fost puternică, barocul a creat un nou cadru plastic și a preschimbat expresia literară, aşa cum putem constata să s-au petrecut lucrurile la „popoarele patetice” ale Europei (cum spunea Burckhardt referindu-se la spanioli, italieni, francezi), dar și în Austria, Bavaria sau Polonia.

Alexandru Dușu

CÎTEVA PRECIZĂRI PRIVIND ISTORIA ROMÂNIILOR REFLECTATĂ ÎN PUBLICAȚII DE PESTE HOTARE

„Frankfurter Allgemeine Zeitung” publică o suită de articole privitoare la originea românilor sub semnatura dr. Andreas Jonas și prof. Donald McKay. În mod normal, astfel de articole nu ar merita, neapărat, un răspuns în cuprinsul unei reviste științifice. Prestigiul ziarului care le-a făcut loc în coloanele sale, cercurile cărora se adresează, titlurile științifice și universitare cu care se prezintă publicului cei doi semnatari, ca și imprejurarea că aceste idei nu lipsesc din lucrări mai recente pretins științifice, constituie motive suficiente de serioase pentru a lua în discuție opinile pe care le formulează. Ideea principală care stăruie în cele trei articole este originea sud-dunăreană a românilor și anume într-o arie restrinsă în jurul lacului Ohrida, de unde prin migrația pastorilor nomanzi valahi în direcția celor patru puncte cardinale au fost ocupate teritoriile pe care izvoarele istorice îi înregistrează mai tîrziu.

Argumentele la care apelează sint cunoscute ca făcind parte din arsenalul lui R. Röesler și a urmărilor săi întru idei:

- 1) existența în limba română și a albanezei a unor cuvinte comune;
- 2) prezența unor denumiri geografice românești în Balcani;
- 3) imprumuturile sud-slave din limba română;
- 4) absența cuvintelor germanice vechi în limba română;
- 5) originea neromânească a denumirilor de orașe și de râuri importante din Ardeal;
- 6) săpăturile arheologice nu au confirmat originea nord-dunăreană a românilor;
- 7) dependența — pînă la 1767 — a românilor de jurisdicția episcopului de Ohrida etc.

Dincolo de aceste idei care pot fi, eventual, integrate în limitele unei discuții științifice, intervin o serie de fraze, a căror agresivitate nu mai este nevoie să fie subliniată. Se vorbește de „teoria-dilemă a daco-romanismului cu care români ascund origina lor balcanică”, de „povestea” despre „teoria daco-romanică”, care „a fost întotdeauna respinsă de către oameni; de știință ca nefondată”, se citează o frază din Stadtmüller în care se amintește „șovinismul infantil exacerbat” etc.

Ceea ce șochează, în primul rînd, în argumentația celor doi este faptul că se consideră puși la adăpost de orice răspundere invocind nume și idei pe care le însîră într-o dezordine căutătură. Istorici ai epocii moderne (S. Dragomir) și lingviști care nu au împărtășit nici un moment teza patricii sud-dunărene (Alex. Rosetti) sint cîtați într-o manieră care ținete evident la derutarea unui cititor neavizat. În aceeași categorie intră și aluzia la înregistrarea „cu atenție de către *cronicile bizantine*” a migrației valahilor prin mijlocul Balcanilor spre Dunăre.

Un plus de impresie favorabilă se scontează a se obține prin mimarea unei informații la zi cîndu-se ediții recente ale unor lucrări apărute fie la începutul secolului XX (D. Densușianu), fie în perioada interbelică sau de la începutul celui de al doilea război mondial (Al. Rosetti, G. Stadtmüller).

Frapantă este și nemenționarea nici a unui nume de istoric sau lingvist care să situeze pozitia contrară. Probabil că aceste nume începînd cu acela al lui Th. Mommsen nu li s-au părut destul de strălucitoare. Se pot aminti aici, în primul rînd, istorici români cum sunt D. Onciu, A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan, N. Bănescu, G. Brătianu, S. Dragomir, I. I. Nistor, C. C. Giurescu, C. Daicoviciu, R. Vulpe, Gh. Ștefan, I. Nestor care în lucrări de sinteză și studii au demonstrat continuitatea românilor la nord de Dunăre și netemeinicia argumentelor privind originea lor balcanică.

După cum, nu toți istoricii străini s-au declarat adeptii tezei patricii sud-dunărene, cum pretinde dl. A. Jonas. Am amintit deja numele lui Th. Mommsen.

Se pot adăuga și altele cum sunt acelea ale lui L. Ranke, V. Duruy, J. Jung, J. L. Pič, V. Chapot, Franz Altheim, F. Lot sau R. Paribeni. De altfel, șocat chiar de punctele de vedere atît de contradictorii ale unor istoriografii vecine, F. Lot avea să exclame „D'autre part où placer les Daco-Roumains ? Hongrois, Serbes, Bulgares, Grecs sont d'accord pour n'en vouloir à aucun prix, ni en Transylvanie, ni en Serbie, ni en Bulgarie, ni en Macédoine ou sur le Pinde.

Il ne sont pourtant, pas tombés du ciel ou vomis par l'enfer (sublinierea noastră). Cette unanimité contre les Roumains incite alors à adopter la thèse de la persistance daco-roumaine au Nord du Danube" (RHSEE, XX, 1943, p. 52).

Iar, R. Paribeni își încheia volumul I al lucrării sale *Optimus Princeps* cu următoarele fraze „La coniazione di monete con la leggenda Dacia Provincia nell'anno 112 ci fa ritenere che in quell'epoca il vasto programma fosse in gran parte esaurito. Per esso *Traiano riusciva a fondare nell'Europa Orientale una civiltà latina* (sublinierea noastră) così come Giulio Cesare e Augusto l'avevano fondata nella Occidentale. E sì vivace e profonda fu la impronta di romanità, che corso di secoli e mutar di vicende non valsero a cancellarla. Poco più di un secolo duro l'occupazione romana della Dacia, nè molto di più la cultura intensiva di romanità nella Mesia Inferiore, tre o quattro generazioni adunque in tutto; eppure un intero popolo, attraverso secoli di miserie inaudite, di servitù obbrobriose, di abbruttimento, di ritorno alla barbarie, vedendo inaridire e spegnersi ogni sua fonte di vita e di ricchezza, distruggersi ogni cultura e ogni intelletualità, perdersi qualunque contatto anche quello religioso con la madre antica, ha serbato illesa e vivida la nobile fiamma della sua romanità, e in essa ha trovata la sua estrema difesa per non perire (sublinierea noastră). Il vago ricordo di esseri stati Romani ha infranto la violenza slava, la tartara, l'ungherese e la turca, ha ricomposta a dignità di nazione un disperso gregge di schiavi, e nelle pianure danubiane e sui monti Transilvania Roma Aeterna ancor oggi è con trepida passione acclamata madre grande, possente e benefica" (*Optimus Princeps*, I, in Biblioteca Storica Principato, V, Messina, 1926, p. 339—340).

Cit privește argumentele principale pe care se intemeiază demonstrația lor:

I. 1) Problema reconstituirii substratului prelatin din limba română nu este chiar atât de simplă. Motivul principal este acela că noi nu dispunem de documente directe care să ne permită cunoașterea limbilor materne vorbite pe cale două maluri ale Dunării în perioadă anterioră cuceririi romane. Ilyra nu ne-a lăsat nici un document scris, thraca și singură inscripție scurtă (Ezerovo), interpretabilă ca înțeles, dacă o propoziție formată din trei cuvinte, dintre care două reprezintă nume proprii. Antroponimele, toponimele și hidronimele de origine tracă, dacă sau illiră nu pot oferi suficiente elemente pentru înțelegerea structurii acestor limbi. Situația aceasta nu este unică. Este un fenomen propriu și altor culturi peste care s-a suprapus civilizația romană (ex. Gallia Comata).

Din acestă simplă constatare rezultă că afirmațiile categorice în acest domeniu de cercetare sunt totdeauna riscante.

2) Pe de altă parte, cercetările a numeroase generații de lingviști (Fr. Miklosich, H. Schuchardt, G. Meyer, C. Treimer, Th. Capidan, S. Pușcariu, Alex. Graur, I. I. Russu, Vl. Georgiev etc¹) au permis să se ajungă la unele concluzii în ceea ce privește cele cca. 160—170 cuvinte românești care provin din substrat. Prima realizare importantă este delimitarea cuvintelor comune românci și albanezii (cca. 70), de cale care sunt proprii numai românci (cca. 90—100 cuvinte). Cea de a doua constatăre importantă cste aceea că cele 70 cuvinte comune românei și albanezei nu sunt *imprumuturi* rezultând dintr-o conviețuire româno-albaneză pe malul lacului Ochrida, ci provin, foarte probabil dintr-un fond comun ambelor limbii — traco-daco-moesic sau daco-mocsic (Em. Petrovici, Vl. Georgiev, I. I. Russu, I. Cotcanu).

Semnificativ este și faptul că spre deosebire de daco-română, unele dialektele vorbite de români sud-dunăreni conțin un număr mai mic de cuvinte comune cu albaneza, în ciuda contactelor lor mai frecventate și mai inclinante².

3) În sfîrșit, nu se poate neglija faptul că limba română are un mare număr de cuvinte din fondul pre-latini care nu pot proveni decât din substratul daco-moesic și care *nu sunt comune cu albaneza*³. Existența lor în limbă nu are altă valoare decât aceea de a sublinia individualitatea românei între limbile române, căci după o perioadă de bilinguism daco-roman latină a eliminat daca din uz preluind un număr mic de cuvinte pe care le-a transformat în conformitate cu propriile ei legi fonetice⁴.

Trebue să facă precizarea că cercetarea arheologică din perioada postbelică a adus contribuții fundamentale la dovedirea celor două fenomene care sunt răspunzătoare de structura particulară a limbii române: continuitatea dacilor în provincii și simbioza daco-romană. Nu

¹ Pentru istoricul problemei se pot consulta: I. I. Russu, *Elementele autohtone în l. română. Substratul comun româno-albanez*, Edit. Acad. R.S.R., 1970; idem, *Limba traco-dacilor*, Edit. științifică, București, 1967; o poziție mai recentă în I. Coteanu, *Originile limbii române*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 18 și urm.

² Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 269.

³ I. I. Russu, *Limba traco-geților*, p. 216 și urm.

⁴ Idem, *Elemente autohtone*, p. 110—116; I. Coteanu, op. cit., p. 27—28.

este nevoie de detalii prea numeroase, căci este suficient să amintim împrejurarea că au fost deja identificate un număr de 87 sate care aparțin populației daco-romane, multe dintre ele continuind așezări mai vechi, din perioada preromană; au fost cercetate un număr important de cimitire aparținând populației daco-romane cum sint de exemplu cimitirile de la Locusteni, Enisala, Soporul de Cîmpie, Obreja etc. De asemenea, a fost făcută dovedă că existența dacilor în castre și în așezări de caracter urban nu este o întimplare. Deja, în 9 castre și 8 centre urbane au apărut numeroase și importante dovezi ale prezenței unei populații dacice. Această realitate trebuie să fie corelată cu informații scrise (Ptolemeu, Tabula Peutingeriana) care menționează un număr neobișnuit de mare de așezări al căror nume este, fără nici o indoială, de origine autohtonă. Cele 27 de toponime de origină prelatină, dintre care 22 sunt sigur de origine dacică nu se pot explica decit prin *prelatarea lor de către romani de la localnici*.

În sfîrșit, există în momentul de față suficiente descoperiri arheologice care atestă persiștența substratului dacic în provincie în complexe de tip Bratei, cimitir 1 — Sighișoara „Dealul Viilor” — Hărman — Verbița — Gropșani pînă în secolele IV—V e.n.

Delimitarea complexelor culturale aparținând dacilor liberi, ca și analiza impactului provocat de cucerirea romană și de intensificarea influenței civilizației romane este, de asemenea, o realizare excepțională a arheologiei postbelice. Cercetările lui R. Vulpe de la Poienesti, ale lui Gh. Bichir de la Pădureni, Poiana Dulcești, Mătăsaru și Scornicești etc. ale lui I. Ioniță și V. Ursachi la Văleni unde a fost descoperit cel mai întins cimitir carpic (peste 1000 morți), ale lui S. Morintz la Chilia, ale M. Constantiniu la Militari și Străulești, cercetările lui I. H. Crișan și S. Dumitrușeu în zona dacilor liberi din vest, ca și apariția unor lucrări de sinează cum este aceea a lui Gh. Bichir asupra culturii carpice, apărută și într-o traducere engleză la Londra au modificat substanțial înțelegerea procesului de romanizare.

În fața unei asemenea realități, fraza cu care Donald Mekay își încheie scrisoarea către FAZ „La nivelul actual al cunoștințelor lingvistice, dar și a săpăturilor arheologice (sublinierea noastră) balcanii de vest și nu foata Dacie (Ardeal, Banat) pot fi țara de origine a valahilor (românilor)” apare ridicolă.

II. Explicația absenței sau a extrem de puținelor cuvinte germanice vechi în limba română trebuie căutată, în primul rînd, în forma și durata șederii germanilor timpurii la nord de Dunăre :

1) Cercetările arheologice recente coroborate cu izvoarele literare sau epigrafice obligă la o reconsiderare a concepțiilor din sec. XVIII—XIX privind soarta Daciei după retragerea aureliană.

a) Vizigoții par să se fi instalat între cca 313—319 (cind are loc lichidarea puterii militare a dacilor liberi din Moldova)⁵ și 332 (data încheierii foedus-ului cu Constantin)⁶. Ei se așeză, în *grupe compacte*, în principal, la est de Siret și în jumătatea estică a Cimpiei Munteniei și presează asupra Dunării⁷. Nu se cunosc așezări sau cimitire în foata Daciei Română (Transilvania, Banat, Oltenia) și nici la vest de limesul Transalutan⁸ cu excepția unui mic grup, care se infiltrează, poate pe la 350⁹ în valea superioară a Mureșului.

Trec, în masă, la sudul Dunării, la 376/377, iar la 381, partida tradiționalistă în frunte cu Atanach.

b) Ostrogoții, atestați arheologic între cca. 420/430—488 reprezentă, se pare, o foarte subțire pătură conducătoare¹⁰. Părăsesc sediul lor din Pannonia în 488 și se instalează în Italia.

c) Ca și ostrogoții, Gepizii au centrul politic la vest de Carpații Apuseni. Instalarea unor grupe gepidice mai importante în Transilvania are loc abia după cca. 568. Monumentele care le aparțin înțează între cca. 630—650. Această mișcare nu afectează Banatul și regiunile extracarpaticice.

⁵ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 153—154; idem, *Daci liberi* în vol. 2050 de ani, București, 1980, p. 153 și urm.

⁶ *Ibidem*, p. 153.

⁷ L. Bârzu, *Descoperiri de materiale romane într-zii*, în vol. 2050 de ani, București, 1980, p. 161 și urm.

⁸ B. Mitrea — C. Preda, *Necropole din secolul IV*, București, 1964; I. Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov*, „Arheologia Moldovici”, IV, 1965, p. 189 și urm.

⁹ K. Horedt, *Unele probleme privind răspândirea culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov*, SCIV, 4, 1967, p. 577 și urm.

¹⁰ R. Harhoiu, *Componenta română într-zia și orizontul cultural — Pietroasa*, în vol. 2050 de ani, București, 1981, p. 183 și urm.

Deci, în Transilvania, singurul grup germanic mai însemnat numeric este îl constituie Gepizii.

Tabloul schițat mai înainte rezultă din delimitarea culturilor materiale reprezentând diversele valuri germanice (Cerneahov pentru vizigoți, seria mormintelor principale pentru ostrogoti, grupul Bandu-Bratei, cim. 3 pentru gepizi) de acela a populației autohtone, *daco-romane* (Bratci, cim. 1¹¹, Ilărman¹², Verbița¹³ – Gropșani¹⁴, Băleni¹⁵, Costișa¹⁶ pentru secolele IV–V și Bratci¹⁷ – așzcare, Sighișoara¹⁸, Ipotești-Cîndești–Ciurelu-Botoșana II)¹⁹ pentru secolele V–VI/VII.

2. Contactele între cele două grupe de populație au fost, fără îndoială îngreunate de :

a) *Caracterul închis* al comunităților germanice, organizate după legile și tradițiile lor proprii.

b) Nivelul diferit de dezvoltare social-economică, de organizare politică și de tradiții spirituale.

c) Deși contacte și influențe reciproce se înregistrează²⁰, rezistența pe care germanii timpurii au opus-o tendințelor de asimilare ale civilizației romane materializată, între altele, și în adoptarea creștinismului de rit arian²¹ nu a favorizat o simbioză daco-romană-germanică și, în consecință, împrumuturile în limbă²².

III. Cât privește argumentul toponomic și hidronomic are și el o valoare destul de îndoianică, cu atit mai mult, cu cât se generalizează unele realități, valabile pentru Transilvania asupra întregului spațiu românesc.

D. McKay ușă sau nu stie (deși este expert în istoria Europei centrale) că lipsa de continuitate în numele unor orașe din Transilvania se explică prin :

a) Încetarea vieții urbane la începutul secolului al V-lea, ruralizarea completă a vieții în fostă provincie.

b) Refacerea vieții urbane în Transilvania este tirzie și în strânsă legătură cu progresul utoritatii coroanei maghiare și a colonizării saxonе.

c) Reîntemelirile de orașe capătă, în consecință, nume noi.

d) Situația nu este identică în regiunile extracarpaticе unde nu avem de-a face cu o colonizare maghiară sau germană și unde întâlnim nume de orașe tipic românești.

În rest, s-a demonstrat de multă vreme²³ pornind de la documente de cancelarie că foarte multe denumiri maghiare nu reprezintă altceva decât simpla traducere a unor toponime mai vechi.

¹¹ L. Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania*, București, 1973.

¹² M. Marcu, noi cercetări privind secolul al IV-lea la Ilărman, „Cumidava” V, 1971,

. 15 și urm.

¹³ D. Bereciu, *Săpăturile de la Verbița*, SCIV, III, 1952, p. 161.

¹⁴ Gh. Popilian – M. Nica, *Săpăturile de la Gropșani, „Materiale”*, 1979, p. 155.

¹⁵ Informații de la autorul săpăturii – L. Muscă (inedit).

¹⁶ Dan. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic*, Iași, 1978; I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei*, „Carpica”, XII, 1980, p. 55 și urm.

¹⁷ Inedit. Cercetări L. Bârzu.

¹⁸ R. Ilarhoiu – Gh. Baltag, Comunicare, Institutul de arheologie, București, 1980.

¹⁹ Dan. Gh. Teodor, *op. cit.*, loc. cit.

²⁰ Gh. Diaconu, *Einheimische und Wandervölker im 4. Jahrhundert u. Z. auf dem Gebiete Rumäniens, „Dacia”*, N.S., 8, 1964, p. 165 și urm.; idem, *Über die Scheibegedrehte Keramik, „Dacia”* N.S., 12, 1968, p. 341 și urm.; idem, *Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss, „Dacia”* N.S. 15, 1971, p. 239 și urm.; V. Palade, *Atelierele pentru lucrat piepteni de os, „Arheologia Moldovei”*, 4, 1966, p. 261 și urm.; Idem, „Carpica”, 2, 1969, p. 233 și urm.

²¹ M. Simonetti, *L'Incidenza dell'Arianesimo nel rapporto fra Romani e barbari*, în Atti dei Convegni Lincei, 45, Roma, 1980, p. 367 și urm.

²² I. Coteanu, *op. cit.*, p. 48–50.

²³ N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928; idem, *România în veacurile IX–XIV*, București, 1933; Idem, *Ancienneté et expansion des Roumains, „Balcania”*, VI, 1943, p. 423 și urm.; I. Iordan, *Toponomia românească*, București, 1963; T. Capidan *Les noms géographiques de Roumanie*, în „Langue et littérature”, IV, 1948; Em. Petrovici, *Continuitatea daco-romană și slavă*, în „Transilvania”, 73, 1942; Idem, *Vestiges de parlers slaves*, I, „Balcania”, VI, 1943, p. 498 și urm.; II, „Balcania”, VII, 1, 1944, p. 474 și urm.; III, „Balcania” VIII, 1945, p. 228 și urm.; I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în SMO, I, p. 80 și urm.; Em. Petrovici, *Toponimie ungurească, „Transilvania”*, 74, 1943.

Pe de altă parte, studii microzonale au dovedit că în denumirile de locuri *stratul românesc este cel mai vechi, cel mai important și cel mai stabil*, ceea ce demonstrează că români sunt creatori de toponimie²⁴.

2. În ceea ce privește hidronimele este neindoielnic, în ciuda dificultăților de a reconstituia etapele exacte ale evoluției fonetice²⁵ că limba română a păstrat denumirile de origine prelatină (preluate de romani și mai tîrziu de slavi de la localnici) ale unor cursuri de apă cum sunt Mureșul, Someșul, Oltul, Argeșul, Siretul, Prutul etc.

Fără indoială că pentru D. McKay aceste ape nu sunt suficient de mari pentru a intra în categoria cu care domnia-sa operează.

IV. Dependența bisericii românești față de arhiepiscopia Ochridei este un vechi argument roeslerian a căruia valoare poate fi considerată din două puncte de vedere :

1) Valoarea informației pe care această presupunere se întemeiază. Ori, sub acest raport, este de foarte multă vreme dovedit că tradiția sec. XVII–XVIII relativă la o atare dependență nu privește decât niște realități sud-dunărene²⁶, întemeiate pe trei novele emantind din cancelaria lui Vasile II Bulgaroctonul între 1019–1020 privind organizarea și jurisdicția bisericii bulgare după lichidarea țaratului și reinșăpînirea bizantină în întreaga Peninsula Balcanică.

Pe de altă parte este ciudată reducerea în discuție a unui argument a căruia inconsistență a fost subliniată într-o serie de lucrări sau studii²⁷ apărute în urmă cu patruzeci de ani. Cu atit mai mult ca cit, un studiu apărut recent²⁸ prezintă stadiul actual al problemei, menționind că tradiția amintită reflectă o realitate de foarte scurtă durată și anume, deceniul al cincilea al sec. al XVI-lea. De altfel, cu aprobarile Patriarhiei de la Constantinopol, cele două țări române și-au organizat propriile scaune metropolitane încă din sec. al XIV-lea sub Nicolae Alexandru în Tara Românească în anul 1359 și, după îndelungi tratative purtate de mai mulți mușatini, la 1401 în Moldova, sub Alexandru cel Bun. Iar dependența unor biserici maramureșene (mănăstirea Peri) de același scaun patriarhal este consennată la 1391. În afară de aceasta, este cunoscut sprîjinul acordat bisericii ortodoxe din Transilvania de către domnii Țărilor Române și aceste două mitropolii²⁹.

Această dependență este clar stipulată în tratatul de alianță încheiat între Sigismund Bathory și Mihai Viteazul la 20 mai 1595 „Să toate bisericile românești de sub stăpînirea Serenitatii Sale vor fi sub jurisdicția și dispoziția Arhiepiscopului din Tîrgoviște, după îndrumarea dreptului bisericesc și a rinduielui din această țară” (I. Lupaș, *Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574*, în „Studii, conferințe, comunicări”, I, București, 1928, p. 112–115).

Se poate adăuga chiar că această legătură între Patriarchia de la Constantinopol și mitropoliliile țărilor românești nu poate fi separată de efortul de a contracara propaganda catolică și mai tîrziu reformată dincoace de munți. În același timp nu se poate trece cu vederea peste sprîjinul acordat de domnii români întregii ortodoxii orientale, sprîjin care a mers pînă la imixtiunica directă în afacerile Patriarchiei de la Constantinopol (Fr. Pall, *Les relations de Vasile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople*, Balcania, VIII, 1945, p. 66 și urm.). Aceste cîteva date sunt suficiente pentru a realiza probitățea științifică a d-lui A. Jonas care vorbește de o dependență față de Arhiepiscopia Ochridei plină la 1767.

De altfel, o asemenea dependență este infirmată și prin actul formal din 20 martie 1701 prin care Anastasie se lepăda de orice legătură cu Mitropolia Ungro Valahici : „De azi încolo mă lapăd de toată curăspundenția și dătătura în știință prin scrisoare și prieteșugul șismaticilor, a ereticilor și a craiului sau Vodii Țării Românești, nicio carte de acum înainte cu aceea răspuns nu voiu avea. Si nici pe Bucureștean mai mult al meu arhiepiscop și mitropolit a fi nu-l voiu cunoaște, dar ieu întruna cu tot soborul mieu arhiepiscopului de Estergom mă

²⁴ I. Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, 1980.

²⁵ I. Coteanu, *op. cit.*, p. 25–27.

²⁶ M. Lascaris, Joachim, *Métropole de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarchat de Pec et l'archevêché d'Archis (Ochrida) au XV-e siècle*, Acad. Roum., Bulletin, XVIII, 1927.

²⁷ Gh. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric : poporul român*, București, 1940 ; ideem, *Le problème de la continuité daco-roumaine*, RHSEE, XX, 1943, p. 46 și urm. ; Ideem, *Histoire roumaine écrite par historiens hongrois*, I, RHSEE, XX, 1943, p. 95–97 ; Th. N. Trăpcea, I. I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida și exarhatul Plaiurilor*, Balcania VIII, 1945, p. 248 și urm.

²⁸ Stelian Brezeanu, *Comentarii pe marginea lucrării lui André du Nay*, în „Revista de istorie”, nr. 10, 1980, p. 2001 și nota 81 de la p. 2001.

²⁹ I. Lupaș, *istoria Unirii Românilor*, București, 1937, p. 68 și urm.

simeresc, pe acela a fi mitropolitul meu îl cunosc, de aceasta-mi poate, în care se cade Vlădicuță ca de al lui mai mare arhiepiscop a-l asculta, asculta-voi. Dară unde a fi lipsă, lui Vodă al Ţării Muntești sau altui cumva din sismatice a scrii carte mai înainte carte oî arăta-o teologului și sfetnicului meu” (I. Lupaș, *Deshinarea bisericăescă a românilor ardeleni*, în vol. „*Studii, conferințe, comunicări*”, I, București, 1928, p. 231 și urm.).

2) Valoarea jurisdicției religioase în judecarea unui proces etno-lingvistic. Ni se pare că argumentul este pueril, pentru că este foarte dificil să se presupună o legătură absolută între patria de origine a unor credincioși și sediul capului bisericii. Pornind de la un asemenea argument se poate ajunge la concluzii absurde de genul originii italice a catolicilor africani în virtutea dependenței lor de scaunul papal sau a originii grecești a tuturor ortodoxilor dependenți de patriarhia de la Constantinopol.

V. Nici un text bizantin nu amintește de vreun marș al românilor din zona lacului Ochrida spre nordul Dunării. Aici, d. Jonas fabulează cind afirmă că această mișcare a fost „înregistrată cu atenție”. Este chiar curios cum o asemenea deplasare care afectează un spațiu imens (intre Epir — Thessalia și Carpații nordici) nu este consemnată nici de cancelaria bizantină, nici de cca bulgară și nici de cea maghiară. Cum este posibil ca un asemenea exod de populație să nu fie înregistrat în nici un fel, nici de cca mai birocratică administrație care este cea bizantină nu pare să constituie inotiv de meditație pentru cei doi adepti ai teoriei „marșurilor lungi”? După cum este foarte curios că nici unul dintre cei doi cunoșători ai istoriei de început a românilor nu a fost izbit de împrejurarea că toate informațiile de care dispunem, fie că este vorba de surse bizantine (Kekaumenos)³⁰, fie că este vorba de surse occidentale (Anonimul francian) ne demonstrează că :

a) originea daco-romană a românilor din Balcani nu constituie un secret, de vreme ce este consemnată, cu *detalii*, de Kekaumenos.

b) direcția mișcării românilor era de la nord spre sud, chiar dinspre Pannonia spre Balcani și nu invers.

VII. Presupusul pastoralism nomad al românilor se infirmă prin :

1. Cele 72 denumiri geografice citate de Donald McKay după S. Dragomir atestă o viață de lungă durată, în același loc, ceea ce nu se poate susține în cazul unor nomazi. De altfel, este îndeobște cunoscut că nomazii nu lasă în urma lor decât arareori denumiri geografice. Românii au stat acolo dacă le-au dat nume și aceste nume s-au păstrat peste secole.

2. Documente de cancelarie și alte surse menționează sate cu o existență de sute de ani, ca și prezența românilor în comunități cu caracter urban³¹.

3. Descoperirile arheologice efectuate pe tot întinsul României și care se datează între secolele IV—V și secolele X—XI ne infățișează o populație cu o economie de caracter mixt, nu pastoral.

4. Etnografic nu se cunosc la români decât tipuri de păstorit transhumant, nu nomad³².

5. Evident, nimeni nu contestă realitatea istorică a unor importante deplasări de populație în Peninsula Balcanică. Numai că aceste migrații nu au nici o valoare etnică. Ele au fost provocate de mari invazii sau de progresul procesului de feudalizare și au afectat, în egală măsură, pe toate neamurile din Peninsula Balcanică.

6. În sfîrșit, este foarte greu să se treacă sub tăcere împrejurarca că trei izvoare independente — Geografia armeană a lui Moise din Choren³³, Cronica turcă Oguznamé³⁴ și Cronica Notarului Anonim amintesc existența, la nord de Dunăre, a unor formațiuni politice românești în secolele IX—X.

VII. În ceea ce privește aria de formare a poporului român, nici un lingvist sau istoric nu o reduce la granițele actuale ale României. Prezența românilor la sud de Balcani se explică prin această realitate și prin „marșurile lungi” efectuate de la *nord la sud*.

³⁰ Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, în *Fontes* III, p. 20—45; G. Dragomir, *La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques*, Balcania VII, 1, 1944, p. 63 și urm.; G. Brătianu, *Les hist. hongrois*, I, p. 161—162.

³¹ St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 1991 și urm.

³² R. Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, în „*Studii de Etnografie și folclor*”, II, București, 1980.

³³ A. Decei, *Români din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea*, în *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 15 și urm.

³⁴ Mehmet Ali Ecrem, *O mențiune inedită despre români din secolul al IX-lea*, S.C.I.V.A., 2, 1980, p. 287 și urm.

Este foarte probabil că evenimentele care au loc în cursul secolului VII (pătrunderea slavilor și apoi a protobulgarilor) a rupt acel continuum lingvistic care legă massa populației romanizate de pe cele două maluri ale Dunării. Din acest moment se poate vorbi de o evoluție paralelă, dar independentă a celor două românilor. Continuitatea românilor la nord de Dunăre este dovedită nu numai de descoperiri arheologice, ci și de bogăția și varietatea tradițiilor folclorice³⁵. După cum, ruperea trunchiului sudsic și evoluția lui istorică diferită explică absența din folclorul aromân a unui element atât de caracteristic cum este doina³⁶.

VIII. Se pare că d. Donald Mackay a uitat că ne numim români și că țara noastră se cheamă România. Vlahi sau Valahi ne-au numit alții, și cu vremea, termenul a început să capete o nuanță peiorativă. Pentru un specialist în istoria Europei centrale necunoașterea sau neluarea în seamă a acestei distincții apare mai mult decât surprinzătoare. Și aceasta, cu atit mai mult cu cit, pe parcursul întregului articol nu a uitat să treacă de fiecare dată, denumirea de români, între paranteze. A pierdut probabil din vedere că una din doleanțele românilor proclamate pe Cimpia Libertății a fost aceea de a nu li se mai adresa nimeni cu numele de valah.

Două lucruri ni se pare că merită să fie menționate în încheierea acestor observații :

1. D. A. Jonas taxează drept vis originea daco-romană a românilor. Dacă se referă la credința autorilor *Supplex*-ului și a *Memorandum*-ului că își pot afla bunăvoieță bătând la ușile impăraților și susținîndu-și cauza cu argumente istorice, atunci putem fi de acord să vorbim de vise. Căci istoria a demonstrat că dreptatea nu a fost de partea lor, ci a lui Horea și Avram Iancu.

2. De unde rezultă că nivelul informației și probitatea științifică nu sunt întotdeauna direct proporționale cu titlurile științifice și universitare afișate. Unii partizani de opinie au avut măcar inteligență sau prudență de a ascunde cele două defecte sub un pseudonim.

Ligia Bârzu

³⁵ O. Bîrlea, *Folclorul românesc*, I, București, 1981, p. 24–25, 26–27.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

V I A T A S T I I N T I F I C Ă

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE LA TIMIȘOARA CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 60 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Intr-o organizare perfectă Muzeul Banatului a reușit să reunească în zilele de 6 și 7 martie 1981 în orașul de pe malurile Begăi cadre universitare, cercetători, muzeografi, activiști de partid, istorici din principalele centre culturale ale țării într-o sesiune științifică de prestigiu dedicată aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român. După cuvintul de deschidere rostit în plenul sesiunii de către tovarășul Petre Dănică, prim secretar al Comitetului județean Timiș al P.C.R., care a salutat cu căldură pe participanți urindu-le succes deplin în reușita manifestării, au fost susținute următoarele comunicări: *Etnogeneza românilor. Noi puncte de vedere* de prof. dr. doc. I. I. Russu din Cluj-Napoca, *Cetăți din lemn și pămînt – centre ale unor formațiuni statale românești în secolele VI – XI* de dr. Lucian Chițescu – șef de secție la Muzeul de Istorie al R.S.R., *Iluminism și acțiuni revoluționare bănățene în slujba unității naționale (secolul al XIX-lea)*, prof. dr. doc. Cornelia Bodea – cercetător științific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” care a citit și scrisoarea de salut trimisă în numele Institutului de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, „*Informații documentare din Arhivele Statului despre mișcarea muncitorească și socialistă din România*” de Ionel Gal – directorul general al Arhivelor Statului, *Partidul Comunist Român – continuatorul direct al Partidului clasei muncitoare creat în 1893* de dr. Augustin Deac – cercetător științific principal la Institutul de Studii Iсторice și Social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Făurirea Partidului Comunist Român – etapă nouă, superioară în mișcarea muncitorească din România* de prof. univ. dr. Nicolae Petreanu – șeful catedrei de istorie a patriei, a mișcării muncitorești și democratice din România și a P.C.R. de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, „*Partidul Comunist Român – forța politică cea mai activă a luptei poporului român pentru progresul, independență și integritatea teritorială a României*” conf. univ. dr. Mihai Fătu – directorul Muzeului Banatului Timișoara, „*Activitatea revoluționară din anii ilegalității a tovarășului Nicolae Ceaușescu, pildă de drîznenie și devotament pentru slujirea trădălor idealuri ale P.C.R.*”, dr. Olimpiu Matichescu – cercetător științific principal la Institutul de Studii Iсторice și Social Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Contribuția naționalităților colonizoatoare la apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României în perioada dictaturii regale*, prof. univ. dr. Traian Bunescu – Universitatea Timișoara, „*Ştiință și conștiință istorică în politica P.C.R. de edificare a socialismului*” conf. univ. dr. Ioan S. Mureșan – Institutul Politehnic „Traian Vuia” Timișoara, *Partidul Comunist Român – forța politică conducătoare în lupta poporului român pentru edificarea socialismului și înaintarea României spre comunism*. Augusta Anca – președinte al Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Timiș, și altele, urmărite cu viu interes de o numeroasă asistență formată din activiști de partid și de stat, ai organizațiilor de masă și obștești, istorici, cercetători, muzeografi, cadre didactice, studenți, ziariști și alii oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile timișorene.

Avinde în vedere larga participare a istoricilor la această sesiune, lucrările au fost continue în două secțiuni: I – Istorie veche și medie și II – Istorie modernă și contemporană. Trebuie menționat faptul că și la audierea comunicărilor din secțiuni a existat în permanență un public numeros, îndeosebi cadre didactice, cercetători și studenți, care a urmărit cu atenție și vădită preocupare fiecare intervenție. Considerăm că și din acest punct de vedere reunirea de la Timișoara constituie un bun exemplu de conștiințozitate și interes din partea organizatorilor, preocupăți în permanență de grijă de a asigura cele mai bune condiții desfășurării lucrărilor sesiunii atât în ceea ce privește calitatea și conținutul intervențiilor, popularizarea manifestării, cit și cadrul necesar adecvat.

Din lucrările pe secțiuni vom cita unele titluri semnificative pentru conținutul tematic al sesiunii. Astfel, la secțiunea I-a au fost cuprinse teme ca: *Așezarea Tisa Polgar, contribuțiiile noilor cercetări de la Parța* dr. Gheorghe Lazarovici – Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj-

Napoca, *Atelierul pentru prelucrarea bronzului de la Timișoara (Contribuții la studiul prelucrării bronzului în spațiul carpato-danubiano-ponic)* Florin Medeleț – muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Ceramica Periam*; cu privire la geneza și evoluția ei dr. Doru Luminosu – Institutul Politehnic „Traian Vuia” Timișoara, *Cu privire la activitatea monetară a dacilor în secolul I i.e.n. – secolul I e.n.*, asistent univ. Octavian Dogariu – Institutul Agronomic Timișoara, Elena Fundureanu – Muzeul Banatului Timișoara și Mircea Mare – Muzeul Banatului Timișoara, *Atelierele ceramice romane și daco-romane în sud-vestul Daciei (secolul II – IV e.n.)* dr. Doina Benea – muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Continuitatea românilor în Banat (cu referire la secolele VII – IX e.n.)* Ilie Uzum – directorul Muzeului de Istorie al județului Caraș-Severin, *Cimitirul feudal timpuriu de la Cioreni (rezultate preliminare)* Alexandru Rădulescu – muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Permanențe ale vieții românești în zona Făgetului (cu referire la secolele IX – XVII)* prof. Petru Ursulescu – școală generală Tomesti, jud. Timiș, *Permanență și continuitate românească în Valea Bistrei* de Nicolae Secără – muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Sistemul de apărare a Banatului împotriva invaziei otomane în secolul al XV-lea* prof. Rădnai Harry – Liceul industrial nr. 2 Timișoara, *Documente privind lupta antiotomană a bănățenilor în două jumătăți a secolului al XVI-lea depistate la arhiva de război din Viena de Tiberiu Moț – directorul Filialei județului Timiș a Arhivelor Statului Cartea veche străină din veacul al XVII-lea din colecția Muzeului Banatului* Maria Sipos – muzeograf principal la Muzeul Banatului, *Date inedite cu privire la procesul apariției relațiilor de producție capitaliste pe unele domenii bănățene, secolul al XVIII-lea* conf. univ. dr. Aurel Țintă, Timișoara, *Măsuri întreprinse de Curtea Vieneză pentru întărirea dominației habsburgice asupra Banatului în secolul al XVIII-lea* de Gabriela Blănar – arhivist la Filiala județului Timiș a Arhivelor Statului, *Aspecte din lupta populației lugojene împotriva dominației habsburgice în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* prof. Emeric Lay – Liceul „C. Brădeceanu” Lugoj și altele, lucrări deosebit de valoroase pentru varietatea și bogăția informațiilor cu caracter local și de integrare a regiunii Banatului în contextul general al istoriei noastre naționale.

Pe bună dreptate s-a acordat un spațiu mai larg dezbatării problemelor de istorie contemporană având în vedere caracterul omagial al evenimentului căruia l-a fost dedicată sesiunea cit și importanței temelor legate de activitatea Partidului Comunist Român atât în perioada interbelică, dar mai ales în anii războiului și în cei de după 23 August 1944 pentru transformări radicale în întreaga viață social-economică și politică a României. Astfel că la secțiunea a II-a istorie modernă și contemporană au fost inscrise peste 50 de comunicări, de mare însemnatate științifică și documentară ce au produs o mare satisfacție tuturor participanților. Dintre acestea semnalăm cele susținute de cadrele didactice de la Academia „Ștefan Gheorghiu” Partidul Comunist Român – inițiatorul și conducătorul transformărilor democratice în trecerea la revoluția socialistă prof. univ. dr. Ștefan Lache, *Contribuția Partidului Comunist Român la realizarea noii unități a mișcării comuniste și muncitorești internaționale* conf. univ. dr. Ilie Seftiu, *Contribuția Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu la definirea conceptului de nouă ordine internațională* conf. univ. dr. Băltei Domițian, precum și comunicarea *Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu* susținută de dr. Marin Iordache, secretar al Comitetului județean Timiș al Partidului Comunist Român. Din tematica acestelor secțiuni, în ordinea cronologică a evenimentelor, mai cîtăm studiile: *Legăturile socialiștilor bănățeni cu Internaționala I*-a dr. Ion Georgescu – profesor la școala generală nr. 3 Lugoj, *Eftimie Murgu luptător pentru emanciparea națională și socială. Informații din arhivele străine de Emilia Poștăriță și Elena Iosefide* – arhivistă principală la Arhivele Statului București, *Mișcarea națională românească din Banat și problematica Memorandumului de Milin Miodrag* – Universitatea Timișoara, *Noi mărturii arhivistice despre lupta românilor din vestul României pentru libertate și drepturi naționale (sfrîșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* dr. Viorel Faur, șeful secției de istorie de la Muzeul Tării Crișurilor Oradea și Mihai Apan, arhivist principal la Filiala județului Bihor a Arhivelor Statului, *Cu privire la legăturile lui Vasile Goldiș cu mișcarea socialistă transilvăneană la sfârșitul secolului al XIX-lea* dr. Gheorghe Șora, profesor la Liceul Industrial nr. 9 Timișoara, *Ziarul „Drapelul” din Lugoj și lupta românilor bănățeni pentru independență națională și unitate statală* lector univ. dr. Elena Ostoici – Institutul Politehnic „Traian Vuia” Timișoara, *Mișcarea muncitorească din Banat și Marea Unire din 1918* Vasile Dudaș, muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Activitatea politico-ideologică desfășurată de către organizațiile socialiste din Banat pentru transformarea partidului socialist în partid comunist (1920 – 1921)* prof. univ. dr. William Marin – Universitatea Timișoara, *Situația politică din Banat în anul constituiri Partidului Comunist Român de Radu Păiușan* – Universitatea Timișoara, *Idei progresiste în presa interbelică din Banat de Maria Pop Pongrácz*, redactor la ziarul „Szabad Szó” Timișoara, *Mișcarea muncitorească din Banat între anii 1922 – 1928* dr. Otilia Murgu, profesor la școala generală nr. 19 Timișoara, *Procesul intentat împotriva militanților comuniști și ai mișcării sindicale din august-septembrie 1929 de la Timișoara de Thomas*

Breier — secretar al Comitetului orășenesc de partid Jimbolia, *Aspecte ale luptei forțelor progresiste și democratice din rîndurile naționalităților germane conduse de comuniști pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale (1933—1940)* Marin Badea, cercetător științific la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Clasa muncitoare — principala forță socială antifascistă din România (1934—1936)* dr. Ion Iacoș, cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Adeziunea populației Banatului la dezideratul național de apărare a frontierelor de vest a României din anii 1939—1940. Documente și date noi*, Vasile T. Ciubâncan, lector la Școala Interjudețeană de partid Cluj-Napoca, *Ațiuni întreprinse de România pe plan economic pentru păstrarea independenței, suveranității și integrității teritoriale între anii 1938—1940* asistent univ. Gheorghe Ruja, Institutul Politehnic „Traian Vuia” Timișoara, *Rolul presei comuniste din Banat în mișcarea de rezistență antifascistă din anii 1940—1944* conf. univ. dr. Gheorghe I. Oancea — Universitatea Timișoara, *Activitatea de propagandă desfășurată de către Comitetul Regional Banat al P.C.R. parte organică a mișcării de rezistență antifascistă în această parte a țării* Gavrilă Sarafolean, redactor șef adj. la „Revista Muzeelor și Monumentelor”, *Aspecte ale solidarității poporului român cu lupta de rezistență a popoarelor Iugoslavie 1940—1945* Gorgoi Mihai, muzeograf la Complexul muzeal Golesti, *Contribuția armatei române la apărarea orașului Timișoara, septembrie 1944*, col. dr. Leonida Loghin, șef sector la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Eroii Banatului în războiul antifascist*; cpt. Alexandru Dușu, cercetător științific al Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Luptele din Banat din septembrie 1944 oglindite în documente germane*; Monica Andone, cercetător științific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Considerații privind contribuția Corpului de cavalerie român în războiul antifascist în anul 1944* ing. Valeriu A. Giuran, cercetător științific principal la Centrul de chimie Timișoara, *Cucerirea prefecturilor, aspect major la lupta pentru putere (octombrie 1944 — februarie 1945)*; dr. Traian Udrea, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Lupta Partidului Comunist Român pentru înșăptuirea reformei agrare din Banat 1945* prof. Ion Rafai — Școala generală nr. 5 Timișoara, *Asigurarea unui climat de liniște și ordine publică pe întreg teritoriul țării — una din preocupările principale și imediate ale P.C.R. în politica sa de guvernare de Gelu Ureche — București, Procesul creșterii capacitații politico-organizatorice a organizației regionale P.C.R. Banat în luptă pentru înșăptuirea transformărilor democratice din anii 1944—1947* dr. Ioana Luncan, directorul Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă, *Partidul Comunist Român — detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale* lector univ. Ioan Pandur, Universitatea Timișoara, *Documentele Congresului al XII-lea cu privire la procesul educației comuniste, patriotic revoluționare a tinerei generații* dr. Gheorghe Șora și Gheorghe Laeș — Timișoara.

Sesiunea științifică de la Timișoara s-a remarcat prin abordarea unei vaste problematici, bine echilibrată din punct de vedere tematic, prin seriozitatea tratării și analizării unor evenimente complexe ale istoriografiei noastre, cu deosebire a celei privind perioada contemporană, încadrindu-se ca o contribuție de prim rang în cadrul manifestărilor omagiale inchinate aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român.

Un stand de carte social-politică a contribuit la informarea operativă cu ultimele noutăți editoriale din acest domeniu.

Gelu Maksutovici

ANIVERSAREA CREĂRII INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL” DIN IAȘI

De orașul Iași, străvechea capitală a Moldovei și capitala României însăși între 1916 și 1918, și-au legat numele o seamă de istorici de prima mărime ai românilor, între ei aflându-se un D. Cantemir sau un M. Kogălniceanu, un A. D. Xenopol sau un N. Iorga, un Gh. I. Brătianu sau un Andrei Oțetea. Pînă la începutul celui de-al doilea război mondial, cercetarea istorică fundamentală s-a desfășurat, de regulă, la Universitate (1860—1940), între dascălii prestigioși de aici nămăndu-se și profesorul Ilie Minea. A fost, prin excelență, un medievist, prin formație, vocație și creație istoriografică. Tot el a fost și ctitorul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. Fondarea unui institut specializat în cercetarea istorică se intemeia, înainte de orice, pe bogata tradiție istoriografică a ășilor. Apoi, evenimentul a survenit nu întimplător, mai precis atunci cînd — tocmăi dîndu-se curs necesităților intime ale evoluției disciplinei și intereselor naționale — în toate marile centre universitare și academice ale țării constituirea

unor asemenea nuclee de cercetare era la ordinea zilei: după fondarea Institutului de studii sud-est europene la București în 1914 și a Institutului de istorie națională la Cluj în 1920, după crearea Institutului de studii bizantine în 1926 și a Institutului de istorie universală în 1936, ambele de către N. Iorga în capitala țării, Institutul din Iași apărând în același an cu Institutul de istorie națională al lui Constantin C. Giurescu și precedea Institutul de studii și cercetări balcanice din 1913 al lui V. Papacostea.

Studiul documentelor din arhiva Universității „Al. I. Cuza” din Iași relevă, fapt mai puțin cunoscut pînă acum, că, în cursul anului 1940, istoricul Ilie Minea, titularul disciplinei Istoria Românilor și în consecință directorul Seminarului de Istoria Românilor „A. D. Xenopol”, a solicitat în mai multe rînduri Consiliului profesoral al Facultății de Litere și Filosofie, transformarea Seminarului într-un institut. Conducerea Facultății a fost de acord și, în acest sens, a intervenit de fiecare dată pe lingă Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor, care a admis în cele din urmă, prin adresa nr. 36 752 din 18 februarie 1941 ccrerea profesorului Minea. Astfel a luat naștere Institutul de Istoria Românilor „A. D. Xenopol”, pendinte de Facultatea de Litere și Filosofie a Universității ieșene. După moartea lui Ilie Minea, în februarie 1943, succesorul său, profesorul Alexandru V. Boldur, a obținut – prin decretul-lege nr. 333 din 25 mai 1943 – ca, sub denumirea de Institutul de Istorie Națională, acesta să capete statutul de persoană juridică de drept public. În acest fel, eforturile de organizare instituțională a cercetărilor istoriografice în Iași repartară un important succs, astăzi fundația profesorilor Minca și Boldur atingind frumoasa vîrstă de patru decenii.

Împlinirca a 40 de ani de activitate a Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași a prilejuit o serie de manifestări științifice în zilele de 20 și 21 februarie 1981, pe planul întîi situându-se organizarea unei sesiuni omagiale de comunicări * ce s-a bucurat de participarea unor specialiști din București, Cluj-Napoca, Galați și Iași. Accastă sesiuncă, prevăzută în Planul Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România pe anul 1981 și organizată în colaborare cu Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Iași, și-a propus să ilustreze tema *Contribuții ale istoriografiei ieșene în domeniul istoriei României și universale (1941–1981)*. Lucrările sesiunii s-au desfășurat într-o ședință plenară, succedată de ședințe pe secții – istoric veche și medie și istorie modernă și contemporană.

Sesiunea omagială a debutat cu un cuvînt de salut adresat de profesorul Mircea Petrescu-Dimboviță, directorul Institutului de istoric și arheologie „A. D. Xenopol”, tuturor celor prezenti la ședința inaugurală plenară. În continuare s-au prezentat mesaje de salut din partea: Comitetului Județean Iași al P.C.R. (Alecu Floreaș, secretar); Universității „Al. I. Cuza” (prof. dr. Mihai Todosea, rectorul Universității); Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România, Secția de istoric-arheologie (prof. dr. Răzvan Theodorescu); Ministerului Educației și Învățămîntului, Direcția cercetării științifice (lector Ștefan Ciobanu); Asociației internaționale de studii sud-est europene (academician Emil Condurachii); Universității din Galați (conf. dr. E. Mihály); Direcției Generale a Arhivelor Statului (prof. A. Pricop); Institutului de istorie „N. Iorga” din București (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei); Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca (academician Ștefan Pascu); Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R. (cercetător principal A. Karcăchii); Institutului de arheologie din București (prof. dr. doc. D. M. Pippidi, membru corespondent al Academicii); Institutului de tracologie din București (prof. dr. doc. D. Berciu); Arhivelor Statului din Iași (prof. D. Ivăncescu); Muzeelor de istorie din Galați și Boloșani și foștilor colaboratori – prof. dr. Alexandru V. Boldur (directorul Institutului între anii 1943 și 1948) și prof. N. Iordăchescu, cercetător.

În continuare, prof. dr. doc. M. Petrescu-Dimboviță a prezentat amplul raport intitulat *Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași la 40 de ani. Realizări și perspective* căruia î s-au adăugat, tot în ședință plenară, șapte comunicări purtînd același caracter de bilanț al studiilor ieșene de istorie din ultimii 40 de ani, și anume: *Ilie Minea și Alexandru Boldur, editori ai Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași* (Ştefan S. Gorovci, dr. Al. Andronic); *Realizări ale arheologiei ieșene* (Adrian C. Florescu, dr. D. Gh. Teodor); *Editarea izvoarelor medievale* (L. Șimanschi); *Contribuții fundamentale în istoria social-economică și politică a României moderne* (prof. dr. Gh. Platon); *Cercetări ieșene privind istoria contemporană a României* (dr. Gh. Buzatu); *Contribuții la istoria culturii naționale* (dr. Al. Zub) și *Cercetări de istorie medievală* (conf. dr. V. Cristian, dr. L. Boicu). Materialele prezentate au identificat mai multe etape în evoluția Institutului între anii 1941 și 1981. A fost indeosebi meritul raportului prof. M. Petrescu-Dimboviță de-a fi insistat asupra fiecărcia dintre aceste etape: I) de constituire

* Toate comunicările susținute în cadrul sesiunii urmează să fie tipărite în „Anuarul Institutului de istoric și arheologie” din anul 1982 (tomul al XIX lea).

și afirmare a Institutului în cadrul Universității ieșene (1941–1948); II) de reorganizare și împunere în cadrul Filialei Iași a Academiei (1949–1970), etapă profund marcată, în 1964–1965, de documentele de partid ce au pus în centrul preocupărilor noastre aflarea și afirmarea adevarării istorice; III) de consolidare și afirmare pe un plan superior a potențialului științific al Institutului (1970–1981), corespunzătoare coordonării planului de către Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România, iar din 1975, după integrare, în colaborare cu Ministerul Educației și Învățământului.

Sub raport științific, perioadei inițiale de activitate a Institutului „A. D. Xenopol” îi datorăm editarea, în condițiile dificile ale războiului și, apoi, ale primilor ani postbelici, a revistei „Cercetări istorice” (vol. XVII, 1943), continuată, după moartea lui Ilie Minea, cu „Studii și cercetări istorice” (vol. XVIII–XX, 1943–1947). De asemenea, în 1941–1942 s-au tipărit trei *Buletine*, iar lucrările mai ample și cărțile au apărut în seriile *Biblioteca Institutului* sau *Publicațiile Institutului*, printre autori aflindu-se M. Costăchescu, N. Corivan, C. Turcu, N. Grigoraș, Alexandru V. Boldur, Paul Mihail și-a. Aceleleași perioade îi aparțin și contribuțiile istoriografice de rezonanță ale lui Andrei Oțetea și D. Ciurea, care, fără să fi fost membri ai Institutului, s-au numărat printre colaboratorii săi. Să reținem, în sfîrșit, că, pînă în 1948, au prezentat comunicări în cadrul Institutului ori au colaborat cu studii și articole la revistele sale reputații specialiști: prof. I. Lupaș, membru al Academiei Române, Const. C. Angelescu, Ioachim Crăciun, G. Ivănescu, T. Holban, V. Motogna, Paul Nicorescu, Ștefan Pascu, Aurelian Sacerdoteanu, Gr. Scorpan, Dan Simionescu, G. Zane.

Între 1949 și 1970, Institutul „A. D. Xenopol” a editat publicațiile „Studii și cercetări științifice” (continuante, din 1964, de un *Anuar*) și „Arheologia Moldovei”, din 1961. Personalul științific a sporit de la șapte la 36 de cercetători, care au înscris între realizările lor de prestigiu investigarea arheologică sistematică a spațiului est-carpatic, colaborările la ediția I-a a Tratatului de *Istoria României* (vol. I–IV) și la întocmirea colecției *Documente privind istoria României*, seria A/Moldova (11 volume). Spre sfîrșitul acestei etape acumulările cantitative s-au tradus în calitate, studiilor și articolelor fiindu-le preferate abordările largi, monografice și sintetice, ale unor perioade sau probleme ale istoriei patriei. Valoarea unor contribuții a fost recunoscută prin distingerea volumului *Desvoltarea economiei Moldovei, 1848–1864* (București, Edit. Academiei, 1963) cu premiul „N. Bălcescu” al Academiei (capitolele dr. Ecat. Negruți, dr. Const. C. Angelescu și dr. L. Boicu).

În cursul anilor '70, activitatea cercetătorilor și colaboratorilor Institutului „A. D. Xenopol”, în primul rînd cadrele didactice de la Universitatea din Iași, din 1975 Institutul fiind integrat Facultății de istorie-filosofie, a repartat succese deosebite, în cele mai diverse direcții: specializarea cercetătorilor, mai cu seamă prin doctorantură; burse de studii și stagii de documentare în arhivele și bibliotecile străine (R. F. Germania, Austria, Franța, Polonia, U.R.S.S., Statele Unite ale Americii, Turcia, Marea Britanie); participarea la manifestări științifice interne ori la congrese și colocvii internaționale organizate în țară și străinătate; împunerea revistelor Institutului („Anuarul” și „Arheologia Moldovei”) între publicațiile de specialitate din țară; colaborarea specialiștilor ieșeni la întocmirea colecției *Documenta Romaniae Historica* (patru volume editate și alte cinci definitivate), la publicația cu caracter internațional *Inventaria Archaeologica* (patru fascicule) și la redactarea marilor tratate: *Istoria României*, *Istoria universală*, *Istoria mișcărilor de eliberare națională, antiimperialistă*, compendiul de *Istoria României*; publicarea a peste 60 de volume consacrate unor momente sau procese fundamentale din trecutul nostru și al lumii. Celor mai de seamă realizări istoriografice li s-au acordat premii ale Academiei, printre laureați aflindu-se: I. Caproșu, V. Chirica, C. Cihodaru, Ștefan S. Gorovei, V. Neamțu, M. Petrescu-Dimbovița, Gh. Platon, D. Șandru, L. Șimanschi (de două ori), D. Gh. Teodor și Al. Zub (pentru două lucrări).

Dacă materialele susținute în cadrul ședinței plenare au insistat asupra *rezultatelor* anilor 1941–1981, comunicările prezentate în secții au dovedit temeinicia preocupărilor actuale ale istoricilor români, la sesiunea participând, cum am consemnat deja, recunoșcuți specialiști din București, Cluj Napoca și Galați – prof. dr. Pompiliu Teodor, prof. dr. Răzvan Theodorescu, conf. dr. I. Scurtu, conf. C. Mocanu, dr. N. Bocșan, prof. dr. Ioan-Radu Mircea. Precizînd că lucrările secțiilor s-au încheiat constant cu ample și rodnice discuții, unele controversate și într-o atmosferă ceva mai „caldă”, fapt care, în ultimă instanță, a subliniat utilitatea și necesitatea unor dezbateri periodice ale istoricilor (prof. dr. Pompiliu Teodor, prof. dr. Gh. Platon, conf. dr. I. Scurtu, conf. C. Mocanu și cercetător L. Eșanu), supuneîn atenției cîitorului tuturile comunicărilor incluse în programul celor două secții ale sesiunii omagiale de la Iași: *Așezările fortificate dacice de la est de Carpați* (Adrian C. Florescu); *Începuturile feudalismului în Moldova* (dr. V. Spinei); *Curii domnești medievale la est de Carpați* (dr. Al. Andronic, Stela Cheptea); *Preocupări de editarea documentelor medievale românești la Iași, 1941–1950* (Lucia Dalila Aramă); *Semnificațiile culturale ale activității de cancelarie în Moldova medievală* (L. Șimanschi); *Structura social-*

politică a Moldovei în secolele XV—XVI (prof. dr. C. Cihodaru); *Cercetări de istorie medie la Iași în perioada 1940—1950* (conf. dr. V. Neamțu); *Drumurile medievale moldovenești și mediul istorico-natural* (D. Agache); *Contribuții ieșene la studiul istoriei dreptului și a evoluției instituțiilor medievale în Moldova* (dr. N. Grigoraș); *Artă și politică în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea* (prof. dr. Răzvan Thodorescu); *Cultura Moldovei în secolele XIV—XVII. Istoriografie* (prof. dr. Ioan-Radu Mircea); *Contribuții la studiul istoriei raporturilor româno-otomane în Evul Mediu* (dr. T. Gemil); *Unele aspecte din istoria relațiilor politice româno-polone în prima jumătate a secolului al XVII-lea* (dr. Ven. Ciobanu), în cadrul secției de istorie veche și medie; *Gindirea istorică a lui Gh. I. Brătianu* (prof. dr. Pompiliu Teodor); *Mișcări premergătoare revoluției de la 1848 în Banat* (dr. N. Bocșan); *Studii privitoare la dezvoltarea economică a Moldovei de la Regulamentul Organic pînă la Unirea Principatelor* (dr. Const. C. Angelescu); *Evoluția demografică a Moldovei* (dr. Ecaterina Negruțu); *Cercetarea istoriei politice a României din anii 1868—1877* (conf. dr. V. M. Russu, lector M. Timofte); *Contribuții la studiul legislației muncii în România modernă și contemporană* (conf. dr. D. Rusu, prof. dr. Emilian Bold); *Documente inedite privitoare la istoria modernă a României în arhivele din R. D. Germană* (dr. Steluța Mărieș); „*Latinii de la Dunăre*” — Presa americană despre români la sfîrșitul veacului trecut (dr. D. Vitcu); *Evoluția mișcării socialiste și muncitorești și semnificația făuririi P.C.R., în lumina cercetărilor actuale* (conf. C. Mocanu); *Considerații privind locul perioadei interbelice în istoria României* (conf. dr. I. Agrigoroaică); *Regimul politic din România interbelică* (conf. dr. I. Scurtu); *Contribuții istoriografice privitoare la viața politică din România între 1918 și 1938* (dr. Gh. I. Florescu); *Structura socială a satului în România interbelică* (dr. D. Șandru); *Relația modern-actual în evoluția științei românești în perioada interbelică* (dr. I. Saizu); *Implicațiile prezenței demnităților polonezi pe teritoriul României, 1939—1940* (cercet. A. Karețchi și L. Eșanu); *Contribuția tinerelui la lupta pentru dezvoltarea democratică a României în perioada interbelică* (lector Ștefan Ciobanu); *Documente privind istoria României în epoca celui de-al doilea război mondial în arhivele americane* (dr. Gh. Buzatu), în cadrul secției de istorie modernă și contemporană.

Gheorghe Buzatu

AL DOILEA CONGRES INTERNATIONAL DE ISTORIE ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A TURCIEI

În zilele de 1—5 iulie 1980 a avut loc la Strasbourg cel de-al doilea Congres internațional de Istorie economică și socială a Turciei. La această manifestare științifică de înalt prestigiu au participat turcologii de seamă din Franța, Austria, Belgia, Bulgaria, R. F. Germania, Israel, Iugoslavia, Marea Britanie, Olanda, România, Statele Unite, Tunis, Turcia și Ungaria.

Din țara noastră au luat parte, ca invitați ai Centrului Național de Cercetare științifică din Franța, Mihai Guboglu și dr. docent Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, colaboratori ai Institutului de Istorie „N. Iorga”.

La ședința solemnă de deschidere a lucrărilor congresului au vorbit prof. Irène Mélikoff de la Universitatea de Științe umane din Strasbourg, directoarea Institutului de Turcologie din acest oraș, prof. Halil Inalcik de la Universitatea din Chicago din căror inițiativă s-au organizat congresele de istorie economică și socială a Turciei și prof. Kemal Karpat de la Universitatea din Wisconsin.

În cadrul congresului au fost tratate teme foarte variate. Prof. Vančo Boškov (Iugoslavia) a atacat problema foarte spinoasă a autenticității și originalității unor vechi izvoare otomane.

De istoria agrară s-a ocupat prof. Halil Inalcik care a analizat cu deosebită competență sistemul *ciflik-reaya*, arătind că în epoca de declin a Imperiului otoman s-au format prin arendare (*mukataa*) cumpărare sau acaparare de păminturi ale statului mari domenii care reprezentau un nou tip de exploatare agricolă ce practica o cultură intensivă, întemeiată pe exploatarea țăranilor (*reaya*). Constrainți să plătească stăpinilor de pămînt (*salib-i arz*) o rentă separată în afara dărilor sporite către stat, țăranii au ajuns la discreția cămătarilor, pierzîndu-și pămîn turile.

În comunicarea despre situația reayalelor din eyaletul Timișoarei în epoca stăpinirii otomane (1552—1718) autoarea acestor rînduri a analizat statutul țăranilor români și sărbi după cucerirea otomană, ajungind la concluzia că se bucurau de condiții mai bune decât în vremea dominației regilor maghiari. În deosebi țăranii colonizați de stat pentru a presta unele slujbe precum și cei de pe domenile fundațiilor de utilitate publică (*vakf*) aveau o situație mai bună

decit cei stabiliți pe timaruri, ceea ce a provocat mișcări de populație în cadrul eyaletului, iar spre sfîrșitul veacului al XVII-lea în timpul războiului cu Habsburgii emigrări în masă în Transilvania.

De mutațiile survenite în structurile agrare în epoca Tanzimatului s-a ocupat Liubova Balardi (Algeria) care a arătat că această mișcare își propunea să ocrotească pe țărani împotriva notabililor (*ayan*) care au ajuns mari seniori feudali și chiar fondatori de adevărate dinastii.

Întemeindu-se pe izvoare otomane inedite din veacul al XVI-lea Mihai Guboglu a pus în lumină importanța contribuție a țărilor române la aprovisionarea Istanbulului, a cetăților de margine și a oștilor expediționare otomane, stabilind pe de o parte categoriile de mărfuri românești furnizate portii, iar pe de altă, produsele orientale importante în Tara Românească și în Moldova. A arătat că nu poate fi vorba de instaurarea unui monopol otoman asupra produselor românești, în general libere la export și a scos în evidență influența exercitată de economia otomană asupra economiei românești care a preluat o serie de unități de măsură otomane (*kila*, ocau etc.).

În comunicarea sa intitulată *Griul și raporturile veneto-otomane în secolul al XVI-lea*, Bruno Simon (Franța) a prezentat în paralel politica frumentară a Veneției și a Imperiului otoman, stabilind existența a patru faze în evoluția comerțului de gruș otoman. După o fază de abundență generală care acoperă prima jumătate a secolului al XVI-lea, a urmat boom-ul grușului turc (1548–1565), apoi o fază de interzicere a exportului de gruș (1563–1590) provocată de criza din timpul războielor cu Iranul și cu Habsburgii și în sfîrșit reluarea exportului oficial limitat la perioade de abundență de cereale în Imperiul Otoman.

O serie de noi date cu privire la istoria comerțului otoman în Ungaria în secolul XVIII au fost prezentate de Elöd Vass (Ungaria).

Alte comunicări s-au axat pe probleme financiare.

Într-o comunicare deosebit de interesantă, II. S. Mayer (R.F.G.) a prezentat și analizat un buget otoman din vremea domniei sultanului Mehmed al II-lea Fatih. Bistra Cvetkova (Bulgaria) a tratat problema creditului în Balcani în secolele XVI–XVIII iar Zafer Toprak (Turcia) s-a ocupat de problemele monetare din Imperiul otoman de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul veacului XX.

Registrele fiscale ale insulei Naxos în vremea stăpînirii otomane au fost cercetate de Gerhard R. Bosscha-Erdbrink (Olanda) iar inventarele stabilite după decesele unor turci au fost analizate sub aspectul economic de Gilles Weinstein (Franța).

Cîteva comunicări au fost consacrate unor probleme speciale. Suzan Skiliter (Marea Britanie) s-a ocupat de *ta'yinul* ambasadorului Angliei la Poartă, Edward Barton, în timpul campaniei din 1596 la Egri. İlber Ortaylı (Turcia) a urmărit activitatea lui Midhat pașa în calitate de guvernator al provinciei Dunărea (*Tuna Vilâyeti*). Nedjat Göyünc, (Turcia) s-a ocupat de recrutarea lucrătorilor și de procurarea de material de construcție în Imperiul otoman în secolele XVIII–XIX iar Rhoads Murphrey (S.U.A.) a descris atitudinea otomană față de tehnologia occidentală punind în lumină rolul tehnicienilor *efreni* în aplicațiile civile și militare. Abdeljilil Temini (Tunis) a adus unele date noi cu privire la istoria economică și socială a regenței otomane de la Alger.

Foarte puține comunicări s-au axat pe probleme pur sociale. Emel Esin (Turcia) urmărind viața și activitatea fiicei sultanului Selim al II-lea a pus în lumină rolul femeii în societatea otomană. Ercümen Kur'an (Turcia) a analizat repercuțiunile sociale ale reformei învățămîntului în Imperiul otoman iar prof. Louis Bazin (Franța) a cercetat dicționarul lui Sami Bey, *Kâmuüs-i Fransevi* (1905), punînd în evidență modul cum se exercita cenzura otomană asupra lexicografiei.

Şedințele au fost prezidate de profesorii Berthold Spuler, Barbara Flemming (Olanda), Bistra Cvetkova, Gyula Káldy-Nagy (Ungaria), Vančo Boškov și de autoarea acestor rînduri.

În încheierea lucrărilor s-a hotărît ca viitorul congres de istorie economică și socială a Turciei să aibă loc în Statele Unite, la universitatea din Wisconsin.

Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru

COLOCVIUL „ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN IMPERIUL OTOMAN”

Institutul de Turcologie din Strasbourg condus de prof. Irène Mélíkoff a organizat cu concursul Centrului Național al Cercetării științifice (C.N.R.) în Franță un colocviu consacrat temei „Economie și societate în Imperiul otoman de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul secolului XX”.

Lucrările s-au desfășurat în zilele de 1–5 iulie 1980 în paralel cu congresul de istorie economică și socială a Turciei.

După ședința comună de inaugurare a congresului și colocviului s-au prezentat în cadrul acestei din urmă manifestări științifice comunicări în care au fost tratate următoarele teme mari: Comerțul maritim în Imperiul otoman; Evoluția demografică a lumii otomane în secolul XIX, Tanzimatul și evoluția societății otomane; Capitalismul occidental și intervențiile lui în Imperiul otoman, Industrializarea în Imperiul otoman; Mișcarea junilor Turci și Influența ideologilor occidentale asupra societății otomane.

Prof. Robert Mantran (Franța) a prezentat o comunicare foarte interesantă despre comerțul maritim în Imperiul otoman în secolul al XVIII și economia otomană. Kemal Karpat s-a ocupat de izvoarele, concepțele și metodele demografiei otomane în secolul XIX, iar N. Todorov (Bulgaria) a prezentat unele date demografice despre populația orășenească din provincia Dunărea (Tuna Vilâyeti) în 1866.

În cadrul comunicărilor axate pe chestiunea Tanzimatului, Osman Okyar (Turcia) a analizat istoriografia socială și economică a acestei perioade de reforme importante din istoria Imperiului otoman. Bernard Lewis (S.U.A.) a urmărit problema egalității sociale din cadrul Tanzimatului. Carter V. Finley (S.U.A.) a prezentat o foarte interesantă comunicare despre dimensiunile sociale ale vieții dervișilor, așa cum este reflectată în memorile lui Asăidede Hallî Ibrahim, iar Jacob Landau (Israel) a analizat sub aspectul istorie socio-economice relația de călătorie a lui al-Bû-Sa'îdi.

În cadrul intervențiilor capitalismului occidental în Imperiul otoman, Immanuel Wallenstein (S.U.A.) s-a înscris cu o comunicare despre schimbările intervenite în structura Imperiului otoman între anii 1750–1839. André Raymond (Franța) a urmărit impactul exercitat de penetrația europeanilor asupra economiei egiptene în secolul al XVII-lea. Salgur Kangal (Franța) s-a ocupat de deschiderea pieței interne otomane în 1838 și de instaurarea relațiilor semi-coloniale în Imperiul otoman.

În cadrul problemei industrializării Imperiului otoman, Selim İlkin (Turcia) a analizat proiectul Chester care urmărea investirea de capital american pentru dezvoltarea căilor ferate din Turcia.

Mișcarea junilor Turci a fost tratată sub aspectul agrar de Feroz Ahmad în comunicarea *Junii Turci și chestiunea agrară*. Iar Şerif Mardin (Marea Britanie) a încercat să interpreteze „conștiința revoluționară” a junilor Turci.

Au fost urmărite și influențele ideologice occidentale asupra societății otomane. Într-o comunicare înscrisă în programul Colocvinului dar prezentată în cadrul Congresului, prof. Halil Inalcık s-a ocupat de impactul occidentalizării preconizată de Tanzimat asupra societății otomane tradiționale. Paul Dumont (Franța) a prezentat rezultatele cercetărilor sale asupra Francemasonei otomane pe baza arhivelor Marelui Orient din Franța, de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la primul războul mondial.

Din partea românească, autoarea acestor rînduri a cercetat raporturile economice ale Imperiului otoman cu țările române și reglementarea lor prin hatt-i șerifurile de privilegii în perioada 1774–1829. A precizat limitele funcționării monopolului otoman, arătînd că nu a fost niciodată absolut; a analizat statutul negustorilor otomani în țările române și a urmărit încercările Porții de-a eluda atât sub raportul cantităților de produse cerute cât și al prețurilor stabilite, dispozițiile restrictive ale hatt-i șerifurilor care au înlesnit desprinderea treptată a țărilor române din sistemul economic otoman.

În ședința de închidere a lucrărilor s-a hotărît publicarea comunicărilor prezentate într-un volum special din „Turcica”, revista Institutului de Turcologie din Strasbourg.

Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN CEHOSLOVACIA

În perioada 27 noiembrie – 18 decembrie 1980 am efectuat o călătorie de documentare în Cehoslovacia pe baza acordului dintre Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R. și Academiiile de Științe Slovacă și Cehoslovacă. Călătoria a avut ca scop cercetări în arhive și biblioteci din Bratislava și Praga și contacte cu specialiști din țara gazdă cu privire la tema „Relațiile politice româno-cehoslovace în cadrul politiciei central și sud-est europene în perioada interbelică”.

La Bratislava – prima etapă a călătoriei – mi-a fost asigurat accesul la Arhivele centrale de Stat ale Slovaciei (Štatní ústrední archiv S.S.R.) unde mi s-a indicat și pus la dispoziție inventarul fondului prezidiului prefecturii (Krajinsky úrad v Bratislavě, I Prezidium).

Fondul conține aproape în exclusivitate documente interne ale administrației regionale slovace în perioada interbelică. Materialele arhivistice din fondul menționat sunt depozitate în cutii (multe conținând și peste 1000 file) și sunt nelegate, iar unele nepaginate. În puținul timp avut la dispoziție nu am putut cerceta decit 14 cutii. Documentele privind România și relațiile româno-cehoslovace din acest fond s-au dovedit a fi mult mai puțin importante decit anunța inventarul. Ele se referă, în cea mai mare parte, la mășniri administrative și polițienești prilejuite de trecerea prin teritoriul cehoslovac a unor înalte oficialități române (regele, primul ministru) sau de vizita la Bratislava a regelui Carol II (1936) sau N. Titulescu (1937). Sunt de semnalat totuși unele documente disparate — depozitate în materialele privind exclusiv România sau în alte materiale — care sunt de un anume interes ca, de exemplu, informația că în Cehoslovacia pătrunseseră din România, în octombrie 1936, doi teroriști „care aparțineau aceleiași grupări din care proveniseră asasini regelui Alexandru”, cu intenția asasinării regelui Carol II în timpul vizitei acestuia în Cehoslovacia (S V A S, fond K Ú Prezidium, Karton 139) sau informația, mai importantă, a serviciului secret cehoslovac privind interceptarea și transmițerea spre Berlin — prin intermediul unui român din Viena și a unor lideri ai emigrației slovace — a unor documente privind relațiile franco-române cel puțin în primăvara anului 1938 (S V A S, fond K Ú Prezidium, Karton 264). Această informație se adaugă altora, din arhivele germane, indicind Viena ca unul din canalele principale de colectare de către Berlin a informațiilor privind politica externă română, cu implicații greu de apreciat în studiul actual al cercetărilor, dat fiind că nu pot fi stabilite precis substanță și volumul informațiilor transmise Germaniei.

Pentru tema cercetată au prezentat interes și o serie de alte grupuri de documente referitoare la aspecte ale preocupărilor Cehoslovaciei și, în cazul dat, în special ale Slovaciei față de relațiile sale cu ceilalți vecini, ceea ce a permis o mai bună înțelegere a problemelor și intereselor externe ale Cehoslovaciei și implicit a problematicii relațiilor româno-cehoslovace. Fondul conservă și o serie de documente referitoare la istoria Germaniei ca, de exemplu, suita de radiograme interceptate, ale Ministerului de interne și ale poliției germane din 1933—1934 — care completează cunoștințele despre tactica și măsurile naziste pentru consolidarea puterii și eliminarea celoralte forțe politice și despre unele corelații între politica internă și cea externă în prima fază a regimului nazist — sau informațiile poliției slovace despre conferința clandestină de la Bratislava, din 24—25 aprilie 1937, a reprezentanților unor grupări germane opuse lui Hitler.

La Bratislava am avut, de asemenea, convorbiri cu cercetători ai Institutului de istorie a țărilor sociale (dr. L. Deak și dr. doc. V. Bystricky) privind rezultatele din ultimul timp ale istoriografiei noastre în cercetarea politicilor externe a României în perioada interbelică, cercetările slovace privind politica externă a Cehoslovaciei, rolul Micii Întelegeri, locul României în politica externă cehoslovacă dintre cele două războaie mondiale, necesitatea cunoașterii și utilizării, potrivit exigențelor științifice, a surselor istorice și a lucrărilor de specialitate din cele două țări.

În cea de-a doua etapă a călătoriei, la Praga, mi s-a asigurat operativ — cu sprijinul Institutului cehoslovaco-sovietic, pe lîngă care am fost repartizat — accesul la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.C. (Archiv Ústavy marxism-leninismu Ú V K S Š — A Ú M L) și la Arhiva centrală de stat (Státního ústředního archiva v Praze — S U A, Praga).

La A Ú M L mi-au fost puse la dispoziție pentru cercetare 62 dosare — însumind cca. 4500 file documente — referitoare la anii 1920—1938, din subfondul României ale fondului Dr. Ed. Beneš. Volumul mare al acestui important subfond de documente inedite a determinat înlocuirea cercetării sistemic — pentru care nu există timp — cu o investigare, fie și sumară unciori, în scopul de a avea imaginea valorii întregului subfond arhivistic pentru temă și, în general, pentru istoria României. Peste 90% dintre documentele acestui subfond constă din rapoarte politice confidențiale sau strict secrete, aflate în original sau în copii, transmise de succesiivii șefi ai legației cehoslovace la București pentru ministerul de externe și pentru președintele Cehoslovaciei. Restul documentelor constau din cîteva — foarte puține — note de convorbiri între înalte oficialități române și cehoslovace, telegramme diplomatice, adrese ale unor autorități cehoslovace etc.

Din investigația rapidă care a fost întreprinsă rezultă că subfondul România din fondul Beneš, cercetat sistematic, este util specialiștilor români ai perioadei interbelice pentru cercetarea politicilor interne și externe a României și a relațiilor româno-cehoslovace.

Majoritatea documentelor subfondului este constituită din rapoarte lunare și trimestriale ale legației cehoslovace la București care cuprind, invariabil, o parte consacrată politicii interne și o altă privind politica externă a României. Paragrafele privind politica internă cuprind, pe lîngă prezentarea evenimentelor curente, prin prismă relațiilor oficiale și de presă, numeroase elemente inedite prin consemnarea unor acțiuni din culisele vieții politice românești, elemente cu un grad sporit de interes în cazul rapoartelor speciale consacrate unor evenimente de politică internă și a celor în care sunt relatate convorbirile cu diferiți oameni politici români din grupările

guvernamentale sau din opoziție. Din rapoarte se degăjă interesul manifest și constant al Cehoslovaciei pentru evoluția regimului politic intern din România.

În privința politicii externe a României și a situației internaționale a țării noastre, atât părțile consacrate acestui aspect din rapoartele politice lunare și trimestriale, cit și numeroase alte documente tematice (note de con vorbiri cu factorii de răspundere din România, cu oameni politici străini în vizită la București și cu diplomați acreditați în România, rapoarte speciale privind evenimentele deosebite care implicau România sau privind relațiile bilaterale ale țării noastre) oferă, pe lingă consemnarea cu conștiințătate a unor elemente cunoscute — interesante însă și în acest caz, dat fiind optica sub care erau private și comentariile cu care erau însoțite de diplomații cehoslovaci — o cantitate importantă de informații inedite dat fiind largul contact pe care legația Cehoslovaciei l-a menținut la fel ca și în cazul politicilor interne române și desigur chiar într-o măsură mai însemnată — cu cercurile politice românești și cu diplomații altor țări.

Desigur, numeroase aspecte ale relațiilor româno-cehoslovace pot fi mai bine înțelese chiar pe baza grupelor de documente menționate mai sus ca, de exemplu, probleme ale Micii Înțelegeri (constituirea și perfecționarea alianței, conturarea intereselor celor două țări în fața unor aspecte regionale sau continentale ale relațiilor internaționale ca problemele revizionismului, restaurării Habsburgilor, Anschluss-ului, securitatea colective etc.). Cunoașterea relațiilor româno-cehoslovace este întregită de numeroase alte documente privind exclusiv aspecte ale acestor relații, interesele politice și economice ale Cehoslovaciei în România, locul României în politica externă a Cehoslovaciei. În acest sens sunt de menționat grupele de documente privind delimitarea frontierii dintre cele două țări după primul război mondial și problemele adiacente, vizitele reciproce ale unor oameni politici din cele două țări, probleme ale comenziilor românești de armament în Cehoslovacia, documente importante privind cunoscuta „afacere Skoda”, interferența intereselor Cehoslovaciei cu cele ale altor țări pentru influența politică românești. O serie de documente (vezi, de exemplu, A UML ÚV KSC, fond E. Beneš, Rumunsko, 1922 2, 1923 1, 1935/2) afirmă explicit importanța României în sistemul politic extern cehoslovac și interesul Cehoslovaciei ca România să fie permanent antrenată în sfera problemelor Europei centrale și să nu fie absorbită exclusiv sau cu precădere în zona balcanică sau în alte direcții. Praga a fost interesată ca prin acțiunile ei de politică externă să stimuleze interesul României pentru alianța cu Cehoslovacia.

Documentele cercetate relevă interesul deosebit cu care Cehoslovacia a urmărit de la început evoluția relațiilor româno-polone, dat fiind litigiul cehoslovaco-polon, relevă interesul României în aplanarea acestui litigiu — care a constituit, după opinia noastră, punctul critic al sistemului român de alianțe în perioada interbelică — dintre cei doi importanți aliați ai săi, ca și disputa cehoslovaco-polonă pentru spor de influență în politică internă și externă română (cu titlu ilustrativ menționăm, în acest sens, *idem*, Rumunsko, 1920 2, 1921 3, 1921 4, 1925/1). Din subfondul menționat de documente rezultă, de asemenea, între altele, că din anii 1927—1928, Cehoslovacia a început să fie preocupată de evoluția raporturilor economice româno-germane și că această preocupare a fost determinată la început — și în parte și în anii următori — în primul rînd de interesele economice ale Cehoslovaciei pe piața română (vezi *idem*, Rumunsko, 1927/1, 1928 1 s.a.).

Dintre documentele de mai mare importanță păstrate în acest subfond sunt de menționat notele de con vorbire ale ministrului de externe cehoslovac, Krofta, cu N. Titulescu la Geneva, la 29, 30 iunie și 2 iulie 1936 în legătură cu sugestia diplomatului român pentru dezvoltarea raporturilor dintre Mica Înțelgere și Franța (*idem*, Rumunsko, 1936 3) și cu V. Antonescu, tot la Geneva, la 22 septembrie 1936 (*idem*, Rumunsko, 1936 2). Un interes special prezintă mai ales fotocopia notelor de con vorbire (manuscris și text dactilografiat), redactate de Krofta la una din întâlnirile (din 28 octombrie 1936) dintre regele Carol II și președintele E. Beneš, la care a mai asistat și ministrul român de externe V. Antonescu, cu ocazia vizitei oficiale a regelui Carol II în Cehoslovacia (27 octombrie — 2 noiembrie 1936).

Nota de con vorbire menționată relevă că între cei doi șefi de stat a avut loc, încă de la începutul vizitei, un substanțial schimb de opinii cu privire la situația politică internațională și la măsurile comune de întreprins în domeniul politicilor externe, relevându-se ideea că Mica Înțelgere trebuia să acționeze, de fapt, ca o a „cincea mare putere” în Europa, independentă de influența celorlalte mari puteri, convenindu-se asupra necesității întăririi unității Miciei Înțelgeri și conturindu-se, cel puțin în această con vorbire, un program comun de acțiune pe plan extern (*idem*, Rumunsko, 1936/1). Menționez, de asemenea, prezența unui raport, din 23 aprilie 1937, care sintetizează elemente necunoscute în legătură cu efemera și neelucidata relansare a ideii unui pact româno-sovietic în primăvara anului 1937 (*idem*, Rumunsko, 1937/1).

Documentele cercetate în acest subfond oferă o imagine substanțială îmbogățită și considerabil nuanțată a relațiilor româno-cehoslovace în perioada interbelică.

Tot la Praga, la S.U.A., pe baza inventarului fondului Președinției Consiliului de Miniștri (P.M.R.) am depistat 7 cutii incluzând grupuri de documente privind România, toate referitoare la problemele delimitării frontierei, la traficul de frontieră, incidente, reclamații etc. dintre care am investigat doar 3 cutii (P.M.R. 200, 221 și 230) cuprinzând, în general, documente din anii '20.

În același fond, P.M.R., sunt conservate originalele proceselor verbale și documentele anexă ale ședințelor guvernelor cehoslovace în perioada interbelică. Aceste importante documente sunt conservate în 131 cutii (din noiembrie 1918 pînă în ianuarie 1942). Dintre acestea am cercetat doar 14 cuprinzând documentele ședințelor consiliilor de miniștri cehoslovace (sfîrșitul anului 1918 – începutul anului 1919; ianuarie – februarie 1933; vara-toamna 1936; vara 1938; primăvara 1939), urmărind exclusiv referirile la România din rapoartele privind situația politică externă a Cehoslovaciei. Documentele relevă importanța pentru Cehoslovacia, încă din 1918 – 1919, a legăturilor cu România, aprecierile din ședințele guvernului din Praga cu privire la situația internațională și la sensul reorganizării Miciei Înțelegeri la începutul anului 1933, alte aprecieri care privesc direct sau indirect România în toamna anului 1936 și în două parte a anului 1938.

În ansamblu, referirile la relațiile politice româno-cehoslovace din documentele cercetate alcătuită fond, fără a fi deosebit de frecvente, prezintă un interes major dat fiind că ele sintetizau atitudinile guvernului din Praga. Desigur, valoarea acestui fond pentru cercetarea istorică românească nu poate fi apreciată doar prin investigarea a cca. 10% din totalul celor 131 cutii de documente.

Considerind că investigarea în continuare a arhivelor cehoslovace – și, în general, a arhivelor de peste hotare – este de natură să contribuie la o necesară lărgire a bazei de informare pentru istoriografia română, apreciez ca fructuoase rezultatul călătoriei de documentare în Cehoslovacia.

Menționez, în încheiere, atenția colegială cu care am fost întâmpinat în timpul călătoriei, atât în instituțiile de cercetare cit și în arhivele și bibliotecile în care mi-am desfășurat activitatea.

Ioan Chiper

CÎTEVA PRECIZĂRI PE MARGINEA UNEI RECENZII

Se știe că o judecată de valoare exprimată la obiect, cu responsabilitate și pe temeiul unor solide cunoștințe de specialitate în privința rezultatelor unor căutări științifice are efecte importante atât pentru îmbunătățirea lucrării în cauză, cit și pentru progresul cercetărilor legate de problemele puse în discuție.

Din păcate, nu de pe asemenea poziții obiectiv științifice și nu cu astfel de intenții constructive a fost întocmită recenzia lui Radu Constantinescu, publicată în „Revista de istorie”, nr. 1/1981, în privința cărții mele *Țările române în contextul politic internațional 1621–1672* (Editura Academiei, București, 1979, 231 p.).

Ayind în vedere larga audiență a prestigioasei publicații în care a apărut această recenzie, nu sunt obligat să fac precizările cuvinte în legătură cu observațiile lui R.C., mai cu seamă pentru lămurirea cititorilor care nu au posibilitatea să consulte cartea respectivă, apărută într-un tiraj destul de redus.

Desi R. C. consideră că lucrarea „rezupește un neîndoelnic progres”, o „atribuie scrisoasă” și chiar „un model pentru capitolul de politică externă generală” al unei „vîtoare sinteze” de istorie românească, totuși, observațiile făcute învederează din partea sa o lectură superficială și o surprinzătoare neîntelcgere a problematicii tratate în această carte.

Recenzie începe cu aprecierea că titlul cărții ar fi „însășitor”, pus – după părerea lui R. C. – cu menirea „să atragă”. Recenzentul ignoră însă cu bună știință faptul că în prima pagină a *Introducerii* fac precizarea că lucrarea are în vedere configurația politică din estul și sud-estul Europei. Dealtminteri, titlul inițial al cărții era „*Țările române în contextul politic internațional din estul și sud-estul Europei (1621–1672)*”; am renunțat la partea lui finală din considerante de tehnică editorială, fiind socotit prea lungă.

În aceeași parte introductivă a cărții este explicitat cit se poate de impede și faptul că situația politică a regiunii, implicit și poziția internațională a țărilor române în acea vreme, a fost determinată de evoluția raporturilor otomano-tătaro-poloneze. Subliniind că orientarea politică externă a Transilvaniei și a Țărilor Românești a fost legată cu precădere de Imperiul habsburgic, pe cind „Moldova a căutat – pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea – sprijinul necesar pe plan extern în primul rînd în puterea Polonici” (p. 12), am arătat clar că „Moldova a fost vital interesată

în evoluția raporturilor dintre Imperiul otoman și Republica nobiliară și a fost, totodată, mult mai implicată decât celelalte două țări române în desfășurarea lor... Așa explicăm și faptul că atenția noastră principală a fost îndreptată asupra poziției Moldovei în contextul politic internațional din acea vreme, fără ca aceasta să însemne că ea ar fi fost privită izolat de celelalte două țări române. Dimpotrivă, sublinierea corelației organice dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania constituie o constantă a întregii lucrări. Aceasta cu atât mai mult că secolul al XVII-lea a adus și o evidentă dezvoltare a ideii unității celor trei țări române" (p. 12).

Intr-adevăr, un lector obiectiv și avizat poate lesne constata că lucrarea pune în lumină atât coordonatele poziției internaționale a Moldovei, cit și dimensiunile est și sud-est europene ale inițiativelor politice ale Transilvaniei și Țării Românești. Elementele noi luate în discuție și vizuinea multilaterală de analiză relevă nu numai unitatea de acțiune dintre cele trei țări române, ci lănuiesc și o serie de probleme rămase în suspensie sau eronat judecate pînă acum în privința situației politice internaționale a Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. De aceea, consider că R.C. a eludat sau pur și simplu nu a înțeles exact contextul politic în care au evoluat țările române în vremea respectivă, pentru că altfel nu ar fi putut avansa propunerea de modificare a titlului cărții în „Relațiile moldo-tătare în epoca de echilibru turco-polon 1621 – 1672”.

Lucrarea nu urmărește politica sau relațiile externe ale țărilor române, ci are ca obiectiv fixarea locului și rolului țărilor române în evoluția complexă a situației internaționale din zonă. Dar, coordonatele (fără să mai vorbim de detaliu) configurației politice din estul și sud-estul Europei în perioada avută în vedere nefiind reliefate în istoriografie cu rigoarea cuvenită, a trebuit mai întâi să stabilesc și să reconstituï direcțiile, procesele și evenimentele politice internaționale. Numai în acest fel încadrarea țărilor române în contextul general dobînde clarificarea absolut indispensabilă urmăririi desfășurărilor politice. Viziunea în tratare nu este unilaterală – cum s-a practicat, îndeobște, pînă acum –, ci mereu schimbătoare, în funcție de interacțiunea factorilor implicați, în raport direct cu ponderea acestor factori în determinarea stării politice generale. Datorită îndreptării către alte direcții a preocupărilor principale ale marilor puteri, factorul tătăresc (apoi și cel zaporajan) a jucat un rol deosebit de important în evoluția situației politice de ansamblu din răsăritul Europei în acea vreme.

Dar, în concepția lui R. C., Hanatul Crimeii este doar o „formațiune politică atât de laxă, încit abia dacă am putea-o defini ca o entitate de sine stătătoare”. R. C. probează astfel că nu este la curent cu stadiul actual al cercetărilor pe plan mondial, care a pus deja în lumină statutul real al hanatului crimeean față de Poarta otomană. Este suficient să notez în acest sens aprecierea unor reputați specialiști în materie, care au publicat recent valorosul volum de documente *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée de Topkapi*, Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1978: „Plus grave encore est l'erreur consistant à n'aborder l'histoire du khanat qu'à travers une optique « ottomanocentriste », à ne voir dans l'état tatar que le vassal protégé, fidèle et soumis de l'Empire ottoman, une sorte de dépendance « coloniale », dont les institutions, l'ideologie du pouvoir et la politique extérieure n'étaient que des reflets imparfaits et grossiers de celles de la Sublime Porte” (p. 1). Asemenea erori, pe cale le comite și R. C., persistă datorită prejudecăților și necunoașterii realității istorice; ele au impiedicat istoriografia noastră să facă progresele așteptate în deslușirea locului și rolului țărilor române pe plan internațional în secolele XVI–XVIII.

R. Constantinescu afirmă apoi că „Bibliografia cărții, chiar și cea românească, este destul de săracă, mai ales dacă ținem seama de faptul că nu toate lucrările citate au fost și folosite”. În cazul unei astfel de afirmații grave, elementul simț al responsabilității impunea lui R. C. să indice concret sursele sau lucrările pe care le are în vedere. R. C. nu a putut face însă această dovdă, deoarece lucrarea în discuție se bazează pe întreaga bibliografie existentă referitoare la tema tratată. O simplă răsfoire a cărții este mai mult decît suficientă pentru a releva caracterul gratuit al acestei observații făcute de R. C.

În tentativa să de a defăima o muncă științifică făcută cu onestitate, care a presupus depășirea multor dificultăți, R. C. nu se sfiește să afirme, împotriva evidenței, că „abilitățile lingvistice ale lui T. G. Mihail fiind practic reduse la limba turcă, principalele sale izvoare rămîn cele otomane, neglijindu-se îndeobște cele italiene, germane, poloneze, rusești și maghiare, alcătuite în latinește sau limbile naționale moderne”. Această obiecție a lui R. C. este nu numai pe deplin gratuită, dar ea denotă și o maliciozitate inexplicabilă.

Fiind vorba de un context politic dominat de factorul turcesc și având în vedere că documentele otomane și crimeene nu au fost folosite tocmai pentru că a lipsit „abilitatea lingvistică” cercetătorilor respectivi, era firesc ca subsemnatul să pună accentul pe astfel de izvoare care sunt fundamentale pentru studierea temei avute în vedere.

În același timp, cartea se intemeiază însă și pe folosirea tuturor surselor europene importante, fapt ce poate fi ușor constatat parcurgind capitolul introductiv și notele. Cerindu-mi suze cititorilor care au posibilitatea să facă această verificare simplă, mă văd, totuși, nevoie să

menționez că în cercetarea temei am pornit cu studierea sistematică a monumentaliei noastre colecții de documente externe, cunoscută sub numele inițiatorului ei, *Eudoxiu de Hurnuzaki*. Ca unul care a recurs în repelate rînduri la documentele acestei colecții, mai cu seamă pentru alcătuirea culegerilor de texte pe care le-a publicat în ultima vreme, R. Constantinescu știe foarte bine că izvoarele din volumele *Hurnuzaki* sunt publicate în „latinestă sau în limbile naționale moderne”. Pentru elaborarea cărții despre care este vorba aici am utilizat efectiv cel puțin zece tomuri din amintita colecție, atenție deosebită acordind rapoartelor diplomatice și confidențiale italiene și austriecă.

De asemenea, în afara cunoscutei volume de documente editate de N. Iorga (*Acte și fragmente...*, *Studii și documente...*), în care, după cum bine se știe, sunt multe documente externe publicate în limba lor originală, cartea din discuție se sprijină și pe masivele colecții de documente alcăluite de istoricii polonezi: *Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, tom II—II₁, Krakowic, 1880—1881; *Relacje nunciuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1543 do 1690*, II, Berlin—Poznan, 1864; *Elcinceta ad Fontium Editiones*, vol. XXVIII, pars III — vol. XXIX, pars V, Romae, 1972 s.a. La baza cărții stau, totodată, și volumele de documente publicate de I. Hudiță (*Répertoire des Documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et Transylvanie au XVIIe siècle*, Paris, 1926; *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVIe et XVIIIe siècles*, Iași, 1929), renunțata culegere de tratate internaționale J. du Mont, *Corps universel diplomatique du droit de gens...*, Amsterdam — La Haye, 1726—1739, lucrările istoricilor ruși și sovietici (Smirnov, Kostomarov, Novoselski s.a.) în care au fost valorificate în primul rînd documente din arhivele rusești, precum și prețioasele scrierii de epocă ale lui „Samovidet”, Chevalier, Mezray. Ricant s.a., nemaivorbind de volumele de documente, mai cu seamă maghiare și germane, publicate de A. Veress, din care am utilizat tomurile IX, X și XI. Nu are rost, desigur, să citez și alte elemente ale bibliografiei cărții, care — potrivit aprecierii specialistilor care au avut bunăvoie să analizeze această lucrare încă din faza de manuscris (vezi p. 34) — este deosebit de bogată și variată, aproape exhaustivă.

Dacă în privința formei, structurii și bazei documentare a cărții „critică” lui R. C. se reduce la insinuări și acuze neîntemeiate, atunci cînd se îndreaptă însă asupra conținutului ei, recenzentul își dezvăluie nu numai necunoașterea problematicii tratate, ci și neînțelegerea trăsăturilor de bază ale raporturilor țărilor române cu Poarta otomană.

Deși titlul cărții arată limpede că este vorba de încadrarea țărilor române într-un context politic internațional, R. C. pretinde, în chip bizar, să ale „măcar aici, fie și în linii mari, o evocare a profundelor mulații din structura agricolă și comercială moldoveană”. Apoi, el încearcă să nege nu numai demonstrația și încheierile lucrării în cauză, ci și o realitate istorică probată de ansamblul mărturilor documentare ale epocii. R. Constantinescu consideră că în cartea subsemnatului s-ar întîlni „comodele explicații tradiționale, neacoperite prin argumente, care presupun fie o politică europeană a acestor domnitori, atît de subordonăți Porții totuși, fie tendințe de hegemonie, tendințe care nu erau însă, de fapt, decît manifestarea concretă a modalității de neutralizare a unor pături militare, ba chiar neverosimile (*sic!*) năzuințe către independență și felurite alte iluzii de acest gen”.

Este de-a dreptul ciudată această tentativă a lui R. C. de a minimiza istoria țărilor române din acea epocă, de a anula dintr-un condei eforturile depuse de ele pentru păstrarea ființei politice și pentru redobindirea neațărării, de vreme ce chiar izvoarele publicate recent de el însuși (*Lupta pentru unitate națională a țărilor române (1590—1630). Documente externe*, București, 1981, 384 p.) adue argumente suplimentare în sensul rezultatelor cercetării subsemnatului.

Mai departe, din dorința de a desconsidera lucrarea în discuție și, prin extensie, întreaga noastră istoriografie de specialitate, R. C. își permite să emîte și asemenea judecăți de valoare: „Bineîncălcă, politica lor externă (a țărilor române — T. G.) rămine, în această epocă, un sir de episoadă ale politicilor otomane sau poloneze, în funcție de orientarea de moment a țării, singura politică autonomă la noi fiind atunci cea dusă de Transilvania”.

Studii temeinice au demonstrat valabilitatea neîntreruptă a principiului respectării autonomiei de stat a celor trei țări române, iar cartea subsemnatului dezvăluie, printre altele, pe baza documentelor de primă valoare, întărirea acestui principiu, în cursul secolului al XVII-lea (uneori chiar din dorință expresă a Porții), pînă aproape de atribuite ale independenței, aşa cum a fost, de pildă, în vremea lui Miron Barnovschi, Vasile Lupu și Gh. Ștefan în Moldova, a lui Matei Basarab și Constantin Șerban în Țara Românească, a lui Bethlen Gabor și a celor doi Gh. Rákóczi în Transilvania. Nîmăi R. C. contestă o realitate istorică unaniim cunoscută în elementele ei esențiale.

Mărturisesc că nu am înțeles ce a urmărit, de fapt, R. C. făcind astfel de afirmații total nefondate, aşa cum nu-mi explic nici scopul acestei recenzii, bazată în întregime pe obiecții gratuite.

Talisin Gemil

CRONICA

Între 4–10 decembrie 1980 a avut loc la Paris sub egida Comitetului Național Francez pentru Studii Sud-Est Europene și a Asociației Internaționale de studii sud-est-europene un colocviu internațional cu două teme principale: 1) *Oameni și pământuri în sud-estul Europei (sec. XII–XVII)* și 2) *Civilizația în sud-estul Europei în sec. X–XIII*.

Au participat la colocviu reprezentanți din Albania, Bulgaria, Franța, Grecia, R.F. Germania, România, Ungaria, U.R.S.S.

Specialiștii români au prezentat cite un raport: *Structuri sociale în țările române în sec. XIII–XVII* (Ştefan Ștefănescu) și *Civilizația românească în context sud-est european sec. X–XIV* (Răzvan Theodorescu).

Discuțiile au reliefat factorii de originalitate și continuitate sud-est-europeană și sfera istoriei, văzută în globalitatea ei, din diferite perspective, social, economic, politic, cultural.

Au fost evidențiate, totodată, particularitățile dezvoltării istorice ale fiecărui popor din sud-estul Europei în evul mediu.

În ziua de 14 februarie 1981, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Domniile muntene ale lui Constantin Mavrocordat* elaborată de Veronica-Mioara Tamaș.

Lucrarea cuprinde următoarele capitoile: Cap. I, „Domniile muntene ale lui Constantin Mavrocordat”; Cap. II, „Situația economică a Țării Românești în timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat”; Cap. III, „Structura și relațiile sociale”; Cap. IV, „Reforme”.

În afara acestor capitoare, lucrarea mai cuprinde: „Introducere”, „Concluzii”, „Bibliografie selectivă”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Aron Petric, director-adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga”, președinte; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conducător științific; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, dr. Florin Constantiniu, dr. Constantin Șerban, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat Veronica-Mioara Tamaș titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 13 martie 1981, în fața comisiei de doctorat a Academiei de Studii Economice, Catedra de istorie și geografie economică, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *România și colaborare economică în cadrul Înțelegerii balcanice (1934–1940)* elaborată de Ion Ciurea.

Lucrarea cuprinde următoarele capitoale:

Cap. I, „Premisele înfăptuirii Înțelegerii balcanice și caracterul acestuia”; Cap. II, „Proiecte și decizii de colaborare economică în perioada Conferințelor balcanice (1930–1934)”; Cap. III, „Intensificarea colaborării economice în perioada Înțelegerii balcanice (1934–1940)”; Cap. IV, „Domenii și forme ale colaborării economice”; Cap. V, „Evoluția relațiilor comerciale dintre țările sud-est europene în perioada Conferințelor și Înțelegerii balcanice”; Cap. VI, „Concluzii finale”.

În afara acestor capitoare lucrarea mai cuprinde „Introducere”, „Încheiere”, „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Pantelimon Avramescu, președinte; prof. univ. dr. N. Marcu, conducător științific; prof. univ. dr. Victor Axenciu, conf. univ. dr. Ilie Puia, dr. Al. Porțeanu, membri.

În unanimitate comisia a acordat lui Ion Ciurea titlul științific de *doctor în economie*.

În ziua de 16 martie 1981, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Comerțul Transilvaniei cu țările Europei Cen-*

trale în sec. XVII. Comerțul clujean reflectat în registrele de tricesimă 1599–1637 elaborată de Francisc Pap.

Lucrarea cuprinde următoarele capitoare:

Cap. I, „O perioadă de transformări. Europa în a doua jumătate a sec. XVI” ; Cap. II, „Tricesima la Cluj. Date generale”; Cap. III, „Dimensiunile comerțului clujean în anii 1599–1637”; Cap. IV, „Structuri și tendințe”.

În afara acestor capitoare lucrarea mai cuprinde: „Introducere”, „Izvoare”, „Concluzii”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, director al Institutului de istorie „N. Iorga”, președinte; dr. Ludovic Demeny, conducător științific; prof. univ. dr. Radu Manolescu, prof. univ. dr. Samuil Goldenberg, dr. Paul Cernovodeanu, membri.

În unanimitate, comisia de doctorat a acordat lui *Francisc Pap* titlul științific de *doctor în istorie*.

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

FAZEKAS JANOS, *Partidul Comunist Român — luptător consecvent pentru frăția și prietenia, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*, Edit. politică, București, 1980, 238 p.

Din secolul trecut problema relațiilor dintre grupurile naționale — națiuni și naționalități — a devenit una centrală a istoriei umane. Ea continuă să domine procesul istoric și în secolul nostru cu un impact sporit. Pe de o parte a căpătat o dimensiune planetară cuprinzând în orbita sa toate continentele, iar pe de altă parte s-a extins la grupuri care anterior nu-și revendicau o fizionomie națională sau etnică proprie.

Dintr-o problemă îndeosebi europeană în secolul al XIX-lea ea se profilează astăzi ca una mondială, după cum din una a cîtorva națiuni, cu o populație numeroasă, a ajuns să fie una a tuturor naționalităților și chiar a unor mici grupuri etnice.

Se infirmă astfel formula frecvent uzitată în trecut, după care secolul al XIX-lea a fost cel al naționalităților, dovedindu-se că definirea identității naționale este o tendință a cărei epuijare este departe de a se fi terminat.

Această extindere a problemei naționale în toate spațiile sociale și în diversitatea pluriunilor istoriei contemporane a fost neîndoibilnic stimulată de experiența acumulată de reașezarea relațiilor naționale pe temeiul unor principii și valori noi, în procesul trecerii la socialism a unor importante zone ale omenirii. De aceea studierea unor fațete ale acestei experiențe permite pătrunderea în dialectica unei tendințe ireversibile a istoriei.

Din acest punct de vedere trebuie recepțiată contribuția lucrării lui Fazekas János, *Partidul Comunist Român — luptător consecvent pentru frăția și prietenia, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*. Ea se oprește asupra unor aspecte semnificative ale acestui proces de reașezare a relațiilor dintre națiunea română și naționalitatea maghiară în condițiile construirii socialismului în țara noastră, a izvoarelor sale istorice, a rolului activ îndeplinit de politica partidului.

Istoria este retorta în care se forjează atât diferențele comunității naționale — națiuni și naționalități — particularitățile lor, cît și aceea în care se formează relațiile dintre ele,

cu elementele lor de apropiere, de unitate dar și cu cele de divergență. De aici insistența lui Fazekas János de a considera studiul istoriei națiunilor și naționalităților, a relațiilor dintre ele ca o premsă a înțelegerii resorturilor lor intime, a dialecticii lor obiective și subiective. Aceasta înseamnă respectarea normelor adevărului în decuparea faptelor istorice, dar și — întrucât semnificația lor reală nu rezultă de la sine, din datele empirice — interpretarea lor veridică, pe care o poate asigura înțuirea ideilor și valorilor filozofiei marxiste a istoriei.

Relatarea istoriei constituirii relațiilor dintre grupurile naționale poate fi făcută în două moduri radical deosebite: cel dintii, al prezentării lor într-o lumină unilateralizată și deformantă, accentuând asupra momentelor de discordie ce au putut exista; el servește evident opunerii diferitelor colectivități naționale. Al doilea mod este acela care fără a ignora sau subaprecia tensiunile din trecut din sfera acestor relații, provocate îndeosebi de politica claselor exploatatoare, fără a trece peste erorile comise, evidențiază totodată amploarea și diversitatea proceselor de apropiere, acțiunile comune ale diferitelor grupuri naționale din cadrul aceleiași societăți pentru realizarea unor țeluri sociale și naționale convergente.

Acest fel de a concepe reconstruirea istoriei ține seama de faptul primordial că toate națiunile și naționalitățile s-au format într-un proces de cristalizare a unor clase și categorii sociale specifice capitalismului, care au trebuit să-și afirme și să-și promoveze interesele înfringând dominația socială și etnică a unor forțe feudale și autocratice. Extrem de semnificativ apare această particularitate în răscoalele țărănești antifeudale, care au fost o componentă a acumulărilor ce au dus la geniza națiunilor și naționalităților.

În acest sens în lucrarea la care ne referim se scrie cu deplină îndreptățire: „În istoria naționalității maghiare din România luptele secuilor, alături de români, împotriva domi-

nației străine și a asupririi, pentru libertate și dreptate socială au o mare însemnatate. Conviețuirea pe aceleași meleaguri a românilor și maghiarilor din Transilvania, care datează de peste o mie de ani, este străbătută ca un fir roșu de luptele comune duse deopotrivă contra exploataților și asupritorilor străini" (p. 167).

De altfel conștientizarea treptată și nu o dată sinuoasă, întreruptă de erori și confruntări, a procesului istoric de apropiere între populația românească și cea maghiară din Transilvania a fost o notă caracteristică esențială a gândirii progresiste din secolul trecut, demnă de profundă admirare și cinstire. Ideea este exprimată cu o deosebită forță de prefigurare de către N. Bălcescu care scria: „Astăzi este învederat pentru tot Românum cu minte și cu inimă că libertatea naționalităților nu poate veni de la curțile împărațesti, ci numai dintr-o unire strânsă între toți Români și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate”¹. Ea este completată de altă idee la fel de pătrunzătoare și înnoitoare: „Problemul de deslegat în Ardeal era și este, nu cum vor face Români, Unguri, Sașii și Săcui ca să rămână numai ei singuri într-aceea țară și să gonească celelalte popoare, ci proclamând dreptul comun sau egalitatea pentru indivizi și naționalități, să caute mijlocul de a armoniza împreună...”².

Intr-un spirit asemănător adunarea secuilor de la Lutița din 1848 declara printre altele: „Noi nu suntem dușmanii niciunie din națiuni, ba din contra îi strîngem în brațe pe toți concetățenii noștri de orice grai, iar dușmani îi suntem numai oamenilor vechiului regim...”. Proclamația aceleiași adunări preciza totodată adresindu-se românilor: „Respectăm naționalitatea, limba și credința voastră și suntem gata să le apărăm cu tășul aramelor noastre... Dorim egalitate în drepturi și egală împărțire a obligațiilor și suntem dușmani declarati ai acelora care voesc altceva”.

In acest proces de degajare de către gânditorii progresiști ai epocii, ca N. Bălcescu și Avram Iancu, Teleki și Kossuth, a învățămintelor istorice s-a detasat o dată mai mult concluzia că numai valorile democratice împărtășite în comun pot face din afirmarea națiunilor și naționalităților un factor real al progresului social. Trebuie subliniat că valorile democratice în sfera relațiilor naționale au fost conturate încă în secolul trecut. De pe atunci Bălcescu a deosebit interesele și

valorile naționale de naționalismul și sovinismul discriminator și asupritor. Tocmai de aceea tendința unora de a justifica erorile naționaliste ale unor oameni politici sau de cultură din veacul anterior prin aşa zisă nedefinire a valorilor democratice încalcă adevărul istoric.

Abordarea problemei relațiilor naționale prin perspectivă istorică este stringent necesară pentru înțelegerea științifică a raportului complex dintre fenomenul patriei și cel al națiunii și al naționalității. Explicarea acestui raport este o contribuție importantă a volumului de studii a lui Fazekas János.

Patria este o realitate complexă creată de activitatea tuturor comunităților etnice care conviețuiesc într-o societate determinată, de acțiunea lor unită în plan economic, social-politic și cultural, de apărarea independenței sale. Procesul istoric al formării patriei noastre a fost implicit acela de transformare a poporului român în națiune, iar a populațiilor etnice maghiară, germană, sărbă, etc. în naționalități. Acesta nu a fost numai un proces în care s-au cristalizat diferențele etnice acumulate istoric, ci și unul în care s-a înpletit indisolubil acțiunea națiunii române cu aceea a naționalităților conlocuitoare pentru făurirea României moderne și ulterior contemporane.

Premisele acestei acțiuni unite au constat inițial în datele obiective identice ale existenței sociale a susamintitelor comunități, dar lupta lor pentru realizarea unor interese și a unor teluri convergente, conștientizarea tot mai profundă a notelor de apropiere, au generat ideea de patrie comună. De aceea se poate afirma că înălțuirea de veacuri a istoriei poporului român cu aceea a naționalităților conlocuitoare reprezintă calea care a creat patria noastră de astăzi, România socialistă, că varietatea valorilor economice, social-politice și culturale produse în succesiunea formațiunilor parcuse și a stadiilor ei formează un patrimoniu comun contemporan al națiunii române și al naționalităților conlocuitoare.

In carte sa Fazekas arată în mod convințător că atașamentul față de patria comună este legat de afirmarea liberă a națiunii române și a naționalităților conlocuitoare ca entități etnice diferite, care au pe lîngă o istorie întrețesută și una specifică. Diferențele acumulate încă din timpuri străvechi s-au sedimentat în limbi diferite, în instituții, culturi spirituale și moravuri variate, caracteristice fiecărei comunități naționale. Pe baza lor a apărut o conștiință de sine, mai întâi etnică, iar apoi națională specifică. Ea joacă un rol esențial în definirea identității de sine a grupurilor naționale, în păstrarea și dezvoltarea ei.

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. 1 Edit. Academia RPR, 1953, p. 335.

² N. Bălcescu, *Opere*, vol. 2, 1953, p. 262.

Conștiința de sine națională se implică reciproc cu conștiința patriotică, deoarece ea este totodată expresia luptelor pentru formarea și dezvoltarea patriei și a patrimoniului comun de valori, expresia comunicării îndelungate între națiunea română și naționalitățile conlocuitoare. Totodată trebuie menționat că patriotismul socialist se caracterizează prin faptul că este conștiința principalelor valori create în patria noastră de toate grupurile naționale, conștiința patrimoniului comun.

Națiunea și naționalitatea, relațiile dintre ele sunt fenomene istorice, ceea ce înseamnă că ele poartă amprenta formațiunii sociale sau altfel spus a condițiilor economice, social-politice și culturale în care există. Ele trec prin profunde schimbări în procesul construirii și dezvoltării societății sociale, ce le modifică fizionomia, le imprimă o nouă dimensiune istorică. Socialismul asigură celor două forme ale comunității naționale — națiunea și naționalitatea — o nouă și îndelungată perspectivă de dezvoltare, generează factorii reașezării relațiilor dintre ele, așa cum visa Bălcescu, pe baza armonizării lor.

Acestui aspect contemporan, al transformărilor sociale pe care le cunoște națiunea română și naționalitățile conlocuitoare din țara noastră, i se acordă în studiile lui Fazekas o atenție deosebită. Ele formează un laitmotiv care traversează totalitatea articolelor ce compun volumul la care ne referim.

Tratarea problemei este, ca și în cazul celorlalte fațete ale ei, realizată în optica marxistă, proprie considerării ei în documentele P.C.R. care-i sunt consacrate. Astfel se relevă pe larg că nu numai națiunea română ci și naționalitatea maghiară, împreună cu celelalte naționalități, trec prin schimbări de structură, ce le imprimă particularitățile unei națiuni și naționalități noi, sociale, ce le revitalizează existența istorică.

Ca urmare a politicii partidului între națiunea română și naționalitățile conlocuitoare se instituie raporturi întemeiate pe valorile democrației și socialismului, ceea ce duce la creșterea gradului de integrare a societății sociale. Acest proces, ca și altele ale trecerii la noul tip istoric de societate, nu a fost lipsit, arată Fazekas János, de dificultăți și erori, dar valorile democrației și socialismului au indicat de fiecare dată calea depășirii lor. Propria noastră experiență istorică relevă însemnatatea covîrșitoare a respectării ferme a principiului democratic al egalității naționale în toate sferele vieții politice, sociale și culturale, a combaterii oricăror forme de manIFESTARE a naționalismului și șovinismului, fie ele chiar și izolate.

Sporirea gradului de integrare socială a orînduirii noastre are la bază desfințarea exploatației și a adversității interesele

dezvoltarea convergenței ţelurilor și revendicărilor diferitelor clase și categorii sociale, indiferent de apartenența națională, modificările înnoitoare în conștiința acestora, perfecționarea funcționării instituțiilor democratice.

Dar integrarea socială activă a națiunii române și a naționalităților conlocuitoare în procesul dezvoltării societății sociale nu are nimic comun, așa cum subliniază în mod legitim autorul volumului pe care-l prezentăm, cu desfințarea naționalităților, a fizionomiei lor specifice. „Cind vorbim de integrarea naționalităților în țările noastre, împreună cu poporul român a vieții noi, sociale, nu înțelegem integrarea lor în națiunea română, ci integrarea în eforturile comune constructive, în patria comună. Integrarea naționalităților conlocuitoare în opera de construire a socialismului și comunismului nu afectează deci ființa lor națională, existența lor națională”. (295). Cu alte cuvinte integrarea naționalităților conlocuitoare în procesul general al dezvoltării sociale în patria comună nu echivalează în nici un fel cu asimilarea lor, cu omogenizarea națională a societății din țara noastră.

Dimpotrivă, așa cum relevă documentele partidului, progresul general al noii orînduirii în țara noastră este și va fi însotit de împlinirea în globalitatea formelor ei de manifestare a națiunii sociale române, dar și de aceea a naționalităților conlocuitoare sociale. În acest ultim plan o deosebită importanță are, ca urmare a particularităților naționalității, dezvoltarea culturii și conștiinței de sine a acesteia, care reprezintă trăsătura ei determinantă. De aici rezultă semnificația specială a valorizării culturii anterioare a naționalităților ca și stimularea creației spirituale noi, caracteristice epocii actuale pe care o parcurge România socialistă.

Existența unui patrimoniu comun de valori economice, sociale, istorice și culturale între națiunea română și naționalitățile conlocuitoare pune problema adîncirii cunoașterii lor reciproce, extinderii comunicării și împărtășirii lor. Ele sunt totodată mijloacele fertilității noilor relații naționale din țara noastră. Aceasta este o altă idee principală asupra căreia se opresc numeroase studii ale cărții lui Fazekas.

Într-o formulă succintă de caracterizare a cărții, se poate afirma despre ea că este o adeverărată confesiune de credință a autorului ei, patriotică și națională, care mărturisește adeziunea sa activă la politica partidului de făurire a socialismului, de realizare a unor noi relații naționale, voința sa constantă de a contribui la armonizarea națiunii române cu naționalitatea maghiară, cu celealte naționalități din țara noastră.

NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364–1377)*, Edit. militară, București, 1979, 164 p. +13 il.

Într-o colecție ale cărei apariții vor acoperi curind un deceniu, „Domnitori și voievozi” a Editurii militare, cunoscutul arheolog medieval dr. Nicolae Constantinescu oferă iubitorilor de istorie și specialiștilor monografia consacrată lui Vladislav I Vlaicu, mare voievod al Țării Românești. Sarcină deloc ușoară cătă vreme informația istorică asupra subiectului este mai mult decât săracă. De aici și atenția acordată de autor întregii istoriografii a problemei spre a putea discuta și îngloba propriile sale cercetări și reconstituiri rezultatele, dar mai ales ipotezele înaintașilor asupra epocii și omului. Sub acest raport de la istoricul austriac Alfons Huber, de la Lajos Thallóczy, Nicolae Iorga, Dimitre Onciu și Ilie Minea, iar dintr-o etapă mai recentă, Gheorghe Brățianu, pași înainte sau consolidarea celor vechi nu s-au realizat decât prin studiile Marii Holban, ale lui Emil Lăzărescu și Serban Papacostea¹.

Alături de demersul metodologic mai vechi al lui Radu Popa, de includere organică a contribuțiilor cercetării arheologice în reconstituirea istorică — pentru societatea maramureșeană a veacului al XIV-lea² — se înscrise acum și lucrarea lui Nicolae Constantinescu. Metoda de abordare se îndrepărătește mai ales prin faptul că autorul este totodată și cel ce a reluat și cercetările arheologice ale Curții domnești de la Argeș³, complex arhitectonic intim legat de istoria primilor principi ai Țării Românești.

¹ Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Roul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în SMIM, I, 1956, p. 7–62 (mai departe Maria Holban, 1956); eadem, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Problema slăpînirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)*, în St–RI, XV, 2/1962, p. 315–347 (mai departe Maria Holban, 1962); Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească*, I, în Rsl, XI, 1965, p. 237–285; Serban Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în RRH, XVII, 3/1978, p. 389–407.

² Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

³ V. în urmă N. Constantinescu, *Curtea de Argeș – străveche patră voievodală după 1150*, în „Magazin istoric”, XII, 1/1978, p. 27–32. Autorul anunță (p. 14) o amplă lucrare monografică.

Expunerea istorică a monografiei este structurată pe șase capitoile, debutând cu clasică situație internațională („O privire în anii '60–'70 ai veacului al XIV-lea în Europa de sud-est”, p. 15–27), organizarea și evoluția internă („Terra Transalpina – Ungrovlahia sau Țara Românească”, p. 28–34) spre a analiza apoi viața politică românească sub domnia lui Vladislav I Vlaicu (p. 35–157) și a încheia cu rapidă creionare a personalității acestuia (p. 157–160). O bibliografie selectivă, ordonată, parțial, pe criteriul, discutabil, al ordinii de apariție (p. 161–163) încheie lucrarea.

Încadrarea domniei în contextul internațional îmbrăcă forma unui tur de orizont în jurul bazinului carpato-dunărean, depășind limitele Europei sud-estice către centrul continentalului⁴. Caracterizările marilor personalități ale vremii Carol I Robert, Louis I d'Anjou („ambicia nemăsurată unită cu trufia și, se pare⁵, o maladie incurabilă”, p. 18), Carol al IV-lea de Luxemburg („un zgârcit și un meschin”) sint pitorești iar judecarea domnilor se face pe temeiul atrăgătoarelor formulări ale lui Nicolae Iorga — anevoie de înteles corect, rupte din contextul concepției generale proprietății marelui istoric.

Cit privește situația sud-dunăreană ar trebui poate subliniată apariția „diarhiei” bulgare (către 1360), datorată mai puțin declinului forțelor administrative ale țarului Ivan Alexandru (p. 21) cit afirmării particularismelor ținutului Vidinului, produs al masivelor populații românești timoceene⁶, a celei sîrbești din Kraina și coloraturii cumane.

Tabloul istoric al țărilor române vecine principatului lui Vladislav I prezintă fără îndoială, un interes deosebit. Autorul desprinde din evoluția politică a Transilvaniei, totuși subordonată mai mult decât înainte noii monarhii angevine, predominanța familiei voievoiale Lackfy (descendenții unui Lață) și programul religios de prozelitism catolic al regelui Louis I d'Anjou, aplicat din 1365–1366.

⁴ Regatul Ungariei fiind un conglomerat statal estic al ariei central europene.

⁵ Îndoiala asupra leprei de care suferea Ludovic I d'Anjou este exclusă.

⁶ V. Nicoară Beldiceanu, *La région de Timok-Morava dans les documents de Mehmed II et Selim I, „Revue des études roumaines”*, III–V, 1957, p. 111–129.

Aici interpretarea este prudentă față de tendința actuală de desfișare a unei politici transilvane anti-românești a suveranului angevin⁷. Reazimul documentar, redus, este reprezentat în primul rînd de diploma regelui Louis I al Ungariei din 28 iulie 1366 pentru reprimarea, prin grija nobiliilor, a diverselor făcători de rele din Transilvania, de orice nație dar mai ales români⁸.

Ceretată mai îndeaproape diploma regală relevă o stare excepțională existentă în Transilvania față de care reacționează suveranul angevin. Nobili și ne-nobili români sau alogenii par a fi fost amestecați în anarhia voievodatului silind pe rege să stabilească măsuri de rapidă judecată și pedeapsă a tulburătorilor, măsuri aplicabile prin apelul la nobili mea credincioasă monarchiei. Diploma angevină precizează, între altele, statutul categoriilor sociale transilvane: echivalența între starea nobiliară și aceea a cnezilor confirmați prin scrisori regale („ubi unusquisque Kenezus, per nostras litteras regales in Suo Kenezatu roboratus, pro uno vero nobili acceptetur”⁹). Împreună cu suita de documente contemporane referitoare la procesele de deposedare a cnezilor din Banat¹⁰, cu ordinul regal pentru aducerea, fără vreo pagubă sau tulburare, a tuturor preoților slavi sau schismatici din comitatele de Kö și Caraș spre a fi înfrântați magistrului Benedict Himfy și fratelui său (act dat de rege la Lipova, de Sfîntul Ilie, 1366¹¹) diploma trebuie, cu probabilitate, pusă în legătură cu situația politico-militară din anii 1365–1369 ai stării de război între regatul Ungariei, țaratul de Vidin și Țara Românească. Se conturează astfel un întreg context politico-militar esențial pentru înțelegerea evoluției Țării Românești sub Vladislav I Vlaicu din anii 1365–1369, în conexiune cu politica religioasă-națională – pe termen lung – a regelui Louis I d’Anjou. Așadar efervescența transilvană, mai ales românească, și de la Dunărea bănățeană se subscrive unor evenimente subsumate crizei acute a anilor 1365–1369.

Cit privește cealaltă țară românească, Moldova, autorul împărtășește vechiul punct de vedere al istoriografiei românești referitor la cronologia domnilor¹² și se vede nevoit

⁷ Șerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 399–402.

⁸ *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 120.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361–1378)*, în SMIM, V, 1962, p. 57–131.

¹¹ *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 120.

¹² Cf. Ștefan S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în AIA-Iași, X, 1973.

să renunțe la vreo corelare a evoluției acestui principat cu aceea a Țării Românești, problemă asupra căreia se va reveni mai jos. Conspectul de istorie al „Despotatului Dobrogei” (? – S.I.) a cărei prezentare este plasată, în economia capitolului, între țărătele bulgare și Imperiul bizantin (p. 22–24) ridică o serie de probleme încă neclasate referitoare la întinderea principatului condus de Dobrotiță¹³, la etapele politicii sale și desigur la însuși numele Dobrogei¹⁴.

Scurtul capitol al evoluției organizării statale între Carpați și Dunăre (p. 28–34) premergător analizei politicii interne a lui Vladislav I Vlaicu, prilejuiește autorului o succintă expunere a concepției sale referitoare la cristalizarea statală românească. Potrivit lui Nicolae Constantinescu, către mijlocul secolului al XIII-lea amintitul teritoriu era „presărat” cu țări, „formațiuni cneziale și voievodale”, „întemeiate pe obști sătești”, „ce prefigurau (...) viitorul organism statal, îndeosebi prin puterea lor armată” (p. 28). La nivelul evoluției feudalismului românesc în veacul al XIII-lea conceperea apariției statului doar odată cu întemeierea Țării Românești pare oarecum subapreciativă. Aceasta cu atât mai mult cu cât se acceptă existența „pe la 1277” a unui voievodat al Olteniei, cu o politică externă determinată și a unuia al Argeșului. Se poate conchide prin relativul truism că nu întinderea teritorială determină aprecierea gradului de evoluție statală ci organizarea internă; astfel că, în posida extremită sărăcii a izvoarelor, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea cele două voievodate românești din dreapta și de la stînga Oltului nu mai erau „formațiuni politice primare” ci state¹⁵. Și în acest capitol trebuie exprimată prevenția față de cîteva chestiuni încă nerezolvate: sensul acțiunii voievodului Țării Lythua din primii ani (1272–1276) ai domniei regelui Ladislau al IV-lea Cumanul¹⁶ și direcția unificării politice a Țării Românești, complicată prin controversata tradiție istorică, după care Basarabii sunt totuși olteni și tot ei succed voievodului de la Argeș întemeind dinastia¹⁷.

¹³ Este preferabilă forma *Dobrotiță* mai apropiată de aceea a surselor contemporane.

¹⁴ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935, p. 81.

¹⁵ S. Iosipescu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)*, în RI, XXXII, 10/1978, p. 1961.

¹⁶ O tentativă de unificare pornită de la vest de Olt este discutabilă.

¹⁷ Gheorghe I. Brătianu, *Traditia istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 107.

Departă însă de a sublinia astfel o scădere datorată autorului, totul reflectă în fapt starea actuală a cercetării. Același lucru se poate spune și despre imprejurările de politică generală care ar fi fost favorabile întemeierii Țării Românești, (p. 30), ceva mai bine cunoscute, și care l-au determinat pe Petre P. Panaiteescu (1967) să deplineze începutul domniei lui Basarab I către 1324, vremuri concretizate de reputatul medievist printr-o temporară eclipsă a statului bulgar la moartea lui Teodor Sventislav (1322) și o scădere a influenței tătare la Dunărea de Jos¹⁸.

Introducerea în discuție a contribuțiilor noii cercetări arheologice de la Curtea de Argeș — pentru elucidarea perioadelor de evoluție ale voievodatului de la Argeș — curtea voievodală de la finele secolului al XII-lea, „ctitoria religioasă” (?! — S.I.) în stil bizantin de pe la 1200¹⁹, noua reședință clădită în jurul anului 1340 de către Basarab I (p. 29) — marchează în definitiv încă o fază de distanțare față de tradiția istorică consنمnătă de istoriografia română din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În final încheierea referitoare la frontierele Țării Românești („hotarele au fost dintr-un inceput stabile”, p. 33) — reflectând adoptarea pozițiilor mai vechi ale lui Petre P. Panaiteescu și definitive ale lui C. G. Giurescu, — se impune a fi supusă cauțiunii²⁰, ea vine în contradicție cu propriile afirmații ale autorului („creația de stat, de caracter feudal desigur — nu a fost deci nici spontane și nici nu a urmat un curs lin, adică fără oprelisti, ea s-a desăvîrșit pe tot parcursul veacului al XIV-lea (...)”, p. 30).

Analiza domniei lui Vladislav I debutează cu un masiv capitol închinat politicii sale interne (p. 35—90), primele pagini fiind închinate familiei Basarabilor și înrădirilor lor. Autorul acceptă existența căsătoriei dintre Ladislau de Opole (Oppeln) cu o Elisabeta care ar fi fost sora lui Vladislav-Vlaicu, fiica marelui-voievod Nicolae Alexandru și a doamnei Clara, afirmată de pe temelul unei notițe din statutele capitulului orădean publicate de Vinczé Bunyitay (1886)²¹ și din păcate

¹⁸ P. P. Panaiteescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 304—314.

¹⁹ Argumentare arheologică posibilă să ilustreze tradiția întemeierii la 1215!

²⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 169—170, 209—210; G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les principautés roumaines au XIVe siècle*, în AR. BSH, XXVIII¹, 1947, p. 87—88.

²¹ Vinczé Bunyitay, *A váradi Kálaplan legrégebbi Statumai* (Statutele capitulului orădean), I, Nagyvárad, 1886, p. 73—74.

neverificată pînă astăzi, în pofida injoncțiunilor Mariei Holban²², cu toată însemnatatea sa pentru corecta punere în ecuație a factorilor de decizie politică de la cîrma regatului Ungariei, precum era Piastul Ladislau de Opole.

De cel mai mare interes este reluarea (p. 35—37) problemei celebrului mormînt de la Argeș; în această privință dr. Nicolae Constantinescu se pronunță transât: scheletul descoperit în sarcofagul cu numărul 10 (al cercetării lui Virgil Drăghiceanu din 1920) aparține lui Vladislav I Vlaicu; tot el este reprezentat în tabloul votiv de pe peretele vestic al naosului și în Deisis-ul din pronaos al aceleiași biserici Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeș.

Dintru început trebuie remarcat faptul că sarcofagul conținând scheletul cu minunata paftă a fost găsit în anul 1920 acoperit „cu un mare capac de piatră”, peste care fusese aşternut un strat de bolovani gros de 0,25 m²³. Capacul nu avea nici o inscripție și mormîntul nr. 10 a fost atribuit de descoperitor lui Radu vodă Negru. Mai mult, în mormîntul nr. 9 alături de resturile osteologice provenind de la două schelete s-au recoltat fragmentele unei lespezi funerare cu inscripția posibil întregibilă: [ε] Α [α] Η ΛΑΚ [ε] Η Χ[...]²⁴ numele probabil al personajului îngropat aici și care nu ar fi altul decit marele voievod Vladislav I²⁵.

Întîmplarea neprofanării mormîntului nr. 10 pare să se fi datorat inexistenței la suprafața solului a oricărui semn distinctiv ce ar fi atras atenția asupra locului. *Toate acestea fac îndoilenică identificarea scheletului cu paftă din sarcofag (nr. 10) cu Vladislav I Vlaicu*; inclin să atribui acestuia mormîntul din centrul bisericii domnești (nr. 8 sau 9)²⁶.

Cit privește tabloul votiv din naos, „refăcut în maniera decadentă din veacul trecut” (p. 36) (!? — S.I.), surmontat de o inscripție extrem de controversată mai ales în ultimii

²² Maria Holban, 1956, p. 33.

²³ Virgil Drăghiceanu, în *Curtea domnească din Argeș*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923, p. 44, 138.

²⁴ *Ibidem*, p. 43 (fig. 32), 44 (fig. 33).

²⁵ *Ibidem*, p. 44.

²⁶ În privința resturilor osteologice experțiza profesorului Francisc Iosif Rainer a stabilit că în mormîntul nr. 8 craniul descoperit a aparținut unui bărbat de 30—40 de ani iar la nr. 9 altuia trecut de 40 ani (*Curtea domnească din Argeș*, în loc. cit., p. 156—160, fig. 169, 171); lui Vladislav I s-ar putea atribui acesta din urmă.

ani²⁷, el reprezenta, după mărturiile tuturor cărora li s-a părut, au voit și creadă sau chiar au citit, pe Radu voievod și pe doamna sa Ana. De altfel a două versiuni a pomelnicului mănăstirii Cimpulungului din 1711 atestă căsătoria marelui voievod Radu cu doamna Ana²⁸. Nu începe însă îndoiașă că identificarea ridică problema stăpinirii Vidinului de către marele voievod Radu I și care sursele cunoscute astăzi nu sunt capabile să o explice în chip satisfăcător.

Cercetarea titlului voievodal, se concentrează asupra atributului *Ware-voievod* (p. 38–45), purtat în mod evident de cel de-al treilea dintre Basarabi și provenind din chipul cum s-a produs unificarea Țării Românești. Pentru perioada domniei lui Vladislav I ceea ce trebuie poate subliniat este formula **AUTHENTHIS KAI AUTOCRATHOR**, din inscripția ferecăturii icoanei Sf. Atanasie de la țăvra cea Mare athonită²⁹, de bună seamă, îșea cum sugera N. Iorga³⁰, de influență bizantină. Tentante speculații recente³¹ au propus descifrarea aici a idealului imperial bizantin al monarhiei române, a principatului heridional carpato-dunărean, idee ce necesita o suplimentară analiză, lipsită însă de surse suficiente și consistente.

Altă formă a titlului domnesc, demnă și ea de o deosebită atenție este aceea relevată de diploma lui Vladislav I pentru magistrul Ladislau, ruda sa de singe, din 15 iulie 1372, Argeș: „Ladislau, voivoda Transalpinus, banus de Zerinto et dux nove plantacionis terre Fugaras”³². Dacă asupra implicațiilor

²⁷ Carmen Laura Dumitrescu, *Le voivode donateur de la fresque de Saint Nicolae Domneș (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle*, în RESEE, XVII/3/1979, p. 541–558 și replica Mariei Holban *Peut-il être question d'une seconde occupation roumaine de Vidin par Radu Ier, suivant de près celle de Vladislav Ier (Vlaicou) de l'année 1369?*, în RESEE, XVIII, 3/1980, p. 443–457.

²⁸ Virgil Drăghiceanu, în loc. cit., p. 25 (după ms. 3 722 de la BAR). Doamna Calinichia, mama lui Mircea cel Bătrân, poate fi o altă soție a voievodului Radu I.

²⁹ Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, ed. 2-a, București, 1937, p. 40, 48; P. S. Năsturel, *Aux origines des relations roumaino-athoniotes: l'icône de Saint-Athanase de Lavra du voivode Vladislav*, în *Actes du VIe Congrès d'Etudes byzantines, Paris – 1948*, II, Paris, 1951, p. 307–314.

³⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 240.

³¹ Studii ale lui Val. Al. Georgescu, D. Năstase, Virgil Cândea, P. S. Năsturel și Răzvan Theodorescu.

³² DRH. D, I, p. 103.

politice se va reveni mai jos, în privința traducerii (p. 40) este preferabilă pentru precizie, cu tot arhaismul de limbaj, aceea de mult dată de Gheorghe Șincai: „*Ladislav, voevodul Terci Muntești, banu de Zevrin și duxul Implitărei ceii noao din Teara Făgărașului*”³³ (subl. S.I.).

Prezentarea vieții economice (p. 45–52) este dominată de spinoasa divergență relativă la ponderea ramurilor agricole și creșterea animalelor. Cîndindu-se, spre combatere, opinia lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu, intemeiată pe statistică ale dărilor, – potrivit căreia plugăritul ocupa locul patru între veniturile fiscului domnesc, – autorul conchide cu aprecierea „caracterului mixt” al economiei Țării Românești în secolul al XIV-lea, „îmbinarea armonioasă” a ramurilor (p. 47), ce ar fi dovedită de izvoare, inclusiv arheologice – din păcate neindicăte.

Prin aplicarea metodei de încadrare a rezultatelor cercetării arheologice în reconstituirea trecutului, cu prilejul analizei sistemului monetar introdus de Vladislav I Vlaicu, după tipul foarte răspândit al grosilor venețieni, Nicolae Constantinescu relevă descoreirea în săpăturile sale de la Curtea de Argeș a temelilor bănăriei domnești, prevăzută cu un cuptor de cărămidă și creuzete pentru metalul topit (p. 54).

Subsumând unui paragraf intitulat „Administrația” (p. 54–61) organizarea internă de stat autorul însăși sează sintetic concluziile, în fond divergente, ale lui P. P. Panaitescu, Barbu Câmpina, C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, Maria Ilolban și H. H. Stahl. Includerea într-un document domnesc, chiar dacă redactat de cancelaria angevină – actul lui Vladislav I din 20 ianuarie 1368³⁴ – a ofițerilor principelui român „comites, castellani, iudices, tributarii” nu conduce neapărat la concluzia inexistenței acestora în Tara Românească (p. 55) ci doar redarea în traducere latină a titlurilor respectivilor dregători³⁵.

Un spațiu îndreptățit de larg (p. 61–69) se acordă vieții religioase a Țării Românești sub Vladislav I, mai bine cunoscută atât sub raportul surselor cit și al istoriografiei³⁶.

³³ Gheorghe Șincai, *Opere*, ed. Florea Fugariu, vol. I, București, 1967, p. 518; ³⁴ Sergiu Iosipescu, op. cit., în loc. cit., p. 961–1 962.

³⁵ DRH. D, I, p. 86–88.

³⁶ Castelanul era desigur echivalent cu pîrcălabul; comitele putea fi al vreunei din comunitățile saxonе din Tara Românească, v. și piatra tombală al comitelui Laurencius de Cîmpulung, A.D. 1 300.

³⁷ Studiu esențial rămîne acela al lui Emîl Lăzărescu (v.n. 1).

Accentul este pus pe confruntarea între ortodoxie și catolicism, cu grave implicații internaționale. Trebuie remarcat însă că împăratul Ioan al V-lea Paleologul (1341–1346, 1354–1376, 1379–1391), fiul Annei de Savoia, nu făcea atât un act de umilință recunoscind unirea bisericilor (p. 63) cit indeplinea programul politic al partidelor bizantine, reprezentată strălucit de Demetrios Cydones³⁷, ce vedea în sprințul occidental singura cale de stăviliere a invaziei otomane.

Interpretarea cercetărilor arheologice reluate de autor la biserică Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș îngăduie să se afirme construirea actualului edificiu peste ruinele altuia de la începutul secolului al XIII-lea³⁸. Cite despre atribuirea ctitoririi actualei biserici domnești lui Vladislav I, anilor 1365–1369 (p. 68–69), argumentele aduse în anul 1978 de Carmen-Laura Dumitrescu³⁹ par să infirme această teză, acordind edificiului o vechime cu aproape două decenii mai mare.

Potrivit specificului colecției, Nicolae Constantinescu a acordat organizării și artei militare românești a epocii un spațiu însemnat în economia lucrării (p. 69–90), cu toată insuficiența izvoarelor. De aici folosirea și a unor surse fizice (Miron Costin, p. 88), precum și a lucrărilor generale datorate lui A. D. Xenopol, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga⁴⁰, P. P. Panaiteescu, Nicolae Stoicescu, Dinu C. Giurescu, surprinzător, nu însă și a cărții fundamentale a generalului Radu R. Rosetti⁴¹.

Însușirea constatării lui Ioan Bogdan, a inexistenței titlului volevodal la conducătorii de stat sud-dunăreni (p. 72), nu anulează posibilitatea împrumutului de către români de la slavii nordici, nord-estici, la care se atestă în mod sigur titulatura.

Se poate subscrive însă deplin la precizarea dr. Nicolae Constantinescu relativă la caracterul nepermanent al oastei țării (p. 73),

³⁷ Fapt subliniat în istoriografia română recentă de dr. Șerban Papacostea.

³⁸ Argumentul este datarea prin moneda împăratului Alexios I Angelos (1195–1203), v. N. Constantinescu, op. cit., în loc. cit., p. 29.

³⁹ Carmen Laura Dumitrescu, op. cit., în loc. cit., p. 542–544.

⁴⁰ Citata *Istorie militară a românilor* de la p. 71 are titlul *Istoria armatei românești*, ed. 1, vol. I, Vălenii de Munte, 1910, vol. II, București, 1919; ed. 2-a, București, 1929–1930; o selecție de extrase București, 1970 (Editura militară).

⁴¹ General Radu R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, București, 1947.

decurgind din țesături specifice organizării medievale. Echivalenta steagurilor (banderia) menționate în vremea lui Vladislav I cu „cete boierești” (p. 74), pusă în circulație în istoriografia română a deceniului săse al secolului al XII-lea, rămîne încă nesprînjinită documentar. Îă fel și încercarea de acreditate a unui raport favorabil pedestrimi față de cavalerie în compoziția ostirii (p. 76–77)⁴². Despre cetățile Țării Românești în vremea domniei lui Vladislav I Vlaicu, cărora autorul le atribuie și rolul de „centre administrative-militare penite să țină în fru masa supușilor din jurul lor” (p. 79)⁴³ – concluzia desprinsă din lectura paginilor cărții (p. 79–81) ar fi că documentar și arheologic se cunoaște îgur una – Severinul, alta doar după nuncă dar cu localizare discutabilă – Cetatea Rimbovîtei, în fine, una existentă dar cu un rol neștiut – Poienarii și alta incertă – Tarnu⁴⁴. Egalitatea propusă între termenul de prisăci indagine și fortalicia, toate dusemnind fortificații pasagere (p. 81) nu convinge întrucât lat. mediev. fortalicium este generic pentru orice fel de fortificații⁴⁵, iar prisăcile/indagine fiind oricum semi-permanente dacă nu permanente.

Pașagraful închinat strategiei și tacticii (p. 88–90) reflectă înțelegerea epocii de către autor.

★

Aproape jumătate din cartea dr. N. Constantinescu (p. 91–152) se constituie

⁴² Ideea puternic înrădăcinată în concepția noastră istoriografică provine din confuza între dispozitivele de luptă și cele de mîră (cind evident oastea încăleca spre a se deploa rapid). În atribuirea unei pretinse superiorități pedestrimi, treceindu-se cu vedere la existența unor tactici diferite pentru folosirea celor două arme. Un raport inuabil – bazat pe o vizionare sociologică statică (boierul-cavaler; țărănu-pedestră) semn de protocromism, nu poate să fi existat în condițiile unor lupte purtate pe teren atât de variat.

⁴³ Mai însemnată mi se pare încadrarea militară a acestora, organizarea lor ostăsească în jurul acestor nuclee fortificate (v. Sergiu Iosipescu, Victor Eskenasy, *Schisă a structurilor militare medievale din țările române*, în „File din istoria militară a poporului român”, IV, 1977, p. 55).

⁴⁴ V. și Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți și curți domnești din Țara Românească în secolele XIII–XV (rezumatul tezei de doctorat)*, București, 1977.

⁴⁵ Altfel spus arhidiacaconul Ioan Totsolymosi, autorul cronicii domniei lui Ludovic I d'Anjou și povestitorul războiului româno-ungar din 1368–1369, nu știa ce tip de fortificații erau construite pe Ialomița.

într-o reconstituire a politicii externe și militare a domniei lui Vladislav I. Începuturile sunt puse sub semnul a ceea ce autorul numește „pretextul cruciaidei antiotomane” (p. 91). Chiar dacă sensul cruciaidei nu mai era în secolul al XIV-lea același cu al veacului al XI-lea, încercarea unei coordonări politico-militare antiotomane în anii 1364–1369 nu poate fi negată⁴⁶.

Adaptator al cruciaidei la rațiunea de stat, a sa, Ludovic I d'Anjou a proclamat la 5 ianuarie 1365 războiul împotriva recent instalatului (16 noiembrie 1364) domn autocrat al Țării Românești Vladislav I. Cauza abaterii acestui război asupra țaratului de Vidin rămâne mai departe explicată prin exclusiva decizie a regelui Ungariei (p. 97–98). De acord cu încheierile propuse încă de mult de Maria Holban (1956), dr. Nicolae Constantinescu înălță, ca și reputata medievistă, orice mărturie a unei eventuale înțelegeri între regele Ludovic I și marele voievod român în anii 1365–1368 (p. 95–103). Argumentele contrarii tezei susținute astăzi de amintiții autori sunt următoarele. Într-o poruncă a regelui Ungariei aflat la 10 octombrie 1366 la Orșova, către vicevoievodul Transilvaniei, Vladislav I este numit „voievodul nostru transalpin”; mai mult, este vorba de o delimitare a moșilor Săcel și Orlat „hotărnicindu-se dinspre pământurile aflătoare sub voievodatul domnului Vladislav”⁴⁷. Așa cum a arătat Ioan Moga diploma regală atestă stăpînirea marelui voievod al Țării Românești pe versantul nordic al Carpaților meridionali⁴⁸, a cărei consințire astfel, printr-un act al lui Ludovic I d'Anjou, pare incompatibilă cu o perioadă de ruptură între cei doi suverani. Apoi hotărnicia se și efectua pașnic, la 20 noiembrie 1366, de către reprezentanții capitulului din Alba Iulia, veniți la fața locului, punându-se cuvenitele semne către „pământul sau ținuturile măritului bărbat, domnul Vladislav, voievodul Țării Românești”⁴⁹. Calificativele date marelui voievod român de către capitulul bisericii transilvane într-o scrisoare adresată însuși regelui Ludovic I, par totuși incompatibile

cu inițidelitatea de atunci a lui Vladislav I Vlaicu față de monarhul angevin⁵⁰.

La 20 ianuarie 1368 un trimis al lui Ludovic I d'Anjou, magistrul Dimitrie zis Lepes, se afla la curtea domnului român pentru reglementarea Comerçului brașovenilor în Tara Românească, ajungindu-se la un acord scris, dat în numele lui „Vladislav, din mila lui Dumnezeu și a maiestății regestii voievod al Țării Românești și ban de Severin”⁵¹. Dacă domnul român acceptase formula dintii, și regele Ungariei admitea chiar *de jure* stăpînirea efectivă a lui Vladislav I asupra banațului Severinului.

Urma în primăvara aceluiași an, 1368, solia lui Nicolae, fiul lui Grigore, comite de Hevesujvár, trimis de regele Ludovic I la domnul român pentru a stabili măsurile comune de sprijinire a garnizoanelor angévine de la Vidin și Belogradčik (Fejervár), din banatul Bulgariei atacat de fortele țaratului de la Tîrnovo⁵². În luna iulie 1368 succesul soliei ungare la curtea română părea asigurat, atât regele Ludovic I cît și Petru Hirny, banul Bulgariei vidinene, sperind într-un apropiat ajutor cu provizii și trupe acordat de Vladislav I⁵³.

Insistența prezentării acestor surse nu este lipsită de folos pentru a dovedi slabele temeriuri de interpretare a perioadei 1365–1368 drept una de dăinuire a rupturii între monarhia angevină și Tara Românească. Respingerea posibilității unei înțelegeri între marele voievod Vladislav I și regele Ludovic I în anul 1365 contrazice litera și spiritul actelor invocate, transformă întreaga desfășurare a evenimentelor pînă la 1368 într-un *puzzle* insolabil.

Dacă totuși nu este imposibil să se înțeleagă ce s-a petrecut între 5 ianuarie 1365, — cind suveranul Ungariei lansa manifestul războinic împotriva Țării Românești — și mai-junie același an — returnarea și succesorul expediției regale angevine în țaratul de la Vidin — în schimb rămîne neexplicată evoluția ulterioară a evenimentelor. Mai precis între 17 iulie 1368 — dată la care regele

⁴⁶ V. N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. I. Gotha, 1908, p. 215–235.

⁴⁷ DRH. D, I, p. 83–84.

⁴⁸ Ioan Moga, „Marginea”. *Ducatul Amlașului și scaunul Săliștii*, în Ioan Moga, *Scrisori istorice*, ediție Mihail Dan, Aurel Răduțiu, Cluj, 1973, p. 56–62, 71, 77–81.

⁴⁹ DRH. D, I, p. 84–86.

⁵⁰ De altfel scrisoarea capitului cu „măritul bărbat, domnul Vladislav...” a fost inclusă în chiar diploma regelui Ludovic I din 2 ianuarie 1367 (în Arh. națională maghiară, Dl. 5.505, v. indicația arheografică din DRH. D, I, p. 85).

⁵¹ DRH. D, I, p. 87.

⁵² Ibidem, p. 88–89.

⁵³ Ibidem, p. 90–91, 93–95. În privința acestui din urmă document datarea 17 octombrie 1368 propusă în „Századok”, 1900, p. 605–606, însușită de editorii lui DRH. D, I, nu poate fi acceptată; se impune aceea a Mariei Holban, 1956, p. 34: 4 iulie 1368.

sconta încă pe sprijinul principelui Vladislav I pentru aprovizionarea Vidinului — și 14 septembrie 1368 — cînd capitul de Cenad amîna o cercetare de hotare „din pricina plecării oștirii de acum a aceluia domn al nostru, pornită împotriva voievodului Vlaicu”⁵⁴.

Conchizind asupra situației teritoriale a Țării Românești în preajma declansării războiului, dr. Nicolae Constantinescu afirmă împotriva opiniei Marii Holban⁵⁵, că Vladislav I Vlaicu stăpinea în anul 1368 atît banatul Severinului cit și Amlașul și Făgărășul (p. 107). Cauza războiului ar fi fost, potrivit autorului (p. 109–110) refuzul marelui voievod al Țării Românești de a da ajutor militar regelui Ungariei pentru menținerea banatului Bulgariei vidinene. Dacă lucrurile ar sta astfel, fiind vorba în concepția angevină de nerespectarea obligației de auxilium, trebuie presupus că regele Ludovic I considerase anterior pe domnul român drept credincios al său. Aceasta și explică pașnică stăpiniere a Făgărășului, Amlașului, înainte de războiul ungaro-român izbucnit în toamna lui 1368.

Relatarea desfășurării conflictului (p. 111–116) este firesc tributară principalului izvor, cronică lui Ioan de Tirnavă, amendată de observațiile critice ale Marii Holban. Anume, în principal, suprimarea pasajului final al cronicii referitor la succesorul traversării Dunării de către oastea angevină și ocuparea Severinului, atribuit unei confruntări ulterioare româno-ungare⁵⁶.

Infringerea categorică a oștirii voievodului Transilvaniei, Nicolae Lackfy, datată de autor „în principal” în luna noiembrie 1368, a fost urmată de intervenția lui Vladislav I în banatul ungar al Bulgariei (p. 116–120: „Eliberarea și stăpinirea Vidinului (1369)”). De la mențiunea Cronicii francescane ce atestă prezența în orașul Vidin, la 12 februarie 1369, a marelui voievod al Țării Românești se ajunge la afirmarea transferului de autoritate — de la Angevini la Basarabi — asupra întregului ținut, asertiune justificată prin amintita inscripție din biserică Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeș (p. 119). Comparată cu diplomele angevine de stăpinire asupra „cetății și districtului Vidin”, inscripția este considerată a avea un sens clar. Singura chestiune rămasă însă este aceea a extinderii și duratei reale a stăpinirii lui Vladislav I Vlaicu la sud de Dunăre, pentru a justifica marcarea evenimentului printr-o inscripție de acest gen. Dar dacă durata aproximativă a dominației române la Vidin se poate

încadra limitelor: post decembrie 1368 — la 4 ale lunii regele Ludovic I absolvea de orice răspundere pe castelanii de Vidin, Lagan și Belogradčik dacă sub imperiul nevoii ar fi fost siliți să cedeze pozițiile — și ante august 1369, cînd acordul de restabilire a țarului Sracimîr era pe cale să se materializeze; în schimb aria controlată de marele voievod Vladislav I este dificil de precizat. Dacă s-ar accepta narățiunea evenimentelor după compilația cronicărească a lui Mauro Orbini, atunci, după ocuparea Vidinului trupele lui Vladislav I au fost imobilizate în fața Laganului și Belogradčikului⁵⁷. De asemenea pare că nici toate fortificațiile Vidinului nu au fost luate, ballistaril genovezilor menținându-le, poate sub însuși banul Petru Hirsky⁵⁸. Ulterior raportul general de forțe, iminența atacului bulgaro-turc împotriva zonei Vidinului, au determinat acordul politic româno-angevin. Oricum, dacă s-ar admite stabilirea controlului românesc asupra întregului țarat de la Vidin, atunci se poate conchide că *inscripția și eventuala întraga decorație interioară à fresco din biserică Sfântul Nicolae domnesc a fost încheiată în intervalul post decembrie 1368 – ante august 1369*. Si aceasta ar putea fi partea de citorie ce-i revine lui Vladislav I Vlaicu.

Deosebit de importantă este explicația dată de autor reglementării politice a conflictului româno-ungar din 1368/1369: ea s-ar datora necesităților rezistenței comune în fața atacului forțelor țarului de Tirnovo și ale turcilor, atac plasat „posibil chiar înainte de 24 iunie 1369” (p. 120). Temeul documentar, acordarea dreptului de paloș fraților Hirsky pe moșiiile lor bănățene, nu pare totuși îndeajuns de convingător. Același lucru se poate spune și despre o ipotecă înlocuire, prin vînătoare a lui Vlaicu vodă, a chezașilor restaurării țarului Sracimîr, cneazul Dragaș Dejanović de Velbjud cu Dobrotiță (p. 122).

Un ultim interval cronologic, al anilor 1370–1376, este înfățișat de monografia domniei lui Vladislav I Vlaicu sub titlu „Pe culmile puterii” (p. 126–152). În privința celor două probleme puse mai înții în discuție aici, aceea a raporturilor dintre domnia de la Argeș și statutul politic al cetății Dirstorului cit și a stăpinirii Basarabilor la Chilia (p. 127–132, 135–141) ele se reduc în fond la determinarea frontierelor răsăritene a Țării Românești. Chestiunea nu poate fi rezolvată transânt cu sursele cunoscute astăzi și nici suplinită prin ipoteze, oricără de ingenioase și de atrăgătoare⁵⁹.

⁵⁴ DRH. D., I, p. 91–92.

⁵⁵ Maria Holban, 1956, p. 22–23; cf. Sergiu Iosipescu, op. cit., în loc. cit., p. 1967–1974.

⁵⁶ Maria Holban, 1956, p. 42.

⁵⁷ Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 470.

⁵⁸ DRH. D., I, p. 95.

⁵⁹ V. supra n. 20 despre „culuoarul angevin” de la est de Ialomița.

Confruntărilor cu otomanii li se consacră un loc propriu (p. 132–135) și în economia acestui subcapitol, propunându-se o cronologie și o interpretare aparte a surselor astăzi cunoscute. Spre deosebire de Maria Holban, dr. Nicolae Constantinescu socoate că mențiunea diplomei lui Vladislav I pentru magistrul Ladislau de Dopca (15 iulie 1372, Argeș), referitoare la luptele oștirii Țării Românești „împotriva necredincioșilor turci și a împăratului de la Tîrnovo” se poate subsuma acelorași acțiuni militare, dateate de autor în 1369, posibil înainte de 24 iunie (p. 120, 132). Totodată este afirmată participarea oastei lui Vladislav vodă la bătălia cu otomanii de la Črnomen/Çirmen, din noaptea de 25/26 septembrie 1371. Afirmația este susținută în chip ingenios prin combinarea știrilor din cronicile otomane despre bătălia zisă de la Sirp-sindigi (Sîrbul zdrobit) pusă de acestea sub anul 1364/1365 – și scrisoarea papei Grigore al XI-lea către Ludovic I d'Anjou, de la idele lui noiembrie 1372, în care deplină gea mareea victorie obținută de turci împotriva unor potențăi și popoare din părțile Greciei, „Valahiei” și regatului Serbiei (p. 134). Ulteriorale arătări sau aluzii ale unor documente despre o înțelegere sau conlucrare a lui Vladislav I cu turci sunt respinse de autor, și privite drept tentative de discreditare a principelui român în ochii regelui Ungariei (p. 135).

Întreaga interpretare a raporturilor româno-turce și româno-otomane ale acestei perioade este fără îndoială extrem de fragilă din pricina sărăciei informației. De aici explicația abundență a punctelor de vedere, adesea diametral opuse, din istoriografia mai veche și actuală. Prima cionuire între români nord-dunăreni și turci este plasată în intervalul 1367–1370⁶⁰. Din succesiunea evenimentelor narativiști lui Mauro Orbini, analizată de N. Iorga⁶¹, s-a conchis că luptele între români și turci au avut loc *după reinstalarea farului Sracimir la Vidin* și anume în noiembrie – decembrie 1369⁶². La o situație incordată între Țara Românească și țarul de Tîrnovo și auxiliarii săi turci este posibil să facă aluzie o scrisoare a papei Urban al V-lea către Vladislav I din aprilie 1370⁶³. Este de crezut că însemnarea principelui român despre expe-

⁶⁰ C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, pl. 26; N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 243.

⁶¹ N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. LXII a Prefetei.

⁶² Barbu Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, ed. Damaschin Mioc, Eugen Stănescu, București, 1973, p. 206, n. 75.

⁶³ *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 159.

diția oștirii sale împotriva turcilor și a țarului de Tîrnovo, *in Bulgaria („contra torcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria”*⁶⁴), inclusă în diploma pentru Ladislau de Dopca din iulie 1372, să se refere la o campanie posterioară anului 1369, aşa cum sugera de altfel Maria Holban. Este oare aceasta dovada participării românești la celebra bătălie de la Kermyanon/Çirmen din septembrie 1371? Înclin să cred astfel, prezența lui Ladislau de Dopca, un transilvan, potrivindu-se cu mențiunea cronicărească otomană referitoare și la o participare ungără la bătălie. Mult mai puțin posibilă este argumentarea participării românești prin pasajul scriitorii papei Grigore al XI-lea către regele Ungariei, din 1372, amintind victoria otomană „contra nonnullos magnates et populos partium Grecie, Walachie et regni Rascie”⁶⁵. Ea se referă cu siguranță la bătălia de pe Maritza din septembrie 1371, dar „Walachia” pomenită în document este cel mai probabil *Valahia thesaliană*.

Cîteva aspecte trebuie subliniate aici cu stăruință: o bună parte din invazile musulmane din anii 1362–1376 în Balcania au fost întreprinse din inițiative turcești *neotomane* – cazul auxiliariilor țarului de Tîrnovo în 1368–1371 – și un rol istoric se impune a fi rezervat în aceste evenimente românilor balcanici (vlahi)⁶⁶. Disocierea între mențiunile izvoarelor referitoare la otomani și alți turci anatoliensi, la români nord și cei sud-dunăreni, este imperios necesară pentru înțelegerea evoluției istorice balcanice din a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Dacă pentru împrejurările românești ale domniei lui Vladislav I Vlaicu în anii 1364–1372 izvoarele îngăduie o oarecare reconstituire plauzibilă, după 1372 totul pare cuprins într-un con de umbră. Cele cîteva știri indirecte, curajoasele emendații la texte ambigui ale unor cronicăi, par, mai degrabă, lumini amăgiitoare în beznă.

Din 1371/1372 o stare de încordare începusese să-și facă loc în relațiile dintre Țara Românească și regatul Ungariei conducind la războiul din 1375/1376 a căruia mișă ar fi fost Severinul și „districtul din jurul cetății” (p. 143–153). Etapele procesului ar fi fost: lucrările de fortificare la Orșova (1371/1372) – oprirea importului de sare din Țara Românească (martie 1373), efervescenta cnezilor români din Banat și fuga unor dregători ai lui Vladislav vodă la curtea angevină (ianuarie 1374).

⁶⁴ DRH. D, I, p. 103.

⁶⁵ *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 194.

⁶⁶ Sint constatăriile școlii turcologice de la Paris, „Südost-Forschungen”, XXXV, 1976, p. 12–13.

rie 1373 — iulie 1374), zvonul despre o anată a principelui român cu turci (iulie 1374), pregătiri ungare în Banat (4 octombrie 1374), și, în sfîrșit, războiul, datat iarna/primăvara anului 1376 (p. 152).

Desfășurarea și rezultatul acestui război ungaro-român se bazează pe combinarea, propusă de Maria Holban⁶⁷, între ultimul pasaj al cronicii lui Ioan de Tîrnave — despre războiul din 1368/1369 — și apariția unui Johannes Treutel, ban de Severin, pomenit într-o diplomă a regelui Ludovic I, dată la Vyšegrad la 19 iunie 1376. Reconstituirea propusă nu explică însă cum și de ce atacul ungar asupra Severinului s-a dat de peste Dunăre, deci din zona Clădovei și nu dinspre propugnacul fortificat acum al Orșovei, pe același mal al fluviului; de ce conducerea acțiunii a revenit lui Nicolae de Gara și nu „specialistului” în probleme bănățene Benedict Hymfy. Totodată faptul că banul de Severin, Ioan Treutel, este menționat singular, în corpul unui document și nu într-o listă finală de dregători ce întârlesc actul, pune sub semnul întrebării caracterul efectiv al funcției sale⁶⁸.

Singura probă, nu lipsită de ipotetic, a pier-

derii Severinului în iarna 1374/1375 ar rezulta din avatajurile păstoriei lui Nicodim la Vodița și a întemeierii Tismanei (Emil Lăzărescu, 1965)⁶⁹. Acceptarea ei avansează însă *datarea morții marelui voievod Vladislav I Vlaicu la finele anului 1374 sau începutul lui 1375* și plasează tentativa ungară asupra Severinului în imprejurările de obicei dificile ale succesiunii domnești în Țara Românească⁷⁰.

★

La capătul celor peste o sută șaizeci de pagini ale monografiei domniei lui Vladislav I Vlaicu, conștiințiosă trecere în revistă a unei perioade atât de greu cognoscibile, dincolo de oricare diversitate de interpretări și opini, se poate releva meritul autorului. Asemenei uneia din primele cărți ale colecției *Domni și voievozi* închinată întemeierii Moldovei, și lucrarea dr. Nicolae Constantinescu își împlinește misiunea fiind îndemn la discuții și cercetare pentru propășirea studiilor istorice românești.

Sergiu Iosipescu

⁶⁷ Maria Holban, 1956, p. 42, 55—56.

⁶⁸ Pentru distincție, capital: Maria Holban, 1962.

⁶⁹ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 267, 270—271, mai ales 273.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 273 și n. 5.

JACQUES RIDÉ, *L'image du german dans la pensée et la littérature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI-ème siècle (Contribution à l'étude de la genèse d'un mythe)*. Univ. de Paris IV, 1977. 3 vol., 698 p.

Teza lui Jacques Ridé *L'image du german...* prezintă o problemă deosebit de interesantă. În esență ea circumscrie originea și primele manifestări ale ideologilor naționaliste, „Mitul” naționalist, prin rețeaua motivărilor iraționale, prin dimensiunea „sacră” pe care o introduce în viața colectivă, debordează orizontul istoriei, fiind deosebit de important pentru explorarea unei sensibilități naționale, „geniul” profund al unei națiuni relevindu-se nu numai în istoria pe care o suportă, ci și în himerele pe care le secretă. Rolul imaginii naționale în comportamentul național, în influența afectivă asupra comunității politice este notabilă și în elaborarea ei trecutul joacă un rol de primă importanță, răspunzând nevoii de a stabili o filiație „liniștităore” între „acum” și „odinoară”. Maniera în care un popor își interprează istoria influențează determinant asupra conștiinței identității și originalității sale. Imaginea este în mod obiectiv victimă deformării produse de selecția operată de

amorul propriu național, selecția și celebrarea momentelor selectate mergind în sensul unei auto-idealizări retrospective. Cazul Germaniei este în acest sens particularmente instructiv. În creația imaginii naționale faptele vechilor germani ocupă un loc central—adevărată fixație ajunsă pînă la dezvoltările aberante ale pangermanismului și nazismului. Virulența ideologică a admirării germanilor față de vechii germani a atins proporții unei adevărate religii. Acest lucru trebuia explicitat. Autorul respinge ca insuficientă teza unui fond germanic viu cu o forță irezistibilă de determinare, rămas identic de-a lungul veacurilor, deoarece ea nu ține cont de prea evidentele rupturi și mutații petrecute de-a lungul acelorași veacuri. Nici ideea unei „religii de înlocuire” născute după atrofierea creștinismului în Germania nu se află într-o situație mai bună.

Cauzele reale sunt altele. Mai întîi valoarea emoțională însăși a antichității germane (pentru germani, firește), nevoia unei „identi-

ficări" mai puternice la germani din cauza evoluției istorice dificile, blocate și neterminate, condițiilor speciale în care s-a efectuat „resursarea" care coincide cu primele manifestări ale conștiinței naționale germane. Curiozitatea germanilor pentru vechii germani s-a născut într-o conjunctură istorică cu totul particulară, exaltarea trecutului nefiind desinteresată, având nenumărate caractere compensatorii. În măsura în care imaginea germanilor asupra vechilor germani s-a constituit pentru a satisface nevoia ca opunerea unui trecut însrumusat prezentului nesatisfăcător, ca alinierea elementelor trecutului la exigentele prezentului, sau oferirea ca paradigmă pentru generațiile viitoare a marilor fapte ale strămoșilor, se poate vorbi de o reprezentare mitică (în cazul de față sinonim cu himeră sau miraj). Acest mit al vechilor „germani" este rezultatul asociației realizate în conștiința germanilor între mai multe demersuri complementare. Întii o reprezentare idealizată a zonelor de umbără ale istoriei vechi, simplificată pînă la schematism, cristalizată în stereotipii, însă îmbogățită cu adasurile imaginării pentru a o dota cu o coerentă excedind informația literară, istoria germanilor devenind o adevarată „istorie-fictiune". Apoi o interpretare sau o justificare. „Germanul" (vechi) explică pe german (actual) servind la justificarea destinului său istoric. În fine reprezentarea va fi dotată cu o autoritate normativă și stimulantă, atât pentru trecut cît și pentru viitor. „Germanii" vor fi propusi ca model pentru contemporani. Imaginea lor va fi concepută ca o schemă dinamică sau un talisman destinat mobilizării energiilor colective în vederea perfecționării morale sau a acțiunii politice. Orice imagine mitică elaborată pornind de la istorie presupune o luare de poziție față de această istorie și cuprinde o „moralitate". Într-o astfel de perspectivă „mitul" apare adeptilor și propagatorilor săi ca un adevarat mai adevarat și mai înalt decit adevarat istoric brut.

De cînd încep germanii să se preocupă de trecutul lor? Autorul atrage atenția asupra dificultătilor de vocabular însele. Ce sunt „Germanii" mai întîi de toate? În sens restrîns ei sunt strămoșii nemîilor (vom folosi acest termen pentru a distinge pe germanii medievali și moderni de „germani" antici și de cei abstracți, în sensul în care francezii folosesc „allemand"; de altfel textul francez permite imediat distincția) locuitorii teritoriului cu granițe fluide care va forma Țările germane și apoi Germania. În timp ar desemna același popor pînă în secolul XI, perioadă în care sentimentul comunitar franc se estompează făcînd loc celor două entități: francezii și nemîii. Deci va trebui analizat felul în care și-au reprezentat nemîii pe germanii din tim-

pul migrațiilor și rolul lor în constituirea consecutivă a regatelor germanice pe ruinele fostului Imperiu Roman, pe germanii din epoca raporturilor cu Roma republicană și imperială („vechii germani"), pe germanii din preistorie și aici se ajunge la istoria fabuloasă. În sens larg germanii sunt apartinătorii familiei limbilor germanice, convingerea că există un „germanisches Familiengefühl" fiind un element deloc neglijabil în crearea imaginii „germanității". Aceste explicații sunt incomplete deoarece fac abstracție de rezonanța lor afectivă, neglijînd influența „germanității" asupra „alemanității". După această introducere teoretică autorul intră în detaliile problemei.

Primul capitol caută să explice de ce nemîii din Evul Mediu n-au exploatat cunoștințele pe care le posedau despre strămoșii lor din izvoarele ce le stăteau la îndemnă deși se refereau la trecutul lor glorios. Au existat cîteva obstacole majore în calea glorificării germanilor, pe lîngă lipsa unei conștiințe clare a unei continuități și din lipsa unor preocupări arheologice. Mai întîi particularismul „Stârmine"-lor, care au rămas multă vreme singurele comunități de referință, limba nejucînd un rol unificator, iar elitele fiind latinizate. Chiar noțiunea de *germani* dispare fiind înlocuită cu cea de *Alemanni* sau *Teutoni*. Apoi vizuirea creștină a istoriei în cadrul căreia istoria germanilor nu putea avea o valoare întrinsecă, nici semnificație proprie, nu era de natură să stîrnească un interes deosebit pentru o antichitate de altfel prea vag cunoscută. În fine existența Sfintului Imperiu și fascinația himerei romane, care a corespuns unei situații specifice a Germaniei, conferind-i toată originalitatea și care explică dezinteresul față de strămoșii „germani". Mîndria nemîilor de a fi succesorii Imperiului roman (a Imperiului cu un cuvînt) a fost prima formă în care s-a încarnat conștiința națională germană. Ei și-au pus problema cum a putut să treacă „Imperium" de la romani la germani și de ce „translatio imperii" s-a făcut în beneficiul lor și nu al altor neamuri, ducîndu-i la punerea problemei strămoșilor și la căutarea unei soluții susceptibile de a concilia cu amorul-proprietate etnic atît realitatea particularismelor cît și optica romano-creștină.

Din aceste motive genealogiile „Stârmine"-lor caută să urce pînă la strămoși biblici și nici unii autohtoni. Originea biblică era un semn de predestinare, și interesul pentru trecutul germanilor nu depășește momentul considerat ca fiind cel mai semnificativ al creștinării.

Capitolul II va atinge problema nașterii conștiinței naționale germane, în perioada

de la moartea lui Frederic al II-lea pînă la domnia lui Maximilian (1250–1493), acesta din urmă fiind un „mecenat” al studiilor istorice, cu precisa adresă a justificării atât a domniei sale cit și a dreptului său la succesiunea împăraților romani. Două cauze au deșteptat interesul nemților pentru ei însăși: criza Imperiului (a *Sfintului Imperiu*) și redescoperirea scrierilor lui Tacit. Imperiul germanic era amenințat de trei mari pericole: papalitatea care se considera singurul disperator al Imperium-ului, regii Franței pretenitenți la titlul imperial, slăbiciunea însăși a Imperiului și dislocarea sa. Consecințele acestei crize sunt o secularizare a instituției imperiale, tendința de identificare a Imperiului cu Germania propriu-zisă, persistența himerei universaliste care-i va face pe germani să evocă mereu măreția Imperiului și a dreptului lor privilegiat de a fi singurii deținători ai acestuia, caracterul hibrid al naționalismului german la origini, amestec de sentiment național, amor-proprietate etnic și fantasme ecumenice. Toate scrierile reflectă neliniștea dislocării, sunt îndreptate împotriva posibilității transferului demnității imperiale la francezi și sint, totodată, pledoarii în favoarea răsiniunii istorice a germanilor ca singură nație abilitată cu garantarea existenței și durabilității Imperiului ca substrat al însăși Ordinii Lumii. Se poate sesiza în aceste scrieri dorința de a identifica pe franci cu nemții și de a stabili această filiație în favoarea lor și nu a francezilor. Se desprinde și intenția de a stabili o caracterologie națională, nemții sesizându-se în alteritate, căreia îi dau un conținut negativ, virtuțile germanilor fiind opusul viciilor „velșe” (italiene în special).

Capitolul III subliniază rolul Italiei și al redescoperirii operei lui Tacit asupra formării imaginii „germanului”. Un rol deosebit l-a jucat totalul dispreț al umaniștilor italieni față de „tedeschi” barbari, nespălați, lacomi, brutali, bețivi etc. și mai ales incapabili de nobilele activități ale spiritului. Reacția umaniștilor nemți s-a străduit să arate că viciile sunt fie nedrepte, fie virtuți pe care o voință sistematică de denigrare le prezenta defavorabil, iar pe de altă parte căuta să arate că germanii nu mai erau de mult barbari. Nu le scăpa faptul că morga italienilor se sprijinea și pe vechiul primat al civilizației lor, trebuia deci să dovedească și pentru germani un trecut comparabil. Afirmarea continuității germanice oferea și avantajul de a putea nega italienilor rolul de profesori și de a afirma autonomia culturii germane. În acest sens redescoperirea operelor lui Tacit, mai ales firește „Germania” a avut un rol uriaș. Mărturia sa pica tocmai la ţanc în polemică unamiștilor. Interesant este că unul dintre promotorii cultului antichității germane

nice a fost Enea Silvio Piccolomini prin discursul său de la Frankfurt din 1454, în care exalta marile virtuți și fapte ale strămoșilor. El urmărea mobilizarea principilor germani în contra turcilor, ca și în 1471 Gian Antonio Campano, care într-un discurs similar ținut la Ratisbona insistă asupra permanenței fondului de virtuți ancestrale, propunind chiar pe vechii germani ca normă, ceea ce nu-l impiedica să facă remarci injurioase la adresa germanilor contemporani. Nemții vor vedea aici încă o dovadă a „duplicitatii” velse, dar germanofobia însăși a lui Campano le apără ca o recomandăție pentru „Discurs”.

Apostolul Renașterii naționale germane a fost „arhumanistul” Konrad Celtis, operei și ideilor căruia îi este afectat tot capitolul IV. Tipul perfect al umanistului, dar și de un patriotism exaltat, nu vedea ajungea la paritate cu Italia dect în reabilitarea națiunii germane injust disprejurită. De aici marele său proiect al unei „Germania illustrata”. Vede tot interesul lui Tacit, publicând în 1500 o ediție la Viena. Preocuparea sa principală era reabilitarea germanilor antici în contra lui Piccolomini, precum și dovedirea continuității între vechii germani și nemți. El „imbogățește” istoria vechilor germani cu date neverificate ca inițierea druidică primită de germani, folosirea scrierii grecești (ratașarea la Grecia a jucat un mare rol ulterior, oferind numeroase avantaje – independență față de Roma, grad cultural superior Romei etc.). Audiența de care s-au bucurat teoriile lui Celtis a fost considerabilă, aportul lui la crearea mitului germanic fiind extrem de important, deoarece este primul care se ridică la vizionarea unei nații germane omogene, toate leitmotivele patriotismului german fiind prefigurate la el. Ca poet a contribuit și la crearea climatului de romanticism care a învăluit reîntoarcerea la sursele istoriei naționale.

Capitolul V se ocupă de nașterea istoriografiei naționale și de utilizarea „germanilor” în opera umaniștilor nemți, urmărind inflexiunile specifice ale istoriografiei umaniste în Germania. Mai întii atitudinea lor față de izvoarele străine, ei neputindu-se debarasa de ideea că grecii sau românii au travestit intenționat realitatea atunci cînd vorbeau de germani, că au distrus intenționat izvoarele. Ei nu se sfîresc să invoke orice izvor în care germanii să vorbî și de bine. În al doilea rînd valorizarea Evului Mediu, absolut necesară pentru demonstrarea continuității. Viziunea continuității Imperiului va determina structura și natura cronicilor orientînd alegerea modelelor. Cronicile vor păstra cadrele istoriei universale ajungind astfel la o „istorie universală naționalistă”. În fine altă caracteristică a umaniștilor este moralismul.

Preocuparea pentru exhortația morală și va împiedica, la fel ca celelalte tendințe, să facă pasul către o istoriografie cu adeverat critică. Restul capitolului, foarte dens, cu date bogate, se ocupă de detalierea concretă a travaliului umaniștilor germani pe tărîmul istoriografiei.

Capitolul VI urmărește pătrunderea „germanilor” în literatură evidențiind rolul deosebit al cavalerului-scriitor Ulrich von Hutten. Antiromânist, antităillian și antivelș (anti-francez) virulent va desfășura o activitate polemică cu mari repercușiuni. El dovedește o mare stăpinire în inventarea și minuirea metodelor de condiționare psihologică: repetiția obsedantă, simplificarea, opozițiile transante, ecuațiile tendențioase (ex. german = frugalitate = moralitate = libertate străin = lux — depravare = tiranie) subordonate antitezei centrale „germanitate-romanitate”. Imaginea Germaniei vechi va fi utilizată ca mijloc de agitație și pamflet politic.

Totuși locul germanilor ar fi rămas destul de mic dacă nu s-ar fi detașat figura lui Arminius. Capitolul VII urmărește nașterea cultului săn în care același Ulrich von Hutten a jucat un rol determinant prin dialogul său „Arminius” — continuare și „completare” a „Dialogului morților” al lui Lucian. Acest dialog amorsează o antiteză ideologică și o doctrină a precelenței germanilor pe toate planurile.

Interesant este că Reforma a fost mult mai puțin interesată de antichitățile germanice. Luther însuși, deși mindru de germanitatea lui și profund atașat națiunii sale nu a cedat tentației de a erija națiunea într-un absolut, rămânind mult mai atașat vizuinii medievale creștine. El considera chiar că succesorul legitim al Imperiului era Bizanțul, papii păcălindu-i pe nemți prin transferul titlului imperial care de altfel le-a adus numai necazuri. „Imperiul” germanic nu este, pentru Luther, continuatorul Imperiului roman. El condamnă explicit răzoanele de agresiune, deci nu subscrive unei idei scumpe umaniștilor, valoarea militară excepțională a germanilor ca justificare intrinsecă a dreptului lor la imperiul universal, aducând și argumentul, cu adeverat moral, că victoria nu sanctifică automat cauza învingătorului (nu este de mirare că Luther a putut să considerat un „retrograd”). Reformații vor privi chiar cu oarecare suspiciune naționalismul zgromotos care se naștea, întindându-i amenințările îndepărtate și temindu-se că Germania să nu alibă soarta Izraelului amăgit și el de visuri de suprematie. La toți reformații creștinismul și civilizația (de origine „mediteraneană”) rămân criteriile supreme. Capitolul VIII studiază poziția Reformei față de „Germani”.

Puteam trece peste Capitolul IX, care se ocupă de cițiva epigoni relativ neînsemnați,

pentru a trece la capitolul X, capitol sintetic deoarece alcătuiește inventarul principalelor componente ale mitului germanic, leitmotivele și stereotipele sale. De reținut din capul locului este că acest mit a apărut în cursul unui proces de „reabilitare” al germanilor în ochii românilor, proces în care a apărut necesitatea dovedirii egalității dintotdeauna a germanilor cu vecinii lor, ba chiar a superiorității lor. Trebuia deasemeni justificată posesiunea *de jure* a Imperiului. Pentru a aduce proba titlurilor suficiente și necesare, ca și a definitivității Translației, umaniștii nemți au construit o imagine a germanilor, dind soluții naționaliste celor trei întrebări: Cui s-a transferat Imperiul? În ce condiții? și de ce germanilor? Răspunsurile la prima întrebare erau efecte ale controversei asupra apartenenței etnice a lui Carol cel Mare, care trebuia „smuls” francezilor. Trebuia pusă în evidență existența unui stat german puternic, înainte de translatăie. Umaniștii nu s-au dat înapoi nici de la falsuri patriotice cum a fost faimosul „Hunibald” datorat lui Tritheimius. Umaniștii nu s-au sfătit să anexeze „germanității” pe împărații români tirzi, precum și mare parte din popoarele antichității: seiți, sarmați, cimerieni (aveau exemplul lui Iordanes). Pentru ei germanii au posedat imperiul de la origini, fiind un popor imperial tot de la origini, dar și perpetuu. Miturile autohtonității absolute, purității rasiale, limbii germane ca limbă primitivă și „adamică” vor constitui nucleul în jurul căruia se vor dezvolta temele majore ale naționalismului german, prefigurind indogermanismul de tristă amintire. Aceste teme sunt încă latente, umaniștii preferind, pentru a justifica necesitatea transferării Imperiului către germani, argumentele invincibilității lor militare și a precelenței lor morale și fizice, subliniind cu complezență toate laudele aduse germanilor în orice fel de scrieri și căutând să transforme în virtuți vicile de care îi acuzau alții.

Concluziile vor face un bilanț. Mitul germanilor a servit la început științei istorice, dar apoi o va bloca. Apoi schițează rezumativ caracteristicile imaginii „germanului”: coerentă, simplă, antitetică, artificială, univocă (pentru că esențial pozitivă), stabilă. Este schițată și soarta ulterioară a acestui mit prin Leibnitz, Fichte, mitul scandinav, mitul omului natural (identificat cu Homo teutonicus), reacția antinapoleoniană, științele preistorice, lingvistica, „Germanenforschung”, toate convergind către crearea „germanității” opusă „romanității” și „slavismului” și către erijarea ei în principiu explicativ atât în istorie cât și în politică. Inutil să amintim efectele nefaste ale acestui „principiu” substituit Providenței și devenit explicație totală și totalitară.

Sunt de reținut explicațiile tenacității acestui mit. Ea se explică prin raporturile pe care germanii le-au întreținut cu propria lor istorie: descoperirea strămoșilor într-o conjunctură istorică fără echivalent, posesiunea Imperiului, dar nu și unui stat național, nașterea sentimentului național într-o epocă nefavorabilă cristalizării unui patriotism concret, fără mișcare politică favorizând orientarea conștiinței colective către o auto-reprezentare morală pe bază de amintiri pretins istorice, lipsa unui arsenal de imagini istorice susceptibile să hrănescă apetitul colectiv de

demnitate, condițiile împiedicind găsirea lor în imediat, inadecvarea la revoluția industrială prea rapidă a celui de al II-lea Reich, succesele Angliei și Statelor Unite. Propriu germanomaniei însă este faptul că întreimea nostalgia unui trecut situat la mijloc între istorie și legendă.

Cartea se recomandă de la sine prin însăși tema abordată. Analiza întreprinsă de autor este extrem de riguroasă și de serioasă înțințifică.

Vlad Protopopescu

ULUĞ İĞDEMİR *Atatürk'ün yaşamı* (Viața lui Atatürk) <vol. > 1. Cilt 1881—1918..., Edit. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, XI + 197 p. + 1 portret + XXVIII fig. pl. fasc.

La 19 mai 1981 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea proeminentei figuri istorice M. Kemal *Atatürk*, fondatorul Turciei moderne.

Cartea pe care o recenzăm a fost publicată recent de Societatea de istorie turcă în vederea întîmpinării acestui mare eveniment istoric atât pentru poporul turc cât și pentru alte popoare prietene. Autorul ei, Uluğ İğdemir, director general al Societății turce de istorie, aniversat în 1979 (mart. 31) pentru împlinirea vîrstei de 80 de ani¹, este unul dintre istoricii turci care, alături de Afet Inan, Hikmet Bayur, E. Z. Karal, F. R. Unat (m. 1964) etc., s-a ocupat mai îndeaproape cu epoca și figura lui M. K. Atatürk, cu reformele sale sociale, politice și administrative. Aici, nu putem amânta decit: *Atatürk 1880—1938* (Ankara, 1939); „Povestire privind luptele de la Anafartalar” (Ankara, 1962)²; Mustafa Kemal, „Raport despre luptele de la Ariburnu” (Ankara, 1968)³. În aceste două lucrări, editate de Uluğ İğdemir, se descrie

apărarea eroică a Strîmtorilor (Bosforul și Dardanele), organizată de colonelul Mustafa Kemal (abr. = M.K.) împotriva forțelor invadatoare anglo-franceze, între 25 apr. — oct. 1915. În legătură cu aceste evenimente istorice amintim și articolele marelui istoric român Nicolae Iorga, *Dardanele Amintiri istorice*⁴ și *Ultima glorie a Osmanlîilor*⁵. Din activitatea lui Uluğ İğdemir mai semnalăm și „Documente privind neînțelegerea iscată între Atatürk și mareșalul Falkenhayn în timpul războiului mondial” (Ankara, 1969)⁶; *Sivas Kongresi* — „Congresul din Sivas” (Ankara, 1969)⁷, vechiul Sebastos din Anatolia, unde s-a hotărît lupta pentru eliberarea și independența națională a Turciei, iar președinte al congresului a fost ales M. K. (4 sept. 1919). Tot sub semnatûra lui Uluğ İğdemir au mai apărut *Atatürk ve Anzaklar* — „Atatürk and the Anzaks” (Ankara, 1978); „Anzacii și strădania istorică a lui Atatürk” (Ankara, 1979)⁸ etc. În colaborare cu istoricii F. R. Unat și E. Z. Karal, Uluğ İğdemir a publicat articole documentate, veritabile studii despre *Atatürk*, apărute în „Encyclop-

¹ Cf. Belleten, t. XLIII, nr. 170 (Ankara, 1979), p. 251—256 + 3 fig.; pe copertă și foia de titlu în turcă și franceză: „Ce numéro du Belleten est dédié à Uluğ İğdemir pour célébrer le 80e Anniversaire de sa naissance” (Semnează art. Prof. Dr. E. Z. Karal și Prof. dr. Afet Inan).

² M. K. Atatürk, *Anafartalar Muharebatina ait tarihçe*, Yay. (ed.): Uluğ İğdemir, Ankara, 1962 „T. T. K. Basımevi”, XXV + 88 p.

³ Idem, *Ariburnu Muharebeleri raporu*, Yay. Uluğ İğdemir, Ankara, 1968, „T. T. K. Basımevi”, VIII + 200 p.

⁴ București, 1915, 29 p. și în „Analele Acad. Rom.”. Seria a II-a, XXXVII, 1915, p. 1—29.

⁵ În: „Neamul Românesc”, București, 1917, nr. 62.

⁶ *Birinci Dünya savaşında Atatürk'le Mareşal Falkenhayn arasında gikan anlaşma zıtlaşması dair yeni belgeler*, în „Belleten” t. XXXIII, nr. 132 (Ankara, 1969), p. 503—515.

⁷ Ankara, 1969, „T. K. Kurumu Basım evi” (Yayın. Seri 10, XVI).

⁸ *Anzaklar ve Atatürk'ün tarihsel davranışları*, „Millet 15 Nisan 1978”.

dia islamică" (versiune turcă)⁹ și în „Encyclopedia turcă”¹⁰, care au devenit adevărate monografii, intitulate tot *Atatürk*, în versiune franceză¹¹ și engleză¹². Nu este cazul să mai insistăm asupra activității lui Uluğ İğdemir care privește istoria modernă și contemporană a Turciei, în general, și personalitatea lui M. K. Atatürk în special¹³.

Revenind la cuprinsul ultimei opere a lui Uluğ İğdemir (p. V–VI), cu „Un cuvînt înainte” (p. VII), reținem că publicarea volumului al II-lea (1918–1938) a fost încredințată prof. E. Z. Karal, președintele Societății de istorie turcă, tot în vederea evenimentului – 100 de ani de la nașterea lui Atatürk. *Bibliyografa*, dată la început (p. IX–X), este redusă la vreo 30 de titluri, unele de importanță subsidiară. Dacă ne gîndim la bibliografia întocmită de Muzaffer Gökmân despre *Atatürk și reformele sale* (Istanbul, 1968–1974, 2 vol.), recenzată în coloanele acestei reviste¹⁴, însumind 7 050 de titluri, fără a fi exhaustivă, putem afirma că bibliografia din volumul recenzat este mai puțin decât selectivă. În schimb, lucrarea este fundamentală, în bună parte, pe documente inedite. Cu toate acesta, chiar în bibliografia selectivă puteau figura unele opere cu titluri semnificative în care este vorba și de marele om de stat *Atatürk*, de ex. R. K. Peters, *Histoire des Turcs. De l'Empire à la démocratie* (Payot, 1966), cu un portret ilustrativ al lui Atatürk pe copertă; G. Lewis, *La Turquie, le déclin de l'Empire (les réformes d'Atatürk) la République moderne* (Paris, 1968); Bernard Lewis, *Nașterea Turciei moderne* (în engleză și cu trad. turcă Ankara-1970)¹⁵; Arnold J. Toynbee, *Renașterea unui stat: Turcia* (Istanbul, 1971)¹⁶ cu o copertă foarte ilustrativă

⁹ „İslâm Ansiklopedisi” t. I, Cüz (fasc.) 10 (Istanbul, 1949), p. 719–807 + 3 fig. pl.

¹⁰ Cf. „Türk Ansiklopedisi” (sub voce)...

¹¹ *Atatürk. „Commission Nationale Turque pour l'Unesco”*, 1963, 255 p. + 14 fig.

¹² *Atatürk. „Turkish National Commission for Unesco”* (Ankara), 1963, 232 p. + 14 fig.

¹³ Cf. „Belleten” nr. 170 (1979), p. 254 + 3 portrete (Uluğ İğdemir) și opera recenzată (1980), p. 197 etc.

¹⁴ *Atatürk ve devrimleri tarihi Bibliyografyası* — Bibliography of the History of Atatürk and his Reforms”, Millî Eğitimi, İstanbul 1968, 1968, 2 vol., recenz. în „Revista de istorie” t. 29, nr. 4 (1976), p. 630–635 (de Mihail Guboglu).

¹⁵ *Modern Türkiye’nin doğuşu*, T. T. K. Basın evi, Ankara, 1970, p. 239–320 (Kemalist..., *Atatürk*).

¹⁶ *Türkiye Bir Devletin yeniden Doğuşu. Türkçesi* (trad. turcă): Kasım Yargıcı (İstanbul, 1971), cap. V *Mustafa Kemal*, p. 97–110 etc.

cu Atatürk, cap. V *Mustafa Kemal* (p. 97–114) etc.; Faruk Göventürk *Devlet Adame—Omule de stat: Atatürk...* (Istanbul-1973); *100 Büyük Türk* — „100 de turci mari” (Istanbul, 1973), cu Atatürk în frunte; Karel Pravek, *Kemal Atatürk* (Praha: „Svoboda”, 1967, 174 p.)¹⁷; J.-P. Garnier, *La fin de l'Empire ottoman du Sultan Rouge à Mustafa Kemal* (Paris, 1973). Din „Comunicările primului simpozion internațional. Reformele lui Atatürk” (10–14 dec. 1973, Istanbul)¹⁸ se putea folosi și menționa pentru perioada respectivă: Dr. Hans-Jürgen Kornrumpf, *Mustafa Kemal in Mazedonien (1881–1911). Gedanken zu seiner Biographie*¹⁹; Prof. Dr. Serif Mardin, *Atatürk, Union and Progress and the Bureaucracy in the Period of Abdülhamid the Second*²⁰; F. Güventürk, *The Commander Qualities of Atatürk*²¹ etc. Din lucrările apărute în țara noastră merită să fie semnalate M. A. Ecrem (*Ekrem*), *Atatürk și autorul Turciei moderne* (București, 1969); idem, *Mustafa Kemal Atatürk în opinia publică românească*²²; Petre Ghiață, *Atatürk* (București, 1975, ed. a II-a) etc.

Conținutul variat, bogat și interesant al cărții recenzente, privit în ansamblu, constituie o foarte amănunțită și documentată descriere a vieții și faptelor lui Atatürk de la naștere pînă pe la finele anului 1918. Povestirea evenimentelor (p. 3–160), în ordinea dezlaînuirii lor cronologice, este fundamentată pe un număr impresionant de izvoare istorice de mîna însîși, în frunte cu memoriile și mărturîile lui Atatürk, îndeosebi pe corespondența acestuia din perioada prielnului război mondial și pe un mânunchi de documente inedite achiziționate în ultimii ani pentru arhiva Societății de istorie turcă (Ankara). Titlurile capitolelor și fragmentelor mai importante, indicate marginal cu albine, înclesesc lectura și urmărirea textului în sine. Pe baza lor, cercetatorul poate avea diagrama întregii lucrări. După text urmează notele (*Dip notları*, p. 161–166), unele destul de întinse. În vederea facilității folosirii acestei lucrări, cele 64 de note puteau fi publicate în subsolul paginilor respective. Urmează un Indice

¹⁷ Recenzat în rev. „Étude Balkanique”, V, 1 (Sofia, 1969), p. 122.

¹⁸ *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simposiumu Bildirileri* (10–14 Aralık 1973), İstanbul — 1975, XV + 665 p. + 1 fig.

¹⁹ *Mustafa Kemal Makedonya'da (1881–1911) Biyografyası hakkında bazı Düşüneler...*, *ibid.*, p. 35–51.

²⁰ *Atatürk, Bürokrasi ve „Rasyonellik”...*, *ibid.*, p. 52–62.

²¹ İstanbul, 1973, 217 p.

²² Cf. „Revista de istorie” t. 27, nr. 4 (1974), p. 597–603.

general (*Genel dizi*, p. 166—175), bine întocmit, care ajută la utilizarea lucrării. Vocabularul (*Sözlük*, p. 177—196), cu explicarea termenilor arhaici, este bine venit, deoarece în Turcia vechea terminologie otomană nu mai este înțeleasă de generațiile tinere. Vocabularul putea fi așezat mai bine înaintea Indicului și după notele explicative.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie bogăția materialului ilustrativ (I + XVIII pl.) din anexă. Acesta reprezintă diverse scene din viața familiară și militară a lui Atatürk, casa din Salonic cu figurile părinților săi, la începutul volumului fiind și o fotografie în culori a lui Atatürk din 1937. Majoritatea fotocopilor din anexă arată pe Atatürk în uniformă militară, printre camarazii săi, pe diverse fronturi de luptă. O fotografie îl arată ca atașat militar la Sofia (1913—1914). Sint cit se poate de interesante și cele cîteva facsimile otomane (1912—1913) și indeosebi scrisoarea, în germană, a maresalului Liman von Sanders, din 17. VII. 1931 (= 1915), adresată lui Enver pașa, vice-comandant al armatei otomane. În această scrisoare se descriu, în trei pagini, patriotismul, eroismul și spiritul de jertfă ale colonelului M. K. la apărarea Dardanelor. Din scrisoarea lui Liman pașa, comandanțul armatei la apărarea Strîmtorilor, rezultă că M. K. era nu numai un talent ostășesc de valoare, ci și un adevarat geniu militar, de care ambicioșul Enver pașa nu prea a fost incințat. Una din fotografii îl reprezintă pe M. K. la tratament medical, fie la Viena fie la Karlsbad, unul din facsimile (în germană), înregistrarea sa la poliția din Karlsbad. În această fotografie apare civil.

Din cuprinsul cărții este de reținut că, tatăl lui M. K., Ali Riza efendi, fusese ofițer într-un detașament (*tatbur*) de miliție națională din Salonic (1875—1876), deci înainte de războiul ruso-româno-turc din 1877—1878; apoi, deveniț funcționar la vama orașului și negustor de cherestea. Mama sa, o femeie virtuoasă *Zübeyde Hanım*, aparținea unei familii cunoscute, Hagi Sof, din Macedonia. După mărturia mamei sale el s-a născut „într-o primăvară” din 1881, iar data de 19 mai ar fi fost preferată de Atatürk, în nov. 1936, probabil ca amintire pentru debarcarea sa la Samsun, începutul luptei pentru independență națională. Rămas orfan în copilărie (la 7—8 ani), a fost crescut de mama sa și de unchiul său care dispunea de un mic cîftlic la țară. Deși mama sa ținea ca fiul său să îmbrățișeze cariera eclesiastică musulmană, tinărul Mustafa, care avea atunci 2—3 clase primare, atras de uniforma militară, a reușit (fără să știe mama) la examenul de admitere la gimnaziul militar din Salonic (1893). Fiind foarte bun la matematică, profesorul său,

numit tot Mustafa, l-a poreclit *Kemal* — „perfect”, nume cu care a intrat în istorie. Urmă apoi liceul militar din orașul Bitolia (Monastîr), din Macedonia, pe care îl termină cu succes (1899) și a fost repartizat să urmeze Școala de război (secția infanterie) din Istanbul. Apoi, cu gradul de „locotenent prim” se inscrie la Academia de război a Marei Stat Major (1902) de unde ieșe ofițer de Stat Major cu gradul de căpitan (5 oct. 1905). Fiind implicat într-o conpirație împotriva regimului dictatorial — hamidian, a fost descoperit, judecat și arestat pentru cîteva luni. În cele din urmă, a fost iertat, dar surghiunit să-și facă stagiu militar în cadrul unui escadron de cavalerie (nr. 30) din Siria (Aleppo-Damasc), sub comanda căpitanului Lütfi Bey. Călătoriile sale prin Siria și participarea sa la înăbușirea răscoalei durzilor din Havran și Kuneytara (Liban) au contribuit la maturizarea concepțiilor sale politice, dindu-și seama tot mai mult de putreziciunea regimului despotic-hamidian. Drept urmare, în oct. 1906, împreună cu Lütfi Bey, căpitanul Mühit, dr. Mahmud, revoluționarul condamnat, acum negustorul Mustafa din Damasc și M. K. au înființat asociația secretă „Patria și libertatea” (*Vatan ve Hüriyet*) având drept scop dărâmarea regimului hamidian. Ca membru fondator al acestei asociații subversive M. K. a reușit să plece clandestin, pentru patru luni, la Salonic, unde înființă o nouă asociație „Patria și libertatea”, socotind că va avea mai multă eficacitate în Macedonia decât în Siria. Întors la Iaffa, unde a fost ținut „prezent sau plecat la frontieră”, M. K. a fost avansat căpitan major (*Kıdemli*) și apoi reușește să se întoarcă la Monastîr, de unde obține permisiunea să meargă iarăși la Salonic, orașul său natal. Aici, cunoaște pe medicul Nazim efendi, venit de la Paris, care îl convinge să fuzioneze asociația sa (Patria și Libertatea) cu societatea „Uniune și progres”, înființată la 1888, care urmărea cam același scop. După scurt timp însă, are loc proclamarea „Constituției a 2-a (23 iul. 1908)²³ și răscoala din Tripolitania, unde a fost trimis și M. K. Apoi, a fost delegat de aici să participe la congresul societății „Uniune și progres”, dar între timp izbucni răscoala armatei din Macedonia, sub comanda maiorului Enver Bey, care în cîteva zile ocupă Istanbulul (11 mart 1909). A urmat detronarea sultanului... M. K. participă activ la evenimente plecind la Istanbul în calitate de șef de stat Major al armatei în deplasare.

Fiind decepționat de mișcarea „Junilor Turci” (*Jön Türkler*), M. K. se retrage din viața politică, consacrîndu-se carierei mili-

²³ Prima constituție otomană, atribuită lui Mithad pașa, datează din 1876.

tare, s-a ocupat serios cu instruirea companiei sale 38 infanterie din Salonic. Începînd din 1909 publică cîteva lucrări de teorie și tactică militară, în turcă, traduse și lucrarea generalului german Lietzmann (p. 17). Un moment important din viața militară a lui M. K. Ataturk este cunoștința sa cu mareșalul german von Goltz, angajat cu instruirea armatei otomane. Cu ocazia unor manevre din Macedonia, împotriva voinei Statului Major Otoman care susținea că „Noi nu-l învățăm pe von Goltz pașa, ci avem de învățat de la el”, M. K. vizitîndu-l la un hotel din Salonic reușî să-i strecoare un plan de manevre. Recunoscînd că planul este cit se poate de bun, îl felicită pentru cunoașterea temeinică a topografiei din Macedonia. Între timp deplasîndu-se în Albania cunoaște și pe viitorul mareșal Fevzi Çakmak, colaboratorul său de mai tîrziu, care îl ajută pentru o deplasare în Serbia. Un moment și mai important din viața lui M. K. constituie participarea sa la manevrele din Picardia (1910), sub conducerea generalului Foch, comandanțul forțelor aliate din primul război mondial. După încheierea acestora, cel care participă cu o critică serioasă asupra desfășurării lor a fost delegatul Turciei, căpitanul M. K. Un alt amânumit de reținut este că, cu ocazia călătoriei sale spre Franța, la trecerea graniței sirbești M. K. își arată disprețul pentru fes. La obiecția tovarășului său de drum, maiorul Selâhattin Bey că „sînt ba musulmani ba otomanii” îi răspunse răspicat „sîntem turci și nu se stie că sîntem de musulmani și otomanii”, ceea ce decepcționă inițial pe camaradul său. Mai tîrziu, se stie că, a înlocuit fesul și vechiul port otoman cu cel european. La întoarcerea sa din Franța, comandanțul armatei a 3-a din Macedonia nefind mulțumit de activitatea lui M. K., la Salonic, și spre a-l îndepărta din acest centru revoluționar, „cuib de rebeli”, îl numi într-un post de la președinția Mareiui Stat Major din Istanbul (13 sept. 1911). Dar, la vreo lună, Tripolitania fiind atacată de italieni, M. K. și alți ofițeri turci plecară voluntari spre Libia pentru a-și servi mai bine patria. Autorul U. İğdemir, bazat pe comunicarea lui Jacob Landau (prof. univ. Ierusalim), *Atatürk's Reforms in Turkey-Preliminary notes about their Impact on Some Other Countries in the Middle East*²⁴, reproducă și comentează părerile lui M. K. cu ocazia unei discuții cu ziaristul-ebraist Itamar-Ben-Avi din Ierusalim. Acesta se străduia cu publicarea unor texte ebraice. M. K. încercă să-l convingă că ar fi mult mai folositor pentru popoarele din Imperiul otoman,

din sud-estul european, să adopte alfabetul latin, introdus în România încă la 1864, ceea ce numitul ebraist îl acceptă numai teoretic. După părerea lui M. K. înlocuirea vechilor alfabeți arab, armean, ebraic, grec și slavon, folosite în Imperiul otoman, va servi ca puncte de legătură culturală între diverse popoare, va fi un fel de „Esperanto” (p. 25) pentru o mai bună înțelegere între popoare. Într-adevăr, după două decenii înlocui alfabetul arab-otoman în Turcia cu cel latin (1928), luînd ca bază alfabetul latin din România. După un popas la Ierusalim, în drum spre Tripolitania, M. K. a fost înălțat la rangul de maior (27 nov. 1911). În desfășurarea războiului din Tripolitania, M. K. deși s-a distins în luptele de la Tobruk și Bengazi (oct.-nov. 1912) aruncînd pe italieni în mare, totuși a fost nevoit să se întoarcă imediat din cauza războiului balcanic. La întoarcere, drumul fiind închis prin Siria a fost nevoit să se întoarcă prin Europa, via România, la Istanbul. Pe drum a fost cuprins de supărare că armata otomană a fost învinsă așa de ușor la Kumanova, orașul său natal — Salonic — a fost ocupat și bulgarii înaintaseră pînă la Ciatalgea. Deși a luat parte activă la încheierea războiului balcanic, detașamentul său cu baza la Bolayir a intrat primul în Adrianopol și a înaintat pînă la Marija (1913). Cu toate acestea, roadele victoriei au fost culese numai de Enver Bey, omul palatului, cu care M. K. are primele disensiuni în Tripolitania. Enver Bey spre a scăpa de acesta aranjă numirea sa ca atașat militar la Sofia, ceea ce era de fapt o nouă surgiunire pentru viitorul Ataturk. În această calitate M. K. primi sarcina de a supraveghea și a inspecta atașatele militare din Belgrad, Cetinia (Muntegru) și București. Mai aflare că la Sofia M. K. a fost înălțat la gradul de lt.-colonel „Kaymakam” (1 mart. 1914). După cîteva luni, la izbucnirea primului război mondial, M. K. își dă bine seama că va fi o încăierare de lungă durată și Turcia nu va putea să-și păstreze neutralitatea din cauza triumviratului (Enver, Cemâl și Talat pașa), oamenii Germaniei. Cu toată înaintarea vertiginoasă a germanilor „chiar pînă la Paris”, M. K. a fost foarte sceptic de la început că ei vor cîștiga războiul. În această privință se reproduce o scrisoare interesantă a lui M. K., datată din Sofia (aug. 1914), adresată prietenului său Tevfîk Rüştü Aras (p. 34), pe care autorul o comentează la justa ei valoare. O dată cu intrarea Turciei în război, M. K. scrie din Sofia comandanțului militar otoman că „Cea mai venerabilă și importantă datorie este să-ji slujești patria. În timp, ce camarazii mei de arme vor trece prin foc eu nu pot rămîne pasiv la Sofia” (p. 35). De aceea cere insistent să fie trimis în prima linie de război. La această cerere Ismail

²⁴ *Atatürk'ün Türkiyedeki Reformları — Bunların Ortadoğudaki Diğer Ülkeler üzerindeki Etkileri ile İlgili Notalar*, în I. Simposium... p. 566—577.

Hakki paşa îi comunică telegrafic că este numit la comanda diviziei (*Tümen*) a 19-a, să părăsească Sofia și să-și ia în primire misiunea. Întors la Istanbul, după un dialog cu Enver paşa vice-comandant al armatei, întors înfrint de pe frontul din Caucaz, și o vizită la Marele Stat Major nu reușește să afle unde era numita divizie. În cele din urmă astăzi că divizia a 19-a era la Rodosto (tc. *Tekirdağ*), în Tracia orientală, unde se prezenta la 2 febr. 1915. Aici astăzi că divizia este abia în formare și de aceea primă comanda companiei a 57-a cu misiunea să înainteze spre Maydos (25 febr. 1915) în vederea apărării Strimitorilor, unde se aştepta un atac din partea forțelor aliate. Între timp, primii din Istanbul cîteva companii (26, 27 etc.) pentru întărire. Comanda supremă a zonei Bosforul-Dardanele o avea mareșalul german Liman von Sanders sub comanda căruia trebuia să lupte și M. K. Bazindu-se pe memoriile și mărturiile lui Atatürk, autorul descrie amănunțit cum a fost întărită linia de apărare între limanul M. Egee, limanele Seddülbahir-Morto și țărmurile maritime dinspre Kabatepe. Aflăm că la 18 martie 1915 forțele otomane de luptă erau repartizate în trei grupe distincte: I. Diviziile 5 și 7 în zona Saros; II. Div. a 9-a în peninsula Galipol și III. Div. 3 și 11 în zona asiatică a Strimitorilor; o brigadă de cavalerie supraveghează regiunea nordică a golfului Saros. Divizia a 19-a, sub comanda lui M. K., era mai mult o rezervă a armatei pentru o eventuală apărare a imprejurimilor satului Bigalı (19 apr. 1915). Tot în lumina memoriilor lui Atatürk, U. İğdemir descrie amănunțit întărirea grabnică a localităților Ariburnu, Koncatepe, Conkbayır etc. deoarece în zona respectivă se auzise, în largul mării, unele detunături vagi de pe vase de războli (25 apr. 1915).

În continuare, U. İğdemir pe baza lucrării lui M. Kemal, *Istoria luptelor de la Anafartalar* descrie amănunțit desfășurarea acestor mari bătălii din regiunea respectivă (mai – iunie 1915). Cu această ocazie se reproduc și se comenteză o serie de documente inedite din care rezultă eroismul lui M. K. în comanda grupului militar de la Anafartalar (p. 46 – 73). În luptele crincene din regiunea localităților Ağıldere, Pilavdere, Laylatepe etc. o schijă de şrapnel nimeri în pieptul lui M. K. făcindu-i țindări ceasul și răinindu-l adinc în piept. Deși rănit, aproape epuizat, M. K. a continuat lupta să eroică pînă la ocuparea unui obiectiv militar important, între Conkbayır și partea apuseană a localității Şahinsirt, de unde au fost alungate forțele aliate. Mareșalul Liman von Sanders impresionat de patriotismul, eroismul și spiritul de jertfă ale lui M. K., înaintat la gradul de colonel, l-a calificat drept „un mare comandanț de

oaste”, dăruindu-i ca amintire ceasul cu emblema familiei sale, ceea ce impresiona mult pe apărătorul Dardanelelor.

Se arată că după înlăturarea primejdiei flotei aliate din zona Strimitorilor, comandanțul adjunct al armatei, Enver paşa, inspectă cele trei divizii de acolo, uitind însă să viziteze tocmai divizia lui M. K. acoperită de glorie (p. 74). Pe de o parte fiind rănit și epuizat în lupte, pe de alta fiind afectat de gestul lui Enver paşa, M. K. își prezinta demisia din armată. Cu această ocazie comandanțul Liman von Sanders adresindu-se lui Enver paşa printr-o scrisoare, la 30 oct. 1915, reproducă de autor, descrie în cuvinte patetice eroismul lui M. K., motivind că este rănit, epuizat fiind de cinci luni mereu în lupte crincene și opinează pentru aprobarea demisiiei sale. (p. 75). De asemenea, se reproduc și se comenteză scrisorile lui Enver paşa adresate lui Liman paşa și M. K. Bey, unde motivează că „n-a avut timp să-l viziteze”! (p. 76 – 77). Autorul mai arată că salvarea Strimitorilor de M. K. și oastea sa a impiedicat joncțiunea forțelor aliate cu cele ale Rusiei țariste. U. İğdemir arată că rușii, străpunseseră, între timp, frontul otoman din Caucaz, apărat de Enver paşa, cucerind orașele Erzerum, Muş și Bitlis (febr. 1916) etc. După reabilitare, M. K. este numit la comanda armatei a 5-a din Caucaz. Aici, în scurt timp, a reușit să recucerească localitățile menționate (aug.-oct. 1916). Deoarece frontul din Caucaz nu mai prezenta nici un pericol, din cauza situației din Rusia, comandanțul armatei otomane aprecind calitățile militare ale lui M. K. îl numi la comanda armatei a 7-a din Siria, unde frontul era foarte amenințat de forțele engleze. După o inspecție sumară, el socotă că frontul de aici era o fantomă, acuzindu-l pe comandanțul șef, mareșalul Falkenheyen că luni de zile n-a făcut nimic. Spre ilustrarea acestelui situații se reproduc o corespondență bogată între cei trei comandanți mari din 1916 – 1917: M. K., Falkenheyen și Enver paşa (p. 77 – 98). Convins de subrezenia frontului din Siria M. K. se retrage de la comanda armatei a 7-a, lăsind totul pe seama lui Falkenheyen. Aflăm, în continuare că după 31 oct. 1917, frontul sirian fiind atacat de puternice forțe engleze (cu 110 000 ostași, în timp ce turci aveau numai 36 000), Ierusalimul și Palestina au fost ușor ocupate. În față acestui eșec lamentabil, prezis de M. K., mareșalul Falkenheyen a fost înlocuit prin mareșalul Liman von Sanders la comanda grupului de armată „Fulger” (*Yıldırım*) (p. 102).

La scurt timp, după întoarcerea din Germania, fiind deranjat de o afecțiune renală M. K. este trimis de medici curanți pentru cură și tratament la Viena și la Karlsbad

(mai—iunie 1918). Aici, la Karlsbad, într-o discuție cu o compatriotă, venită tot pentru tratament, amărătă de situația femeilor din țară, M. K. îi desvăluie ideile sale interesante pentru emanciparea femeiei în Turcia. Pe la începutul lunei iulie 1918 află de la căliva compatriotă, veniți pentru cură, despre moartea sultanului Mehmed V și întronarea urmașului său Vahdeddin sub numele de Mehmed al VI-lea. Știrea îl lăsă foarte indiferent pe M. K. care îi consideră mai mult sau mai puțin niște degenerații. Cu toate că era încă suferind, este rechemat urgent la Istanbul de Nagi pașa, unul din sfetnicii nouului sultan, care speră că M. K. va fi numit măcar șef al Marelui Stat Major, post la care dealtfel trivnea. Dar spre mareea sa decepcie sultanul și Enver¹ pașa îl numira iarăși la comanda armatei a 7-a din Siria (7 aug. 1918). Înainte de plecare, întâlnindu-l pe Enver pașa îl felicită „pentru reușită și de această dată”, deși era foarte supărat. Abia la 18 sept. luă în primire armata 7-a, plasată între orașul Nablus și rîul Șeria (p. 125—126). În timp ce se plăcusea cu lectura unor rapoarte, deodată sesiză mărturia unui prins britanic că „englezii, după două zile, vor păsi la un atac masiv asupra întregului front”. Alarmat, îndată îl informă pe comandanțul frontului Liman von Sanders, care însă nu puse nici un temei pe această sesizare. Într-adevăr, în seara zilei de 19 sept. 1918 englezii dezlănțuiră un atac violent asupra frontului otoman. Deci, sesizarea a fost justă. În noaptea de 19—20 sept., comandanții de divizie İsmet pașa și Ali Fuat pașa fiind chemați la telefon de către M. K. primiră ordine severe pentru apărare și rezistență. Încă nu-și terminase con vorbirea telefonică cind M. K. se pomeni în mijlocul unui puternic foc de artilerie, aripa dreaptă a armatei sale a fost invadată de forțele arabo-engleze, iar tabăra lui Liman pașa a fost călcată. În fața dezastrului din Palestina, M. K. disperat plecă cu un tren special din Alep la Rayak, fiind urmat de divizia lui Ali Fuat pașa. Aici, întâlnindu-se cu Liman von Sanders, acesta în disperarea sa din cauza prăbușirii frontului din Sina-Siria oferă comanda supremă apărătorului Dardanelelor. Acesta (M. K.) îl sfătuiește însă să-și așeze tabăra la Baalbek în vederea unei rezistențe mai eficace (p. 126—131). Potrivit cu planul lui M. K., ultimul atac arabo-englez a fost respins cu mari pierderi pentru inamic. Această victorie îi permise lui M. K., întărirea și apărarea hotarului național al Turciei din zona respectivă (p. 131—132). Cu ocazia acestei mari infringeri pricinuite englezilor M. K. este numit comandanț suprem al grupului de armată „fulger”, iar comanda armatei a VII-a o primi Ali Fuat pașa (3 oct. 1918). Între timp forțele turcești se retrag la Adana

(Anatolia de sud-est), unde M. K. își așează tabăra și cartierul general într-un hotel. Aici, are ultima întâlnire cu mareșalul Liman von Sanders, care, potrivit clauzelor armistițiului de la Mudros (ins. Lemnos), din 30 oct. 1918, trebuia cu ceilalți comandanți germani să părăsească imediat Turcia. Despărțirea a fost emoționantă. Liman pașa și-a exprimat convingerea că Turcia va cîștiga cauza, fiind în mintea unui mare erou și a unui om de mare valoare ca M. K. pașa. Din acest moment M. K. păsea la pregătirea luptei pentru eliberarea și independența națională a Turciei (p. 135—136).

Convins de injustițea armistițiului de la Mudros — actual de deces al Imperiului otoman — și indignat de felul cum englezii aplicau clauzele ocupind abuziv tunurile Toros, Amos, limanul și orașul Iskenderum etc., protesteaază energetic pe lingă marele vizir Ahmed Izzet pașa pentru curmarea samovoniei invadatorilor. Autorul lucrării ilustrează această atitudine drăză prin reproducerea a zece documente inedite, reprezentând o corespondență interesantă între M. K. și marele vizir. Aflăm că, cabinetul lui Izzet pașa neputind să facă față sarcinilor pentru aplicarea clauzelor armistițiului a fost nevoie să-i prezinte demisia. Cu această ocazie, M. K. fiind chemat urgent, plecă imediat la Istanbul (3 nov. 1918), unde este întâmpinat și primit de prietenul său dr. Rasim Ferit. În încheiere se arată că la traversarea cu feribotul Kartal de la schela Üsküdar la Istanbul, M. K. observând prezența unui mare număr de vase de război aliate (60 la număr), printre care și cunoscutul vas grec „Averof”, ancorate în liman, se întristă foarte mult. Întorcindu-se către prietenul său supărat: „Am greșit, nu trebuie să vin la Istanbul, ce mi-a fost dat să văd, ce trebuie să fac ca să mă întorc imediat în Anatolia, să văd ce se poate face...”. Apoi grăbi vestitele sale cunoscute profetice „Cum au venit, aşa vor pleca” (*Geldikleri gibi gidicekler*) (p. 148).

Urmează, ca anexe, două rapoarte interesante ale generalului M. K., date din 20 și 24 sept. 1917, fiind adresate lui Enver pașa. În aceste două documente se scoate în evidență situația dezastroasă îndeosebi a frontului din Siria, fie din cauza lui Falkenhayn, fie din pricina altora. Rapoartele oglindesc ideile lui M. K., cu unele propunerile concrete pentru ieșirea Turciei, aflată la marginea prăpastiei. Atrage atenția lui Enver pașa, comandanțul adjunct al armatei, că dezastrul va urma curind și cei vinovați vor suporta consecințele. Se poate că aceste două documente ilustrative întăresc și concretizează vederile lui M. K. din Jurnalul său de război, ținut la zi, pe frontul din Caucaz (1916) și mai ales pe cel din Siria (1917). Jurnalul

este un izvor istoric foarte prețios, folosit și valorificat din plin de autor în cuprinsul lucrării recenzate. De ex. pentru rezolvarea situației dezastroase din 1917, M. K. adresându-se lui Enver pașa și altora de la cîrma împăratiei propune: a. „Trebuie să se ia măsuri pentru întărirea guvernului din lăuntru, viața economică trebuie să-și ia cursul normal căci altfel va fi năpăstuită de foamete și mizerie. b. Politica noastră militară trebuie să fie o politică de apărare și singurul ostăș care s’ar găsi în măiniile noastre trebuie să fie un apărător <al patriei> pînă la sfîrșit. Toate forțele noastre aflate în afara patriei să fie aduse înapoi” (p. 91 și 152). Autorul explică, prințro notă, încheierea acestui fragment: „La această dată șapte divizii <ottomane> se aflau în luptele din Galiajia, România și Macedonia” (p. 166, n. 52). În ce privește participarea turcilor la frontul din România, U. İğdemir putea menționa la nota respectivă și lucrările reporterului de război Ahmed Rasim: *Scrisori din România*²⁵ și opera colonelului M. Neşet, *Armata 6-a turcă pe frontul din România în primul război mondial*²⁶. De asemenea pentru frontul din Macedonia se putea face o trimiterie la lucrarea lui Belić (g) Mahmud, *Războiul în Macedonia și operațiile diviziei a 66-a pe front*²⁷. N-ar fi fost de prisos indicarea unei lucrări despre participarea diviziilor turcești pe frontul din Galiajia.

În concluzie, opera lui Uluğ İğdemir apărută în condiții grafice deosebite (hîrtie, tipar, ilustrații splendide) este o contribuție valoasă pentru cunoașterea sub diverse aspecte și rapoarte a vieții marelui om de stat, mare comandanț militar și diplomat, M. K. Atatürk. Cartea recenzată ne ajută să înțelegem mai bine unele stări și evenimente importante ca ultima fază a despotismului hamidian, prima revoluție burgheză în Turcia, zisă a „Junilor turci” (1908–1909), războiul

turco-italian din Tripolitania (1911), războiul balcanic (1912–1913) și îndeobsebi desfășurarea primului război mondial în care M. K. avu un rol important prin participarea sa efectivă în luptele de pe patru fronturi. Privită numai din acest punct de vedere este o contribuție serioasă la bibliografia privitoare la primul război mondial²⁸. În același timp completează toate monografiile cunoscute despre viața și opera lui M. K. Atatürk, în frunte cu aceea de Harold C. Armstrong, apărută în zeci de ediții în diverse limbi²⁹, printre care și una în românește *Lupul cenușiu...* (București, 1943), care este mai mult o biografie romanțată. Așa se poate explica difuzarea ei pe scară mondială.

Cartea recenzată este o contribuție valoasă pentru aniversarea a 100 de ani de la nașterea marelui Atatürk, creatorul Republicii Turcia. Așteptăm cu interes volumul următor, izvorit din pana prof. univ. dr. Enver Ziya Karal care continuă și completează sub toate aspectele această operă prețioasă.

Mihail Guboglu

²⁵ *Romanya mektupları*, İstanbul 1333/1917–1918, 180 p., (în caractere arabe). O prezentare succintă în „R.A.” Supl. (1979), p. 336–337, nr. 357.

²⁶ *Büyük Harbi Romanya Cephesinde 6. Türk Ordusu*, (İstanbul), 1930, Edit. „Askerî Matbaası”, 169 p., Cf. „RA” Supl. (1979), p. 335, nr. 328.
²⁷ *Makedonya Harbi ve 66 Firkanın Cephesinde hârekâti*, İstanbul, 1929, 2 vol.
²⁸ Harold C. Armstrong, *Ez-Zî'l-Ayyar Mustafa Kemal in 〈arabă: — „Lupul cenușiu M. K.”〉*, Cairo, (Kahire), 1952, 226 p., (*Kitâb ül-Hîdâl* nr. 10); idem, *Mustafa Kemal. Traduit de l'Anglais par MM. Soullié et Vaney, „Payot”*, Paris, 1933, 294 p. (Bibliothèque historique) idem, *Der Graue Wolf (Grey Wolf)...* Das Leben des Diktators Mustafa Kemal. (Überset. von Peter Wit, 1–4 Aufl.), Berlin, 1933, 322 p. Idem, *Grey Wolf: Mustafa Kemal. An intimate study of a dictator* Ed. 9. London 1935 „Arthur Barker”, 352 p.; idem, *Mustafa Kemal. An intimate Study of a Dictator* Ed. 4. New-York (1938) „Penguin Books Limited”, 288 p.; idem, *Armstronglan Bozkurt; Mustafa Kemal ve iftiralara cevap (Lupuk cenușiu din Armstrong: Mustafa Kemal și răspuns la calomniile), Derliyen: Sadi Borak, İstanbul, 1955, 96 p.*; idem, *Bozkurt (Lupuk cenușiu) (Cilt: 1) 〈Çeviren〉; Peyami Safa, İstanbul 1955, „Sel yayınları”*, 100 p., etc.

R E V I S T A R E V I S T E L O R

* * * „ROMANOSLAVICA”, XIX, Bucureşti, 1980, 580 p.

În revista Asociaţiei slaviştilor din R. S. România se publică rezultatele cercetărilor slaviştilor români din ultimii ani, având ca temă legăturile în cursul secolelor dintre cultura română și culturile popoarelor slave. Volumul cuprinde rubricile: *Lingvistică și filologie* (p. 13–170), *Istorie literară* (p. 171–457), *Istorie* (p. 458–480), *Istoria slavistica* (p. 481–563), *Bibliografia lucrărilor publicate începând din 1972 de cadrele didactice de la Facultatea de limbi slave a Universității din București* (p. 564–575), *Cronica activității Asociației slaviştilor* (p. 577–579). Textele sunt redactate în limbile română, rusă sau franceză.

Volumul cuprinde, mai ales, contribuții lingvistice și de istorie literară, dar și în cadrul acestor preocupări accentul preponderent cade asupra factorului istoric. Cel mai întins grupaj din acest număr al revistei este închinat sărbătoririi centenarului Independenței de stat a României. În acest context prof. Emil Vrabie în studiul său *Războiul de independență din 1877 oglindit în toponimia românească* aduce noi dovezi ale legăturilor indistructibile dintre istorie și toponomie. Multimea denumirilor de așezări din România care amintesc războiul de independență indică importanța cu care a fost marcat, și astfel, acest moment important din viața poporului roman. Autorul stabilește mai multe categorii lingvistice, după felul elementelor care au stat la baza toponimelor, prințre care se relevă numele identice cu cele ale localităților pentru care s-au dat lupte în sudul Dunării, care denumesc unități militare participante la război, numele unor eroi români ca și a unor personalități politice românești care au avut un rol deosebit în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 1877.

Maria Osman-Zavera se ocupă tot de aspecte ale războiului de independență și anume de cele oglindite în literatura bulgară (în studiul *Războiul de independență de la 1877 în raporturile lingvistice româno-bulgare*). În conștiința poporului bulgar s-a întipărit imaginea eroică a bravilor ostași români, imagine reflectată și prin integrarea în lexicul

graiurilor bulgare a cuvintelor de origine română *curcan*, *doroban*, *pandur*, *ișar*. Așa după cum subliniază autoarea: „aceste cuvinte în perioada războiului de independență au căpătat valențe semantice noi, legate de acei care au luptat vitejește pe cîmpurile de luptă de la Smîrdan, Grivița, Plevna și ale căror osciminte stau și la baza eliberării Bulgariei de sub jugul otoman” (p. 167).

Alți cîțiva autori se ocupă, de asemenea, de alte aspecte ale marelui eveniment istoric reflectat în conștiința popoarelor. Astfel, Dumitru Bălan analizează *Chipul femeii militante în proza bulgară și română consacrată Războiului pentru independență*, Victoria Frîncu se ocupă de *Participarea României și a Serbiei la Războiul din 1877 oglindită în romanul Sofiei Nădejde „Tragedia Obrenovicilor”*, Alexandra Toader despre *Aspirația spre libertate și independență a poporului român în memorialistica ceată din sec. XIX*, Ion Petrică surprinde *Eouri poloneze ale Războiului de independență*, Magdalena Laszlo-Kujiuk consemnează *Colaborarea revoluționară româno-ucraineană în perioada Războiului pentru independență*, Mihai Marinescu realizează o antologie a *Cîntecului istoric rusesc despre contribuția armatei române la Războiul din 1877–1878*, ca și Aneta Dobre *Eouri ale Războiului din 1877–1878 în poezia rusă sau Mihai Novicov, Eouri ale Războiului din 1877–1878 la L. N. Tostoi și F. M. Dostoevski*.

Dintre studiile de lingvistică remarcăm contribuția Ancăi-Irina Ionescu, *Date noi cu privire la circulația traducerilor românești ale „Sinopsisului kievian”*, care analizează pe lingă cele trei traduceri românești succesive, păstrate în 12 manuscrise de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, încă un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea.

O problemă de istorie larg dezbatută de specialiști este tratată de Valeria Costăchel în studiu *În problema genezei feudalismului în sud-estul Europei*, care reia problematica discutată în extenso în lucrarea sa mai veche *Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, scrisă în colaborare cu P. P. Panaiteanu și A. Cazacu, lărgind de data

aceasta aria de investigație și aducind informația la zi. Concluzia sa se bazează pe folosirea exhaustivă a izvoarelor istoriografice, care indică drept cauză principală a apariției feudalismului — sărăcia maselor populare.

De un interes istoric deosebit ni se pare publicarea părții a II-a a catalogului *Manu-*
crișe slave în colecții din Moldova, de Paul Mihail și Zamfira Mihail, care răspund apelului lansat de Asociația slaviștilor de înregistrare a tuturor vestigilor trecutului păstrate în România. Partea I-a a fost publicată în „*Romanoslavica*”, XVIII, 1972, p. 265—319. Este vorba de depistarea și înregistrarea unor scrisori inedite, care interesează și pe cercetătorii istoriei medii a României, de aceea ne vom opri la cîteva manuscrise.

Misceleaneul nr. 33 de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea conține scriserea originală a starețului Paisie de la Neamț despre *Rugaciunea minții*, scrisă la m-rea Dragomirna în 1770. O adevărată revelație o constituie scrisorile schimbante între soborul schitului Poiana Voronei și starețul Paisie. Prin conținutul său misceleaneul poate fi numit „codexul iisihasmului”. Alte manuscrise (ms. nr. 29, copie de pe un original tradus de același Paisie în anul 1781; ms. nr. 41, *Scara*, copiat tot la m-rea Neamț) sint mărturii, de asemenea, ale activității de traducător a lui Paisie de la Neamț. Ms. nr. 28 conține o gramatică slavonă din aceeași perioadă, care se deosebește de gramatica slavă a lui Meletie

Smotrițki, Vilna, 1619. Copistul a avut alt model, probabil una dintre gramaticile folosite la Academia lui Vasile Lupu. Pe tartă manuscrisul are însemnări românești din timpul lui Paisie, deci se poate presupune că a fost copiat tot la m-rea Neamț.

Circulația manuscriselor, care au servit și drept cărți de lectură, poate fi urmărită pe baza însemnărilor reproducere, și a indicării depozitelor, în majoritatea cazurilor particulare, la care, aşa după cum mărturisesc, autorii au ajuns după trădnică căutări.

Pe aceeași linie, a publicării unor inedite, se înscrie lucrarea Crinei Boșan și Anca-Irina Ionescu, *Fondul Ioan Bogdan de la Biblioteca Centrală Universitară. Catalogul cărților de slavistică*.

În încheierea volumului, Gh. Mihăilă publică o sinteză consacrată cercetărilor românești de slavistică din ultimii 30 de ani (*Slavistica românească în anii 1944—1974*) iar A. Vraciu se ocupă de cercetările de lingvistică slavă întreprinse la Iași (*Les recherches de linguistique slave à Iași pendant les dernières décennies*).

Prin conținutul variat al studiilor publicate în acest volum, contribuții originale ale unor cercetători din diferite generații, revista „*Romanoslavica*” reflectă evoluția slavisticiei românești și constituie o certă reușită științifică.

Vitalie Stănică

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNEI

GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România și Tripla Alianță 1878—1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 441 p.

Strădaniile autorilor, întinse pe mai bine de un deceniu, de cercetare asiduă a multpilelor aspecte ce au caracterizat relațiile internaționale în general, relațiile externe ale României, în special, în ultimul sfert de veac XIX și începutul celui de-al XX-lea, valorificate parțial pe parcurs prin numeroase și valoroase studii, și-au găsit răspînătire binemeritată în primirea deosebit de favorabilă a monografiei publicate de ei, nu numai de către specialiști ci și de un larg public dornic să cunoască istoria patriei noastre.

Lucrarea se compune din două părți: 1878—1899; 1900—1914, corespunzînd unor perioade distincte, atât sub aspect cronologic cât și din punct de vedere al trăsăturilor generale caracteristice epocilor respective. Elaborarea ei de doi autori, dind unitate fiecărei părți, nu a putut, firește, elmina cu total deosebirile de stil. Împorât rămnîne însă faptul că aceasta nu a împietat asupra conținutului general al lucrării, care are un caracter unitar în ceea ce privește interpretarea profund științifică, materialist-istorică a faptelor și fenomenelor abordate. Cuvîntul înaintea ca și încheierea, cuprinzînd motivarea lucrării și principalele concluzii, aparținînd ambilor autori, vin să întregească cele afirmate mai sus.

Pe parcursul celor nouă capitole (cinci în partea întii și patru în partea a doua) autori analizează și prezintă în mod obiectiv orientarea și mobilurile politicii externe românești între anii 1878—1914, consecințele economice și politice ale acestia pentru România, corespondența dintre aceasta și procesul obiectiv de dezvoltare social-istorică a țării, măsura în care a stimulat sau nu acest proces. Sub toate aceste aspecte putem spune că lucrarea este o reușită.

Bazată pe o amplă documentare, lucrarea vine să îmbogățească literatura istorică cu o monografie asupra unui tratat și a implicațiilor decurgînd din el pe parcursul celor 30

de ani de existență, știut fiind faptul că, deși despre relațiile României cu Tripla alianță s-a scris destul de mult pînă acum, o tratare unitară, monografică pentru aproape întreaga perioadă nu a apărut încă.

Deosebit de important apare faptul, că abordarea diferitelor aspecte implicate de Tratat este făcută cu referiri la studii, lucrări și considerații ale altor autori străini sau români, manifestîndu-se o atitudine critică, atunci cînd a fost cazul, în conformitate cu adevărul istoric, cu orientarea profund științifică dată de documentele partidului nostru.

Opițiunea pentru alianță cu puterile centrale, după cum bine remarcă autori, a fost determinată de un complex de factori care țincau „de liniile generale de dezvoltare ale economiei românești, de etapa în care ajunsese procesul de constituire a statului național român cît și de raportul de forță existent în Europa, după înfringerea Franței în anul 1871 și, mai ales, după Congresul de la Berlin”.

Aflată între cele două mari imperii, Austro-Ungaria și Rusia țaristă care își disputau dominația asupra sud-estului european, regiune în care puterea imperiului otoman slăbea constant, România se găsea la confluența ariei de cioncire a intereselor economice și politice ruse și austro-ungare, fapt ce nu a putut să nu influențeze orientarea politiciei ei externe care avea ca obiectiv principal consolidarea independenței naționale, cucerîndu-mări jertfe de poporul român, realizarea statului național unitar român.

Concludență apare afirmația autorilor, după care, opiniunea din 1883, care și-a pus amprenta timp de 30 de ani pe întreaga politică externă românească, a fost subinimată de la început de procesul obiectiv, legic ce-și croia drum prin labirintul evenimentelor, de constituire a statului național unitar român și care opunea, în esență, România, mai ales, Austro-Ungariei sub dominația căreia se afla un important teritoriu românesc cu o majoritară populație românească.

Folosind judicios valoroase documente edite și inedite, autori analizează cu discernămînt multiplele implicații ale alianței înche-

iate de România în 1883, tratind nuanțat raporturile României cu toate statele implicate (Austro-Ungaria, Germania, Italia), evoluția nu liniară ci foarte sinuoasă a acestora determinată atât de interesele vitale ale României cât și de conjunctura internațională. În acest cadru se inscrie și punerea în lumină a caracterului de continuitate al politicii externe românești care, după cum afirmă autorii „nu și-a schimbat, în linii generale cursul pînă în momentul izbucnirii primului război mondial”, cu toate că au existat și momente de încordare, de tensiune, mai ales în relațiile cu Austro-Ungaria. De asemenea, considerăm a fi imediată afirmația după care Germania, urmărind o politică proprie în Balcani, nu intotdeauna în concordanță cu politica Austro-Ungariei, s-a situat, în anumite momente, pe alte poziții față de România, care, după cum se știe, a avut o atitudine constant pozitivă privind lupta popoarelor din această zonă pentru afirmarea națională și independentă.

Lucrarea aduce contribuții valoroase la mai buna cunoaștere și înțelegere a unor importante aspecte ale relațiilor internaționale din perioada cercetată, cu deosebire a celor cu implicații directe în relațiile externe ale țării noastre. Cu profunzime este analizată politica marilor puteri în Balcani care, pe deasupra contradicțiilor dintre ele, au căutat puncte de înțelegere, pe seama și în dauna popoarelor, și în contradicție cu procesul obiectiv de formare a statelor naționale unitare ce se desfășura aici, pentru perpetuarea dominației lor, situație de care miciile state din zonă trebuiau să țină seama. Aprecieri asemănătoare se impun și pentru modul de tratare a chestiunii Dunării, legăturilor economice și politice dintre Transilvania și România, a sensului și caracterului politicii românești în Balcani. Cu deosebire la atitudinea, caracterul și consecințele preocupărilor României față de situația românilor din Transilvania, autorii afirmă că acestea au constituit „un element de structură a mentalului colectiv românesc și a influențat în mod corespunzător, cu caracterul unei permanente, raporturile diplomatice româno–austro-ungare”.

Cu multă insistență și continuitate pe parcursul întregii lucrări este urmărit procesul detașării României de Tripla Alianță, de la manifestările incipiente la declanșarea neutralității, în august 1914, reflectare în plan politic a procesului obiectiv ce ducea spre realizarea unității naționale, spre crearea statului național unitar român. Astfel, documentat se demonstrează faptul că pe parcursul celor 30 de ani de existență a Tratatului încheiat în 1883 și apoi reinnoit periodic, România nu a înțeles să se conforme întrutotul, să-și subordoneze complect politica sa Puterilor

centrale. Dovadă stau atît politica României în Balcani unde a acționat independent și în conformitate cu interesele ei și ale poporului de aici, ca și sprijinul efectiv acordat luptei populației românești din Transilvania, în pofta frecvențelor reproșuri și amenințări ale oficialilor austro-ungari.

Autorii au urmărit, cum era și firesc, cursul evoluției relațiilor externe ale României, totodată însă s-au referit, în măsura necesară înțelegerei acestora, la situația economică și politică internă, fixind poziția diferitelor clase, pătuți sociale, partide politice, inclusiv a clasei muncitoare, mișcării muncitorești și socialiste, analizând nuanțat atitudinea acestora față de situația internațională și, în context, față de politica externă românească. Poate că ar fi fost necesară o insistență mai mare pe accentul pus de oficialitățile românești pe caracterul defensiv al alianței la care subscriseseră în 1883, element care va fi invocat, cu reală motivație, atât în momentul adoptării neutralității, în august 1914, cit și în cei doi ani de neutralitate ce au urmat, pentru a respinge presiunile Puterilor centrale urmărind angrenarea României alături de ele în război.

Monografia *România și Tripla Alianță*, înscriindu-se fericit în orientarea cercetărilor istorice privind țara noastră spre integrarea acesteia într-un context mai general, pentru o mai bună cunoaștere și înțelegere a locului și rolului poporului nostru în evoluția procesului istoric universal, este o contribuție de certă valoare la îmbogățirea istoriografiei românești, deosebit de utilă frontului istoric, meritindu-și locul în rîndul lucrărilor de referință în literatura istorică.

Ema Nastovici

MIȘU DAVIDESCU, *Drôbeta în secolele I–VII e.n.*, Edit. „Scrisul românesc”, Craiova, 1980, 247 p.

Cercetarea îndelungată a unor obiective arheologice majore ducind implicit și la acumularea unui imens material documentar, capabil să „lumineze” probleme și perioade istorice rămase, ca o lacună a cercetării, obscure, impune realizarea unor lucrări arheologice de caracter monografic. Aceasta este de altfel și motivul pentru care, cartea lui Mișu Davidescu, încă de la anunțarea apariției, a atras atenția istoricilor ce așteptau încreșterea muncii de o viață a lui Alexandru Bârcăcilă și a continuatorilor săi printr-o operă, ce, în mod normal, trebuia să combine publicarea critică și cît mai amănunțită de

material cu sinteza unei atit de îndelungate acumulări. Numai acest mod de abordare a unui astfel de subiect monografic, ca evoluția istorică a Drobetai în secolele I—VII e.n., putea fi în titlu atit de atrăgător de plătitine unei comunicări sau a unui modest ghid istoric zonal.

Vom face o prezentare succintă a conținutului volumului susamintit, necesară înțelegelerii concepției autorului și stadiului cercetării. Lucrarea este structurată pe șapte probleme mari, justificate, în parte, din punct de vedere științific. Primul dintre ele (p. 11—32) prezintă datele pedoclimatice ce au favorizat dezvoltarea vieții omenești în zona Drobeta și istoricul cercetării, trecându-se în revistă preocupările românești și străine asupra vestigiilor istorice din regiune, pe durata a mai multor secole, de la Joannes Cuspinianus și Miron Costin, la Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan și Alexandru Bârcăcilea, pînă la reprezentanții istoriografiei contemporane.

Partea a doua intitulată *Urme de viață omenească la Drobeta din cele mai vechi timpuri pînă la venirea romanilor* (p. 33—35) prezintă detaliat (uneori chiar și descrieri de material ceramic) culturile materiale ce s-au succedat pe teritoriul Drobetai, de la epipaleoliticul de tip Schela Cladovei, pînă la locuirile celtice din secolul I i.e.n., pe parcursul neoliticului (culturile Starcevo-Criș, Vinča și Sâlcuța), perioadei de tranzitie la epoca bronzului (cu mențiunarea unui cimitir apartinând culturii Coțofeni, ce rămîne, din păcate, și de acum înainte, tot inedit), primei epoci a fierului (fără a fi menționate materialele recent descoperite și bine încadrante ale culturii hallstattiene timpurii de tip Insula Banului) și perioada geto-dace.

Partea a treia analizează *Cucerirea și stăpînirea romană la Drobeta. Rolul Drobetai în timpul celor două războaie de cucerire a Daciei* (p. 57—92), insistindu-se asupra momentului de excepțională importanță și cu adinci semnificații istorice a stabilirii vieții romane la nordul Dunării, fiindu-ne prezentate podul de peste fluviu, castrele de la Schela Cladovei și cel de la Drobeta, portul roman, thermele, trupele staționate în castre etc., utilizându-se date și materiale arheologice binecunoscute și doar prea puține dintre cele inedite din probele cercetării ale autorului.

În partea a patra *Orașul antic Drobeta* (p. 93—109) se încearcă o delimitare a întinderii așezării civile de la Drobeta prezentându-se, deosemenea, organizarea administrației romane pe baza informațiilor bogate furnizate de cercetările arheologice și epigrafice (de notat citirea uneori cu minusuri a inscripțiilor descoperite aici). Autorul ține a evidenția faptul că antica așezare geto-dacă Drubeta-Drobeta a parcurs în vremea romană întreaga

ierarhie a unei așezări urbane: de la castru militar, centru economic, municipium, la titlul de colonia. Este descrisă înfloritoarea viață economică a Drobetai romane, insistindu-se asupra dezvoltării agriculturii în strînsă legătură cu celelalte ramuri economice — creșterea animalelor, pescuitul, mășteșugurile, atenția autorului oprindu-se mai mult pe producția de ceramică, podoabe și arme. Demnă de remarcat este constatarea continuității utilizării unor surse de materii prime, precum și a ocupărilor aferente, din epoca anterioară geto-dacă (din păcate nepublicarea unui număr important de cuptoare dacice de redus minereul de fier descoperite în regiune, nu permitte cititorului să poată sesiza adevărul celor afirmate mai sus). Ultima parte al celuilalt capitol este dedicat comerțului, punindu-se accentul pe circulația monetară și pe activitatea importantului oficiu varonal roman de aici.

Partea a cincea, *Populația Drobetai* (p. 140—160), este împărțită în două capituloare: în primul se fac referiri la elementul autohton și la cel colonizator, reliefindu-se caracterul etnic eterogen al populației Drobetai în epoca romană; în al doilea sunt descrise religiile și necropolele din raza orașului.

Penultimul capitol al lucrării, *Teritoriul rural* (p. 161—171) lasă de la bun început impresia unei nereușite, datorită combinării a două probleme importante și de sine stătătoare: drumurile romane și lupta de clasă. Ambele subiecte își găseau locul în altă parte: primul, evident, ține de viață economică a Drobetai, deci își are locul în cadrul părții a patra din lucrare; al doilea, lupta de clasă, ar putea, în cel mai bun caz, reprezenta o parte dintr-o analiză socială tratată superficial la capitolul al cincilea privind populațiile Drobetai. De altfel lupta de clasă, ca subcapitol al lucrării, se bazează pe cele cîteva inscripții amintind de acțiunile unor latrones (tilhari), a căror activitate doar în mod foarte general și oarecum forțat ar putea să fie socotită aspecte ale luptei de clasă.

Ultima parte a lucrării lui Mișu Davidescu, intitulată *După părăsire*, relevă continuitatea de viață a populației daco-romane (despre a cărei formare și existență sătem informații laconice), legăturile cu lumea romană, cu gojii și hunii. Acest capitol ce ar fi trebuit să constituie una dintre cele mai însemnate părți din lucrare, dindu-ne posibilitatea să urmărim continuitatea populațiilor locale și formarea treptată a etnosului românesc în această zonă (vezi perioada de care se ocupă lucrarea!), este din păcate tratată enunțativ și fugitiv. Mai multă atenție este acordată activității romane la nord de fluviu pînă în vremea lui Justinian. Lucrarea este finalizată

zată printr-un capitol ce se vrea de concluzii, rămînd de fapt un simplu rezumat.

Citirea lucrării ne lasă regretul neutilizării la maximum a bogatului material inedit păstrat la Muzeul Porților de Fier, autorul preferind comoda soluție de preluare în totalitate și nu întotdeauna în spirit critic a datelor și informațiilor unor publicații mai vechi. Dacă lucrarea lui Mișu Davidescu nu atinge

nivelul unei monografii arheologice, rămînind doar o prezentare arheologică și istorică, trebuie subliniat faptul că *Drobela în secolele I–VII e.n.* constituie o bună operă de popularizare, stilul cursiv și atrăgător, alături de o bogată ilustrație contribuind din plin la aceasta.

Ana Oancea

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Vărsnata politika na Bulgaria. Dokumenti i materiali. Tom părvi 1879–1886, Ministerstvo na Vărsnite Raboti, Edit. Nauka i izkustvo, Sofia, 1978, 857 p.*

Comisia pentru publicarea documentelor diplomatice ale Ministerului de Externe din Republica Populară Bulgaria a trecut la înfăptuirea uneia dintre cele mai utile inițiative ale sale și anume publicarea sub titlul *Politica externă a Bulgariei* a unei serii de volume de documente aflate, aproape în exclusivitate în arhiva aceluiași minister. Fără îndoială conducerea acestei uriașe lucrări care va cere un efort susținut ani de-a rîndul din partea unui colectiv destul de numeros este o sarcină grea, cu un mare volum de muncă și de răspundere. Tocmai de aceea a fost încredințată academicianului D. Kosev, având ca redactor principal pe istoricul Nikolai Todorov, directorul Institutului de Balkanică din Sofia și pe T. Dobrianov ca secretar al acestei comisii redacționale. Volumul I, care cuprinde documentele din perioada 1879–1886, a și apărut într-un tiraj de 3 625 de exemplare, el fiind alcătuit de un colectiv de săptă membri: Todor Dobrianov, Todor Bakalov, Kăncio Gheorghiev, Tvetana Doinova, Margarita Kovaceva, Radoslav Popov și Elena Statileva, comitetul de redacție cuprinzând patru persoane.

Desigur succesul acestei publicații va fi mare, ea interesind nu numai pe istorici, ci și un larg public, deoarece va arăta clar politica externă a Bulgariei.

Volumele vor cuprinde corespondență diplomatică bulgară, adică atât actele emise de către Ministerul de Externe, cit și pe cele recepționate de el de la reprezentanții săi diplomatici sau de la alte persoane.

Pentru ca materialul să fie cit mai complet, vor intra în aceste volume, pe lîngă documentele din arhiva Ministerului de Externe și altele aflate la Arhivele Statului la Academia Bulgară de Științe, la Biblioteca Națională Kiril și Metodiu sau la Arhiva militară centrală.

Se înțelege de la început că nu poate fi vorba aici de o culegere exhaustivă, ci de una selectivă, alegîndu-se documentele care prezintă cel mai bine liniile directoare ale politicii externe bulgare, pe cele care arată originea și dezvoltarea unor probleme de relații externe ce capătă pe parcurs o importanță majoră, pe cele referitoare la legăturile cu țările vecine, la relațiile cu marile puteri sau la conferințele și reunurile internaționale.

Desigur la publicarea unor astfel de documente s-a ținut seama de experiența internă, cit și de cea externă în acest domeniu. Citorul este prevenit că nu va găsi aici decit documente care au fost înregistrate într-o anumită arhivă, într-un anumit fond. Ele se publică în limbile în care au fost redactate inițial, însoțite de traduceri în limba bulgară. Cele redactate în bulgară se corectează după ortografia actuală. Fiecare volum va avea o scurtă introducere în care se vor expune pe scurt problemele istorice și arheografice pe care le ridică documentele, scurte note explicative și trimiteri la documentele ce ridică probleme similare. Acestea se dau în josul paginii, pentru fiecare act în parte. Volumele vor avea indice de persoane etc.

Primul volum cuprinde documente emise de Ministerul de Externe al Principatului Bulgariei de la înființarea sa în 1879 și pînă la recunoașterea unirii acestuia cu Rumelia orientală (aprilie 1886). Se publică numai acte oficiale din arhiva Ministerului de Externe. În cazul în care, din diferite motive, originalele sunt atîț de deteriorate încît nu se mai pot citi, au fost distruse etc, publicarea se face după copii existente în arhivele unor foști demnitari sau după cele păstrate în alte depozite arhivistice.

Volumul de față înlocuiește cele cîteva publicații documentare editate pînă acum de Ministerul de Externe al Bulgariei, de alte instituții sau de particulari (cum ar fi cel publicat de istoricul D. T. Strașimirov, referitor la unirea Bulgariei cu Rumelia orientală sau documentele turcești culese și traduse de Pancio Dorev). Ele aruncă o puternică lumină asupra primelor relații diplomatice ale Bulgariei.

riei cu țările vecine, asupra problemei Dunării, a războiului sirbo-bulgar, a unirii Bulgariei cu Rumelia etc.

O serie de documente din acest volum se referă la relațiile româno-bulgare, completând parțial pe cele referitoare la aceleasi probleme aflate în arhiva Ministerului nostru de Externe. Desigur dintre cele mai interesante sunt cele referitoare la atitudinea amicală a României față de unirea Rumeziei orientale cu Bulgaria. (Vezi în această privință documentele nr. 287, în care se arată ecoul favorabil al unificării Bulgariei în rindurile populației, în articolele diferitelor ziare, în atitudinea guvernului român, în dezmințirea oricărui zvonuri de mobilizare, doc. nr. 329 și altele).

De bună seamă volumele ce vor urma vor arunca o lumină și mai puternică asupra relațiilor româno-bulgare. Traducerile făcute sunt cursive, notele explicative foarte utile, indicele extrem de necesar, după cum și condițiile grafice în care a apărut primul volum sunt lăudabile.

Constantin N. Velichi

* * * *La recherche historique en France, depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 pag.

Între lucrările editate cu ocazia celui de al XV-lea Congres mondial de științe istorice, desfășurat la București în august 1980, se inscrie și această privire de ansamblu asupra istoriografiei franceze după 1965, publicată de către Comitetul francez de științe istorice. Utilitatea volumului ni se pare mai presus de indoială și o semnalăm în consecință dintr-un început.

Lucrarea, deschisă printr-o densă introducere datorată lui René Girault, președinte al Biroului Comitetului francez de științe istorice, este structurată în felul următor: I. Cercetarea istorică după 1965; II. Condițiile cercetării istorice și ale învățământului; III. Repertoriul tezelor de doctorat susținute după 1965.

În prima parte se face o amplă trecere în revistă a direcțiilor de cercetare ale istoriografiei franceze contemporane. Astfel, în domeniul istoriei antice, eforturile sunt îndreptate spre aprofundarea studierii Egiptului antic, egiptologii francezi bucurindu-se de un binemeritat renume; în acest sens sunt continuante ample campanii de săpături arheologice la Saqqarah, la Karnak și în sudul Egiptului, „cercetările fiind orientate spre un alt domeniu... acela al cultelor isiace” (p. 3), domeniu nou, de mare interes. Nu este neglijat

studiu istoriei populațiilor orientale, semite și iraniene, importante cercetări arheologice desfășurîndu-se în spațiul circumscris acestor civilizații. Lumea greco-romană se bucură în continuare de atenția plină de acribie a cercetătorilor francezi.

Cu privire la Evul Mediu „un efort remarcabil a fost depus în domeniul de importanță capitală al publicării izvoarelor” (p. 7) se afirmă în continuare. Au fost astfel publicate instrumente de lucru de mare utilitate, cum ar fi *Sources de l'histoire économique et sociale du Moyen Age*, de R. H. Bautier și J. Sornay (1968–1971; 1974); *Actes du Parlement de Paris*, (1975); *Etat Général des Fonds des Archives Nationaux*, t. I, (1978). Au fost publicate volume din seria „*Chartes et Diplômes*” – ediții științifice de acte și documente ale regilor Eudes (1967), Louis le Bègue, Louis III și Carolman II (1978), Filip August (1966, 1979) și exemplele ar putea continua.

De o atenție deosebită se bucură științele auxiliare (vezi p. 9–10), cum se știe, de neînclocuit în studiul evului mediu. În ceea ce privește direcțiile cercetării, aceasta este orientată în prezent cu precădere spre: istoria regională – cîteva din ultimele realizări: M. Parisse, *Lorraine*, 1976; M. Bur, *Champagne*, 1977; G. Bois, *Normandie orientale*, 1976; J. Lartigaut, *Quercy*, 1978 etc., etc. – istoria economică și socială – unde exemplificăm sumar prin: H. Dubois, *Foires de Chalons-sur-Saône*, 1976 – sau istoria ecclaziastică.

De interes deosebit se bucură studierea lumii bizantine și islamice. În lucrare se arată (p. 15–16) necesitatea intensificării publicării de ediții critice de texte bizantine, „corpusurile” cunoscute pînă în prezent fiind în mare măsură unilaterale, reflectînd în principal ideologia statului, bisericiei sau – ceea ce este denumit generic – „capitala”.

În ceea ce privește istoriografia perioadei moderne, se arată că „în Franță istoria modernă corespunde încă perioadei care începe cu ieșirea din izolare a Occidentului și explozia sa planetară (sfîrșitul secolului al XV-lea) și se încheie cu dubla revoluție (politico-socială în Franță, industrială în Anglia) ce intervine la sfîrșitul secolului al XVIII-lea” (p. 24). Dacă am discuta acest punct de vedere ne-am aflat pe tărîmul *periodizării istoriei*, ceea ce evident depășește cadrul de față și intențiile noastre. Sunt menționate, alături de preocupările de istorie economică și socială, trei direcții de cercetare, cu notabile realizări: „demografia istorică, care a beneficiat de metodele remarcabile dezvoltate de L. Henry și M. Fleury, istoria religioasă, reinnoită grație metodelor sociologice ale lui G. Le Bras și metodelor de psihologie colectivă, inaugurate de A. Dupront, în sfîrșit,

istoria artei animată de cercetările lui P. Franchastel și A. Chastel" (p. 25).

De mare interes este continuarea publicării de documente, privind diverse aspecte ale istoriei moderne. Cităm spre exemplificare cîteva titluri mai semnificative: *Lettres de Henri III*, de M. François; *Correspondance du cardinal Jean du Bellay*, de R. Scheurer; *Instructions données aux ambassadeurs de France sous l'Ancien Régime*, sub auspiciile Ministerului Afacerilor Externe; *Ordonnances des rois de France* etc. Eforturi deosebite s-au depus în aprofundarea studiilor de istoriografie: H. Duranton, *Le métier d'historien au XVIIIe siècle*, sau D. Robert, *Recherches sur l'enseignement de l'histoire en France, du collège d'Ancien Régime à l'Université impériale* etc., etc.; *istorie a instituțiilor*: M. Antoine, *Le Conseil du Roi sous le règne de Louis XV*; H. Michaud, *La Grande Chancellerie et les écritures royales au XVIe siècle*; J. C. Waquet, *Les Grands Maîtres des Eaux et Forêts de 1689 à 1789* și altele; *demografie istorică*, mai ales prin intermediul prestigioasei publicații „Annales de Demographie Historique”, înființată în 1964; *istorie politică și istorie militară*: A. Corvisier, *L'Armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère Choiseul, Le soldat*, 1964 sau J. P. Bertaud, *L'Armée de la Révolution*, 1978 și multe altele; *istoria diplomației*: G. Livet, *L'équilibre européen*, 1976; P. Jeannin, *L'Europe du Nord-Ouest et du Nord aux XVIIe et XVIIIe siècles*, 1969; C. Nordmann, *Grandeur et liberté de la Suède (1660—1792)*, 1971; H. Contamine, *Diplomatie sous la Restauration (1814—1830)*, 1970 etc.

Dar, așa cum se subliniază în lucrare, veritabila schimbare în studiul istoriei moderne, o veritabilă explozie are loc în domeniul *istoriei mentalităților*. „Sprijinindu-se din plin pe alte științe umaniste..., psihologia, antropologia, sociologia, estetica, lingvistica, semantica, istoria mentalităților este semnul unei mutații capitale; ea corespunde unei epoci unde creșterea economică este pusă în discuție și cind se nasc întrebări asupra sensului vieții și asupra a ceea ce este îndeobște numit cultură” (p. 33). De fapt, plecind de la analiza comportamentală consemnată în documentele cele mai diverse, se caută descifrarea structurilor sociale și mentale. Reprezentative sunt în acest sens lucrările lui R. Mandrou, *Introduction à la France moderne: étude de psychologie collective*, 1968; Ph. Ariès, *L'homme devant la mort*; Y. M. Bercé, *Fêtes et révoltes*, etc.

Studiul mentalităților intră în mod inevitabil în contact direct cu *istoria economică*

și socială; în acest context menționăm cele mai semnificative lucrări: J. P. Gutton, *La société et les pauvres à Lyon au XVIIIe siècle*; Y. Castan, *Honnêteté et relations sociales en Languedoc au XVIIIe siècle*; J. Jacquot, *Société et vie rurale dans le sud de la région parisienne*; G. Carrière, *Négociants marseillais au XVIIIe siècle*; și în special vastă sinteză de sub direcția lui E. Labrousse și P. Léon, *L'histoire économique et sociale de la France*, vol. I și II.

Înainte de a prezenta preocupările istoriografiei franceze în ceea ce privește perioada contemporană vom reproduce opinia profesorului René Girault: *l'histoire contemporaine faite par les historiens français demeure, comme auparavant, très „gallo-centriste”* (p. 42).

În lucrare preocupările privind istoria contemporană sunt împărtite în mai multe categorii: istorie politică; economică; socială; istorie a mentalităților; istorie religioasă; istoria relațiilor internaționale și a țărilor străine (p. 43—60). Numărul lucrărilor privind aceste aspecte ale istoriei contemporane, realizate de istoriografia franceză este uriaș; neputindu-le aminti pe toate și nedorind să „nedreptăm” pe nimeni, nu vom aminti în acest cadru niciuna.

A doua parte a lucrării: *Condițiile cercetării istorice și ale învățământului*, este de un interes care, credem, nu mai trebuie subliniat. Firește, era cunoscută și unanim apreciată activitatea istoriografiei franceze; condițiile în care își desfășoară activitatea însă ajung la cunoașterea celor interesați mai greu. Din ceea ce aflăm prin intermediul prezentei lucrării nici nu este de mirare amplarea și profunzimea la care a ajuns știința istorică franceză. Amintim numai că istoria este studiată în 46 universități și în peste 250 centre de cercetări și grupe de studiu.

La fel de impresionant este și numărul revistelor și publicațiilor de istorie care abordează absolut toate ramurile și domeniile acestei științe fundamentale.

A treia și ultima parte a lucrării pe care o prezentăm în aceste rînduri cuprinde repertoriul tezelor de doctorat susținute după anul 1965. Este în afara oricarei îndoieri utilitatea acestui repertoriu. (p. 113—142).

În încheierea prezenterii noastre nu putem să nu apreciem folosul deosebit pentru orice istoric ce parcurge rîndurile acestei cărți. Modul de redactare, împărțirea pe care autorul au adoptat-o facilitează atît lectura cît și atingerea scopului urmărit.

Adrian Stănescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează la celelalte rubrici dactilografiate la două rânduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1979, 272 p., 16 lei.
DUMITRU VITCU, *Diplomatii Unirii*, 1979, 186 p., 24 lei.
ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, 448 p., 29 lei.
* * * *Independența României. Bibliografie*, 1979, 307 p., 31 lei.
VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, 1979, 322 p., 27 lei.
MIRCEA PETRESCU-DIMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri în România*, 1978, 390 p., 51 lei.
ION BARNEA și colab. *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, 1979, 258 p., 38 lei.
LIGIA BÂRZU, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Daciei*, 1979, 138 p., 10 lei.
RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU CÎRSTOIU, *Mărturii de civilizație medievală românească*, 1979, 162 p., 28 lei.
* * * *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania*, vol. II, 1979, LXI + 475 p., 35 lei.
ION I. RUSSU, *Daco-gejii în Imperiul Roman*, 1980, 115 p., 8,75 lei.
MIRCEA MUȘAT, *Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român*, 1980, 158 p., 11 lei.
MUSTAFA A. MEHMET, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase III. Sfîrșitul sec. XVI – Începutul sec. XIX*, 1980, 444 p., 37 lei.
SERBAN BOBANCU, SAMOILĂ CORNEL, EMIL POENARU, *Calendarul de la Sarmisegetusa Regia*, 1980, 191 p., 11 lei.
VIRGIL MIHĂILESCU BÂRLIBA, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, 1980, 312 p., 19,50 lei.
* * * *Nouvelles études d'histoire*, VI/1 + VI/2, 1980, 326 + 340 p., 26 + 28 lei.
* * * *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, 1980, 496 p., 32 lei.
* * * *Inscriptiile Daciei Romane*, III/2, 1980, 484 p., 34 lei.
* * * *Inscriptiile din Seythia Minor*, vol. V, 1980, 351 p. + 317 fig., 35 lei.
CONSTANTIN PREDA, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, 224 p., 36 lei.
VALENTIN AL. GEORGESCU, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, 1980, 296 p., 22,50 lei.

RM ISSN CO - 2870

